

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

*Навчальний посібник для студентів
закладів вищої освіти*

**За загальною редакцією
О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької, Л.М. Дорошенка**

Київ – 2018

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 486 від 18 квітня 2014 року рекомендовано Вченою радою Донецького національного університету імені Василя Стуса для використання у навчально-му процесі закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації (протокол № 12 від 26 червня 2018 року)

РЕЦЕНЗЕНТИ

Бобкова А.Г. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України, завідувач кафедри господарського права юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Лукач І.В. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Дерев'яно Б.В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри юридичних дисциплін факультету № 2 (м. Маріуполь) Донецького юридичного інституту МВС України.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Бисага Ю.М. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України – розділ 2, підрозділи 3 і 9 (спільно з Гарагоничем О. В.).

Гарагонич О.В. – кандидат юридичних наук, доцент – передмова, розділ 1, підрозділи 1, 3 (спільно з Бисагою Ю.М.), розділ 2, підрозділи 4–6, 9 (спільно з Бисагою Ю. М.), розділ 3, підрозділи 1–4 (спільно з Дорошенко Л.М.), розділ 3, підрозділи 5–7, розділ 4, підрозділ 7 (спільно з Смітюхом А. В.) розділ 5, підрозділи 1, 2 (спільно з Кравчуком В.М.), підрозділи 3–5 (спільно з Дорошенко Л.М.), підрозділи 6, 7 (спільно з Кравчуком В.М.), підрозділи 8, 9 (спільно з Кравчуком В.М.), розділ 6, розділ 8, підрозділ 1 (спільно з Кравчуком В.М.), підрозділ 2 (спільно з Дорошенко Л.М.), підрозділи 3, 4 (спільно з Кравчуком В.М.), підрозділ 5 (спільно з Дорошенко Л.М.), підрозділ 6 (спільно з Кравчуком В.М.), підрозділ 7 (спільно з Дорошенко Л.М.), розділ 11, підрозділи 3, 4.

Грудницька С.М. – доктор юридичних наук, професор – розділ 11, підрозділи 1, 2.

Дорошенко Л.М. – кандидат юридичних наук, доцент – розділ 3, підрозділи 3, 4 (спільно з Гарагоничем О.В.), розділ 4, підрозділ 6 (спільно зі Смітюхом А.В.), розділ 5, підрозділи 3–5 (спільно з Гарагоничем О.В.), розділ 8, підрозділ 2 (спільно з Гарагоничем О.В.), підрозділ 5 (спільно з Гарагоничем О.В.), підрозділ 7 (спільно з Гарагоничем О.В.), розділ 9.

Льющенко Г.В. – кандидат юридичних наук, доцент – розділ 7.

Коверзнев В.О. – доктор юридичних наук, доцент – розділ 2, підрозділи 7, 8 (спільно з Титовою О.В.).

Кравчук В.М. – доктор юридичних наук, професор – розділ 5, підрозділи 1, 2 (спільно з Гарагоничем О.В.), підрозділи 6, 7 (спільно з Гарагоничем О.В.), підрозділ 9 (спільно з Гарагоничем О.В.), розділ 8, підрозділ 1 (спільно з Гарагоничем О.В.), підрозділи 3, 4 (спільно з Гарагоничем О.В.), підрозділ 6 (спільно з Гарагоничем О.В.).

Ніколенко Л.М. – доктор юридичних наук, доцент – розділ 10 (спільно зі Смітюхом А. В.).

Руденко Л.Д. – кандидат юридичних наук, доцент – розділ 4, підрозділи 1–5 (спільно зі Смітюхом А.В.).

Смітюх А.В. – кандидат юридичних наук, доцент – розділ 4, підрозділи 1–5 (спільно з Руденко Л.Д.), підрозділ 6 (спільно з Дорошенко Л.М.), підрозділ 7 (спільно з Гарагоничем О.В.), розділ 10 (спільно з Ніколенко Л.М.).

Титова О.В. – кандидат юридичних наук, доцент – розділ 2, підрозділи 2, 7, 8 (спільно з Коверзневим В.О.).

Корпоративне право: навчальний посібник / О.В. Гарагонич, С.М. Грудницька, Л.М. Дорошенко [та ін.]; за заг. ред. О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької, Л.М. Дорошенко. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Видавничий дім «АртЕк», 2018. – 400 с.

У навчальному посібнику розглядаються теоретичні правові проблеми нового для української правової дійсності нормативно-правового утворення – корпоративного права, а також актуальні питання діяльності корпоративних підприємств. У доступній формі викладено питання поняття та предмету корпоративного права, правового статусу корпоративних підприємств, корпоративних прав та обов'язків, корпоративного управління, правового регулювання майнових відносин в корпоративних підприємствах, особливостей вирішення корпоративних спорів та ін.

Навчальний посібник призначений для вивчення спеціального навчального курсу «Корпоративне право» студентами юридичних та економічних спеціальностей, а також для всіх тих, хто цікавиться питаннями правового регулювання корпоративних відносин. До посібника включено перелік основних законодавчих і підзаконних нормативних актів, що регулюють відповідні відносини.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	7
ПЕРЕДМОВА	8
Розділ 1. Поняття й предмет корпоративного права.....	10
1. Поняття та ознаки корпоративного права	10
2. Предмет корпоративного права	14
3. Суб'єкти корпоративних відносин	23
4. Джерела корпоративного права	26
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	<i>31</i>
Розділ 2. Види корпоративних підприємств в Україні.....	32
1. Поняття та ознаки господарських товариств	32
2. Повне товариство.....	37
3. Командитне товариство	40
4. Товариство з обмеженою відповідальністю	42
5. Товариство з додатковою відповідальністю.....	44
6. Акціонерне товариство.....	47
7. Виробничі кооперативи	52
8. Інші види корпоративних підприємств	56
8.1. Обслуговуючі, споживчі та сільськогосподарські кооперативи	56
8.2. Корпоративне приватне підприємство	59
8.3. Фермерське господарство.....	61
8.4. Колективне сільськогосподарське підприємство	63
8.5. Фондова біржа	65
8.6. Корпоративний фонд	67
9. Організаційно-правові форми діяльності транснаціональних корпорацій на території України	73
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	<i>76</i>
Розділ 3. Створення корпоративних підприємств.....	78
1. Поняття та зміст права на створення корпоративного підприємства	78
2. Суб'єкти права на створення корпоративного підприємства.....	79

3. Реалізація права на створення корпоративного підприємства та його обмеження.....	82
4. Установчі документи корпоративного підприємства.....	85
5. Стадії створення корпоративних підприємств.....	92
6. Створення відокремлених підрозділів корпоративних підприємств....	96
7. Створення фіктивних корпоративних підприємств.....	98
<i>Запитання і завдання для самоконтролю.....</i>	<i>102</i>

Розділ 4. Корпоративні права та обов’язки 103

1. Поняття, підстави набуття і класифікація корпоративних прав.....	103
2. Група корпоративних прав з управління корпоративним підприємством.....	110
3. Група корпоративних прав з отримання прибутку і майна корпоративного підприємства.....	116
4. Група корпоративних прав з отримання інформації щодо діяльності корпоративного підприємства.....	122
5. Група корпоративних прав з розпорядження акціями, частками, паями.....	126
6. Особливості реалізації корпоративних прав держави.....	129
7. Корпоративні обов’язки.....	147
<i>Запитання і завдання для самоконтролю.....</i>	<i>152</i>

Розділ 5. Корпоративне управління 154

1. Поняття та принципи корпоративного управління.....	154
2. Правовий статус посадових осіб корпоративного підприємства.....	158
3. Вищі органи управління корпоративного підприємства.....	167
4. Виконавчі органи управління корпоративних підприємств.....	173
5. Наглядова (спостережна) рада.....	175
6. Ревізійна комісія (ревизор).....	184
7. Корпоративний секретар.....	188
8. Інші органи корпоративних підприємств.....	190
9. Особливості корпоративного управління в персональних господарських товариствах.....	192
<i>Запитання і завдання для самоконтролю.....</i>	<i>194</i>

Розділ 6. Загальні збори акціонерного товариства.....	195
1. Компетенція загальних зборів АТ	195
2. Скликання загальних зборів АТ	198
3. Формування порядку денного загальних зборів АТ	200
4. Повідомлення акціонерів про загальні збори АТ	202
5. Право на участь у загальних зборах АТ	206
6. Реєстрація акціонерів (їх представників) для участі у загальних зборах АТ.....	208
7. Порядок проведення загальних зборів АТ	211
8. Прийняття рішень загальних зборів АТ	212
9. Оформлення рішень загальних зборів АТ.....	220
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	<i>221</i>
Розділ 7. Майнові відносини в корпоративних підприємствах	223
1. Поняття та функції статутного капіталу корпоративних підприємств	223
2. Розмір статутного капіталу корпоративних підприємств.....	227
3. Вклади до статутного капіталу корпоративних підприємств	229
4. Формування статутного капіталу корпоративних підприємств	231
5. Збільшення статутного капіталу корпоративних підприємств	237
6. Зменшення статутного капіталу корпоративних підприємств.....	242
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	<i>246</i>
Розділ 8. Припинення корпоративних правовідносин.....	247
1. Підстави припинення корпоративних правовідносин	247
2. Вихід учасників (членів) з корпоративного підприємства.....	248
3. Виключення учасників (членів) з корпоративного підприємства.....	256
4. Розрахунки з учасниками (членами), які вийшли або були виключені зі складу корпоративного підприємства	260
5. Відчуження частки у статутному (складеному) капіталі.....	263
6. Відчуження акцій.....	268
7. Звернення стягнення на частку (пай) учасника (члена)	275
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	<i>278</i>

Розділ 9. Припинення корпоративних підприємств	280
1. Загальні положення про припинення корпоративних підприємств... 280	
2. Реорганізація корпоративних підприємств	287
3. Ліквідація корпоративних підприємств.....	294
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	<i>317</i>
Розділ 10. Вирішення корпоративних спорів.....	318
1. Поняття, учасники, юрисдикція корпоративних спорів.....	318
2. Способи захисту корпоративних прав.....	325
3. Особливості розгляду корпоративних спорів	331
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	<i>335</i>
Розділ 11. Напрями розвитку корпоративного права та правові можливості сучасного періоду	336
1. Участь трудових колективів у корпоративному управлінні	336
2. Перспективна методика наукових досліджень проблем корпоративного права.....	339
3. Правові аспекти забезпечення безпеки в корпоративному секторі	344
4. Адаптація корпоративного законодавства України до права ЄС.....	347
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	<i>352</i>
Список рекомендованої літератури.....	354

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

абз.	– абзац
АМКУ	– Антимонопольний комітет України
АРК	– Автономна Республіка Крим
АТ	– акціонерне товариство
ВГСУ	– Вищий господарський суд України
ВР АРК	– Верховна Рада Автономної Республіки Крим
ВРУ	– Верховна Рада України
ВС	– Верховний Суд
ВСУ	– Верховний Суд України
ГК України	– Господарський кодекс України
ГПК	– Господарський процесуальний кодекс України
ЄДР	– Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань
Закон про АТ	– Закон України «Про акціонерні товариства»
Закон про ГТ	– Закон України «Про господарські товариства»
Закон про ТОВ та ТДВ	– Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»
Закон про держреєстрацію	– Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»
КГСУ	– Касаційний господарський суд України
КМУ	– Кабінет Міністрів України
НБУ	– Національний банк України
НКЦПФР	– Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
п.	– пункт
ПФУ	– Пенсійний фонд України
ст.	– стаття
ТДВ	– товариство з додатковою відповідальністю
ТОВ	– товариство з обмеженою відповідальністю
ФДМУ	– Фонд державного майна України
ЦК України	– Цивільний кодекс України
ЦПК	– Цивільний процесуальний кодекс України
ч.	– частина

ПЕРЕДМОВА

Динамічний розвиток корпоративних підприємств став новим феноменом соціально-економічної практики реформування економіки України. Цей процес вимагав нового правового підходу до осмислення ролі і місця цих учасників господарських відносин у системі суб'єктів господарювання, а також до правового регулювання їх діяльності. Це, в свою чергу, дало потужний імпульс для формування нового елемента в системі права України – корпоративного права, предметом регулювання якого стали корпоративні відносини.

Корпоративне законодавство, а також інструменти регулювання господарської діяльності корпоративних підприємств є одним із елементів реформування вітчизняної економіки, а також способів підвищення інвестиційної привабливості та економічного потенціалу України.

Корпоративні відносини в Україні розвиваються надзвичайно динамічно. Багато нових правових інститутів та конструкцій запроваджується сьогодні у вітчизняне корпоративне право у зв'язку з необхідністю адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (незалежні директори, корпоративний договір, squeeze-out, sell-out, безвідклична довіреність та ін.). Не зважаючи на те, що на сьогоднішній день правова основа регулювання діяльності корпоративних підприємств уже сформувалась, вона далеко не завжди відповідає вимогам господарської практики.

На нашу думку, це пояснюється тим, що розвиток корпоративних відносин відбувається в стрімкому темпі, в результаті чого економіка випереджає право. Відтак, поява якісно нових економічних відносин поки не знаходить належного законодавчого закріплення. Відсутня єдність у розумінні процесів, які відбуваються у корпоративному секторі економіки, що породжує велику кількість теорій і гіпотез, які нерідко навіть суперечать одна одній. У зв'язку з цим виникає необхідність додаткового уточнення питань, які стосуються визначення основоположних понять корпоративного права, сутності корпоративних відносин, особливостей правового статусу корпоративних підприємств, корпоративного управління, вирішення корпоративних конфліктів та ін.

Головна мета запропонованого читачеві навчального посібника – у стислій та доступній для сприйняття формі подати базові знання з питань корпоративного права, а також показати можливість їх застосування у практичній діяльності.

Викладений теоретичний матеріал, рекомендована література, запитання для самоконтролю сприятимуть засвоєнню основних дефініцій та положень корпоративного права.

У даному навчальному посібнику викладені правові основи створення, діяльності і припинення корпоративних підприємств різних організаційно-правових форм, висвітлені особливості правового статусу інших учасників корпоративних відносин, специфіка корпоративного управління та формування майнової бази діяльності таких суб'єктів.

У запропонованому переробленому і доповненому виданні навчального посібника, виданого з урахуванням положень Господарського кодексу України, Законів України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію», інших нормативно-правових актів корпоративного законодавства, чинних станом на 1 серпня 2018 року, та практики їх застосування, враховано конструктивні зауваження і рекомендації щодо покращення його структури та змісту.

Колектив авторів навчального посібника сподівається, що викладений у ньому матеріал сприятиме розвитку корпоративного права в Україні. Автори вдячні за висловлені зауваження та пропозиції.

Посібник може бути рекомендований студентам, аспірантам, викладачам закладів вищої освіти, юристам-практикам, а також всім тим, хто цікавиться питаннями правового регулювання корпоративних відносин.

РОЗДІЛ 1.

ПОНЯТТЯ Й ПРЕДМЕТ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

- 1. Поняття та ознаки корпоративного права.*
- 2. Предмет корпоративного права.*
- 3. Суб'єкти корпоративних відносин.*
- 4. Джерела корпоративного права.*

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Поняття та ознаки корпоративного права

Уже тривалий час питання, пов'язані з корпоративним правом, викликають в Україні чималий інтерес. Корпоративне право викладається у більшості юридичних закладів вищої освіти країни. Застосування у законодавстві, правовій та судовій практиці корпоративної термінології уже стало звичним явищем. У юридичній спільноті сформувався навіть окремий проशा-рок юристів-корпоративістів – фахівців у сфері корпоративного права.

Хоча термін «корпоративне право» став невід'ємною частиною правового життя України, питання про те, що таке корпоративне право, залишається відкритим. Проблемна ситуація, у котрій знаходяться дослідники питань правового регулювання корпоративних відносин, багато в чому обумовлена існуванням різних підходів щодо розуміння категорій «корпоративне право», «корпоративні відносини», «суб'єкти корпоративних відносин». Тривалий час у правовій науці точиться наукова дискусія щодо визначення поняття корпоративного права і його місця у системі права.

З цього приводу у науковій літературі сформувались різні (іноді навіть діаметрально протилежні) підходи до визначення місця корпоративного права у правовій системі. Автори, котрі досліджували цю проблему, визначали корпоративне право як:

1) комплексну галузь права (І. В. Спасибо-Фатєєва¹, О. В. Серих², А.А. Кирилових³);

¹ Спасибо-Фатєєва І. В. Поняття корпоративного права / І. В. Спасибо-Фатєєва // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 4. – С. 113–114.

² Серих О. В. Класифікація джерел корпоративного права України / О. В. Серих // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – № 1. – С. 96–99.

³ Кириловых А.А. Корпоративное право. Курс лекций / А. А. Кириловых. – М.: Юстицин-форм, 2009. – С. 10.

2) окрему галузь права (право юридичних осіб), що регулює суспільні відносини, які виникають між учасниками, юридичними особами та їх органами у зв'язку зі створенням, управлінням та припиненням юридичних осіб (В. М. Кравчук)⁴;

3) галузь права, що регулює взаємовідносини, що виникають між засновниками (учасниками, членами) юридичних осіб та самими юридичними особами, а також відносини в процесі створення та державної реєстрації юридичних осіб (І. В. Татарчук, Т. Є. Дяків)⁵;

4) систему загальнообов'язкових для даної корпорації норм, які встановлюються органами управління корпорації і виражають волю її членів (І.А. Єремичев)⁶;

5) право внутрішньофірмове, як систему правил поведінки, що розроблені в організації, заснованій на об'єднанні осіб і капіталів, виражають волю її колективу і регулюють різні сторони діяльності даної організації (Т.В. Кашанина)⁷;

6) сукупність норм, що регламентують правовий статус господарських товариств та організацій (корпорацій), регулюють відносини з приводу їх створення, діяльності, управління та припинення, а також відносини внутрішнього характеру, які складаються в товаристві (О. О. Мельник)⁸;

7) комплексний міжгалузевий правовий інститут, норми якого регулюють приватноправові і публічно-правові відносини, які складаються у зв'язку зі створенням, діяльністю та ліквідацією господарських товариств (О. Р. Кібенко)⁹;

8) міжгалузевий правовий інститут (В. В. Гуцин, Ю. О. Порошкіна, Є.Б. Сердюк)¹⁰;

⁴ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – С. 12–13.

⁵ Корпоративне право України: навч. посіб. для підготовки до іспитів. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – С. 4.

⁶ Корпоративное право: учебник / под. ред. И. А. Еремичева, Е. А. Павлова. – 3-е изд. – М.: ЮНИТИДАНА; Закон и право, 2011. – С. 25.

⁷ Кашанина Т. В. Корпоративное право / Т. В. Кашанина. – М.: НОРМА ИНФРА, 1999. – С. 59.

⁸ Мельник О.О. Корпоративне право: навч. посіб. / О. О. Мельник. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 4.

⁹ Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины: учеб. пособ. / Е. Р. Кибенко. – Х.: Эспада, 2001. – С. 36.

¹⁰ Гуцин В. В., Корпоративное право / В. В. Гуцин, Ю.О. Порошкіна, Е. Б. Сердюк. – М.: Эксмо, 2006. – С. 80.

9) комплексний правовий інститут, який базується на понятійному апараті цивільного права (І. Б. Саракун)¹¹;

10) інститут цивільного права (С. С. Алексєєв¹², В. В. Луць¹³, В. А. Васильєва¹⁴, Н. С. Глусь¹⁵);

11) інститут підприємницького права, як сукупність норм і правил поведінки, які регулюють на підставі поєднання приватноправових і публічно-правових методів правового регулювання суспільні відносини, пов'язані з утворенням і діяльністю корпорацій (І. Р. Шиткіна)¹⁶;

12) підгалузь цивільного права (Г. Є. Авілов, В. Є. Суханов¹⁷, М.Ю. Челишев)¹⁸;

13) підгалузь господарського права (О.В. Гарагонич¹⁹, І.В. Лукач²⁰, А.В. Смітюх²¹).

Кожен із наведених підходів має як свої сильні, так і слабкі сторони.

В якості контраргументів визнання корпоративного права галуззю права, як правило, наводиться відсутність власного предмета і методів регулювання відмінних від інших галузей права. Напевно, з розвитком корпоративного законодавства України і, загалом, корпоративних відносин це стане можливим. Однак наразі стверджувати про корпоративне право як окрему або комплексну галузь права передчасно.

¹¹ Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / І.Б. Саракун; НДІ приват. права і п-ва Акад. прав. наук України. – К., 2008. – С. 5.

¹² Алексєєв С.С. Собственность в акционерном обществе / С. С. Алексєєв // Цивилистическая практика. – 2003. – № 1 (6). – С. 3.

¹³ Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С. Акціонерне право: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. – Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 15.

¹⁴ Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І.В. Спасиво-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 10.

¹⁵ Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н.С. Глусь. – К., 2000. – С. 13.

¹⁶ Корпоративное право / под ред. И. С. Шиткиной. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – С. 14.

¹⁷ Авилов Г.Е., Суханов Е.А. Юридические лица в современном российском гражданском праве. – М.: Вестник гражданского права. – 2006. – № 1. – Т.6. – С. 17–18.

¹⁸ Челишев М. Ю. Система межотраслевых связей гражданского права: цивилистическое исследование: дис. ... д-ра юрид. наук / М. Ю. Челишев; Казанский гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина. – Казань, 2008. – С. 404.

¹⁹ Гарагонич О.В. Поняття та предмет корпоративного права / О.В. Гарагонич // Науковий вісник УжНУ. – 2013. – Вип. 22. – Ч. II. – Т. 2. – С. 27–28. – (Серія «Право»).

²⁰ Лукач І.В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні: монографія / І.В. Лукач. – К.: Ліра-К, 2015. – С. 328.

²¹ Смітюх А. В. Корпоративне право у схемах: навч. посіб. / А. В. Смітюх. – К.: Істина, 2011. – С. 48.

Тлумачення корпоративного права «внутрішнім» правом юридичної особи чи корпорації встановлює виключно локальний характер цього права й істотно звужує сферу його правового регулювання. Такий підхід, як слушно зауважує В. В. Луць, є досить суперечливим, оскільки не окреслює кола відносин, які є предметом корпоративно-правового регулювання, і невиправдано звужує нормативно-правову базу, ототожнюючи об'єктивне корпоративне право з системою норм, розроблених у межах певного товариства²².

Якщо стати на позицію авторів, які ототожнюють корпоративне право з інститутом або підгалуззю цивільного права, то доведеться ігнорувати факт правового регулювання корпоративним правом значного масиву відносин, пов'язаних з корпоративним управлінням, здійсненням контролю, відносин між учасниками (членами) корпоративного підприємства і органами такого підприємства. Адже згідно з ч. 2 ст. 1 ЦК України *до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні*, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом. На цьому наголошують як представники господарського права²³, так і представники науки цивільного права²⁴.

На нашу думку, на даному етапі розвитку корпоративного права найбільш вдалим є підхід, згідно з яким корпоративне право визнається підгалуззю господарського права. Сучасне корпоративне право являє собою результат системної правотворчої діяльності як держави, так і, з її дозволу, суб'єктів господарювання, серед яких все більш помітне місце займають різні за кількісним складом, функціональною спрямованістю і організаційною структурою корпоративні підприємства.

Як підгалузь господарського права корпоративне право не має ні самостійного предмета регулювання, ні спеціальних методів правового регулювання, відмінних від методів господарського права. До того ж, корпоративне право регулює питання, які належать до категорії суб'єктного складу господарського права, тому корпоративне право не може бути визнано са-

²² Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С. Акціонерне право: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 14.

²³ Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин / В. С. Щербина // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 10–14; Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія / О. М. Вінник. – К.: Атіка, 2003. – С. 134–136.

²⁴ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – С. 10–11.

мостійною галуззю права. Однак це не применшує ролі і значення корпоративного права, які в сучасних ринкових умовах постійно зростають.

Корпоративне право – це підгалузь господарського права, норми якої регулюють корпоративні відносини, що виникають у зв'язку з утворенням, діяльністю, управлінням і припиненням корпоративних підприємств.

Ознаки корпоративного права:

1) корпоративне право – це система однорідних предметно пов'язаних інститутів господарського права. Тобто корпоративне право є підгалуззю господарського права;

2) наявність предмета правового регулювання – корпоративних відносин (як різновиду господарських), що виникають у зв'язку з утворенням, діяльністю, управлінням і припиненням корпоративних підприємств;

3) використання методів правового регулювання, притаманних господарському праву, що забезпечують збалансоване врахування та захист приватних і публічних інтересів корпоративних підприємств, їх учасників (членів), органів управління та найманих працівників таких підприємств (методу автономних рішень; методу владних приписів; методу координації (узгодження); методу рекомендації);

4) значний нормативний масив у корпоративному праві становлять корпоративні нормативні акти, які встановлюються органами корпоративних підприємств і поширюються на суб'єктів корпоративних відносин;

5) у випадку порушення норми корпоративного права забезпечуються не тільки державним, але й корпоративним примусом. Насамперед саме корпоративне підприємство впливає на порушника, використовуючи санкції, передбачені в корпоративних актах. При недостатності засобів цілком можливе звернення за захистом до суду та правоохоронних органів. Наприклад, згідно із ч. 2 ст. 61 Закону про АТ наглядова рада має право відсторонити від виконання повноважень голову колегіального виконавчого органу (особу, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу), дії або бездіяльність якого порушують права акціонерів чи самого товариства.

2. Предмет корпоративного права

Предмет корпоративного права становлять корпоративні відносини, що виникають у процесі створення, діяльності, управління та припинення корпоративних підприємств.

Саме корпоративні відносини є тією формою, в якій абстрактні норми права, що містяться в корпоративному законодавстві як підгалузі господарського законодавства, набувають своєї реалізації.

Законодавче визначення поняття корпоративних відносин закріплено у ГК України. Так, згідно із ч. 3 ст. 167 ГК України під **корпоративними відносинами** маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав.

Тобто, до корпоративних, на думку законодавця, належать відносини, об'єктом яких є корпоративні права.²⁵ У свою чергу, нормативне визначення об'єкта корпоративних відносин міститься у ч. 1 ст. 167 ГК України, згідно з якою **корпоративні права** – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) *господарської організації*, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Оскільки жодних інших ознак для кваліфікації відносин як корпоративних законодавець не дає, досить часто неоднозначність у визначенні кола корпоративних відносин призводить до проблем у судовій та правозастосовній практиці при визначенні підвідомчості спорів, що виникають із корпоративних відносин, при застосуванні норм корпоративного права у сфері господарювання та інших сферах суспільного життя. Зазначене вимагає теоретичного осмислення правовою наукою суті корпоративних відносин.

Відсутність чітких нормативних ознак корпоративних відносин у чинному законодавстві України спонукає дослідників цієї проблематики до спроби надати пояснення правової природи даного виду відносин, озвучити своє бачення структури та змістовного наповнення цієї правової категорії. Наразі у правовій науці сформувалось кілька підходів щодо правової природи корпоративних відносин та їх місця у системі правовідносин.

Представниками *першого підходу* обґрунтовується цивілістична природа корпоративних відносин. Аргументуючи належність таких відносин до сфери правового регулювання цивільного права, прихильники даного підходу разом з тим розходяться у поглядах на характер корпоративних відносин.

Частина вчених обґрунтовує належність корпоративних відносин до одного із традиційних для цивільного права виду відносин – речових (С.А. Зін-

²⁵ Детальніше див.: Розділ 4.

ченко, В.В. Галов²⁶, В.К. Сперанський²⁷) або зобов'язальних (Н.С. Кузнєцова²⁸, Н.С. Глусь²⁹, В.І. Цікало³⁰, В.В. Прохоренко³¹).

Інші прихильники цивілістичної доктрини розкривають правову природу корпоративних відносин, характеризуючи їх як особливий вид цивільних правовідносин, що існує поряд з речовими і зобов'язальними цивільними правовідносинами (І.В. Спасибо-Фатєєва³², Є.О. Харитонов³³, О.І. Харитонова³⁴, Д.В. Ломакін³⁵, Н.В. Козлова³⁶, В.А. Белов³⁷, П.В. Степанов³⁸, Р.Р. Ушницький³⁹, С.І. Анісімова⁴⁰, А.В. Майфат⁴¹).

²⁶ Зинченко С.А., Галов В.В. Собственность и производные вещные права: теория, практика / С.А. Зинченко, В.В. Галов. – Ростов н/Д: СКАГС, 2003. – С. 101–104.

²⁷ Сперанский В.К. Именные эмиссионные ценные бумаги в системе корпоративного и акционерного правоотношений: дис. ... канд. юрид. наук / В.К. Сперанский. – Краснодар, 2005. – С. 51.

²⁸ Кузнєцова Н.С. Поняття, ознаки і класифікація корпоративних спорів / Н.С. Кузнєцова // Правовий тиждень: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120329>

²⁹ Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Н. С. Глусь; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – С. 5.

³⁰ Цікало В.І. Правова природа корпоративного правовідношення / В.І. Цікало // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 4. – С. 163–164.

³¹ Прохоренко В.В. Обязательства, возникающие из участия в образовании имущества юридического лица (партисипативные обязательства) // Проблемы теории гражданского права / Институт частного права. – М., 2006. – Вып. 2. – С. 130–131.

³² Спасибо-Фатєєва І.В. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина / І.В. Спасибо-Фатєєва // Право України. – 2014. – № 6. – С. 88.

³³ Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Цивільні правовідносини: навч. посіб. / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова. – К.: Істина, 2008. – С. 189.

³⁴ Харитонова О.І. Категорія корпоративних правовідносин у контексті цивільних організаційних правовідносин / О.І. Харитонова // Наукові праці НУ ОЮА. – 2011. – Т. 10. – С. 333.

³⁵ Ломакін Д.В. Акционерное правоотношение / Д.В. Ломакин. – М.: Спарк, 1997. – С. 7, 27–29.

³⁶ Козлова Н.В. Понятие и сущность юридического лица. Очерк истории и теории: учеб. пособие. / Н.В. Козлова. – М.: Статут, 2003. – С. 244–245; Козлова Н.В. Правосубъектность юридического лица: учебник / Н.В. Козлова. – М.: Статут, 2005. – С. 110–115.

³⁷ Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики / под общ. ред. В.А. Белова. – М.: Юрайт, 2014. – С. 207–214.

³⁸ Степанов П.В. Корпоративные отношения в коммерческих организациях как составная часть предмета гражданского права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / П.В. Степанов. – М., 1999. – С. 9.

³⁹ Ушницький Р.Р. Гражданско-правовая форма корпоративного отношения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Р.Р. Ушницький. – СПб., 2013. – С. 8.

⁴⁰ Анисимова С.И. Конституционные основы правового регулирования корпоративных правоотношений / С.И. Анисимова // Вестник ОГУ. – 2009. – № 3. – С. 18.

⁴¹ Майфат А.В. Гражданско-правовые конструкции инвестирования: монография / А.В. Майфат. – М.: Волгерс Клувер, 2006. – С. 153–155.

Окремі представники цивільно-правової науки взагалі не відносять корпоративні відносини ні до речових, ні до зобов'язальних, ні до окремого виду цивільних відносин. Натомість сутність корпоративних відносин вони розкривають через сукупність різних прав і секундарний або акцесорний характер окремих прав, наданих акціонеру (О.Б. Бабаєв⁴²), через співвідношення з іншими категоріями «догми цивільного права»⁴³, при цьому не досягаючи якої-небудь чіткості у визначенні природи таких відносин (Н.Н. Пахомова⁴⁴, О.Б. Сердюк⁴⁵).

Представники *другого підходу* обґрунтовують належність корпоративних відносин до сфери правового регулювання господарського (підприємницького) права. До науковців, у працях яких аргументується господарсько-правова природа корпоративних відносин належать: О.В. Гарагонич⁴⁶, В.С. Щербина⁴⁷, О.М. Вінник⁴⁸, Б.В. Шуба⁴⁹, І.В. Лукач⁵⁰, С.В. Батрин⁵¹,

⁴² Бабаєв А.Б. Проблема секундарних прав в російській цивилістиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.Б. Бабаєв. – М., 2006. – С. 8; Бабаєв А.Б. Методологічні передумови дослідження корпоративних правоотношень / А.Б. Бабаєв // Вестник гражданского права. – 2007. – № 4. – С. 5–22.

⁴³ Степанов Д.И. От субъекта ответственности к природе корпоративных отношений / Д.И. Степанов // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2009. – № 1. – С. 27.

⁴⁴ Пахомова Н.Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект): монография / Н.Н. Пахомова. – Екатеринбург: Налоги и финансовое право, 2004. – С. 51–76.

⁴⁵ Сердюк Е.Б. Акционерные общества и акционеры: корпоративные и обязательственные правоотношения / Е.Б. Сердюк. – М.: Юриспруденция, 2005. – С. 44.

⁴⁶ Гарагонич О.В. Поняття та предмет корпоративного права / О.В. Гарагонич // Науковий вісник УжНУ. – 2013. – Вип. 22. – Ч. II. – Т. 2 – С. 24–28. – (Серія «Право»); Гарагонич О.В. Характер відносин між засновниками акціонерного товариства до його державної реєстрації / О.В. Гарагонич // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 12. – С. 3–8; Гарагонич О.В. Правова природа корпоративних відносин між акціонерами та акціонерним товариством / О.В. Гарагонич // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. – № 3 (30). – С. 130–141; Гарагонич О.В. Корпоративна природа правовідносин між акціонерним товариством і суб'єктами, які виконують функції його органів / О.В. Гарагонич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – Вип. 42. – С. 109–114. – (Серія «Право»).

⁴⁷ Щербина В.С. Правова природа корпоративних відносин / В.С. Щербина // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 13.

⁴⁸ Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / О.М. Вінник; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – С. 14.

⁴⁹ Шуба Б.В. Корпоративні правовідносини як особливий вид господарських правовідносин / Б.В. Шуба // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 621–622.

⁵⁰ Лукач І.В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні: монографія / І.В. Лукач. – К.: Ліра-К, 2015. – С. 101–117.

⁵¹ Батрин С.В. Корпоративні правовідносини у господарському праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / С.В. Батрин. – К., 2012. – С. 7.

О.М. Переверзев⁵², О.С. Зоріна⁵³, Д.І. Погрібний⁵⁴, А.В. Сороченко⁵⁵, О. Климчук, Т. Христюк⁵⁶ та ін. При цьому автори, які розглядають корпоративні відносини з господарсько-правових позицій, розходяться у визначенні їх правової природи.

Так, О.М. Переверзев визначає корпоративні відносини як **внутрішні організаційно-господарські** відносини, що складаються в процесі управління господарською діяльністю між корпоративними суб'єктами господарювання і суб'єктами організаційно-господарських повноважень – засновниками (учасниками) і уповноваженими ними органами⁵⁷.

Натомість С.В. Батрин відносить корпоративні відносини до **речових відносин**, виникнення та існування яких обумовлене реалізацією власником (засновником, учасником, акціонером господарського товариства) правомочностей володіння, користування та розпорядження майном посередництвом участі в корпоративному господарюванні⁵⁸.

В.С. Щербина вважає корпоративні відносини поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених **організаційно-господарських та майново-господарських відносин**⁵⁹. Аналогічної позиції притримується і А.В. Сороченко, визначаючи корпоративні відносини як **особливі майново-організаційні** відносини, що мають господарсько-правовий характер і виникають, змінюються та припиняються внаслідок набуття, реалізації та припинення суб'єктами таких відносин корпоративних прав і обов'язків

⁵² Переверзев О. М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О. М. Переверзев; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2004. – С. 5.

⁵³ Зорина Е.С. Правовое регулирование корпоративных отношений в акционерных обществах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е.С. Зорина. – М., 2005. – С. 17–18.

⁵⁴ Погрібний Д.І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Д.І. Погрібний. – Х., 2008. – С. 11.

⁵⁵ Сороченко А.В. Корпоративні права та обов'язки: господарсько-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / А.В. Сороченко. – К., 2015. – С. 7.

⁵⁶ Климчук О., Христюк Т. Корпоративные правоотношения в обществах с ограниченной ответственностью в Украине: практ. пособ. / О. Климчук, Т. Христюк. – К.: Алерта, 2010. – С. 50.

⁵⁷ Переверзев О.М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О.М. Переверзев; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2004. – С. 5.

⁵⁸ Батрин С.В. Корпоративні правовідносини у господарському праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / С.В. Батрин. – К., 2012. – С. 7.

⁵⁹ Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин / В. С. Щербина // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 13.

після створення та в процесі функціонування, припинення корпорацій, управління ними⁶⁰.

О.М. Вінник, визначаючи **комплексний характер** корпоративних відносин, наполягає на віднесенні їх до господарських (як різновиду останніх). При цьому, відзначаючи переважаючу роль у корпоративних відносинах (як їх консолідуючого ядра) господарських відносин, вона все ж таки припускає щодо них можливість наявності (в певних випадках) елементів (ознак) відносин іншої галузевої належності – трудових, цивільних, адміністративних, земельних, фінансових та інших⁶¹.

Представниками *третього підходу* обґрунтовується комплексний характер корпоративних відносин (О.Р. Кібенко⁶², В.М. Кравчук⁶³, І.С. Шиткіна⁶⁴). Основна ідея даного підходу зводиться до того, що зміст корпоративного правовідношення становлять права та обов'язки різної галузевої приналежності: цивільні, адміністративні, фінансові, трудові тощо.

Так, І.С. Шиткіна наголошує на тому, що корпоративні правовідносини становлять окрему групу врегульованих правом суспільних відносин, які не «вписуються» в традиційно існуючу класифікацію цивільно-правових відносин. Корпоративні правовідносини, на її думку, є комплексними правовідносинами, що становлять сукупність майнових і тісно пов'язаних з ними немайнових – організаційно-управлінських відносин⁶⁵.

О.Р. Кібенко, підтримуючи ідею комплексного характеру корпоративних правовідносин, поділяє їх на внутрішні (виникають всередині господарського товариства) та зовнішні (виникають у процесі здійснення господарським товариством підприємницької діяльності). Якщо внутрішні корпоративні правовідносини, на її думку, є приватноправового характеру, то зовнішні можуть бути як приватноправового (цивільні, трудові), так і

⁶⁰ Сороченко А.В. Корпоративні права та обов'язки: господарсько-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / А.В. Сороченко. – К., 2015. – С. 7.

⁶¹ Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / О.М. Вінник; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – С. 14–15.

⁶² Кібенко Е.Р. Корпоративное право Украины: учебн. пособ. / Е.Р. Кибенко. – Х.: Эспада, 2001. – С. 40–46.

⁶³ Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В.М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – С. 8–9.

⁶⁴ Корпоративное право: учебный курс: учебник / отв. ред. И.С. Шиткина. – М.: КНОРУС, 2011. – С. 31–55.

⁶⁵ Там само.

публічно-правового характеру (адміністративні, фінансові, кримінально-правові та ін.)⁶⁶.

В.М. Кравчук взагалі заперечує можливість визначення правової природи корпоративних відносин, як таких, з огляду на їх комплексний зміст. У свою чергу, правова природа окремих видів корпоративних відносин, на його думку, може мати зобов'язальний, управлінський, трудовий, фінансовий та інший характер⁶⁷. З цього приводу В.С. Щербина слушно зауважує про помилковість ототожнення правової природи корпоративних відносин з галузевою приналежністю норм, що їх регулюють⁶⁸.

В останні роки робляться спроби сформувати *ще один моногалузевий підхід* до визначення правової природи корпоративних відносин шляхом обґрунтування їх належності до сфери адміністративного права. Так, С.Т. Гончарук і А.Ю. Нашинець-Наумова виділяють такий вид відносин, як адміністративно-корпоративні відносини⁶⁹. Однак ідея зазначених вище авторів пояснити правову природу корпоративних відносин з позицій науки адміністративного права підтримки у правовій науці поки що не знаходить.

Кожен із наведених підходів має як свої сильні, так і слабкі сторони. Так, наприклад, «слабкими» місцями цивілістичного підходу до визначення галузевої приналежності корпоративних відносин є те, що:

1) ст. 1 ЦК України визначено два види цивільних відносин, які становлять сферу цивільно-правового регулювання – особисті немайнові та майнові відносини. Жодної згадки про корпоративні відносини немає ні в ст. 1 ЦК України, ні в інших його нормах⁷⁰;

2) корпоративним відносинам притаманні ознаки влади та підпорядкування. Тоді як, згідно зі ст. 1 ЦК України, до цивільних належать відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників;

3) виникнення частини корпоративних відносин має місце за участю суб'єктів, які виконують функції органів корпоративного підприємства, що

⁶⁶ Кибенко Е.Р. Корпоративное право Украины: учеб. пособ. / Е.Р. Кибенко. – Х.: Эспада, 2001. – С. 40–46.

⁶⁷ Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В.М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – С. 8–9.

⁶⁸ Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: монографія / В.С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 234.

⁶⁹ Гончарук С.Т., Нашинець-Наумова А.Ю. Механізм адміністративно-правового регулювання діяльності корпорацій в Україні / С.Т. Гончарук, А.Ю. Нашинець-Наумова // Юридичний вісник. – 2011. – № 2 (19). – С. 39–40.

⁷⁰ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

визначаються лише господарським правом (на відміну від цивільного, зокрема) суб'єктами внутрішньогосподарських відносин.

На нашу думку, теорія, відповідно до якої корпоративні правовідносини вважаються різновидом господарських, є більш обґрунтованою. Віднесення корпоративних відносин до господарських (як різновиду останніх), як показує аналіз законодавства і доводиться у юридичній літературі представниками науки господарського права (О.М. Вінник⁷¹, О.В. Гарагонич⁷², І.В. Лукач⁷³, В.С. Щербина⁷⁴), може бути обґрунтовано:

– належністю корпоративних підприємств до суб'єктів господарювання та відповідно – складових елементів господарської системи країни;

– поєднанням у корпоративних відносинах *майнових* (сплата вкладів, господарське використання майна товариства, зміна його статутного капіталу та ін.) та *організаційних* (процедура створення підприємства, управління підприємством, відносини з уповноваженими державними органами з питань контролю за діяльністю підприємства) *елементів* (що притаманно для господарських відносин);

– поєднанням приватних і публічних механізмів нагляду і контролю з боку держави у сфері корпоративних відносин;

– виникненням частини корпоративних відносин між своєрідними суб'єктами, які виконують функції органів корпоративного підприємства, що визначаються лише господарським правом (на відміну від цивільного, зокрема) суб'єктами внутрішньогосподарських відносин;

– суб'єкти корпоративних відносин в більшості випадків не автономні і нерівноправні (учасники (члени) керують корпоративним підприємством або контролюють його діяльність; окремий учасник (член) зобов'язаний виконувати рішення загальних зборів учасників (членів, акціонерів), навіть якщо він голосував проти їх прийняття);

⁷¹ Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія / О. М. Вінник. – К.: Атіка, 2003. – С. 132–135.

⁷² Гарагонич О.В. Поняття та предмет корпоративного права / О.В. Гарагонич // Науковий вісник УжНУ. – 2013. – Вип 22. – Ч. II. – Т. 2. – С. 24–28 – (Серія «Право»); Гарагонич О.В. Правова природа корпоративних відносин між акціонерами та акціонерним товариством / О.В. Гарагонич // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. – № 3 (30). – С. 130–141.

⁷³ Лукач І.В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні: монографія / І.В. Лукач. – К.: Ліра-К, 2015. – С. 101–117.

⁷⁴ Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин / В. С. Щербина // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 13.

– дані відносини можна визначити як відносини залежності, контролю, підпорядкування меншості більшості;

– складність системи інтересів у корпоративних підприємствах, яка включає не лише корпоративні інтереси (*загальні* – підприємства та *індивідуальні* – його учасників (членів)), але й інших осіб, частина з яких є носіями публічних інтересів (зокрема, НКЦПФР, АМКУ) і відповідно – комплексне застосування приватноправових і публічно-правових методів регулювання корпоративних відносин (що також притаманно господарським відносинам);

– переважача роль у корпоративних відносинах (як їх консолідуючого ядра) господарських відносин, хоча і за наявності (в певних випадках) елементів (ознак) відносин іншої галузевої належності – трудових, цивільних, адміністративних, земельних, фінансових та інших.

Своєю правовою природою корпоративні відносини є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених *організаційно-господарських* та *майново-господарських* відносин, що існують у нерозривній єдності, і в силу цього не можуть бути предметом регулювання різних галузей права – цивільного і господарського⁷⁵.

До *організаційно-господарських* відносин у складі корпоративних відносин можна віднести відносини:

– між засновниками (учасниками, членами) корпоративного підприємства і створеним ними корпоративним підприємством, що виникають у процесі корпоративного управління. Зокрема, це відносини щодо управління підприємством у порядку, визначеному в установчому документі; відносини щодо права учасників (членів) одержувати інформацію про діяльність корпоративного підприємства та щодо їх обов'язку не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність підприємства; відносини, пов'язані з додержанням установчого документа корпоративного підприємства та виконанням рішень загальних зборів; відносини, пов'язані з виходом учасника (члена) у встановленому порядку з корпоративного підприємства тощо;

– між засновниками (учасниками, членами) корпоративного підприємства і суб'єктами, які виконують функції органів корпоративного підприємства, що виникають у процесі корпоративного управління;

– між корпоративним підприємством і суб'єктами, які виконують функції його органів, що виникають у процесі корпоративного управління.

⁷⁵ Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин / В. С. Щербина // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 13.

Майново-господарськими відносинами у складі корпоративних відносин є відносини:

– між учасниками (членами) корпоративного підприємства і підприємством щодо розподілу прибутку підприємства і одержання його частини (дивідендів);

– щодо відчуження часток (акцій, паїв) у капіталі (статутному, складеному чи пайовому) корпоративного підприємства, що засвідчують участь (членство) у корпоративному підприємстві (такі відносини можуть виникати між учасниками (членами) корпоративного підприємства, учасником (членом) корпоративного підприємства та підприємством, учасником (членом) корпоративного підприємства та іншими особами);

– між учасниками (членами) корпоративного підприємства та підприємством щодо виконання зобов'язань перед корпоративним підприємством, пов'язаних з майновою участю, а також щодо внесення вкладів (паїв, вступних внесків), оплати акцій тощо.

3. Суб'єкти корпоративних відносин

Суб'єктами корпоративних відносин є:

- корпоративні підприємства;
- власники корпоративних прав;
- суб'єкти, які виконують функції органів корпоративного підприємства;
- носії публічних інтересів.

Корпоративне підприємство – це підприємство, яке утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства (ч. 5 ст. 63 ГК України).

Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Корпоративне підприємство – це центральний суб'єкт корпоративних відносин, оскільки ці відносини виникають саме у зв'язку із такими підприємствами. Більшість корпоративних правовідносин існують саме за участю корпоративного підприємства.

Ознаки корпоративного підприємства:

По-перше, корпоративне підприємство не є простою сумою індивідів. Воно є **об'єднанням осіб**, тобто це певним чином організований колектив, воля якого визначається груповими інтересами індивідів, що входять до його складу, і який організаційно і матеріально діє ззовні як єдине ціле від свого імені.

По-друге, корпоративне підприємство – це **об'єднання** не тільки осіб, але й **капіталів**. Коло осіб, що надали свої капітали для створення корпоративного підприємства, а також розмір капіталу може бути точно визначений в будь-який момент існування корпоративного підприємства. Капітал, наданий засновниками (учасниками, членами) корпоративному підприємству, може існувати в його виробничій формі, тобто як певний цілісний майновий комплекс, або у формі конкретного майна. Звичайно це має місце при створенні дрібних підприємств. І все ж, як споживча вартість у формі конкретного майна, капітал належить на праві власності корпоративному підприємству (крім державних та комунальних корпоративних підприємств). А учасники (члени) корпоративного підприємства в обмін на свої внески отримують корпоративні права.

По-третє, корпоративне підприємство – це **об'єднання осіб для здійснення господарської діяльності**. Капітал, об'єднаний в корпоративному підприємстві, повинен функціонувати, використовуватися для досягнення цілей, поставлених перед корпоративним підприємством і закріплених у його установчих документах. У зв'язку із складністю ефективного використання об'єданого в корпоративному підприємстві капіталу всередині підприємства можуть створюватися структурні підрозділи (відділи, цехи, дільниці), взаємодія між якими досягається за допомогою органів управління підприємства.

По-четверте, об'єднання осіб, організація стає корпоративним підприємством при умові набуття статусу юридичної особи. Про це свідчить факт його державної реєстрації.

Найбільш чисельну групу суб'єктів корпоративних відносин становлять **власники корпоративних прав**. Щодо таких суб'єктів корпоративних відносин у законодавстві та юридичній літературі живають близькі за змістом, але не тотожні терміни «засновники», «учасники», «члени», «акціонери», «вкладники», «повні учасники», «власники підприємства». Для того щоб з'ясувати справжнє значення кожного із наведених термінів, необхідно дати їх визначення.

Учасники – це особи, які володіють корпоративними правами певного господарського товариства. Учасниками можуть бути фізичні, юридичні особи, територіальні громади, держава.

Члени – це власники корпоративних прав, емітованих кооперативом, колективним сільськогосподарським підприємством, фермерським господарством. Членами кооперативу можуть бути фізична (з 16-річного віку) або юридична особи, які внесли вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, виявили бажання брати участь у його діяльності і додержуються вимог статуту (ст. 10 Закону України «Про кооперацію»). У колективному сільськогосподарському підприємстві членами можуть бути громадяни, які досягли 16-річного віку, визнають і виконують його статут (ст. 5 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство»). Членами фермерського господарства може бути кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство (ст. 5 Закону України «Про фермерське господарство»).

Засновники – це особи, які прийняли рішення про створення корпоративного підприємства і вчинили інші передбачені законодавством дії, спрямовані на створення такої господарської організації. Поряд із терміном «засновник» у ГК України вживається термін «*власник майна або уповноважений ним орган*». Ці терміни є тотожними, оскільки позначають одного й того ж самого суб'єкта – особу, яка створює господарську організацію (корпоративне підприємство), але «характеризують його з різних сторін: як особу, яка вчиняє певні дії (засновник), і як особу, яка інвестує своє майно (власник)»⁷⁶.

Акціонери – це власники акцій, учасники акціонерного товариства. Цей термін може вживатися тільки щодо учасників АТ. Наразі в Україні кількість таких суб'єктів корпоративних відносин обчислюється мільйонами осіб.

Вкладники – це учасники командитного товариства, які несуть обмежену відповідальність за зобов'язаннями товариства.

Повні учасники – це учасники командитного товариства, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном. Статусу повного учасника може набувати тільки особа, яка зареєстрована суб'єктом підприємницької діяльності.

⁷⁶ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: монографія / В. М. Кравчук. – Львів, 2009. – С. 39.

Власники підприємства – це власники корпоративних прав приватного підприємства. При цьому, як зазначається у листі Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 15 березня 2011 року № 2571, власник приватного підприємства і засноване ним підприємство є самостійними і відмінними один від одного суб'єктами права власності і учасниками господарських правовідносин. Приватне підприємство як юридична особа є власником майна, переданого йому у власність засновником, тоді як власник приватного підприємства, відповідно до ст. 167 ГК України, володіє лише корпоративними правами щодо заснованого ним підприємства.

До суб'єктів, які виконують функції органів корпоративного підприємства, належать учасники загальних зборів (акціонери, учасники, члени та їх представники), а також посадові особи корпоративного підприємства (голова та члени наглядової (спостережної) ради, виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізор, а також голова та члени іншого органу корпоративного підприємства, якщо утворення такого органу передбачено установчим документом підприємства). Між корпоративним підприємством і суб'єктами, які виконують функції його органів, формується певна система зв'язків, у рамках якої вони взаємодіють між собою у процесі корпоративного управління.

Назовні дії суб'єктів, які виконують функції органів корпоративного підприємства, вважаються діями самого корпоративного підприємства як суб'єкта господарського права, однак у внутрішньокорпоративних відносинах кожен орган підприємства (суб'єкти, які виконують функції органів) має свій правовий статус.

Носії публічних інтересів – органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією у сфері корпоративних відносин. Ці органи, як правило, не є безпосередніми учасниками корпоративних правовідносин, але вони здійснюють контроль за дотриманням корпоративного законодавства або управління державними корпоративними правами. До даної групи суб'єктів корпоративних відносин можуть бути віднесені, наприклад, НКЦПФР, АМКУ, місцеві державні адміністрації та ін.

4. Джерела корпоративного права

Джерела корпоративного права становлять єдину, цілісну систему, елементи (складові частини) якої перебувають у відносній субординації й

ієрархічній підпорядкованості відповідно до логіки правового регулювання корпоративних правовідносин⁷⁷.

Під **джерелами корпоративного права** у формальному значенні слід розуміти результати діяльності державних органів та корпоративних підприємств, тобто нормативно-правові акти та корпоративні норми, які регулюють корпоративні відносини.

Основними джерелами корпоративного права України є **нормативно-правові акти**:

– закони: Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закони України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року, «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року, «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06 лютого 2018 року, «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року, «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року;

– підзаконні нормативні акти: постанови КМУ, накази Фонду державного майна України, рішення НКЦПФР;

– акти органів місцевого самоврядування.

Діяльність корпоративного підприємства регулюється не тільки нормативними актами, виданими державними органами, але й тими правилами поведінки, які встановлює для себе саме підприємство.

Таке регулювання називається корпоративним. Воно здійснюється шляхом встановлення, зміни або скасування корпоративних норм.

Корпоративні норми – це вид соціальних норм, які встановлюються органами корпоративного підприємства або засновниками (учасниками) такого підприємства і поширюються на суб'єктів корпоративних відносин.

Ознаки корпоративних норм:

- 1) різновид локальної норми;
- 2) встановлюються, змінюються і припиняються органами управління корпоративного підприємства;
- 3) визначають господарську правосуб'єктність корпоративного підприємства;
- 4) регулюють корпоративні відносини;
- 5) обов'язкові для виконання суб'єктами корпоративних відносин;

⁷⁷ Серих О. В. Класифікація джерел корпоративного права України / О. В. Серих // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – № 1. – С. 96–99.

б) за змістом не можуть суперечити законодавству України. У них конретизуються загальні норми, враховуючи відносини у певному корпоративному підприємстві.

Правовими формами закріплення корпоративних норм є корпоративні нормативні акти, корпоративні звичаї та корпоративні прецеденти.

Корпоративний нормативний акт – це зовнішня форма виразу рішення засновників або органу корпоративного підприємства, що містить певне правило поведінки суб'єктів корпоративних відносин.

Основними видами корпоративних нормативних актів є установчі документи, рішення загальних зборів, рішення наглядової (спостережної) ради, накази, рішення та розпорядження виконавчих органів, внутрішні положення.

Корпоративний звичай – це правило, що склалося у корпоративному підприємстві на підставі постійного і однотипного повторення яких-небудь фактичних відносин і застосування якого забезпечується заходами впливу з боку корпоративного підприємства (заходами заохочення або санкціями).

Ознаки корпоративних звичаїв:

- звичай пов'язаний з тривалим і однотипним дотриманням відомих правил, що фактично переростають у звичку;
- звичаю притаманна масовість виконання. Його вимоги людина поширює не тільки на інших, але й на себе;
- звичаї відрізняються розумністю, тобто вони пропонують варіант поведінки, який найбільш оптимально відповідає реальній обстановці;
- звичай майже ніколи не суперечить нормам моралі і нормам права.

Багато з корпоративних звичаїв знайшли своє відображення у **Принципах корпоративного управління**, затверджених рішенням НКЦПФР від 22 липня 2014 року № 955. Вони не мають сили нормативно-правового акта і мають рекомендаційний характер.

Одним із механізмів перетворення цих норм з необов'язкових на обов'язкові стало їх введення до внутрішніх актів конкретного корпоративного підприємства.

Позитивні риси звичаю як джерела корпоративного права:

1) звичай виникає не «зверху», а «знизу», тому його зміст виходить з виробничих умов;

2) звичай виражає певні закономірності, особливості колективу, і тому він більш об'єктивний, ніж корпоративний акт і прецедент, встановлення яких не обходиться без привнесення суб'єктивних моментів;

3) звичай має свою усну форму, і як всяка усна мова, на відміну від письмової, виражається простою мовою і характеризується за своєю будовою нескладністю і доступністю;

4) звичай відрізняється добровільністю виконання, оскільки він заснований на звичці, тобто ніби на автоматичних діях. Кім того, добровільність забезпечується значною мірою масовістю виконання, що не залишає людині місця для його критичного переосмислення;

5) звичай сприяє накопиченню і передачі колективного досвіду.

Недоліки звичаю як джерела корпоративного права:

– звичаю внаслідок повільного його розвитку притаманна відносна нерухомість, пов'язана з тим, що він зберігається у свідомості людей, яка здатна змінюватись дуже плавно;

– звичай нерідко є знаряддям підтримки старих соціально-побутових явищ і може виходити із позиції нерівності;

– звичай не відзначається визначеністю, його зміст багато в чому залежить від особистих поглядів суб'єктів, які його притримуються;

– звичай важко розпізнати, оскільки він передається із вуст в уста і не має письмового закріплення⁷⁸.

Корпоративний прецедент – це рішення, прийняте в корпоративному підприємстві, і яке стало взірцем для вирішення аналогічних справ в майбутньому.

Прецедентом є таке рішення органів управління корпоративного підприємства, яке мало місце хоча б один тільки раз, проте може слугувати прикладом для наступної поведінки в подібній ситуації.

Він проявляється тоді, коли справа потребує вирішення, а необхідної норми нема ні в законодавстві, ні в корпоративних актах.

Переваги корпоративного прецеденту:

– прецедент – це, як правило, результат логіки і здорового глузду. Використання логічних законів дозволяє органу управління не помилитися в порівнянні ситуації з подібними їй і зробити висновок про принципову новизну ситуації. Здоровий же глузд веде до адекватності у вирішенні нової, нетипової ситуації, що зустрічається в житті корпоративного підприємства;

– прецедент, як правило, має моральне значення;

– прецедент здатний швидко вловити зміни, що відбуваються в житті, і точніше врегулювати ситуацію. Його динамізм значно більше, ніж у корпоративного акта;

⁷⁸ Кашанина Т. В. Корпоративное право / Т. В. Кашанина. – М.: НОРМА ИНФРА, 1999. – С. 234–235.

– прецедент має документальне вираження (рішення загальних зборів, правління та ін.).

Недоліки (негативні риси) корпоративного прецеденту:

– правило поведінки, виражене в прецеденті, формулюється не в загальній формі, а тільки стосовно даного окремого випадку. Через це існує невизначеність у встановленні об'єму дії даного прецеденту, що ускладнює його застосування і може породити несправедливість;

– прецедент не має обов'язкового характеру і того авторитету, який притаманний корпоративному акту. Прецедентна практика не стійка, її можна забути, а то й відкинути в будь-який момент. Прецедент може видозмінюватися у зв'язку з новою аналогічною ситуацією, що виникла;

– прецедент містить небезпеку допущення свавілля⁷⁹.

Важливе значення для корпоративних відносин та забезпечення механізмів реалізації корпоративних прав має **судова практика**.

Попри те, що відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди в Україні застосовують при розгляді справ практику Європейського суду з прав людини як джерело права, на даний момент питання про віднесення судової практики до джерел корпоративного права залишається дискусійним. З цього приводу Уповноважений Верховної Ради України з прав людини навіть звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням № 1-2245/17-107 від 05 жовтня 2017 року⁸⁰.

Так чи інакше на практиці роль судів у правозастосуванні норм корпоративного законодавства є очевидною. Зокрема, з метою забезпечення правильного та однакового застосування судами корпоративного законодавства видаються узагальнення судової практики та роз'яснення Пленуму Верховного Суду. Доволі часто орієнтирами при вирішенні конфліктних ситуацій у сфері корпоративних відносин є видані раніше постанови Пленуму Верховного Суду України (*Про практику розгляду судами корпоративних спорів: постанова ВСУ від 24.10.2008 р. № 13*), постанови Пленуму Вищого господарського суду України (*Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: постанова Пленуму ВГСУ від 25.02.2016 р. № 4*).

⁷⁹ Кашанина Т. В. Корпоративное право / Т. В. Кашанина. – М.: НОРМА ИНФРА, 1999. – С. 237–239.

⁸⁰ Щодо офіційного тлумачення частини першої статті 9 Конституції України: конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини № 1-2245/17-107 від 05 жовтня 2017 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/5_4117.pdf

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення корпоративного права України.
2. Визначте місце корпоративного права у системі права України.
3. Назвіть ознаки корпоративного права.
4. Дайте визначення предмета корпоративного права.
5. Як у ГК України визначається поняття корпоративних відносин?
6. Які підходи сформувались у правовій науці щодо правової природи корпоративних відносин та їх місця у системі правовідносин?
7. Хто належить до суб'єктів корпоративного права України?
8. Дайте визначення поняття корпоративного підприємства.
9. Назвіть ознаки корпоративного підприємства.
10. Які терміни вживають у законодавстві та юридичній літературі щодо таких суб'єктів корпоративних відносин, як власники корпоративних прав?
11. Хто такі засновники корпоративного підприємства?
12. Хто такі вкладники?
13. Назвіть види джерел корпоративного права.
14. Що таке корпоративний нормативний акт?
15. Що таке корпоративний звичай?
16. Що таке корпоративний прецедент?

РОЗДІЛ 2.

ВИДИ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

1. *Поняття на ознаки господарських товариств.*
2. *Повне товариство.*
3. *Командитне товариство.*
4. *Товариство з обмеженою відповідальністю.*
5. *Товариство з додатковою відповідальністю.*
6. *Акціонерне товариство.*
7. *Виробничі кооперативи.*
8. *Інші види корпоративних підприємств.*
 - 8.1. *Обслуговуючі, споживчі та сільськогосподарські кооперативи.*
 - 8.2. *Корпоративне приватне підприємство.*
 - 8.3. *Фермерське господарство.*
 - 8.4. *Колективне сільськогосподарське підприємство.*
 - 8.5. *Фондова біржа.*
 - 8.6. *Корпоративний фонд.*
9. *Організаційно-правові форми діяльності транснаціональних корпорацій на території України.*

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Поняття та ознаки господарських товариств

Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку. У випадках, передбачених законодавством, господарське товариство може діяти у складі одного учасника.

Господарське товариство є найбільш поширеною організаційно-правовою формою корпоративних підприємств, що відрізняється від інших рядом ознак.

Ознаки господарського товариства:

1) господарське товариство, зазвичай, є об'єднанням осіб, що називаються учасниками. При цьому ч. 1 ст. 79 ГК України та ч. 2 ст. 83 ЦК України передбачається, що товариство може бути створено однією особою, якщо інше не встановлено законом;

2) товариство створюється і припиняється на підставі акта спільної волі його засновників, що оформляється у формі засновницького договору або рішення установчих зборів (рішення вищого органу);

3) товариство діє в інтересах своїх учасників, має визначену ними мету – досягнення певного соціально-економічного результату від сумісної діяльності, зазвичай, одержання прибутку;

4) наявність у господарського товариства статусу юридичної особи дозволяє йому діяти як самостійному суб'єкту права (в т.ч. укладати договори з третіми особами незалежно від окремих учасників і навіть укладати договори із самими учасниками), виступати у зовнішніх відносинах від власного імені, бути позивачем і відповідачем у суді. При цьому товариство як юридична особа незалежне від змін у складі його учасників;

5) між товариством і його учасниками, а також між самими учасниками виникають корпоративні правовідносини, які породжують у кожного учасника корпоративні права та обов'язки. Реалізуючи свої корпоративні права, учасники товариства можуть певною мірою впливати на формування волі товариства як юридичної особи;

6) товариство має внутрішню структуру, яка забезпечує його організаційну єдність у господарських відносинах;

7) управління справами товариства здійснюється у заздалегідь встановленому законом та установчими документами порядку, обов'язковому для всіх учасників;

8) відокремленість майна товариства від майна його учасників і закріплення за товариством майна, сформованого за рахунок вкладів учасників та інших не заборонених законом джерел, на праві власності;

9) відокремленість відповідальності господарського товариства за власними зобов'язаннями від відповідальності його учасників;

10) встановлення обмежень щодо вилучення частки учасника з майна товариства у зв'язку з його виходом або зверненням стягнення на його майно.

Господарські товариства можуть бути різних видів та форм. Поділ господарських товариств на види здійснюється за певними ознаками, а на форми – за сукупністю ознак.

Класифікація господарських товариств має практичне значення: законодавство передбачає застосування різних принципів правового регулювання щодо певних видів господарських товариств.

Одним з основних критеріїв класифікації господарських є **організаційно-правова форма**.

Організаційно-правова форма товариства – це законодавчо закріплений тип товариства, для якого встановлено певний правовий режим створення, діяльності та припинення.

У залежності від **організаційно-правової форми** товариства поділяються на:

- акціонерне товариство;
- товариство з обмеженою відповідальністю;
- товариство з додатковою відповідальністю;
- повне товариство;
- командитне товариство.

Залежно від **характеру участі в діяльності господарських товариств** розрізняють дві основні групи товариств:

1) **персональні товариства (об'єднання осіб)** – господарські товариства, в яких домінують особисті елементи (повні товариства, командитні товариства).

Ознаки персональних товариств:

– установчим документом є засновницький договір (у командитних товариствах з одним повним учасником – одноособова заява (меморандум));

– обов'язковість не лише майнової, а й персональної участі в товаристві для всіх (повне товариство) або для частини його учасників (командитне товариство);

– створення товариства з метою спільного здійснення його учасниками підприємницької діяльності під спільним іменем, у зв'язку з чим вимогою до учасників повного товариства та повних учасників командитного товариства є наявність у них статусу суб'єкта підприємництва (ч. 7 ст. 80 ГК України);

– наявність у всіх (повне товариство) або у частини учасників (командитне товариство) повної субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями товариства;

– відсутність вимог до мінімального розміру складеного капіталу товариства та порядку його формування (це має визначатися засновницьким договором);

– управління справами здійснюється безпосередньо учасниками, які несуть повну відповідальність;

– порядок управління справами товариства визначають самі учасники, закріплюючи його в засновницькому договорі;

– заборона для учасників конкурувати з товариством;

– складність виходу з товариства (заборона або обмеження можливості відступлення учасником своєї частки третім особам, необхідність повідомлення про вихід за певний строк і в передбачених випадках);

2) **об'єднання капіталів** – господарські товариства, в яких домінуючими є майнові елементи (АТ, ТОВ, ТДВ).

Ознаки об'єднань капіталів:

– обмеження ризику учасників товариства за результати діяльності товариства розміром сплачених вкладів та відсутність у них (АТ, ТОВ) чи обмеженість (ТДВ) субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями товариства;

– законодавчі вимоги до мінімального розміру статутного капіталу (для АТ), резервного капіталу, порядку їх формування;

– основний установчий документ – статут;

– участь учасників в управлінні справами та розподілі прибутку, як правило, залежить від розміру їх часток у статутному капіталі товариства;

– управління товариством здійснюється за допомогою його органів, порядок формування та вимоги до яких встановлюються законодавством та статутом товариства;

– обов'язковість майнової та необов'язковість персональної участі (за деякими винятками) в товаристві для його учасників;

– можливість виходу учасника з товариства в будь-який момент за його бажанням з дотриманням встановленої законом та статутом товариства процедури;

– можливість створення таких товариств однією особою та функціонування у складі однієї особи.

Залежно від **правових підстав виникнення товариств** розрізняють:

1) договірні товариства – в основі їх створення лежить засновницький договір, що укладається між учасниками і є установчим документом товариства. До договірних товариств належать повне та командитне товариство;

2) статутні товариства – основним внутрігосподарським нормативним актом, що регулює діяльність товариства, є його статут. До статутних товариств належать ТОВ, ТДВ, АТ. Між засновниками таких товариств може укладатися договір (в АТ – засновницький, у ТОВ/ТДВ – про створення товариства), який втрачає свою силу після проведення державної реєстрації товариства (в АТ – після реєстрації НКЦПФР звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій).

За характером майнової відповідальності учасників розрізняють:

- товариства, учасники яких несуть обмежену відповідальність – в межах вкладу в статутний капітал – за зобов’язаннями товариства (ТОВ, АТ);
- товариства, учасники яких ризикують не тільки своїми вкладами до статутного капіталу, але й несуть додаткову відповідальність за зобов’язаннями товариства (ТДВ);
- товариства, учасники яких несуть повну відповідальність за зобов’язаннями товариства всім належним їм майном (ПТ, КТ).

За метою діяльності товариства поділяються на:

- комерційні – це товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками;
- некомерційні – це товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками (наприклад, фондова біржа, Національний депозитарій України).

За ознакою залежності господарські товариства можуть бути віднесені до категорії асоційованих. Асоційовані господарські товариства – це група господарських товариств, пов’язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному капіталі та/або управлінні. Залежність між асоційованими господарськими товариствами може бути простою і вирішальною.

Проста залежність між асоційованими господарськими товариствами виникає у разі якщо одне з них має можливість блокувати прийняття рішень іншим (залежним) товариством, які повинні прийматися відповідно до закону та/або установчих документів цього товариства кваліфікованою більшістю голосів. Вирішальна залежність між асоційованими господарськими товариствами виникає у разі якщо між товариствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого товариства в статутному капіталі та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) товариства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій. Відносини вирішальної залежності можуть встановлюватися за умови отримання згоди відповідних органів Антимонопольного комітету України.

Законодавством передбачено окремі особливості діяльності господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави. Ці особливості стосуються сплати дивідендів, напрямів використання чистого прибутку, порядку здійснення закупівель тощо.

2. Повне товариство

Повне товариство – це господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (ст. 80 ГК) (ч. 1 ст. 119 ЦК України).

Повне товариство – це порівняно нескладна організація. Організаційно-правову форму повного товариства не слід використовувати на підприємствах, що вимагають великої кількості учасників або великих капіталів.

Повне товариство характеризується *крайньою заінтересованістю всіх учасників у сумісній діяльності*.

Оскільки кожен з учасників повного товариства має можливість істотно впливати на його діяльність, таке *об'єднання осіб базується на довірі*. Зрозуміло, що довірених осіб виявляється не так багато, а тому для повного товариства характерна обмежена кількість учасників.

Учасниками повного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва (ч. 7 ст. 80 ГК України).

Особа може бути учасником тільки одного повного товариства (ч. 2 ст. 119 ЦК України).

Найменування повного товариства має містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів «і компанія», а також слова «повне товариство» (ч. 4 ст. 119 ЦК України).

Установчим документом повного товариства є **засновницький договір**. Засновницький договір підписується всіма його учасниками.

Для забезпечення фінансово-господарської діяльності повного товариства за рахунок вкладів його учасників формується складений капітал.

Мінімальний розмір складеного капіталу законодавством не передбачено, оскільки необмежена та солідарна відповідальність учасників товариства за його боргами сама по собі є достатнім забезпеченням виконання ним своїх зобов'язань.

Особливості управління повним товариством:

- відсутність органів управління товариства;
- управління діяльністю повного товариства здійснюється за спільною згодою всіх учасників, тобто рішення вважаються прийнятими, якщо за них проголосували учасники, яким належать 100 % голосів. Засновницьким до-

говором товариства можуть бути передбачені випадки, коли рішення приймається більшістю голосів учасників (ч. 1 ст. 121 ЦК України);

– при прийнятті рішень кожний учасник повного товариства має один голос незалежно від частки його майнової або особистої участі, якщо засновницьким договором не передбачено інше (ч. 2 ст. 121 ЦК України);

– кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам;

– у разі спільного ведення учасниками справ товариства для вчинення кожного правочину є необхідною згода всіх учасників товариства. Якщо ведення справ доручено окремим учасникам повного товариства, інші учасники можуть вчиняти правочини від імені товариства за наявності у них довіреності, виданої учасниками, яким доручено ведення справ товариства (ч. 1 ст. 122 ЦК України).

Прибуток та збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі, якщо інше не передбачено засновницьким договором або домовленістю учасників.

Певні особливості притаманні відповідальності учасників повного товариства.

У разі недостатності у повного товариства майна для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі **учасники повного товариства солідарно відповідають за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.**

Таким чином, відповідальність учасників повного товариства може бути охарактеризована за двома критеріями:

1) за обсягом – необмежена. Хоча у товариства є відокремлене майно, яким воно відповідає за своїми зобов'язаннями, у випадку його недостатності стягнення кредиторів може бути звернено також і на майно учасників. Така небезпека загрожує кожному учаснику;

2) за характером – солідарна. Вимога про стягнення може бути звернена до будь-якого із учасників товариства, до одного або декількох відразу.

Звернення стягнення на частку учасника у складеному капіталі повного товариства за його власними зобов'язаннями допускається тільки у разі недостатності іншого майна для задоволення вимог кредиторів. У разі недостатності майна учасника повного товариства для виконання його зобов'язань перед кредиторами вони можуть вимагати у встановленому порядку виділу частини майна повного товариства, пропорційної частці учасника-боржника у складеному капіталі товариства (ч. 1 ст. 131 ЦК України).

Учасникам повного товариства **забороняється конкурувати з товариством**. Учасник повного товариства не має права без згоди інших учасників вчиняти від свого імені та у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства (ч. 3 ст. 119 ЦК України).

У разі порушення цього правила товариство має право за своїм вибором вимагати від такого учасника або відшкодування завданих товариству збитків, або передавання товариству усієї вигоди, набутої за такими правочинами.

Учасник повного товариства **має право** за згодою інших його учасників **передати свою частку** у складеному капіталі чи її частину іншому учасникові товариства або третій особі (ч. 1 ст. 127 ЦК України). У разі передавання частки (її частини) новому учасникові до нього переходять повністю чи у відповідній частині права, що належали учасникові, який передав частку (її частину).

Порядок виходу учасників зі складу повного товариства залежить від строку, на який товариство було створено. У разі створення товариства на невизначений строк право учасника на вихід з товариства не обмежується. Учаснику лише необхідно подати нотаріально завірену заяву не пізніше ніж за три місяці. Якщо товариство створено на визначений строк – вихід учасника допускається лише з поважних причин за умови попередження не пізніше ніж за шість місяців. Перелік причин, які слід вважати поважними і можуть слугувати підставою виходу учасника законодавством не визначені, тому їх доцільно передбачати в установчих документах товариства.

При виході учасник повного товариства отримує вартість його вкладу відповідно до балансу, складеного на день виходу та належну йому частину прибутку, одержаного товариством у даному році (якщо при виході учасника з повного товариства це товариство зберігається). На вимогу учасника та за згодою товариства вклад може бути повернуто повністю або частково в натуральній формі. Майно, передане учасникам товариства тільки для користування, повертається в натуральній формі без винагороди.

Під час вирішення спорів, пов'язаних з виходом учасників повних товариств та виплатою вартості їх часток, господарським судам слід керуватися положеннями ст. 130 ЦК України⁸¹.

⁸¹ Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: постановою Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4 // Вісник господарського судочинства. – 2016. – № 1. – С. 72.

3. Командитне товариство

Командитне товариство – товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства (ст. 133 ЦК України).

Найменування командитного товариства має містити імена (найменування) всіх повних учасників, слова «командитне товариство» або містити ім'я (найменування) хоча б одного повного учасника з доданням слів «і компанія», а також слова «командитне товариство».

Якщо у найменування командитного товариства включене ім'я вкладника, такий вкладник стає повним учасником товариства (ч. 2 ст. 135 ЦК України).

Командитне товариство створюється і діє на підставі **засновницького договору**, який підписується усіма повними учасниками товариства. Якщо у командитному товаристві є тільки один повний учасник, установчим документом є **одноособова заява (меморандум)**.

Головною відмінністю командитного товариства є наявність **двох видів учасників**:

- повних учасників;
- вкладників.

Правовий статус **повних учасників** регулюється положеннями законодавства, встановленими для учасників повного товариства.

Повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва (ч. 7 ст. 140 ЦК України).

Особа може бути повним учасником тільки в одному командитному товаристві. При цьому вона не може бути вкладником цього самого командитного товариства і учасником повного товариства (ч. 2 ст. 135 ЦК України).

Повні учасники здійснюють управління командитним товариством у порядку, встановленому для повного товариства.

Вкладники не мають права брати участі в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства. Від імені командитного товариства вкладники можуть діяти тільки за довіреністю (ч. 2 ст. 136 ЦК України).

Вкладник командитного товариства зобов'язаний зробити **вклад** до складеного капіталу (ч. 1 ст. 137 ЦК України). Сукупний розмір вкладів вкладників не повинен перевищувати п'ятдесяти відсотків складеного капіталу командитного товариства (ч. 3 ст. 135 ЦК України).

Вкладник командитного товариства має право (ч. 2 ст. 137 ЦК України):

1) одержувати частину прибутку товариства відповідно до його частки у складеному капіталі товариства в порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом);

2) діяти від імені товариства у разі видачі йому довіреності та відповідно до неї;

3) переважно перед третіми особами набувати відчужувану частку (її частину) в складеному капіталі товариства. Це право вкладника передбачено тільки у разі платного відчуження частки⁸².

Якщо бажання викупити частку (її частину) виявили декілька вкладників, зазначена частка розподіляється між ними відповідно до їхніх часток у складеному капіталі товариства;

4) вимагати першочергового повернення вкладу у разі ліквідації товариства;

5) ознайомлюватися з річними звітами та балансами товариства;

6) після закінчення фінансового року вийти з товариства та одержати свій вклад у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом). Вартість частини майна товариства, що належить до виплати такому учаснику, повинна визначатися виходячи з вартості усього майна, що належить товариству, в тому числі основних засобів, нематеріальних активів, оборотних активів, майна невиробничого призначення з урахуванням майнових зобов'язань товариства⁸³;

7) передати свою частку (її частину) у складеному капіталі іншому вкладнику або третій особі, повідомивши про це товариство.

При **вибутті усіх вкладників** командитне товариство ліквідується. Однак повні учасники мають право у разі вибуття всіх вкладників перетворити командитне товариство на повне товариство.

Для забезпечення фінансово-господарської діяльності командитного товариства за рахунок вкладів його учасників формується **складений капітал**.

⁸² Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4 // Вісник господарського судочинства. – 2016. – № 1. – С. 72.

⁸³ Там само.

Мінімальний розмір складеного капіталу командитного товариства законодавством не встановлено. Це обумовлюється насамперед тим, що кредитоспроможність товариств базується не тільки на майні товариства, а й на сумі всього майна, що належить кожному із повних учасників такого командитного товариства.

Складений капітал підлягає сплаті учасниками командитного товариства протягом першого року з дня державної реєстрації товариства.

4. Товариство з обмеженою відповідальністю

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном (ч. 3 ст. 80 ГК України).

Називаючи цей вид корпоративного підприємства товариством «з обмеженою відповідальністю», законодавець не має на увазі обмеження відповідальності товариства як суб'єкта господарського права (юридичної особи) якимись певними розмірами майна або грошових коштів (наприклад, лише розміром статутного капіталу). Насправді йдеться про обмеження відповідальності учасників товариства, які несуть ризик збитків у межах своїх вкладів до статутного капіталу⁸⁴. Товариство несе відповідальність за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном.

Правовий статус ТОВ характеризується такими основними рисами:

1) **обмеження відповідальності учасників** за зобов'язаннями товариства. Учасники ТОВ не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів. Учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників (ст. 2 Закону про ТОВ та ТДВ);

2) ТОВ може бути **засноване однією особою**. При цьому максимальна кількість учасників товариства законодавцем не обмежується;

3) **установчим документом** ТОВ є статут. ТОВ може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Модельний статут ТОВ затверджено постановою Кабінету Міністрів Украї-

⁸⁴ Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія / В. С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 90–91.

ни від 16 листопада 2011 року № 1182⁸⁵. Договір про створення товариства, який може укладатися між засновниками відповідно до ч. 2 ст. 10 Закону про ТОВ та ТДВ, установчим документом не визнається і діє до дня державної реєстрації товариства, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання;

4) обов'язковість формування **статутного капіталу**. Розмір статутного капіталу товариства складається з номінальної вартості часток його учасників, виражених у національній валюті України. Розмір частки учасника товариства у статутному капіталі товариства може додатково визначатися у відсотках. У такому випадку він повинен відповідати співвідношенню номінальної вартості його частки та статутного капіталу товариства. Мінімальний розмір статутного капіталу ТОВ законодавством не визначено. Тобто ТОВ може бути створене навіть зі статутним капіталом у розмірі 1 копійка. У ТОВ також може формуватися **резервний капітал**. Тільки за наявності сформованого резервного капіталу товариство має право придбавати частки у власному статутному капіталі без його зменшення на розмір такої частки (ч. 1 ст. 25 Закону про ТОВ та ТДВ);

5) можливість **розстрочки сплати вкладів** учасників до статутного капіталу ТОВ. Кожен учасник товариства повинен повністю внести свій вклад протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом (ч. 1 ст. 14 Закону про ТОВ та ТДВ).

Якщо учасник прострочив внесення вкладу чи його частини, виконавчий орган товариства має надіслати йому письмове попередження про прострочення, де має міститися додатковий строк, наданий для погашення заборгованості, який не може перевищувати 30 днів. Якщо учасник товариства не погасив заборгованість протягом наданого додаткового строку, виконавчий орган товариства має скликати загальні збори учасників, які можуть прийняти одне з таких рішень: про виключення учасника товариства, який має заборгованість із внесення вкладу; про зменшення статутного капіталу товариства на розмір неоплаченої частини частки учасника товариства; про перерозподіл неоплаченої частки (частини частки) між іншими учасниками товариства без зміни розміру статутного капіталу товариства та сплату такої заборгованості відповідними учасниками; про ліквідацію товариства;

6) здійснення **управління ТОВ через систему органів**. До системи органів товариства входять загальні збори учасників, наглядова рада та вико-

⁸⁵ Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1182 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 90. – Ст. 3268.

навчий орган (ст. 28 Закону про ТОВ та ТДВ). Загальні збори учасників є вищим органом товариства, який може вирішувати будь-які питання діяльності товариства. Наглядова рада в межах компетенції, визначеної статутом товариства, контролює та регулює діяльність виконавчого органу товариства. Виконавчий орган товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства;

7) можливість формування складу наглядової ради та виконавчого органу ТОВ з числа осіб, які не є учасниками товариства. Особи, обрані до складу наглядової ради та виконавчого органу ТОВ, набувають статусу посадової особи товариства;

8) **порядок виходу учасника** з ТОВ залежить від розміру його частки у статутному капіталі товариства. Учасник товариства з часткою менше 50 відсотків може вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників. Учасник, частка якого становить 50 або більше відсотків, може вийти з товариства за згодою інших учасників. Рішення щодо надання згоди на вихід учасника з товариства може бути прийнято протягом одного місяця з дня подання учасником заяви, якщо інший строк не передбачений статутом. Учасник вважається таким, що вийшов із товариства, з дня державної реєстрації його виходу. Вихід учасника з товариства, внаслідок якого у товаристві не залишиться жодного учасника, забороняється.

5. Товариство з додатковою відповідальністю

Товариство з додатковою відповідальністю – це господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників (ч. 4 ст. 80 ГК України).

За своїм правовим статусом ТДВ схоже на ТОВ. Згідно з ч. 3 ст. 56 Закону про ТОВ та ТДВ прямо передбачено, що до ТДВ застосовуються положення законодавства про ТОВ, які не суперечать положенням цієї статті.

У зв'язку з цим у науковій літературі навіть розгорнулася дискусія з приводу того, чи є ТДВ окремою організаційно-правовою формою⁸⁶. З питання

⁸⁶ Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – С. 104.

віднесення ТОВ і ТДВ до однієї чи різних організаційно-правових форм у юридичній науці висловлювалися різні точки зору. Так, В.В. Залеський вважає, що ТДВ є різновидом ТОВ⁸⁷. Є. О. Суханов, навпаки, визнає їх різними організаційно-правовими формами в силу неідентичності однієї з найважливіших ознак організаційно-правової форми – ступеня майнової відповідальності їхніх учасників⁸⁸. Зазначеної концепції дотримувався законодавець як у Законі про ГТ, так і в ЦК України.

Правовий статус ТДВ характеризується такими основними рисами:

1) **додаткова відповідальності учасників** за зобов'язаннями товариства. Учасники ТДВ солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства з додатковою відповідальністю і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним з них вкладу. У разі визнання банкрутом одного з учасників товариства з додатковою відповідальністю його відповідальність за зобов'язаннями товариства з додатковою відповідальністю розподіляється між іншими учасниками цього товариства пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі (ст. 56 Закону про ТОВ та ТДВ);

2) ТДВ може бути **засноване однією особою**. Максимальна кількість учасників товариства законодавцем не обмежується;

3) **установчим документом** ТДВ є статут. ТОВ може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Договір про створення товариства, який може укладатися між засновниками відповідно до ч. 2 ст. 10 Закону про ТОВ та ТДВ, установчим документом не визнається і діє до дня державної реєстрації товариства, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання;

4) обов'язковість формування **статутного капіталу**. Мінімальний розмір статутного капіталу ТДВ законодавством не визначено. У ТДВ також може формуватися **резервний капітал**, наявність якого є необхідною умовою для реалізації товариством права на придбання частки у власному статутному капіталі без його зменшення на розмір такої частки (ч. 1 ст. 25 Закону про ТОВ та ТДВ);

5) можливість **розстрочки сплати вкладів** учасників до статутного капіталу ТДВ. Кожен учасник товариства повинен повністю внести свій вклад

⁸⁷ Коментарій к Федеральному закону «Об обществах с ограниченной ответственностью» / отв. ред. В. В. Залесский. – М.: Инфра-М, 1998. – С. 185.

⁸⁸ Суханов Е. А. Закон об обществах с ограниченной ответственностью / Е.А. Суханов // Хозяйство и право. – 1998. – № 8. – С. 34–45.

протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом (ч. 1 ст. 14 Закону про ТОВ та ТДВ). Якщо учасник прострочив внесення вкладу чи його частини, виконавчий орган товариства повинен надіслати йому письмове попередження про прострочення, де має міститися додатковий строк, наданий для погашення заборгованості, який не може перевищувати 30 днів. Якщо учасник товариства не погасив заборгованість протягом наданого додаткового строку, виконавчий орган товариства має скликати загальні збори учасників, які можуть прийняти одне з таких рішень: про виключення учасника товариства, який має заборгованість із внесення вкладу; про зменшення статутного капіталу товариства на розмір неоплаченої частини частки учасника товариства; про перерозподіл неоплаченої частки (частини частки) між іншими учасниками товариства без зміни розміру статутного капіталу товариства та сплату такої заборгованості відповідними учасниками; про ліквідацію товариства;

б) здійснення **управління ТДВ через систему органів**. До системи органів товариства входять загальні збори учасників, наглядова рада та виконавчий орган (ст. 28 Закону про ТОВ та ТДВ). Загальні збори учасників є вищим органом товариства, який може вирішувати будь-які питання діяльності товариства. Наглядова рада в межах компетенції, визначеної статутом товариства, контролює та регулює діяльність виконавчого органу товариства. Виконавчий орган товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства;

7) можливість формування складу наглядової ради та виконавчого органу ТДВ з числа осіб, які не є учасниками товариства. Особи, обрані до складу наглядової ради та виконавчого органу ТОВ, набувають статусу посадової особи товариства;

8) **порядок виходу учасника** з ТДВ залежить від розміру його частки у статутному капіталі товариства. Учасник товариства з часткою менше 50 відсотків, може вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників. Учасник, частка якого становить 50 або більше відсотків, може вийти з товариства за згодою інших учасників. Рішення щодо надання згоди на вихід учасника з товариства може бути прийнято протягом одного місяця з дня подання учасником заяви, якщо інший строк не передбачений статутом. Учасник вважається таким, що вийшов з товариства, з дня державної реєстрації його виходу. Вихід учасника з товариства, внаслідок якого у товаристві не залишиться жодного учасника, забороняється.

6. Акціонерне товариство

Акціонерне товариство – господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями (ч. 1 ст. 3 Закону про АТ).

Правове становище АТ регулюється Законом про АТ, нормами ГК України, ЦК України та інших нормативно-правових актів.

АТ як організаційно-правова форма використовується в основному на великих підприємствах.

Воно засноване на взаємодії інтересів трьох груп:

- 1) акціонерів, що довірили свої кошти товариству;
- 2) органів управління, що здійснюють керівництво товариством;
- 3) всіх інших осіб, які працюють в АТ, зокрема, найманих працівників.

Ознаки АТ:

1) на відміну від ТОВ статутний капітал АТ поділений на певну кількість рівних між собою частин, виражених акціями (цінним паперами рівної номінальної вартості). Акція являє собою одиницю статутного капіталу. Конкретні акціонери можуть мати різну кількість акцій, і відповідно загальна частка у статутному капіталі АТ кожного із них може відрізнятись;

2) засновники АТ несуть солідарну відповідальність за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями, що виникли до його державної реєстрації. АТ відповідає за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями засновників тільки у разі схвалення їх дій загальними зборами акціонерів, які мають бути проведені протягом шести місяців після державної реєстрації товариства;

3) мінімальний розмір статутного капіталу АТ становить 1250 мінімальних заробітних плат. Статутний капітал товариства визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів;

4) АТ може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи у разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства. При цьому АТ не може мати єдиним учасником інше підприємницьке товариство, учасником якого є одна особа. АТ також не може мати у своєму складі лише акціонерів – юридичних осіб, єдиним учасником яких є одна й та ж особа;

5) установчим документом АТ є статут. Статут АТ повинен містити відомості, передбачені ч. 2 ст. 13 Закону про АТ.

Засновниками може укладатися засновницький договір, у якому визначаються порядок провадження спільної діяльності щодо створення акціо-

нерного товариства, кількість, тип і клас акцій, що підлягають придбанню кожним засновником, номінальна вартість і вартість придбання цих акцій, строк і форма оплати вартості акцій, строк дії договору. Засновницький договір не є установчим документом товариства і діє до дати реєстрації НКЦПФР звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;

б) внесенням вкладу до статутного капіталу АТ шляхом оплати вартості акцій, що розміщуються під час заснування товариства, набувається право бути його акціонером. Згідно із ч. 3 ст. 11 Закону про АТ кожний засновник АТ повинен оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій. Оплата вартості акцій, що розміщуються під час заснування АТ, може здійснюватися грошовими коштами, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є засновник, та векселів), майном і майновими правами, нематеріальними активами, що мають грошову оцінку. Особа, яка зробила вклад до статутного капіталу АТ, втрачає безпосередні права на майно, яке вона внесла при заснуванні АТ. Безпосередній зв'язок її із зробленими вкладками, що розчинилися в майні, яке належить тепер уже цілому АТ, не може бути відновлений до припинення АТ. Але в цьому випадку акціонер отримує не свій початковий вклад, а частину майна, пропорційну його участі в товаристві;

7) частки учасників АТ (акціонерів), виражені в цінних паперах – акціях, можуть вільно відчужуватись. Проте свобода відчуження акцій не є безумовно необхідною ознакою АТ. Можливі обмеження свободи відчуження акцій. Наприклад, у статуті приватних АТ може передбачатись наявність переважного права акціонерів приватного товариства на придбання акцій цього товариства, які пропонуються їх власником до продажу третій особі, та порядок його реалізації або відсутність такого права (п. 9 ч. 2 ст. 13 Закону про АТ);

8) АТ самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном. Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості акцій, що їм належать. При цьому межі майнового ризику акціонера визначаються не номінальною вартістю акцій, а фактично понесеними акціонером витратами на придбання акцій;

9) статутом АТ може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання;

6. Акціонерне товариство

10) припинення участі акціонера в АТ, яке відбувається шляхом відчуження акцій або правонаступництва, прямо не впливає на статутний капітал АТ;

11) управління АТ здійснюється через систему органів управління, що включає загальні збори АТ, наглядову раду, виконавчий орган, ревізійну комісію (ревізора).

АТ за типом поділяються на публічні та приватні.

Основні відмінності між публічними і приватними АТ наведені в таблиці.

Критерії	Публічні акціонерні товариства	Приватні акціонерні товариства
Порядок відчуження акцій	Акціонери мають право відчужувати акції без згоди інших акціонерів	Статутом може бути передбачено переважне право його акціонерів на придбання акцій, що пропонуються їх власником до продажу третій особі. Таке переважне право може бути передбачено статутом АТ, якщо станом на дату прийняття такого рішення кількість акціонерів не перевищує 100 осіб
Порядок розміщення акцій додаткової емісії	Приватне і публічне (тобто шляхом публічної пропозиції з купівлі акцій невизначеному колу осіб) розміщення акцій	Приватне розміщення акцій (серед визначеного кола осіб)
Обов'язковість створення наглядової ради	Створення наглядової ради є обов'язковим	Створення наглядової ради є необов'язковим, якщо кількість акціонерів у ПрАТ менше 10 осіб або якщо всі акціонери ПрАТ є афілійованими один до одного

Розділ 2. Види корпоративних підприємств в Україні

Критерії	Публічні акціонерні товариства	Приватні акціонерні товариства
Склад наглядової ради	Наглядова рада ПАТ має складатися не менш ніж на одну третину з незалежних директорів, при цьому кількість незалежних директорів не може становити менше двох осіб. Мінімальна кількість членів наглядової ради ПАТ не може бути меншою ніж 5 осіб	У ПрАТ вимоги щодо складу наглядової ради визначаються товариством
Обов'язковість підготовки і оприлюднення звіту наглядовою радою	Наглядова рада ПАТ щороку повинна готувати звіт про свою роботу згідно з вимогами ст. 51-1 Закону про АТ, який підлягає оприлюдненню	Наглядова рада ПрАТ не зобов'язана готувати звіт про свою роботу згідно з вимогами ст. 51-1 Закону про АТ та оприлюднювати його
Порядок повідомлення про скликання загальних зборів акціонерів	ПАТ додатково надсилає повідомлення з проектом порядку денного разом з проектом рішень щодо кожного з питань, включених до проекту порядку денного загальних зборів фондовій біржі, на якій цінні папери товариства допущені до торгів, а також не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення загальних зборів розміщує на власному веб-сайті відповідну інформацію про зміни у порядку денному загальних зборів	ПрАТ повідомляє про скликання загальних зборів акціонерів у загальному порядку без додаткових вимог

6. Акціонерне товариство

Критерії	Публічні акціонерні товариства	Приватні акціонерні товариства
Особливості голосування на загальних зборах та обрання органів управління	Голосування здійснюється тільки з використанням бюлетенів для голосування; обрання членів наглядової ради здійснюється виключно шляхом кумулятивного голосування	Голосування може проводитися без бюлетенів. Обрання членів наглядової ради ПрАТ здійснюється шляхом кумулятивного голосування, якщо інший спосіб не встановлений статутом АТ. Статутом може передбачатися більша (порівняно з визначеною законом) кількість голосів акціонерів, необхідних для прийняття рішення з питань порядку денного
Виплата дивідендів	Через депозитарну систему України	Через депозитарну систему України або безпосередньо акціонерам
Звітність та обов'язкова інформація	ПАТ зобов'язане мати власний веб-сайт, на якому в порядку та строки, встановлені НКЦПФР, розміщується інформація, що підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства, та інформація, визначена Законом про АТ	Наявність власного веб-сайту Законом про АТ не вимагається

Переваги АТ:

- АТ дозволяє залучити велику кількість осіб, і відповідно акумулювати великий капітал;
- ця форма досить ефективна і приваблива для здійснення переливання капіталу із однієї галузі або сфери економіки в іншу;
- обмежені відповідальність його акціонерів і ризик втрати свого майна у разі невдач, що спіткають АТ;
- прибуток АТ розподіляється між більшою кількістю осіб, ніж при інших формах корпоративних підприємств.

Недоліки АТ:

- складна процедура утворення;
- діяльність АТ піддається детальному правовому регулюванню з боку держави;
 - утримання АТ вимагає значних витрат у порівнянні з іншими організаційно-правовими формами корпоративних підприємств;
 - часто в АТ реальна влада зосереджується в руках засновників, управлінців (посадових осіб), а не акціонерів, які можуть діяти самостійно і незалежно. Тільки контрольний пакет акцій того чи іншого акціонера або групи акціонерів примушує їх дотримувати вимоги останніх і дещо обмежують їх самостійність.

7. Виробничі кооперативи

Правовий статус виробничого кооперативу. Правове становище виробничого кооперативу визначається положеннями ст. ст. 163–166 ЦК України, ст. ст. 94–110 ГК України, Законом України «Про кооперацію». Згідно з ч. 1 ст. 95 ГК України виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності. Схоже визначення містить ч. 1 ст. 163 ЦК України. Згідно із Законом України «Про кооперацію» *виробничий кооператив* – це кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку (ст. 2 Закону України «Про кооперацію»).

Вищенаведені формулювання містять схожі загальні ознаки виробничого кооперативу: до кола їх учасників належать тільки фізичні особи; метою є спільна виробнича або інша господарська діяльність; передбачається отримання учасниками кооперативу прибутку від такої діяльності. ГК України додатково робить акцент на участі усіх членів в управлінні діяльністю кооперативу.

Виробничий кооператив створюється його засновниками на добровільних засадах. Чисельність членів виробничого кооперативу не може бути меншою, ніж три особи. Рішення про створення кооперативу приймається

його установчими зборами. Установчим документом виробничого кооперативу є його статут, який приймається засновниками на установчих зборах.

Правовий режим майна виробничих кооперативів. Згідно із ч. 1 ст. 100 ГК України майно виробничого кооперативу становить колективну власність кооперативу.

Джерелами формування майна виробничого кооперативу відповідно до Закону України «Про кооперацію» є: вступні, членські та цільові внески його членів, паї та додаткові паї; майно, добровільно передане кооперативу його членами; кошти, що надходять від провадження господарської діяльності; кошти, що надходять від створених кооперативом підприємств, установ, організацій; грошові та майнові пожертвування, благодійні внески, гранти, безоплатна технічна допомога юридичних і фізичних осіб, у тому числі іноземних; інші надходження, не заборонені законодавством (ст. 19 Закону України «Про кооперацію»).

Для здійснення господарської та іншої діяльності виробничий кооператив за рахунок власного майна формує відповідні майнові фонди (ч. 3 ст. 100 ГК України).

Пайовий фонд кооперативу формується за рахунок паїв (у тому числі додаткових) членів кооперативу при створенні кооперативу і є одним із джерел формування майна кооперативу.

Окремі науковці відмежовують юридичні категорії – пай і пайовий внесок, звертаючи увагу, що до паю, крім пайового внеску, включаються додаткові внески, якщо такі є та частка майна кооперативу, котра була розподілена на паї членів⁸⁹.

Неподільний фонд формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу кооперативу (ст. 20 Закону України «Про кооперацію»). Правовий режим неподільного фонду регламентовано положеннями ст. ст. 2, 20 та 29 Закону України «Про кооперацію», між якими існують деякі невідповідності, які стосуються можливості розподілу цього фонду між членами виробничого кооперативу. Так, ст. 2 та ст. 29 Закону України «Про кооперацію» вказують на неможливість розподілу неподільного фонду між членами кооперативу. Одночасно ст. 20 цього Закону допускає можливість такого розподілу, якщо це буде передбачено законом.

Резервний фонд створюється за рахунок відрахувань від доходу кооперативу та інших, не заборонених законодавством, надходжень. Використо-

⁸⁹ Коверзнев В. О. Правовий режим майна виробничих та інших видів кооперативів / В. О. Коверзнев // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – Число 3. – С. 75–80: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2011_3_12.

вуються кошти резервного фонду для покриття можливих втрат (збитків), в тому числі для покриття шкоди від надзвичайних ситуацій (ст. ст. 2, 20 Закону України «Про кооперацію»).

Спеціальний фонд створюється за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших надходжень для забезпечення його статутної діяльності. Спеціальний фонд, як правило, створюється для реалізації окремих програм (проектів) кооперативу.

Одержання частини прибутку від діяльності кооперативу є однією з важливих форм реалізації членами виробничих кооперативів своїх майнових прав. Ці виплати здійснюються за рахунок частини доходу, що залишається після сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до відповідних бюджетів, погашення кредитів, покриття збитків, проведення відрахувань до фондів кооперативу (ст. 25 Закону України «Про кооперацію»). Дохід, призначений до розподілу між членами кооперативу, розподіляється на дві частини – *кооперативні виплати* та *виплати на паї*.

Кооперативні виплати нараховуються членам кооперативу пропорційно їх участі в господарській діяльності кооперативу у порядку, визначеному рішенням вищого органу управління кооперативу. Загальні критерії обчислення трудової участі члена виробничого кооперативу законом не встановлено. Такими критеріями на практиці можуть бути тривалість трудового стажу у цьому кооперативі, обсяг трудової або іншої участі тощо. Їх доцільно детально прописувати у статусі кооперативу.

Реалізувати своє право на отримання виплат члени виробничого кооперативу можуть при наявності таких умов: 1) наявність у кооперативу чистого прибутку за результатами фінансового року; 2) відрахування обов'язкових коштів на формування і поповнення фондів кооперативу; прийняття загальними зборами членів кооперативу рішення про розподіл між ними частини отриманого прибутку.

Членство у виробничих кооперативах. Однією із характерних ознак виробничих кооперативів є членський характер їх утворення та функціонування. Право членства має особистий, індивідуальний характер; воно є невід'ємним від особи і не може бути передане іншим громадянам, а також не переходить до спадкоємців.

Члени виробничого кооперативу мають майнові (одержання кооперативних виплат та виплат на паї; одержання паю у разі виходу з кооперативу) та немайнові (участь в управлінні, право голосу на загальних зборах, право обирати і бути обраним до органів управління; право користуватися

послугами кооперативу; одержання достовірної та повної інформації про фінансово-господарську діяльність кооперативу) права.

Членські відносини у кооперативі припиняються на підставі конкретних юридичних фактів. До *першої групи підстав* можна віднести випадки, коли припинення членства відбувається внаслідок добровільного виходу з кооперативу. До *другої групи* підстав відносять випадки, коли припинення членських відносин відбувається з ініціативи кооперативу.

Управління виробничими кооперативами. Основа побудови органів управління виробничого кооперативу полягає у рівному праві кожного члена на участь в управлінні та прийнятті рішень з питань його діяльності.

Право управління кооперативом реалізується через голосування на загальних зборах членів кооперативу (зборів уповноважених кооперативу) та шляхом участі у виборних органах управління, систему яких становлять: виконавчий орган (правління), контрольно-ревізійні органи (спостережна рада та ревізійна комісія), а також окремі посадові особи (голова кооперативу, виконавчий директор, керівники структурних підрозділів).

Загальні збори членів кооперативу (збори уповноважених кооперативу) є вищим органом управління, що вирішує найважливіші питання діяльності виробничого кооперативу. Вищий орган має право приймати рішення як щодо питань, які належать до його виключної компетенції, так і з усіх інших питань, пов'язаних зі статутною діяльністю кооперативу (ч. 2 ст. 102 ГК України; ст. 15 Закону України «Про кооперацію»).

Участь у загальних зборах та голосування на них є правом, а не обов'язком учасника кооперативу.

Чинне законодавство не передбачає права членів кооперативу, які становлять менше третини від їх загальної кількості скликати позачергові загальні збори або вимагати від виконавчого органу юридичної особи скликання позачергових зборів, у тому числі – у разі відмови виконавчого органу юридичної особи чи неможливості скликання загальних зборів⁹⁰.

Відповідно до ч. 5 ст. 15 Закону України «Про кооперацію» члени кооперативу повинні бути повідомлені про дату, місце, час проведення та порядок денний загальних зборів членів кооперативу (зборів уповноважених кооперативу). Обов'язковою умовою повідомлення про скликання загальних зборів членів кооперативу (зборів уповноважених кооперативу) є одночасна

⁹⁰ Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: постановва Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4 // Вісник господарського судочинства. – 2016. – № 1. – С. 72.

наявність у такому повідомленні інформації про час, місце проведення зборів та інформації про питання, що будуть винесені на розгляд зборів (порядок денний). Телефонне повідомлення про дату, час та місце проведення загальних зборів членів кооперативу (зборів уповноважених кооперативу) є неналежним доказом такого повідомлення.

Правління виробничого кооперативу – колегіальний виконавчий орган, який підзвітний загальним зборам. Правління здійснює керівництво повсякденною діяльністю кооперативу у період між загальними зборами та забезпечує виконання їх рішень. Правління обирається загальними зборами у кооперативі, до складу якого входять не менше десяти членів (ч. 6 ст. 103 ГК України).

Для оперативного управління діяльністю кооперативу правління має право наймати *виконавчого директора*, який не є членом кооперативу.

Спостережна рада утворюється у виробничому кооперативі, якщо кількість його членів перевищує 50 осіб. Вона обирається на загальних зборах у кількості 3–5 осіб і є підзвітною загальним зборам. До компетенції спостережної ради віднесено здійснення контролю за діяльністю виконавчого органу кооперативу, додержанням статуту та діяльністю виконавчого директора.

Для контролю за фінансово-господарською діяльністю кооперативу обирається *ревізійна комісія* (або ревізор – в кооперативі, до складу якого входить менше десяти членів). Члени ревізійної комісії (ревізор) обираються загальними зборами у порядку, встановленому статутом. Ревізійна комісія підзвітна загальним зборам. Основною її функцією є контроль за фінансово-господарською діяльністю кооперативу.

8. Інші види корпоративних підприємств

8.1. Обслуговуючі, споживчі та сільськогосподарські кооперативи

Відповідно до завдань і характеру діяльності крім виробничих кооперативів, які розглянуто в попередньому підрозділі, в Україні діють *обслуговуючі* та *споживчі* кооперативи. За напрямками своєї діяльності зазначені види кооперативів можуть бути сільськогосподарськими, житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торгово-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо.

Правові, організаційні, економічні та соціальні функції обслуговуючих і споживчих кооперативів врегульовано Законом України «Про кооперацію».

Особливості діяльності споживчих кооперативів як первинної ланки споживчої кооперації визначено Законом України «Про споживчу кооперацію» і ст. 111 ГК.

Обслуговуючим є кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи можуть надавати послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу.

Споживчим є кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення потреб його членів (ст. 2 Закону України «Про кооперацію»).

У зв'язку з тим, що порядок утворення, принципи діяльності, правовий режим майна, членство та управління в обслуговуючих і споживчих кооперативах від виробничих кооперативів майже не відрізняються, в цьому підрозділі зупинимося на розгляді тих особливостей, які притаманні лише обслуговуючим і споживчим кооперативам.

По-перше: якщо особиста трудова участь є необхідною умовою членства у виробничому кооперативі, а її припинення за приписами ст. 13 Закону України «Про кооперацію» тягне припинення членства, то членство в обслуговуючих і споживчих кооперативах з обов'язковою трудовою участю в них не пов'язується.

По-друге: особливість обслуговуючих і споживчих кооперативів, що полягає в тому, що їхніми членами можуть бути не лише фізичні, а також і юридичні особи, які беруть участь у діяльності цих кооперативів через своїх представників (ст. 7 Закону України «Про кооперацію»).

По-третьє: ст. 14 Закону України «Про кооперацію» в обслуговуючих і споживчих кооперативах передбачається можливість асоційованого членства. Асоційованим членом може бути фізична та юридична особа, яка внесла пайовий внесок і користується лише правом дорадчого голосу. У той же час у разі ліквідації кооперативу асоційований член має переважне порівняно з іншими членами кооперативу право на одержання паю. Інститут асоційованого членства дозволяє обслуговуючим і споживчим кооперативам залучати додаткові кошти та спрямовувати їх на свій розвиток.

По-четверте: на відміну від виробничих кооперативів, які провадять свою господарську діяльність лише з метою одержання прибутку, обслу-

говуючі та споживчі кооперативи утворюються та здійснюють свою діяльність без цієї мети (ст. 23 Закону України «Про кооперацію»).

Сільськогосподарські кооперативи виділено законодавцем в окрему групу кооперативних організацій, а їх правові та організаційні умови діяльності визначено спеціальним актом – Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію».

Сільськогосподарським кооперативом є юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, що є товаровиробниками, на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності у сільському господарстві та обслуговування переважно членів кооперативу (ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»).

Членом сільськогосподарського кооперативу є спеціальний суб'єкт – сільськогосподарський виробник, яким може бути як фізична, так і юридична особа незалежно від форм власності та господарювання. Умовою членства в сільськогосподарському кооперативі є внесення вступного та пайового внесків у розмірах, визначених його статутом.

У сільськогосподарському кооперативі допускається асоційоване членство. Асоційованим членом може бути фізична чи юридична особа, що зробила пайовий внесок і користується правом дорадчого голосу в кооперативі.

Виходячи з цілей, завдань і характеру діяльності сільськогосподарські кооперативи поділяються на виробничі та обслуговуючі (ст. 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»).

Сільськогосподарські виробничі кооперативи утворюються для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства на засадах обов'язкової трудової участі у процесі виробництва.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи створюються лише для надання комплексу послуг, пов'язаних з переробкою та збутом продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва і рибництва переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх сільськогосподарської діяльності.

Членом виробничого сільськогосподарського кооперативу можуть бути тільки фізичні особи, а членом обслуговуючого кооперативу – як фізичні, так і юридичні особи.

В іншому господарсько-правовий статус сільськогосподарських кооперативів від звичайних виробничих і обслуговуючих кооперативів не відрізняється.

Державною фіскальною службою України (індивідуальна податкова консультація від 15 грудня 2017 року № 3017/6/99-99-15-02-02-15/ПК)⁹¹ зроблено висновок, що сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не можуть бути визнані неприбутковими організаціями, ґрунтуючись на тому, що ЗУ «Про кооперацію» та ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» містять положення, що суперечать вимогам пункту 133.4.1 ст. 133 Податкового кодексу України у частині вимог до визнання організацій неприбутковими. Одночасно у Листі від 28 березня 2017 року № 6311/6/99-99-15-02-02-15⁹² Державна фіскальна служба зазначила, що у разі відповідності статутних документів обслуговуючих кооперативів вимогам ПК України вони можуть отримати статус неприбуткових.

8.2. Корпоративне приватне підприємство

За змістом ст. 113 ГК України *корпоративним приватним підприємством* є підприємство, що діє на основі приватної власності двох або більше громадян, іноземців, осіб без громадянства та їх праці чи з використанням найманої праці.

Окремого закону, який встановлював би правові та організаційні основи діяльності корпоративних приватних підприємств не існує, а тому їх господарська діяльність регулюється положеннями глави 7 ГК України, що визначає загальні основи функціонування підприємств усіх форм власності (ст. ст. 62–72 ГК України).

Господарсько-правовий статус. Корпоративне приватне підприємство (далі – приватне підприємство) є самостійним суб'єктом господарювання, створеним більше ніж двома фізичними особами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої не забороненої законом господарської діяльності.

Приватне підприємство є суб'єктом права, який створюється для здійснення як підприємницької, так і некомерційної господарської діяльності.

Приватне підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом.

⁹¹ Лист ДФС від 15.12.2017 № 3017/6/99-99-15-02-02-15/ПК: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/print-72677.html>

⁹² Лист ДФС від 28.03.2017 № 6311/6/99-99-15-02-02-15: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovi-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/71947.html>

Установчим документом приватного підприємства є статут.

Структура приватного підприємства. У складі приватного підприємства можуть утворюватися виробничі структурні підрозділи (виробництва, цехи, відділення, дільниці, бригади, бюро, лабораторії тощо), а також функціональні структурні підрозділи апарату управління (управління, відділи, бюро, служб тощо). Функції, права та обов'язки зазначених структурних підрозділів визначаються положеннями про них, які затверджуються в порядку, визначеному статутом підприємства.

Підприємство має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, розміщення яких здійснюється за обов'язковим погодженням з відповідними органами місцевого самоврядування. Відокремлені підрозділи не мають статусу юридичної особи і діють на основі положення, яке затверджується підприємством.

Правовий режим майна приватного підприємства залежить від його типу. За приватним підприємством унітарного типу майно може закріплюватися на будь-якому з основних правових титулів – праві власності, праві господарського відання, праві оперативного управління. У свою чергу, за приватним підприємством корпоративного типу майно закріплюється на праві спільної часткової приватної власності.

Майно підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі. Джерелами формування майна підприємства є: грошові та матеріальні внески засновників; доходи, одержані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності; доходи від цінних паперів; кредити банків та інших кредиторів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; майно, придбане в інших суб'єктів господарювання, організацій та громадян у встановленому законодавством порядку; інші джерела, не заборонені законодавством України.

Цілісний майновий комплекс підприємства визнається нерухомістю і може бути об'єктом купівлі-продажу та інших угод.

Приватне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним йому майном, на яке згідно з законом може бути накладено стягнення.

Власник не відповідає своїм майном за зобов'язаннями заснованого ним приватного підприємства, а підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника.

Управління приватним підприємством здійснює власник (власники) підприємства або призначений ним директор.

Директор може виконувати свої посадові обов'язки як на оплатній, так і безоплатній основі.

Відносини приватного підприємства з іншими суб'єктами господарювання здійснюються на основі господарських договорів. При цьому підприємство є вільними у виборі предмета договору, визначенні зобов'язань, інших умов господарських взаємовідносин, що не суперечать законодавству України.

8.3. Фермерське господарство

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства відповідно до закону (ст. 1 ЗУ «Про фермерське господарство»).

Правові засади створення та діяльності фермерських господарств визначено Законом України «Про фермерське господарство».

Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї.

Фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа – підприємець.

Системний аналіз ч. 5 ст. 63 ГК дає підстави віднести фермерське господарство до корпоративних підприємств тільки за наявності таких умов:

- фермерське господарство зареєстроване як юридична особа;
- членами фермерського господарства є дві і більше особи.

Фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного фермерського господарства, за умови, що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України.

Обов'язковою передумовою державної реєстрації фермерського господарства є набуття громадянином України або кількома громадянами України, які виявили бажання створити фермерське господарство, права власності або користування земельною ділянкою.

Фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, діє на основі Статуту. Фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності та спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, у тому числі іноземних. Здійснюючи господарську діяльність, фермерське господарство має право вступати в договірні відносини з будь-якими юридичними або фізичними особами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування; створювати разом з іншими сільськогосподарськими товаровиробниками обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, кооперативні банки, спілки, інші об'єднання; бути засновниками (учасниками) господарських товариств.

Майно фермерського господарства належить йому на праві власності. До складу майна фермерського господарства (складеного капіталу) можуть входити будівлі, споруди, облаштування, матеріальні цінності, цінні папери, продукція, вироблена господарством в результаті господарської діяльності, одержані доходи, інше майно, набуте на законних підставах, право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права, грошові кошти, які передаються його членами. Майнові права, що входять до складеного капіталу фермерського господарства, передаються йому лише на визначений у статуті термін.

Головою фермерського господарства є його засновник або інша визначена в статуті особа. Головою сімейного фермерського господарства може бути лише член відповідної сім'ї. Право на створення фермерського господарства має громадянин України, який досяг 18-річного віку, має необхідний обсяг цивільної дієздатності та бажання створити фермерське господарство. Голова фермерського господарства представляє фермерське господарство перед органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами чи їх об'єднаннями; укладає від імені господарства угоди; має право вчиняти інші юридично значимі дії.

Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства.

До членів сім'ї та родичів голови фермерського господарства відносяться: дружина (чоловік), батьки, діти, баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, рідні та двоюрідні брати та сестри, дядько, тітка, племінники як голови фермерського господарства,

так і його дружини (її чоловіка), а також особи, які перебувають у родинних стосунках першого ступеня споріднення з усіма вищезазначеними членами сім'ї та родичами (батьки такої особи та батьки чоловіка або дружини, її чоловік або дружина, діти як такої особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти), визнають і дотримуються положень статуту фермерського господарства.

Членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом).

У разі створення фермерського господарства одним із членів сім'ї інші члени сім'ї, а також родичі можуть стати членами цього фермерського господарства тільки після внесення змін до його статуту.

Член фермерського господарства має право на отримання частки майна фермерського господарства при його ліквідації або у разі припинення членства у фермерському господарстві (розмір частки та порядок її отримання визначаються статутом).

Фермерське господарство несе *відповідальність* за своїми зобов'язаннями у межах майна, яке є власністю фермерського господарства. Звернення стягнення на земельні ділянки, надані у власність для ведення фермерського господарства, допускається у випадках, коли у фермерського господарства відсутнє інше майно, на яке може бути звернено стягнення.

Діяльність фермерського господарства припиняється у разі:

- 1) реорганізації фермерського господарства за рішенням власника;
- 2) ліквідації фермерського господарства за рішенням власника;
- 3) визнання фермерського господарства неплатоспроможним (банкрутом) в порядку, встановленому законом;
- 4) якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства.

8.4. Колективне сільськогосподарське підприємство

Колективним сільськогосподарським підприємством (далі – КСП або Підприємство) є добровільне об'єднання громадян у самостійне підприємство для спільного виробництва сільськогосподарської продукції та товарів, що діє на засадах підприємництва та самоврядування.

Правові та організаційні умови діяльності колективного сільськогосподарського підприємства визначено Законом України «Про колективне сільськогосподарське підприємство».

КСП є юридичною особою, має поточні та вкладні (депозитні) рахунки в установах банку та може мати печатки (ст. 1 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство»). Підприємство створюється на добровільних засадах і вважається створеним та набуває прав юридичної особи з дня його державної реєстрації.

Основними завданнями підприємства є виробництво товарної продукції рослинництва і тваринництва, а також її переробка та інші види діяльності, спрямовані на задоволення інтересів членів підприємства, трудового колективу і населення України. КСП має право самостійно визначати напрями сільськогосподарського виробництва; кооперуватися з промисловими підприємствами та установами при переробці сільськогосподарської продукції та виготовленні інших товарів споживання; вступати в договірні відносини з будь-якими підприємствами, установами і організаціями, з окремими громадянами; самостійно визначати ціни і тарифи на вироблену продукцію та надані послуги; випускати цінні папери; купувати акції, державні облигації, ощадні сертифікати та інші цінні папери.

КСП є суб'єктом колективної форми власності. *Об'єктами права колективної власності* підприємства є земля, інші основні та оборотні засоби виробництва, грошові та майнові внески його членів, вироблена продукція, одержані доходи та придбане на законних підставах майно.

КСП самостійно володіє, користується і розпоряджається належними йому об'єктами власності. Право колективної власності здійснюють загальні збори членів підприємства, збори уповноважених або створений ними орган управління підприємства, якому передано окремі функції з господарського управління колективним майном.

У КСП утворюється *пайовий фонд* майна членів підприємства, до якого включається вартість основних виробничих і оборотних фондів, створених за рахунок діяльності підприємства, цінні папери, акції, гроші та відповідна частка від участі в діяльності інших підприємств і організацій.

Право членів КСП на пайовий фонд майна залежить від їх трудового внеску. Члену підприємства щорічно нараховується частина прибутку залежно від частки у пайовому фонді, яку за його бажанням може бути виплачено або зараховано у збільшення частки в пайовому фонді. Ці відносини регулюються статутом.

Пай є власністю члена КСП, проте право розпоряджатися своїм паєм останній набуває після припинення членства в підприємстві. Пай може успадковуватися в порядку, встановленому Книгою шостою (Спадкове право) ЦК України.

Членами КСП можуть бути громадяни, які досягли 16-річного віку, визнають і виконують його статут. Членство ґрунтується на праві добровільного вступу до членів КСП і безперешкодного виходу із складу його членів.

Вищим органом самоврядування у КСП є *загальні збори* членів або збори уповноважених, які наділені правом приймати статут, вносити до нього зміни та доповнення; обирати правління, його голову та ревізійну комісію підприємства; приймати рішення про реорганізацію і ліквідацію КСП, про його участь в акціонерних товариствах, корпораціях, асоціаціях, концернах та інших об'єднаннях; вирішувати інші важливі питання діяльності підприємства.

У період між загальними зборами справами КСП управляє *правління*, повноваження якого визначаються статутом.

Ліквідація та реорганізація (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) підприємства провадяться за рішенням загальних зборів (зборів уповноважених) його членів або за рішенням суду. КСП може бути ліквідовано у разі визнання його банкрутом та на інших підставах, передбачених законодавством України. Підприємство вважається таким, що припинилося, з дати внесення до ЄДР запису про державну реєстрацію його припинення.

8.5. Фондова біржа

Фондова біржа – це організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами.

Фондова біржа забезпечує умови для проведення регулярних торгів цінними паперами та іншими фінансовими інструментами за встановленими правилами у спосіб, що приводить до укладання біржових контрактів (договорів) щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів.

Фондова біржа утворюється та діє в організаційно-правовій формі АТ або ТОВ, та провадить свою діяльність відповідно до ЦК України, законодавства, що визначає порядок створення та діяльності, з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок (ст. 21).

Фондова біржа може бути утворена *не менше ніж двадцятьма засновниками* – торговцями цінними паперами, які мають ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, і набуває статусу юридичної особи з моменту державної реєстрації, що здійснюється в порядку, встановленому Законом про держреєстрацію. Частка одного торговця цінними паперами не може бути більшою ніж 5 відсотків статутного капіталу фондової біржі.

Фондова біржа діє на підставі статуту, який затверджується вищим органом фондової біржі. У статуті зазначаються найменування і місцезнаходження фондової біржі, порядок управління і формування її органів та їх компетенція, мета діяльності, підстави та порядок припинення діяльності фондової біржі, розподілу майна фондової біржі у разі її ліквідації (ст. 22 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Особливість діяльності фондової біржі полягає в тому, що отриманий від господарської діяльності прибуток між її засновниками (учасниками) не розподіляється і в повному обсязі спрямовується на розвиток фондової біржі.

Фондова біржа має право провадити діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку лише з моменту отримання ліцензії НКЦПФР.

Фондова біржа зобов'язана безоплатно надавати АТ, цінні папери якого включені до її біржового списку, на його вимогу довідку про біржовий курс цінних паперів такого товариства та іншу інформацію, передбачену законом.

Здійснення фондовою біржею інших видів професійної діяльності на фондовому ринку, крім діяльності з організації торгівлі на фондовому ринку, не допускається, якщо інше прямо не передбачено законом (ст. 26 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Діяльність фондової біржі зупиняється НКЦПФР, якщо кількість її членів стала меншою за 20. У разі, якщо протягом шести місяців прийняття нових членів не відбулося, діяльність фондової біржі припиняється.

Членами фондової біржі можуть бути виключно торговці цінними паперами, які мають ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку та взяли на себе зобов'язання виконувати всі правила, положення і стандарти фондової біржі. Кожний член фондової біржі має рівні права щодо організації діяльності фондової біржі як професійного учасника фондового ринку.

У разі анулювання отриманої торговцем цінними паперами ліцензії на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку його членство у фондовій біржі тимчасово зупиняється до поновлення ним ліцензії або надання на біржу листа щодо виключення його з членів біржі. Інші підстави припинення або тимчасового зупинення членства у фондовій біржі визначаються правилами фондової біржі. Членство у фондовій біржі припиняється у разі анулювання ліцензії на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, виданої торговцю цінними паперами.

8.6. Корпоративний фонд

Корпоративний фонд – це юридична особа, яка утворюється у формі АТ і провадить виключно діяльність із спільного інвестування.

Порядок створення, діяльності та припинення корпоративних фондів, їх правовий статус і регулювання корпоративних відносин визначається ЦК України з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про інститути спільного інвестування». Дія Закону про АТ на корпоративні фонди не поширюється (ч. 5 ст. 1 цього Закону).

Корпоративний фонд створюється виключно шляхом заснування. Злиття, поділ, виділ, приєднання чи перетворення корпоративного фонду, виділ корпоративного фонду з іншої юридичної особи або його приєднання до іншої юридичної особи забороняються.

Корпоративний фонд вважається створеним і набуває статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації. Проте статус інституту спільного інвестування у корпоративного фонду виникає з дня внесення відомостей про нього до Єдиного державного реєстру інститутів спільного інвестування (далі – ЄДРІСІ).

Корпоративний фонд не може бути заснований юридичними особами, у статутному капіталі яких частка державної або комунальної власності перевищує 25 відсотків.

До державної реєстрації корпоративного фонду та його статуту в органах державної реєстрації засновниками корпоративного фонду повинно бути сплачено 100 відсотків розміру початкового статутного капіталу. Оплата засновниками акцій корпоративного фонду здійснюється виключно коштами.

Протягом трьох місяців з дня повної оплати засновниками вартості акцій корпоративного фонду проводяться установчі збори корпоративного фонду, які затверджують статут, створюють наглядову раду корпоративного фонду та обирають її членів, уповноважують представника (представників) на вчинення дій, пов'язаних із створенням корпоративного фонду, затверджують результати приватного розміщення акцій серед засновників, затверджують проекти договорів з компанією з управління активами та зберігачем активів корпоративного фонду, вчиняють інші дії, необхідні для створення корпоративного фонду.

Установчим документом корпоративного фонду є його статут. У найменуванні корпоративного фонду, наведеному в його статуті, обов'язково

ззначаються слова «корпоративний інвестиційний фонд», тип, вид, клас (у разі якщо фонд є спеціалізованим або кваліфікаційним) фонду та належність його до біржового або венчурного фонду.

Протягом шести місяців з дня державної реєстрації корпоративного фонду як юридичної особи корпоративний фонд зобов'язаний зареєструвати регламент, який повинен містити відомості про повне найменування, ідентифікаційний код, місцезнаходження, дату та номер свідоцтва про державну реєстрацію; строк діяльності (для строкового корпоративного фонду); умови, за яких може бути здійснено заміну компанії з управління активами, зберігача активів корпоративного фонду та порядок такої заміни; порядок визначення вартості чистих активів і ціни розміщення (викупу) акцій; порядок визначення розміру винагороди компанії з управління активами та покриття витрат, пов'язаних з діяльністю корпоративного фонду, що відшкодовуються за рахунок його активів; порядок виплати дивідендів (для закритого корпоративного фонду, якщо можливість їх виплати передбачена статутом такого корпоративного фонду); порядок та строки викупу корпоративним фондом своїх акцій; інвестиційну декларацію; мінімальну вартість активів, що є предметом договорів, укладених компанією з управління активами, які підлягають затвердженню наглядовою радою та інші відомості.

Мінімальний розмір статутного капіталу корпоративного фонду становить 1250 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, встановленому законом на день реєстрації фонду як юридичної особи.

Управління активами корпоративного фонду на підставі відповідного договору здійснює компанія з управління активами. Зберігання активів корпоративного фонду здійснює на підставі відповідного договору зберігач активів корпоративного фонду.

Органами корпоративного фонду є загальні збори та наглядова рада. Утворення в корпоративному фонді інших органів забороняється (ст. 15 Закону України «Про інститути спільного інвестування»).

Загальні збори. Загальні збори є вищим органом корпоративного фонду. Загальні збори скликаються щороку і проводяться не пізніше 30 квітня року, що настає за звітним. До виключної компетенції загальних зборів належать:

- 1) внесення змін до статуту корпоративного фонду;
- 2) прийняття рішення про розміщення акцій корпоративного фонду;
- 3) прийняття рішення про збільшення статутного капіталу корпоративного фонду;

- 4) прийняття рішення про зменшення статутного капіталу корпоративного фонду;
- 5) затвердження проспекту емісії акцій корпоративного фонду;
- 6) затвердження положень про загальні збори, наглядову раду, а також внесення змін до них;
- 7) затвердження інших внутрішніх документів корпоративного фонду, якщо інше не передбачено статутом або регламентом;
- 8) затвердження річного звіту корпоративного фонду;
- 9) прийняття рішення про виплату дивідендів та затвердження їх розміру для закритого корпоративного фонду, якщо можливість їх виплати передбачена статутом такого корпоративного фонду;
- 10) прийняття рішень з питань порядку проведення загальних зборів;
- 11) обрання членів наглядової ради;
- 12) прийняття рішення про припинення повноважень членів наглядової ради;
- 13) прийняття рішення за результатами розгляду звіту наглядової ради, компанії з управління активами та зберігача активів корпоративного фонду;
- 14) прийняття рішення про ліквідацію корпоративного фонду, обрання ліквідаційної комісії, затвердження балансу та довідки про вартість чистих активів корпоративного фонду на дату прийняття такого рішення;
- 15) прийняття рішення про продовження строку діяльності корпоративного фонду;
- 16) прийняття рішення про обрання (заміну) компанії з управління активами та укладення договору з нею;
- 17) прийняття рішення про обрання (заміну) зберігача активів інституту спільного інвестування та укладення договору з ним;
- 18) прийняття рішення про обрання (заміну) аудитора (аудиторської фірми) та укладення договору з ним;
- 19) прийняття рішення про обрання (заміну) оцінювача майна корпоративного фонду та укладення договору з ним;
- 20) прийняття рішення про обрання (заміну) депозитарію цінних паперів та укладення договору з ним;
- 21) вирішення інших питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів згідно із статутом.

У загальних зборах можуть брати участь особи, включені до переліку учасників корпоративного фонду, або їх представники. Перелік учасників корпоративного фонду, які мають право на участь у загальних зборах, складається депозитарієм цінних паперів станом на кінець операційного дня за

три робочих дні до дня проведення загальних зборів у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему.

Загальні збори є правомочними за умови реєстрації для участі у них учасників корпоративного фонду (їх представників), які сукупно є власниками понад 50 відсотків акцій корпоративного фонду, що перебувають в обігу.

Одна акція корпоративного фонду надає учаснику корпоративного фонду один голос для вирішення кожного з питань, винесених на голосування на загальних зборах. Рішення загальних зборів з питання, винесеного на голосування, приймається простою більшістю голосів учасників корпоративного фонду, які зареєструвалися для участі у загальних зборах, якщо інше не встановлено Законом України «Про інститути спільного інвестування».

Наглядовою радою корпоративного фонду можуть бути скликані позачергові загальні збори в таких випадках:

- 1) з власної ініціативи;
- 2) на вимогу компанії з управління активами, з якою укладено договір про управління активами корпоративного фонду;
- 3) на вимогу зберігача активів, з яким укладено договір про обслуговування активів корпоративного фонду;
- 4) на вимогу учасників (учасника) корпоративного фонду, які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 і більше відсотків акцій корпоративного фонду;
- 5) в інших випадках, встановлених статутом або регламентом.

Наглядова рада. Наглядова рада корпоративного фонду є органом, що здійснює захист прав учасників корпоративного фонду, а також нагляд за діяльністю корпоративного фонду і виконанням умов регламенту, інвестиційної декларації та договору про управління активами корпоративного фонду. Створення наглядової ради корпоративного фонду є обов'язковим.

Кількісний склад наглядової ради встановлюється статутом, становить непарну кількість осіб та не може бути меншим ніж три особи. Порядок роботи та відповідальність членів наглядової ради визначаються Законом «Про інститути спільного інвестування» і статутом корпоративного фонду.

До компетенції наглядової ради належать:

- 1) прийняття рішення про проведення чергових та позачергових загальних зборів, крім скликання учасниками корпоративного фонду позачергових загальних зборів;
- 2) затвердження порядку денного загальних зборів, прийняття рішення про дату їх проведення та про включення пропозицій до порядку денного,

крім скликання учасниками корпоративного фонду позачергових загальних зборів;

3) обрання голови наглядової ради;

4) затвердження регламенту та змін до нього;

5) затвердження змін до проспекту емісії акцій корпоративного фонду;

6) обрання реєстраційної комісії, за винятком скликання позачергових загальних зборів учасниками корпоративного фонду;

7) визначення дати складення: переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядку та строків виплати дивідендів (для корпоративного фонду закритого типу); переліку учасників корпоративного фонду, яким надсилається повідомлення про проведення загальних зборів та переліку учасників, які мають право на участь у загальних зборах;

8) затвердження договорів щодо активів корпоративного фонду, укладених компанією з управління активами, на суму, яка перевищує встановлену статутом або регламентом мінімальну вартість;

9) вирішення інших питань, що належать до компетенції наглядової ради згідно із законом або статутом корпоративного фонду.

Голова наглядової ради корпоративного фонду обирається членами наглядової ради з їх числа простою більшістю голосів від кількісного складу наглядової ради, якщо інше не передбачено статутом корпоративного фонду.

Голова наглядової ради організовує її роботу, скликає засідання наглядової ради та головує на них, відкриває загальні збори, організовує обрання секретаря загальних зборів, здійснює інші повноваження, передбачені статутом. У разі неможливості виконання головою наглядової ради своїх повноважень його повноваження виконує один із членів наглядової ради за її рішенням, якщо інше не передбачено статутом.

Засідання наглядової ради скликаються за ініціативою голови наглядової ради, на вимогу члена наглядової ради, а також на вимогу компанії з управління активами корпоративного фонду, зберігача активів корпоративного фонду, аудитора (аудиторської фірми) корпоративного фонду.

Загальні збори можуть прийняти рішення про дострокове припинення повноважень всіх членів наглядової ради та одночасне обрання нових членів.

Без рішення загальних зборів повноваження члена наглядової ради припиняються:

1) за його бажанням за умови надіслання письмового повідомлення про це корпоративному фонду за два тижні;

2) у разі неможливості в подальшому виконувати обов'язки члена наглядової ради за станом здоров'я;

3) у разі набрання законної сили вироком чи рішенням суду, яким його засуджено до покарання, що виключає можливість виконання обов'язків члена наглядової ради;

4) у разі смерті, визнання його недієздатним, обмежено дієздатним, безвісно відсутнім, померлим.

Статутом корпоративного фонду можуть бути передбачені додаткові підстави для припинення повноважень члена наглядової ради.

Якщо кількість членів наглядової ради становить менше половини її кількісного складу, передбаченого статутом, наглядова рада неправомочна приймати будь-які рішення, крім тих, які пов'язані із скликанням та проведенням позачергових загальних зборів.

Корпоративний фонд припиняється виключно шляхом ліквідації, яка здійснюється за рішенням загальних зборів учасників корпоративного фонду у порядку, передбаченому Законом «Про інститути спільного інвестування», з дотриманням вимог ЦК України.

Корпоративний фонд *ліквідується в обов'язковому порядку*, якщо:

1) внаслідок викупу акцій корпоративного фонду вартість його активів стала меншою, ніж встановлений Законом мінімальний розмір статутного капіталу корпоративного фонду;

2) закінчився строк діяльності корпоративного фонду (для строкового корпоративного фонду);

3) проспект емісії акцій корпоративного фонду, випущених з метою спільного інвестування, не зареєстровано протягом одного року з дня внесення відомостей про корпоративний фонд до ЄДРІСІ;

4) протягом одного місяця після закінчення дії договору з компанією з управління активами та/або зберігачем активів корпоративного фонду строк дії такого договору не продовжено або не укладено договір з іншою компанією з управління активами та/або зберігачем активів корпоративного фонду;

5) анульовано ліцензію, видану компанії з управління активами на провадження діяльності з управління активами інституційних інвесторів, та не укладено протягом 30 робочих днів договір з іншою компанією з управління активами;

6) анульовано ліцензію, видану зберігачу активів корпоративного фонду на провадження депозитарної діяльності зберігача цінних паперів, та не укладено протягом 30 робочих днів договір з іншим зберігачем активів інституту спільного інвестування;

7) в інших випадках, передбачених законом.

Ліквідація корпоративного фонду із зазначених вище підстав здійснюється за рішенням загальних зборів учасників корпоративного фонду. У разі неприйняття ними такого рішення ліквідація здійснюється на підставі рішення суду, зокрема, за позовом НКЦПФР або іншого уповноваженого державного органу.

9. Організаційно-правові форми діяльності транснаціональних корпорацій на території України

Транснаціональна корпорація являє собою кероване з єдиного центру економічно цілісне утворення, що складається із юридично відокремлених підприємств (філій, представництв), розташованих на території різних держав, які здійснюють свою господарську діяльність згідно із законодавством цих країн, однак відповідно до загальної стратегії, що розробляється в єдиному центрі.

Організаційну структуру транснаціональної корпорації (далі – ТНК) умовно можна зобразити у вигляді такої схеми: головне або материнське підприємство, розташоване на території якої-небудь країни (країна базування), яке є центром ТНК, і підконтрольні підприємства – дочірні, спільні або відокремлені підрозділи (представництва, філії), розташовані на території інших держав (приймаючих країн), які контролюються головним підприємством.

ТНК на сьогодні є потужними гравцями міжнародних економічних відносин. Однак універсальних правил та норм імперативного характеру щодо регулювання діяльності ТНК не прийнято; існуючі міжнародні нормативні акти носять декларативний характер, очевидно є нестача механізмів для їх реалізації⁹³.

«Класичною» формою організації діяльності ТНК на території України, як приймаючої країни, можна назвати **створення материнським підприємством ТНК дочірнього підприємства** в нашій державі.

Дочірнє підприємство – це підприємство, щодо якого ТНК за рахунок переважної участі в статутному капіталі та/або загальних зборах чи інших органах управління має можливість забезпечувати прийняття необхідних рішень.

⁹³ Матросова І. Ю. Виявлення особливостей правового регулювання діяльності транснаціональних компаній (ТНК) / І. Ю. Матросова // Молодий вчений. – 2016. – № 5. – С. 431.

Дочірнє підприємство, створене ТНК, є юридичною особою і на нього поширюються права і обов'язки, передбачені для всіх видів підприємств в Україні. А згідно з п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про режим іноземного інвестування» таке дочірнє підприємство буде мати статус підприємства з іноземними інвестиціями, оскільки іноземна інвестиція в такому підприємстві буде становити 100 % статутного капіталу.

Над своїм дочірнім підприємством ТНК здійснює повний контроль і несе повністю всі ризики, пов'язані з діяльністю цього підприємства.

Друга форма діяльності ТНК на території України – **спільне створення підприємств разом з іншими суб'єктами господарювання**. Такі підприємства можуть організовуватися шляхом:

а) створення нового підприємства на основі об'єднання капіталу ТНК з капіталом вітчизняних суб'єктів господарювання або з державним капіталом;

б) придбання ТНК певної частки в статутному капіталі діючих підприємств, причому така частка може бути меншою 50 %;

в) створення декількома ТНК підприємств на території України.

Такі підприємства можуть створюватися, наприклад, у формі господарських товариств. Згідно зі ст. 3 ЗУ «Про режим іноземного інвестування» іноземні юридичні особи можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств нарівні з громадянами і юридичними особами України, крім випадків, передбачених законодавством України та міжнародними договорами України.

Відповідно до ст. 3 ЗУ «Про режим іноземного інвестування» іноземні інвестиції в Україні можуть здійснюватися у формі часткової участі у підприємствах, створюваних спільно з українськими юридичними і фізичними особами, або придбання частини діючих підприємств.

Третя форма діяльності ТНК на території України – **придбання діючих підприємств**. Право на придбання ТНК українських підприємств виникає зокрема на підставі ст. 3 ЗУ «Про режим іноземного інвестування».

При *повному придбанні підприємства* шляхом набуття ТНК у власність 100 % акцій або часток такого підприємства воно, по суті, стає дочірнім підприємством ТНК (над таким підприємством ТНК здійснює повний контроль і управління).

При *придбанні певної частки підприємства* шляхом купівлі пакету акцій або частки в статутному (складеному) капіталі підприємства таке підприємство стає спільним підприємством ТНК (над цим підприємством

ТНК здійснює управління і контроль спільно з іншими власниками часток (акцій) в статутному (складеному) капіталі підприємства пропорційно розміру цих часток).

Особливою формою придбання підприємств в Україні можна вважати *участь ТНК у приватизації державних підприємств*.

Право на участь у приватизації державного майна в Україні ТНК надано ЗУ «Про приватизацію державного і комунального майна». ТНК можуть бути суб'єктами приватизації – покупцями. Відповідно до ст. 8 ЗУ «Про приватизацію державного і комунального майна» до покупців об'єктів приватизації віднесені юридичні особи інших держав.

За загальним правилом, ТНК також можуть брати участь у приватизації на Україні як покупці через контрольовані ними підприємства, зареєстровані на території України. Разом із тим участь ТНК у приватизації допускається при умові, що в таких підприємствах:

- частка державної власності не перевищує 25 %;
- бенефіціарні власники 10 і більше відсотків акцій (часток) не є резидентом держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором;
- 50 і більше відсотків статутного капіталу прямо або опосередковано не належать юридичним особам, зареєстрованим згідно із законодавством держав, включених FATF до списку держав, що не співпрацюють у сфері протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом;
- розкрита інформація про бенефіціарних власників відповідно до вимог Закону про держреєстрацію;
- не застосовано спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) відповідно до Закону України «Про санкції»;
- відсутня пов'язаність з особами, які були стороною продажу об'єкта приватизації в Україні і з якими було розірвано договір купівлі-продажу об'єкта приватизації у зв'язку з порушенням з боку таких осіб.

Наступна організаційно-правова форма діяльності ТНК на території України – **відкриття ТНК своїх філій, представництв, відділень та інших відокремлених підрозділів**.

Такі відокремлені підрозділи не мають статусу юридичної особи і діють на основі положення про них, затвердженого ТНК.

Згідно зі ст. 1 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» представництвом іноземного суб'єкта господарської діяльності є установа або особа, яка представляє інтереси іноземного суб'єкта підприємницької діяльності в Україні і має на це належним чином оформлені відповідні повноваження.

Представництво здійснює свої функції в Україні відповідно до законодавства України.

Як правило, відкриття представництва (філії) ТНК має місце при порівняно невеликих об'ємах і масштабах діяльності ТНК в Україні. При цьому ТНК має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, погоджуючи питання про розміщення таких підрозділів з відповідними органами місцевого самоврядування в установленому законодавством порядку.

Відомості про відокремлені підрозділи ТНК включаються до ЄДР в порядку, визначеному законом.

Діяльність відокремлених підрозділів ТНК здійснюється на території України відповідно до законодавства України.

Створені ТНК відокремлені підрозділи, виділені на окремий баланс, зобов'язані вести первинний (оперативний) облік результатів своєї роботи, складати та подавати відповідно до вимог закону статистичну інформацію та інші дані, визначені законом, а також вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно із законодавством України.

Через свої відокремлені підрозділи ТНК може відкривати рахунки в установах банків.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення господарського товариства.
 2. Назвіть ознаки господарського товариства.
 3. На які види класифікуються господарські товариства?
 4. Які особливості притаманні правовому статусу персональних товариств (об'єднань осіб) та об'єднанням капіталів?
 5. Дайте визначення повного товариства.
 6. Які види учасників у командитному товаристві?
 7. З'ясуйте поняття та ознаки ТОВ.
 8. У чому відмінність ТОВ та ТДВ?
 9. Що таке АТ?
 10. Які відмінності між публічним та приватним АТ?
 11. Які засади діяльності виробничого кооперативу?
 12. На яких принципах ґрунтується діяльність виробничого кооперативу?
 13. Що є джерелом формування майна виробничого кооперативу?
 14. Які підприємства належать до корпоративних, крім господарських товариств та виробничих кооперативів?
-

-
-
15. Дайте визначення обслуговуючого кооперативу.
 16. Дайте визначення споживчого кооперативу.
 17. Дайте визначення сільськогосподарського кооперативу.
 18. Який правовий статус має корпоративне приватне підприємство?
 19. З чого складається майно корпоративного приватного підприємства?
 20. Який порядок утворення фермерського господарства?
 21. Дайте визначення колективного сільськогосподарського підприємства.
 22. Хто може бути членом колективного сільськогосподарського підприємства?
 23. В чому полягає особливість діяльності фондової біржі?
 24. Хто може бути членом фондової біржі?
 25. Дайте визначення корпоративного фонду.
 26. Які органи утворюються в корпоративному фонді та яку вони мають компетенцію?
 27. Дайте визначення транснаціональної корпорації.
 28. Назвіть організаційно-правові форми діяльності транснаціональних корпорацій на території України.

РОЗДІЛ 3.

СТВОРЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1. Поняття та зміст права на створення корпоративного підприємства.

2. Суб'єкти права на створення корпоративного підприємства.

3. Реалізація права на створення корпоративного підприємства та його обмеження.

4. Установчі документи корпоративного підприємства.

5. Стадії створення корпоративних підприємств.

6. Створення відокремлених підрозділів корпоративних підприємств.

7. Створення фіктивних корпоративних підприємств.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Поняття та зміст права на створення корпоративного підприємства

Корпоративні підприємства, як і всі господарські організації, не виникають самі по собі. В основі їх створення завжди лежить волевиявлення інших осіб. Вони є результатом свідомої вольової поведінки інших суб'єктів – засновників, які таким шляхом реалізують свої інтереси.

Засновницьке волевиявлення приведе до бажаного наслідку – виникнення корпоративного підприємства – лише тоді, коли засновник має суб'єктивне право на створення юридичної особи.

Право на створення корпоративного підприємства – це встановлена законодавством можливість суб'єкта вчинити дії, передбачені законом, що матимуть наслідком створення корпоративного підприємства.

Право на створення корпоративного підприємства за своєю суттю близьке до права на укладення договорів. Воно входить до змісту правоздатності.

Право на створення корпоративного підприємства включає в себе кілька фактичних можливостей, які в сукупності становлять його **зміст**:

– право заснувати корпоративне підприємство самостійно або спільно з іншими суб'єктами;

– право обрати організаційно-правову форму корпоративного підприємства;

- право обрати найменування корпоративного підприємства;
- право обрати місцезнаходження корпоративного підприємства;
- право сформувати органи корпоративного підприємства;
- право звернутися до державного реєстратора і вимагати проведення державної реєстрації;
- право оскаржити відмову у державній реєстрації.

2. Суб'єкти права на створення корпоративного підприємства

Право на створення корпоративного підприємства є загальним і рівним для всіх суб'єктів господарського права.

За загальним правилом право на створення корпоративного підприємства належить:

- фізичним особам;
- юридичним особам;
- державі;
- територіальній громаді.

Фізичні особи – засновники. Правоздатність фізичної особи виникає з народження, дієздатність залежить від віку та інших обставин, прямо передбачених законом. Тому постає питання, з якого віку фізична особа вправі бути засновником корпоративного підприємства?

Згідно зі ст. 32 ЦК України фізична особа у віці від 14 до 18 років (неповнолітня особа) має право: бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами. Ці дії неповнолітня особа вправі вчиняти самостійно, без згоди батьків.

Оскільки створення корпоративних підприємств пов'язане із внесенням вкладів, тобто розпорядженням майном, без згоди батьків неповнолітні можуть брати участь у створенні корпоративного підприємства тільки у межах заробітку, стипендії або інших доходів. З метою встановлення цієї обставини нотаріусу, котрий засвідчує підпис засновника, доцільно відбирати у неповнолітнього заяву про те, що внесок робиться за рахунок заробітку, стипендії або інших доходів. При цьому у створенні кооперативу згідно із ч. 2 ст. 10 Закону України «Про кооперацію» неповнолітня особа може брати участь тільки за умови, якщо вона досягла 16-річного віку.

Без згоди батьків створення корпоративного підприємства неповнолітньою особою може відбуватися у разі, якщо до досягнення повноліття неповнолітня особа набула повної дієздатності.

Так, надання повної цивільної дієздатності можливе (ч. 2 ст. 34, ст. 35 ЦК України):

- 1) щодо фізичної особи, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором;
- 2) щодо фізичної особи, яка досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю;
- 3) щодо неповнолітньої фізичної особи, яка записана матір'ю або батьком дитини.
- 4) у разі реєстрація шлюбу особою, що не досягла 18 років.

В інших випадках участь неповнолітнього у створенні корпоративного підприємства відбувається зі згоди батьків.

Участь малолітніх осіб у створенні корпоративних підприємств можлива тільки через батьків (усиновителів, опікунів), які діють від їх імені.

На практиці участь малолітніх осіб у створенні корпоративних підприємств доволі часто траплялась у випадках, коли АТ, акціями яких вони володіли (наприклад, в результаті спадкування), приймали рішення про реорганізацію у ТОВ чи ТДВ. У такому випадку, від імені засновника – малолітньої особи участь в установчих зборах товариства – правонаступника реорганізованого АТ брали його батьки (усиновителі, опікуни).

При створенні корпоративного підприємства за участю малолітньої особи обов'язкове врахування вимог ч. 3 ст. 17 ЗУ «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року, згідно із якими батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки і піклування укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню або спеціальній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав.

У зв'язку з цим у разі, якщо засновники виявили бажання справжність підпису засновників на установчих документах нотаріально засвідчити, нотаріусу, при засвідченні підпису того з батьків, що діє від імені малолітньої дитини, слід вимагати письмової згоди органу опіки і піклування, а також згоду другого з батьків, щоб усунути спір між батьками щодо доцільності такого управління майном їх малолітньої дитини.

Засновницькі права подружжя. Якщо для заснування корпоративного підприємства засновник передає як вклад до статутного (складеного) капіталу особисте майно, згода іншого подружжя не потрібна. Однак при розпорядженні своїм майном дружина, чоловік зобов'язані враховувати ін-

тереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до закону мають право користування ним (ст. 59 СК України). Недодержання цієї вимоги є підставою для визнання правочину недійсним (ч. 1 ст. 215 ЦК України).

Якщо для заснування корпоративного підприємства засновник передає як вклад до статутного (складеного) капіталу цінне майно, що є спільною сумісною власністю, то згода іншого подружжя має бути висловлена письмово.

Юридичні особи – засновники. Засновником корпоративного підприємства може бути інша юридична особа. У разі, якщо єдиним засновником корпоративного підприємства є юридична особа, воно вважатиметься дочірнім підприємством юридичної особи.

Рішення про створення корпоративного підприємства належить, за загальним правилом, до компетенції виконавчих органів управління юридичної особи.

Засновницькі права окремих юридичних осіб можуть бути обмежені законом.

Так, державні підприємства (за винятком будівельних організацій, підприємств будівельної індустрії та будівельних матеріалів, які є засновниками господарських товариств, що здійснюють проектування та перспективне будівництво за кордоном) не можуть бути засновниками підприємств будь-яких організаційних форм та видів, господарських товариств, кооперативів.

Політичні партії не мають права засновувати підприємства, крім засобів масової інформації (ст. 24 ЗУ «Про об'єднання громадян»).

Релігійні організації користуються правом заснування підприємств виключно для випуску богословської літератури і виробництва предметів культового призначення.

Держава і територіальні громади як засновники. Засновником корпоративного підприємства може бути держава, АРК, територіальна громада.

Відповідно до ст. ст. 167–169 ЦК України держава, АРК та територіальні громади діють у цивільних відносинах на рівних правах з іншими учасниками цих відносин.

Держава, АРК та територіальні громади можуть створювати корпоративні підприємства, брати участь в їх діяльності на загальних підставах, якщо інше не встановлено законом.

У засновницьких правах держава, АРК та територіальні громади фактично прирівняні до інших суб'єктів. Держава, АРК та територіальні громади не можуть створювати корпоративні підприємства лише у випадку, коли це прямо передбачено (заборонено) у законі.

Держава, АРК та територіальні громади не можуть бути засновниками комерційних банків, благодійних організацій, громадських організацій, політичних партій.

3. Реалізація права на створення корпоративного підприємства та його обмеження

Право на створення корпоративного підприємства реалізується шляхом відповідного волевиявлення засновника та вчинення дій, необхідних для державної реєстрації юридичної особи.

Засновницьке волевиявлення виражається назовні у формі правочину або адміністративного акта розпорядчого характеру (залежно від виду корпоративного підприємства).

Оскільки засновницьке волевиявлення – це правочин, то він є чинним лише за умови дотримання загальних вимог, передбачених ст. 203 ЦК України, а саме:

1) зміст правочину не може суперечити актам цивільного законодавства та моральним засадам суспільства (ч. 1 ст. 203 ЦК України);

2) правочини можуть укладати лише особи, які мають необхідний обсяг цивільної дієздатності (ч. 2 ст. 203, ст. ст. 30–32, 34–39, 41, 42, 92 ЦК України);

3) відповідність волевиявлення внутрішній волі суб'єктів правочину (ч. 3 ст. 203 ЦК України). У випадку, коли воля суб'єкта правочину формувалася не вільно і не відповідає волевиявленню (наприклад, мало місце насильство), такий правочин визнається недійсним (ст. 231 ЦК України);

4) при укладенні правочину обов'язкове дотримання передбаченої законом форми (ч. 4 ст. 203 ЦК України). Порушення вимог щодо форми правочину призводить до визнання його недійсним або настання інших наслідків (ст. ст. 218–220 ЦК України);

5) правочин має бути реальним, тобто спрямованим на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним (ч. 5 ст. 203 ЦК України). Тому правочин, вчинений без наміру створити правові наслідки, є недійсним як фіктивний (ст. 234 ЦК України);

6) дотримання спеціальних умов. Наприклад, правочин, що вчиняється батьками або усиновлювачами, не може суперечити правам та інтересам їх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей (ч. 6 ст. 203 ЦК Украї-

ни). Якщо такі спеціальні вимоги містяться в окремих нормах актів цивільного законодавства, то вони також охоплюються поняттям умови чинності правочину, а їх порушення спричиняє визнання правочину недійсним.

Обмеження права на створення корпоративного підприємства полягає в тому, що особа, котра зазвичай мала б право на заснування корпоративного підприємства, не може його реалізувати у зв'язку з існуванням обставини, котра прямо передбачена законом або встановлена вироком суду.

Найбільша група обмежень щодо створення корпоративних підприємств пов'язана з виконанням особою державних функцій.

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року державний службовець зобов'язаний: додержуватися вимог законодавства у сфері запобігання і протидії корупції. У ст. 32 цього закону зазначається, що на державних службовців поширюються обмеження, передбачені Законом України «Про запобігання корупції», зокрема:

– займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України;

– входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особа здійснює функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляє інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації).

Ці обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності встановлюються для осіб, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції», а саме такими суб'єктами є:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

а) Президент України, Голова ВРУ, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу КМУ, та їх заступники, Голова СБУ, Генеральний прокурор, Голова НБУ, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений ВРУ з прав людини, Голова ВР АРК, Голова Ради міністрів АРК;

б) народні депутати України, депутати ВР АПК, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

г) військові посадові особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань;

г) судді, судді Конституційного Суду України, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої ради правосуддя, посадові особи секретаріату Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадові особи секретаріату цієї Комісії, посадові особи Державної судової адміністрації України, присяжні (під час виконання ними обов'язків у суді);

д) особи рядового і начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції, особи начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України;

е) посадові та службові особи органів прокуратури, СБУ, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної податкової політики та державної політики у сфері державної митної справи;

є) члени Національного агентства з питань запобігання корупції;

ж) члени Центральної виборчої комісії;

з) поліцейські та ін.;

2) особи, які прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зокрема: особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій; представники Громадської ради доброчесності, громадських рад, рад громадського контролю, що утворені при державних органах та беруть участь у підготовці рішень з кадрових питань, підготовці, моніторингу, оцінці виконання антикорупційних програм, інші особи, визначені законом;

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських

обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми;

4) кандидати у народні депутати України, кандидати на пост Президента України, кандидати в депутати ВР АРК, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, кандидати на посади сільських, селищних, міських голів та старост;

5) фізичні особи, які, зокрема, отримують кошти, майно в рамках реалізації в Україні програм (проектів) технічної або іншої, в тому числі безповоротної, допомоги у сфері запобігання, протидії корупції; систематично, протягом року, виконують роботи, надають послуги щодо імплементації стандартів у сфері антикорупційної політики, моніторингу антикорупційної політики в Україні, є керівниками або входять до складу вищого органу управління, інших органів управління громадських об'єднань, інших не-підприємницьких товариств, що здійснюють діяльність, пов'язану із запобіганням, протидією корупції, імплементацією стандартів у сфері антикорупційної політики, реалізації такої політики тощо.

Таким чином, державні службовці не можуть бути повними учасниками командитних товариств та повних товариств, оскільки зазначені учасники повинні мати статус суб'єкта підприємницької діяльності.

Окрім законів обмеження права на створення корпоративного підприємства може встановлюватися вироком суду. Так, якщо вироком суду особи заборонено займатися підприємницькою діяльністю або певним її видом, відповідно обмежується і право особи на створення корпоративного підприємства, яка планує займатися такими видами діяльності.

4. Установчі документи корпоративного підприємства

Засновницьке волевиявлення вчиняється у письмовій формі і фіксується в установчих документах. Установчий документ є найважливішим корпоративним актом корпоративного підприємства.

Окрім терміна «установчі документи» в нормативно-правових актах можна зустріти й інші дефініції, наприклад, «статутні документи» (п. 14.1.90 ст. 14 Податкового кодексу України, ст. 6 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність») або «засновницькі документи» (ст. 3 Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів»), які є ідентичними.

Попри те, що в нормативно-правових актах термін «установчі документи» вживається часто, визначення його чинне законодавство не дає, наводячи лише перелік таких документів та вимоги до змісту.

Установчі документи корпоративних підприємств – це корпоративні нормативні акти, в яких засновники (учасники, члени) визначають правовий статус конкретного корпоративного підприємства.

Згідно з п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону про держреєстрацію установчими документами юридичної особи є установчий акт, статут, програма політичної партії, модельний статут, засновницький договір, одноособова заява (меморандум), положення тощо.

Особливість установчих документів, яка відрізняє їх від інших документів, необхідних для створення та легалізації корпоративного підприємства, полягає в тому, що вони визначають правовий статус корпоративного підприємства та за своїм характером є корпоративним нормативним актом.

Установчим документом корпоративного підприємства є затверджений засновниками **статут** або **засновницький договір** між учасниками, якщо інше не встановлено законом.

Питання щодо правової природи статуту юридичної особи взагалі і корпоративного підприємства зокрема залишається дискусійним у сучасній правовій науці⁹⁴. І вчені, і судова практика не змогли виробити єдиної позиції щодо правової сутності та природи статуту корпоративного підприємства. На даний момент з цього приводу найбільш поширеною є позиція, згідно з якою статут визнається *нормативним актом локального характеру*, що визначає правове становище підприємства і регулює відносини між учасниками і самим корпоративним підприємством.

Як пише Д.В. Ломакін, статут АТ є локальним нормативним актом, що регламентує діяльність товариства, яке зобов'язане дотримуватися його положень. Законодавець передбачив заходи впливу на юридичну особу, яка є винною в порушенні свого статуту⁹⁵. Цей підхід відповідає і положенням українського законодавства. Так, згідно з положеннями ст. 247 ГК України, якщо діяльність суб'єкта господарювання суперечить його установчим документам, такий суб'єкт підлягає ліквідації. Статут також регламентує

⁹⁴ Бровченко Т.І. Установчі документи юридичних осіб за законодавством України: монографія / Т.І. Бровченко. – Х.: Право, 2016. – С. 110–140; Сучасні проблеми цивільного права та процесу: навч. посіб. / С.О. Сліпченко, О.В. Синегубов, В.А. Кройтор та ін.; за ред. Ю.М. Жорноку та Л.В. Красицької. – Х.: Право, 2017. – С. 150.

⁹⁵ Ломакин Д. В. Акционерное правоотношение / Д. В. Ломакин. – М.: Спарк, 1997. – С. 21–22.

статус учасників (акціонерів, членів). Однак, як вважає Д.В. Ломакін, його норми мають абстрактний характер, тоді як юридичні обов'язки є змістом конкретних правовідносин. Наприклад, обов'язок дотримання статуту не входить у зміст акціонерного правовідношення, тому до акціонера не можна застосувати санкції за порушення взагалі статуту. Отже, щоб бути виконаним, цей обов'язок має трансформуватися в конкретний припис⁹⁶. І.В. Єлісеєв також зазначає, що «статут можна розглядати як локальний нормативний акт, що визначає правове становище юридичної особи і регулює відносини між учасниками і самою юридичною особою»⁹⁷. І.С. Шиткіна визначає статут акціонерного товариства як «основний нормативний акт локальної системи правового регулювання діяльності акціонерного товариства, який створює правову базу для інших внутрішніх документів товариства»⁹⁸. Особливо нею підкреслюється зростання ролі локального нормотворення в корпоративному законодавстві, що забезпечує правове регулювання господарських товариств.

Статут – це локальний нормативний акт, призначення якого полягає у визначенні індивідуального правового статусу конкретної юридичної особи. Статут є установчим документом господарських товариств, кооперативів, громадських об'єднань, які мають структуру корпоративного управління у вигляді системи органів. Тому для цих суб'єктів найважливішим є визначення порядку створення та повноважень таких органів, прийняття ними рішень та здійснення своїх повноважень⁹⁹.

Саме цей документ визначає правове становище того чи іншого суб'єкта господарювання в господарському обороті.

Ознаки статуту корпоративного підприємства:

- 1) встановлює індивідуальний правовий статус конкретного корпоративного підприємства;
- 2) затверджується засновниками і змінюється вищим органом управління корпоративного підприємства;
- 3) діє протягом усього часу діяльності корпоративного підприємства;

⁹⁶ Ломакін Д. В. Корпоративний інтерес и осуществление права на участие в управлении хозяйственным обществом / Д. В. Ломакин // Хозяйство и право. – 2016. – № 4. – С. 3–17.

⁹⁷ Єлісеєв І. В. Гражданское право: учебник / И. В. Елисеев; под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: Проспект, 2002. – Т. 1. – С. 784.

⁹⁸ Шиткіна І. С. Локальное нормотворчество коммерческих организаций / И. С. Шиткина // Приложение к журналу «Хозяйство и право». – 2002. – № 3. – С. 115.

⁹⁹ Сучасні проблеми цивільного права та процесу: навч. посіб./ С.О. Сліпченко, О.В. Синегубов, В.А. Кройтор та ін.; за ред. Ю.М. Жорнокуя та Л.В. Красицької. – Х.: Право, 2017. – С. 150.

4) поширюється на усіх осіб, які перебувають у правовідносинах з юридичною особою;

5) може містити норми, не передбачені чинним законодавством;

6) не повинен суперечити нормам закону.

Статут – це не правочин, а локальний нормативний акт. Але виникає цей акт внаслідок правочину, змістом якого є засновницьке волевиявлення.

У статуті ТОВ (ТДВ) зазначаються такі відомості про корпоративне підприємство:

1) повне та скорочене (за наявності) найменування;

2) органи управління, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень;

3) порядок вступу до підприємства та виходу з нього (ч. 5 ст. 11 Закону про ТОВ та ТДВ).

Згідно із ч. 4 ст. 56 ГК України суб'єкт господарювання може створюватися та діяти на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, що після його прийняття учасниками стає установчим документом.

Модельний статут – типовий установчий документ, затверджений Кабінетом Міністрів України, який використовується для створення та провадження діяльності корпоративних підприємств відповідних організаційно-правових форм, містить встановлені законом правила, що регулюють правовий статус, права, обов'язки та відносини, які пов'язані із створенням, управлінням та провадженням господарської діяльності відповідних суб'єктів господарювання.

Якщо корпоративне підприємство створюється та діє на підставі модельного статуту, в рішенні про його утворення, яке підписується усіма засновниками, зазначаються відомості про вид корпоративного підприємства, його найменування, місцезнаходження, мету і предмет діяльності, склад учасників, розмір статутного капіталу, розмір часток кожного з учасників, порядок внесення ними вкладів.

На даний момент модельний статут затверджено КМУ тільки для ТОВ (постанова КМУ від 16 листопада 2011 р. № 1182 «Про затвердження модельного статуту товариства з обмеженою відповідальністю»).

Якщо ТОВ діяло на підставі звичайного статуту і з часом вирішило діяти на підставі модельного статуту, то для державної реєстрації такого переходу подаються такі документи:

1) заява про державну реєстрацію переходу з власного установчого документа на діяльність на підставі модельного статуту;

2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління ТОВ про перехід на діяльність на підставі модельного статуту.

Може мати місце і протилежна ситуація. Тоді для державної реєстрації переходу ТОВ з модельного статуту на діяльність на підставі власного установчого документа подаються такі документи:

1) заява про державну реєстрацію переходу з модельного статуту на діяльність на підставі власного установчого документа;

2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про перехід на діяльність на підставі власного установчого документа та затвердження установчого документа;

3) статут ТОВ.

Засновницький договір – це договір, за яким сторони (засновники) зобов'язуються створити корпоративне підприємство, визначають умови сумісної діяльності, передачі підприємству свого майна та участі в його діяльності.

Мета засновницького договору – зафіксувати засновницьке волевиявлення сторін договору та умови створення конкретного корпоративного підприємства.

Засновницький договір є однією із форм, в якій фіксується рішення про створення корпоративного підприємства, а для деяких корпоративних підприємств (створених у формі повного або командитного товариства) – також їх установчим документом.

Засновницький договір не слід ототожнювати з договором про сумісну діяльність.

– на відміну від договору про сумісну діяльність засновницький договір має на меті створення корпоративного підприємства та не припиняється із досягненням мети;

– створене корпоративне підприємство саме є власником переданого йому майна, тоді як за договором про сумісну діяльність майно, передане сторонами для здійснення сумісної діяльності, належить їм на праві спільної часткової власності.

Укладення засновницьких договорів про створення та діяльність повних та командитних товариств – правочин особистого характеру, має фідуціарний характер, а тому він не може вчинятися фізичними особами через представника.

До установчих документів слід віднести і **меморандум (одноособову заяву)**. Згідно із ст. 134 ЦК меморандум є установчим документом командитного товариства, створеного одним повним учасником.

Якщо внаслідок виходу, виключення чи вибуття у командитному товаристві залишився один повний учасник, засновницький договір оформляється в одноособову заяву, підписану повним учасником.

Різновидом установчих документів згідно із п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону про держреєстрацію можуть бути **положення та установчий акт**.

Установчий акт є установчим документом установ (ч. 3 ст. 87 ЦК України). Щодо положення, то такий вид установчого документа хоча і згадується у ст. 57 ГК України, але при створенні корпоративних підприємств не використовується в якості установчого документа. Таким чином ні **установчий акт, ні положення** не належать до установчих документів корпоративного підприємства.

Рішення про створення корпоративного підприємства близьке за своїм правовим значенням до установчих документів.

Хоча відповідно до ст. 57 ГК України рішення про утворення суб'єкта господарювання зазначається як один із видів установчих документів господарюючих суб'єктів, проте у корпоративних підприємствах законодавцем в якості такого не визнається.

Рішення про створення корпоративного підприємства фіксує волевиявлення засновника, але на відміну від установчих документів не закріплює його структуру і правовий статус.

Залежно від організаційно-правової форми юридичної особи рішення про створення корпоративного підприємства має різну форму. Наприклад, якщо ТОВ створюється кількома особами, такі особи у разі необхідності визначення взаємовідносин між ними щодо створення товариства можуть укласти договір про створення товариства в письмовій формі (ст. 10 Закону про ТОВ та ТДВ). Такий договір про створення товариства може встановлювати порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, розмір статутного капіталу, частку у статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів та інші умови. Договір про створення товариства діє до дня державної реєстрації товариства, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання.

Якщо засновник один, його засновницьке волевиявлення може фіксуватися в односторонніх актах: указах, ухвалах, постановвах, наказах, розпорядженнях та ін.

При створенні корпоративних підприємств найбільш поширеними є рішення установчих зборів. Такі рішення фіксуються протоколами цих зборів.

Рішення про створення корпоративного підприємства фіксується, як правило, окремим документом. Для приватного підприємства є виняток: затвердження статуту засновником саме по собі вже свідчить про його волевиявлення, а тому в цьому випадку законодавець не вимагає складення рішення про створення юридичної особи як окремого документа.

У рішенні про створення корпоративного підприємства рекомендується зазначати:

- найменування корпоративного підприємства;
- про затвердження статуту (якщо він потрібний для даного виду корпоративного підприємства);
- про призначення (обрання) органів управління;
- про формування статутного (складеного) капіталу або неподільного (пайового) фонду;
- інші питання, що виникають в процесі створення.

Установчі документи корпоративного підприємства повинні містити відомості, передбачені законом, зокрема, у ст. ст. 67 і 76 Закону про ГТ, ст. 13 Закону про АТ, ст. 11 Закону про ТОВ та ТДВ, ст. 57 ГК України, ст. ст. 120, 134, 154 ЦК України. Відсутність зазначених відомостей в установчих документах є підставою для відмови у державній реєстрації (ч. 2 ст. 89 ЦК України).

Законодавством встановлюється ряд загальних вимог до оформлення установчих документів корпоративного підприємства. Так, згідно із п. 9 ч. 1 ст. 15 Закону про держреєстрацію установчий документ викладається у письмовій формі, прошивається, пронумеровується та підписується засновниками (учасниками), уповноваженими ними особами або головою та секретарем загальних зборів (у разі прийняття такого рішення загальними зборами, крім випадків заснування юридичної особи). Справжність підписів на установчому документі нотаріально засвідчується, крім випадків, передбачених законом.

Відповідно до абз. 2 п. 9 ч. 1 ст. 15 Закону про держреєстрацію вимога щодо нотаріального засвідчення справжності підпису не поширюється на державну реєстрацію створення корпоративного підприємства, а також корпоративного підприємства, створеного на підставі розпорядчого акта державного органу, органу місцевого самоврядування.

Разом з тим, відповідно до спеціальних вимог законодавства, справжність підписів на установчому документі має обов'язково нотаріально засвідчуватися у разі:

– державної реєстрації створення ТОВ або ТДВ (ч. 2 ст. 11 Закону про ТОВ);

– державної реєстрації створення корпоративного підприємства в результаті виділу, злиття, перетворення або поділу (абз. 2 п. 9 ч. 1 ст. 15 Закону про держреєстрацію).

Установчі документи банків, інших корпоративних підприємств, які згідно із законом підлягають погодженню (реєстрації) відповідно Національним банком України, іншими державними органами, подаються з відміткою про їх погодження відповідним органом (п. 10 ч. 1 ст. 15 Закону про держреєстрацію).

5. Стадії створення корпоративних підприємств

Створення корпоративних підприємств – складний процес, який можна поділити на чотири стадії:

1) **ініціативна**. На ініціативній стадії визначається мета створення корпоративного підприємства, формується склад засновників (команда партнерів), розробляється бізнес-план майбутньої господарської діяльності та ін. На цій стадії ще не здійснюється жодних юридичних дій, вона проходить у так би мовити позаправовій сфері;

2) **організаційна** – має на меті вчинення юридичних дій, спрямованих на заснування корпоративного підприємства. Зокрема, обирається організаційно-правова форма, розробляється і затверджується установчий документ корпоративного підприємства, підшукується приміщення для його розташування, обирається найменування, скликаються установчі збори, формуються органи управління;

3) **легалізаційна** – мета стадії – офіційне визнання створеного корпоративного підприємства. Легалізація здійснюється шляхом державної реєстрації. Саме з цього моменту виникає корпоративне підприємство як суб'єкт правовідносин, що підтверджується випискою з ЄДР. На цій же стадії підприємство стає на облік в органах Державної фіскальної служби України, Пенсійного фонду України;

4) **постлегалізаційна**. На постлегалізаційній стадії корпоративне підприємство відкриває поточний рахунок Ця дія необхідна для того, щоб під-

приємство могло діяти. Що стосується вимоги щодо виготовлення печатки, яка раніше містилася в законодавстві, то нещодавно прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами – підприємцями» від 23 березня 2017 року № 1982-VIII, яким внесені зміни в текст ст. 58-1 ГК України і зазначено, що суб'єкт господарювання має право використовувати у своїй діяльності печатки, але таке використання суб'єктом господарювання печатки не є обов'язковим. Відбиток печатки не може бути обов'язковим реквізитом будь-якого документа, що подається суб'єктом господарювання до органу державної влади або органу місцевого самоврядування. Копія документа, що подається суб'єктом господарювання до органу державної влади або органу місцевого самоврядування, вважається засвідченою у встановленому порядку, якщо на такій копії проставлено підпис уповноваженої особи такого суб'єкта господарювання. Згідно з діючим законодавством наявність або відсутність відбитка печатки суб'єкта господарювання на документі не створює юридичних наслідків.

Корпоративне підприємство стає юридичною особою внаслідок наявності юридичного складу з двох юридичних фактів:

- 1) *волевиявлення засновників*. Саме вони визначають мету корпоративного підприємства, закріплюють його організаційну структуру, затверджують установчі документи, у необхідних випадках формують майнову базу;
- 2) *легалізація* (здійснюється шляхом державної реєстрації).

Державна реєстрація корпоративного підприємства – засвідчення факту створення або припинення корпоративного підприємства, а також вчинення інших реєстраційних дій, які передбачені законом, шляхом внесення відповідних записів до ЄДР.

Порядок державної реєстрації корпоративних підприємств регулюється Законом про держреєстрацію.

Порядок проведення державної реєстрації корпоративних підприємств включає, зокрема:

- подання та перевірку комплектності документів, які подаються державному реєстратору, та повноти відомостей, що вказані в реєстраційній картці;
 - перевірку документів, які подаються державному реєстратору, на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації;
 - внесення відомостей про юридичну особу;
 - оформлення і видачу виписки з ЄДР.
-

Відповідно до положень ст. 17 Закону про держреєстрацію заявником для державної реєстрації створення корпоративного підприємства подаються наступні документи:

- 1) заява про державну реєстрацію створення юридичної особи;
- 2) заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, та/або заява про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій за формами, затвердженими відповідно до законодавства, – за бажанням заявника;
- 3) примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) рішення засновників, а у випадках, передбачених законом, – рішення відповідного державного органу про створення юридичної особи;
- 4) установчий документ юридичної особи – у разі створення юридичної особи на підставі власного установчого документа;

В окремих випадках для державної реєстрації створення корпоративного підприємства законодавством може вимагатися подання додаткових документів, зокрема:

- документа, що підтверджує реєстрацію іноземної особи у країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо), – у разі створення юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа;
- примірника оригіналу (нотаріально засвідченої копії) передавального акта – у разі створення корпоративного підприємства в результаті перетворення або злиття;
- примірника оригіналу (нотаріально засвідченої копії) розподільного балансу – у разі створення корпоративного підприємства в результаті поділу або виділу;
- документів для державної реєстрації змін про юридичну особу, що містяться в ЄДР, – у разі створення корпоративного підприємства в результаті виділу;
- документів для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття та поділу – у разі створення корпоративного підприємства в результаті злиття та поділу;
- документа, що містить інформацію про розмір обов’язкових платежів та інших обов’язкових витрат, сплата яких є необхідною для започаткування діяльності товариства, – у разі створення АТ.

Державна реєстрація проводиться на підставі:

- 1) документів, що подаються заявником для державної реєстрації;
- 2) судових рішень, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну відомостей в ЄДР, а також що надійшли в електронній формі від суду або державної виконавчої служби відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» щодо, наприклад, визнання повністю або частково недійсними рішень засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу; визнання повністю або частково недійсними змін до установчих документів юридичної особи; заборони (скасування заборони) вчинення реєстраційних дій; накладення/зняття арешту корпоративних прав; скасування реєстраційної дії/запису в ЄДР та інших;
- 3) рішень, прийнятих за результатами оскарження в адміністративному порядку.

Порядок проведення державної реєстрації та інших реєстраційних дій на підставі документів, що подаються заявником для державної реєстрації, включає:

- 1) заповнення форми заяви про державну реєстрацію – у разі подання документів особисто заявником (за бажанням заявника);
 - 2) прийом документів за описом – у разі подання документів у паперовій формі;
 - 3) виготовлення копій документів в електронній формі – у разі подання документів у паперовій формі;
 - 4) внесення копій документів в електронній формі до ЄДР;
 - 5) перевірку документів на наявність підстав для зупинення розгляду документів;
 - 6) перевірку документів на наявність підстав для відмови в державній реєстрації;
 - 7) прийняття рішення про проведення реєстраційної дії;
 - 8) проведення реєстраційної дії (у тому числі з урахуванням принципу мовчазної згоди) за відсутності підстав для зупинення розгляду документів та відмови в державній реєстрації шляхом внесення запису до ЄДР;
 - 9) формування та оприлюднення на порталі електронних сервісів виписки, результатів надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації та установчих документів;
 - 10) видачу за бажанням заявника виписки з ЄДР у паперовій формі за результатами проведеної реєстраційної дії.
- Виписка з ЄДР у паперовій формі надається з проставленням підпису та печатки державного реєстратора.
-

Залежно від виду підприємства та особливостей створення державному реєстратору додатково подаються:

- копія рішення органів АМКУ або КМУ про надання дозволу на узгоджені дії або на концентрацію суб'єктів господарювання – при утворенні підприємства внаслідок реорганізації у формі злиття або приєднання;

- документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи у країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо), – у разі створення юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа;

- фермерське господарство підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, за умови набуття громадянином України або кількома громадянами України, які виявили бажання створити фермерське господарство, права власності або користування земельною ділянкою (ст. 8 ЗУ «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року № 973-IV).

Строк розгляду документів, поданих для державної реєстрації створення корпоративних підприємств, не повинен перевищувати 24 години після надходження документів, поданих для державної реєстрації, крім вихідних та святкових днів.

6. Створення відокремлених підрозділів корпоративних підприємств

Корпоративні підприємства можуть утворювати два основні види відокремлених підрозділів: філії і представництва.

Їх розмежування здійснюється за функціональним критерієм: філія здійснює всі або частину функцій корпоративного підприємства, а представництво – лише юридичні функції: представницькі і захисні (захист інтересів корпоративного підприємства).

Законодавством передбачено й інші підвиди відокремлених підрозділів: управління, відділи, відділення, осередки, центри, місії тощо. Їх правовий статус визначається спеціальним законодавством та власними положеннями. Однак усі вони за своєю природою можуть бути віднесені або до філій, або до представництв, залежно від функцій, які вони здійснюють.

Утворення філії або представництва здійснюється за рішенням корпоративного підприємства. Якщо такого рішення не було, то сам по собі факт

територіальної відокремленості підрозділу не приводить до виникнення філії (представництва).

Необхідність спеціальної фіксації факту створення філії (представництва) зумовлена тим, що у цьому випадку відбувається делегування частини функцій юридичної особи керівнику відокремленого структурного підрозділу.

Відокремлені підрозділи не мають господарської правоздатності. Однак вони можуть бути суб'єктами інших правовідносин: фінансових, податкових, адміністративних, трудових тощо.

Філії та представництва можуть мати печатку зі своїм найменуванням, банківські рахунки, власний ідентифікаційний номер.

Правовий статус відокремленого підрозділу визначається положенням, що затверджується корпоративним підприємством.

Законодавцем не встановлено вимог до змісту цього акта. За усталеною практикою у положенні закріплюються організаційна структура підрозділу, предмет діяльності, взаємовідносини із корпоративним підприємством, майно, яким наділяється підрозділ, та умови його використання, управління підрозділом, умови його реорганізації та ліквідації.

Для забезпечення діяльності відокремленого підрозділу корпоративне підприємство наділяє його своїм майном. Правовий режим цього майна не змінюється. Воно надалі залишається власністю корпоративного підприємства, але може обліковуватися на самостійному балансі філії (представництва). Майно, набуте філією, є власністю самого корпоративного підприємства.

Керівник відокремленого підрозділу призначається корпоративним підприємством. Правовою підставою представництва є довіреність, що видається керівнику підрозділу. Якщо повноваження керівника відокремленого підрозділу визначені по-різному у довіреності і в положенні про відокремлений підрозділ, пріоритет мають повноваження, зазначені у довіреності.

Згідно з положенням п. 20 ч. 2 ст. 9 Закону про держреєстрацію в ЄДР містяться у числі обов'язкових відомостей про юридичну особу і дані про відокремлені підрозділи юридичної особи, а саме:

- ідентифікаційний код відокремленого підрозділу;
 - найменування відокремленого підрозділу;
 - місцезнаходження відокремленого підрозділу;
 - види діяльності відокремленого підрозділу;
 - відомості про керівника відокремленого підрозділу: прізвище, ім'я, по батькові, посада, дата народження, дата призначення та реєстраційний
-

номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта), наявність обмежень щодо представництва від імені юридичної особи; відомості про членів керівних органів;

– інформація для здійснення зв'язку з відокремленим підрозділом: телефон та адреса електронної пошти.

7. Створення фіктивних корпоративних підприємств

Фіктивне корпоративне підприємство – це підприємство, створене без наміру здійснювати господарську діяльність, передбачену установчими документами.

Фіктивні корпоративні підприємства використовуються для різних цілей:

- 1) шахрайство з фінансовими ресурсами;
- 2) легальне прикриття неправомірної діяльності;
- 3) обслуговування конвертаційних схем;
- 4) оформлення недостовірних документів.

Фіктивність корпоративного підприємства є наслідком фіктивності (несправжності) засновницького волевиявлення.

Основні ознаки фіктивності корпоративного підприємства:

- реєстрація на недійсні (втрачені, загублені) та підроблені документи;
- незнаходження за адресою, зазначеної в установчих документах;
- незареєстрована у державних органах, якщо обов'язок реєстрації передбачено законодавством;
- зареєстрована в органах державної реєстрації фізичними особами з подальшою передачею (оформленням) у володіння чи управління підставним (неіснуючим), померлим, безвісти зниклим особам або таким особам, що не мали наміру провадити фінансово-господарську діяльність або реалізувати повноваження;
- зареєстрована (перереєстрована) та провадить фінансово-господарську діяльність без відома та згоди її засновників та призначених у законному порядку керівників;
- неподання звітності;
- несплата податків.

Ознаки фіктивного корпоративного підприємства конкретизуються у п. 2.3 Методичних рекомендації щодо взаємодії (орієнтовного алгоритму дій) органів державної податкової служби при скасуванні державної реєстрації суб'єктів господарювання, анулюванні свідоцтва платника ПДВ (у т. ч. через процедуру банкрутства та/або скасування державної реєстрації) (Лист ДПА від 30.07.2010 р. № 15371/7/10-3017).

Зокрема, фіктивним підприємством, на думку фіскальних органів відомства, визнається у разі встановлення фактів його реєстрації:

- за винагороду або шляхом обману засновника;
 - на підставі неправдивих даних;
 - на громадян, які не знали або не могли знати про існування юридичної особи та свою участь у заснуванні і реєстрації юридичної особи;
 - з порушеннями, які не можна усунути;
 - без уявлення засновником мети та цілей створення підприємства;
 - без дійсного наміру і волевиявлення засновника щодо створення підприємства з метою здійснення підприємницької діяльності, укладення статуту (правочину) без наміру створення правових наслідків, які ним обумовлені;
 - внаслідок домовленостей засновника з іншими зацікавленими особами;
 - на особу, яка не має необхідного обсягу цивільної дієздатності;
 - на особу, яка не має (не мала) практичної можливості здійснювати діяльність або керувати підприємством, впливати та контролювати як засновник діяльність підприємства;
 - засновник якої фактично не мав чи не вносив коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи, не формував такий капітал та не наділяв активами юридичну особу;
 - на особу, яка не брала участі у державній реєстрації юридичної особи або якій невідомий зміст установчих документів юридичної особи, місцезнаходження таких документів, печаток і штампів підприємства, свідоцтва про державну реєстрацію тощо;
 - на керівника та/або бухгалтера, якими не підписувалась та не подавалась податкова звітність, не укладались угоди, акти виконаних робіт, не призначались керівники юридичної особи, не приймались інші управлінські рішення;
 - на особу, яка фактично не має відношення до діяльності юридичної особи, не знає, де фактично знаходиться підприємство, бухгалтерсько-фінансові документи та керівний орган, або особу, яка категорично відмовляється від причетності до юридичної особи.
-

Способи створення фіктивних корпоративних підприємств:

1) реєстрація корпоративного підприємства за втраченим паспортом. Установчі документи фіктивного підприємства, як правило, складені і затверджені за загубленим паспортом громадянина без його відома і присутності за підробленим підписом. Фактично документи для державної реєстрації готуються невстановленими особами, котрі надалі незаконно провадять фінансово-господарську діяльність, безпідставно використовують підприємство для своїх цілей;

2) реєстрація корпоративного підприємства на ім'я підставної особи. Цей спосіб має місце, коли громадянин (формальний засновник) зареєстрував корпоративне підприємство на своє ім'я за надану йому винагороду без мети здійснення фінансово-господарської діяльності (як правило, використовується людина, що належить до незабезпеченої групи населення).

Формальне засновництво поширене у сфері організації офшорного бізнесу. Усі офшорні компанії заснуються одними особами, а управляються за довіреністю іншими (реальними власниками корпоративного підприємства).

Незважаючи на невизначеність фіктивних корпоративних підприємств, умовно їх можна класифікувати на кілька видів залежно від характеру діяльності.

Види фіктивних корпоративних підприємств:

– *транзитні підприємства* – корпоративні підприємства, які створюються для вирішення проблем із легалізацією майна або маневрування з його ціною.

Транзитними вони називаються тому, що є посередниками між іншими особами і через них проводяться фіктивні операції з товарами. Схематично вони працюють так. Підприємство «А» має товар, походження якого невідоме або нелегальне, наприклад, контрабанда. Для того, щоб його продати, потрібні первинні документи, які б свідчили, звідки цей товар надійшов. Підприємство «А» звертається до послуг транзитного підприємства «Б», з яким укладається фіктивний договір купівлі-продажу, за яким підприємство «Б» буцімто продало, а підприємство «А» купило ці товари. Підприємство «Б» видає покупцеві товарну і податкову накладну. У результаті підприємство «А» має документи, які свідчать про законне походження товару.

Транзитне підприємство може використовуватися також для формування бажаної ціни товару. Наприклад, підприємство «А» купує у підприємства «Б» товари за ціною 10 грн за одиницю, а продає їх споживачам за 50 грн. Вона повинна заплатити податок з прибутку 40 грн при ставці

17 % – на суму 6,80 грн. Щоб не платити такий податок, підприємець «пропускає» товар через транзитне підприємство «Х» котре платить за товари по 10 грн за одиницю, а згодом продає ці самі товари підприємству «А», але вже за 49 грн. У свою чергу, підприємство «А» продає товари споживачам за 50 грн і одержує прибуток у розмірі 1 грн. Відповідно, податок на прибуток становить 0,17 грн. Решта виручки (за мінусом своєї винагороди) підприємство «Х» віддає підприємству «А» готівкою;

– *буферні підприємства* – корпоративні підприємства, які створюються для прикриття операцій з іншими фіктивними суб'єктами господарювання.

Операції з транзитними підприємствами мають підвищений ризик для підприємців. Фіктивність легко виявляється шляхом проведення зустрічних перевірок. Зрозуміло, якщо підприємство «Х» не мало товарів, то і продати воно їх не могло. Тому часто виникає потреба у так званих «буферних» підприємствах. Це підприємства, які використовуються як посередники між фіктивними суб'єктами господарювання і споживачами для прикриття незаконності фіктивних операцій. Буферні підприємства – це реально існуючі підприємства, які ведуть бухгалтерський облік, сплачують податки, мають легітимних засновників і директора, як правило, розгалужені контакти з державними органами;

– *конвертаційні центри* – корпоративні підприємства, котрі створюються для конвертації безготівкових грошей у готівкові і навпаки, або гривні в іноземну валюту і навпаки.

Схема роботи конвертаційних центрів така. Підприємство «А», котрому потрібен 10 тис. доларів США готівкою, перераховує конвертаційному підприємству «В» еквівалентну суму у гривнях як аванс за послуги чи роботи. Через 2–3 дні кур'єр підприємства «В» передає представникам підприємства «А» дипломат з грошима. Різниця між одержаним і повернутим залишається на потреби розвитку конвертаційного центру.

Для того, щоб операція не мала «хвостів», попередня проплата закривається підписанням актів про надання послуг, акту прийняття робіт. Якщо проплата йшла під поставку товару, то оформляються документи (накладна, податкова накладна) про прийняття товару, який тут же продається фіктивній фірмі, про що теж оформляються належні документи.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення права на створення корпоративного підприємства.
2. Що входить до змісту права на створення корпоративного підприємства?
3. Кому належить право на створення корпоративного підприємства?
4. За яких умов неповнолітні особи можуть бути засновниками корпоративних підприємств?
5. Які вимоги встановлюються законодавством щодо засновницького волевиявлення засновників корпоративного підприємства?
6. У чому полягає обмеження права на створення корпоративного підприємства?
7. Які категорії фізичних осіб не можуть бути учасниками повних товариств?
8. Що таке установчі документи корпоративного підприємства?
9. Що таке статут корпоративного підприємства?
10. Назвіть ознаки статуту корпоративного підприємства.
11. Що таке засновницький договір?
12. Визначте вимоги щодо форми установчих документів корпоративного підприємства.
13. У яких випадках нотаріального засвідчення справжності підпису на установчих документах корпоративного підприємства при державній реєстрації не вимагається?
14. Розкрийте зміст стадій створення корпоративного підприємства.
15. Який порядок утворення корпоративним підприємством відокремлених підрозділів?
16. Назвіть ознаки фіктивності корпоративного підприємства.

РОЗДІЛ 4. КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

1. *Поняття, підстави набуття і класифікація корпоративних прав.*
 2. *Група корпоративних прав з управління корпоративним підприємством.*
 3. *Група корпоративних прав з отримання прибутку і майна корпоративного підприємства.*
 4. *Група корпоративних прав з отримання інформації щодо діяльності корпоративного підприємства.*
 5. *Група корпоративних прав з розпорядження акціями, частками, паями.*
 6. *Особливості реалізації корпоративних прав держави.*
 7. *Корпоративні обов'язки.*
- Запитання і завдання для самоконтролю*

1. Поняття, підстави набуття і класифікація корпоративних прав

Цілком природним є те, що особа, яка стає учасником (членом) корпоративного підприємства, отримує певні права у зв'язку із своєю участю у формуванні майна такого підприємства. Утім, для втілення цієї простої ідеї законодавець використовує різні категорії: «права учасника господарського товариства», «права учасників товариства» і, нарешті, «корпоративні права». Попри те, що ці категорії є легальними, їх співвідношення законодавцем не встановлене, оскільки вони використовуються у різних актах законодавства, підготовлених різними групами авторів. Отже, співвідношення цих понять є дискусійним питанням.

Категорія «права учасника господарського товариства» міститься у всіх ґрунтовних законодавчих актах, що регулюють діяльність господарських товариств, а саме – у ст. 116 ЦК України, ст. 10 Закону про ГТ, ст. 25 Закону про АТ (як права акціонера – власника простих акцій), ст. 5 Закону про ТОВ та ТДВ.

Ця категорія є найстарішою з тих, які ми розглядаємо, оскільки містилася вже у першій редакції Закону про ГТ, затвердженій ВРУ 19 вересня 1991 року, і застосовується лише до *господарських* товариств.

Зазначені вище норми законодавства не містять визначення категорії «права учасника господарського товариства», але наводять перелік цих прав, до якого належать:

- право брати участь в управлінні справами товариства в порядку, який визначається установчими документами, за винятком випадків, передбачених законом;
- право брати участь в розподілі прибутку товариства і отримувати свою частку;
- право отримувати інформацію про діяльність товариства (знайомитися з річними балансами, звітами, протоколами зборів);
- право вийти з товариства (відсутнє в акціонера);
- право здійснити відчуження своєї частки (акцій).

Утім, цей перелік не є вичерпним, оскільки вказані вище норми містять зауваження про те, що учасники товариств можуть мати також інші права, передбачені законодавством і установчим документом товариства. Дійсно, аналіз законодавства свідчить про наявність великої кількості прав учасників товариств, не поіменованих у ст. 116 ЦК України, ст. 10 Закону про ГТ, ст. 25 Закону про АТ, ст. 5 Закону ТОВ та ТДВ. Крім того, право брати участь в управлінні справами товариства є базовим щодо великої кількості прав учасника, у яких воно конкретизується (наприклад, права вимагати скликання загальних зборів учасників, контролювати реєстрацію учасників на зборах та ін.), обсяг права на інформацію є відмінним у різних видах товариств. Також слід зазначити, що перелік основних прав членів виробничих кооперативів, передбачений ст. 12 Закону України «Про кооперацію», значною мірою відрізняється від прав учасника (акціонера) господарського товариства і містить:

- право на участь в господарській діяльності кооперативу, а також в управлінні кооперативом, право голосу на його загальних зборах, право обирати і бути обраним в органи управління;
 - право на користування послугами кооперативу;
 - право на одержання кооперативних виплат та виплат на паї;
 - право на одержання паю у разі виходу з кооперативу в порядку і в строки, визначені його статутом;
 - право вносити пропозиції щодо поліпшення роботи кооперативу, усунення недоліків у роботі його органів управління та посадових осіб;
 - право звертатися до органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу, посадових осіб кооперативу із запитами, пов'язаними з
-

членством у кооперативі, діяльністю кооперативу та його посадових осіб, одержувати письмові відповіді на свої запити.

До того ж у категорії «права учасника господарського товариства» не враховується такий важливий параметр, як розмір частки учасника.

Нарешті, категорія «корпоративні права» використовується у ст. 167 ГК України, п. 8 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ та п. 14.1.90. Податкового кодексу України (надалі – ПК України).

ПК України та ГК України однаково розкривають зміст корпоративних прав як прав особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Закон про АТ фактично адаптує це визначення під акціонерні товариства і називає корпоративні права сукупністю майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні АТ, отримання дивідендів та активів АТ у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

З доктринальних визначень слід відмітити визначення корпоративних прав, запропоноване В.М. Кравчуком, як сукупності правових можливостей учасника певної юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою¹⁰⁰.

Відповідно до ст. 167 ГК України володіння корпоративними правами не є підприємництвом.

Можна бачити, що категорія «корпоративні права» є господарсько-правовою і прив'язується не до категорії «товариства» чи «господарські товариства», а до значно більш широкої за змістом категорії «господарські організації», тобто – і до господарських товариств, і до виробничих кооперативів, будь-яких інших видів як корпоративних, так і унітарних підприємств, їх об'єднань, благодійних та інших неприбуткових організацій, у тому числі до тих суб'єктів, де не створюється статутний капітал, а участь засновників у формуванні майна здійснюється через інші механізми. Зокрема, В.А. Васильєва вказує, що для всіх корпоративних прав характерне

¹⁰⁰ Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В.М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – С. 261.

таке: 1) вони викають у результаті створення юридичної особи; 2) виражають відносини між засновником та юридичною особою; 3) мають організаційно-майновий характер, тобто передбачають право на управління або участь в управлінні, право на доходи; 4) пов'язані з впливом засновника на формування волі юридичної особи; 5) пов'язані з опосередкованим правом на майно юридичної особи при її ліквідації¹⁰¹.

Надалі ми розглядатимемо корпоративні права у корпоративних підприємствах.

Отже, змістовно корпоративні права слід розуміти як усю сукупність передбачених законодавством та установчим документом прав, що їх отримує особа внаслідок триваючого або минулого володіння часткою, паєм певного розміру (певною кількістю акцій) у статутному (складеному) капіталі, або майні конкретного корпоративного підприємства. Ці права є різними за обсягом у різних учасників (акціонерів, членів) і відображають ступінь корпоративного контролю даного учасника (члена, акціонера) над даним корпоративним підприємством.

На нашу думку, з розглянутих вище категорій функціонально необхідною і, до речі, достатньою є лише категорія *корпоративних прав*. Категорія *прав учасника господарського товариства* була фактично першою, недосконалою спробою закріпити у законодавстві ідею про права, що виникають у особи внаслідок майнової участі у формуванні майна господарської організації, утім, неповний характер переліку прав, відсутність зв'язку цієї категорії з господарськими організаціями, відмінними від господарських товариств, і, головне, закріплення згодом у позитивному праві категорії «корпоративні права» робить категорію «прав учасника господарського товариства», «права учасників товариства» суто зайвою. Утім, це зауваження стосується лише самої категорії «права учасника господарського товариства», але не конкретних прав, перелічених у ст. 116 ЦК України, ст. 10 Закону про ГТ, ст. 25 Закону про АТ, ст. 5 Закону про ТОВ та ТДВ.

Стаючи учасником будь-якого господарського товариства, будь-яка особа, незалежно від розміру її частки, отримує такі, спільні для всіх господарських товариств і їх учасників *права учасника (акціонера) господарського товариства* (ст. 116 ЦК України, ст. 10 Закону про ГТ, ст. 25 Закону про АТ, ст. 5 Закону про ТОВ та ТДВ): право брати участь в управлінні справами товариства в порядку, який визначається установчими документами, за

¹⁰¹ Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / за заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – С. 40.

винятком випадків, передбачених законом; право брати участь в розподілі прибутку товариства і отримувати свою частку; право отримувати інформацію про діяльність товариства (знайомитися з річними балансами, звітами, протоколами зборів); право вийти з товариства (відсутнє в акціонера); право здійснити відчуження своєї частки (акцій).

Нарешті, відмінність категорії *корпоративних прав* (ст. 167 ГК України, ст. 2 Закону про АТ) від категорії прав учасника господарського товариства в тому, що права учасника – це абстрактна правомочність кожного учасника будь-якого господарського товариства, незалежно від розміру його частки, тоді як корпоративні права – це права, що виникають з володіння часткою певного розміру (певною кількістю акцій, паєм) у статутному (складеному) капіталі (майні) конкретної господарської організації. Ці права є різними за обсягом у різних учасників (акціонерів, членів) і відображають ступінь корпоративного контролю даного учасника (акціонера, членів) над даною господарською організацією.

Таким чином, *права учасника господарського товариства має кожний учасник будь-якого господарського товариства, незалежно від розміру його частки. Корпоративні права* різняться за обсягом, оскільки виникають з володіння часткою певного розміру (певною кількістю акцій, паєм) в конкретній господарській організації.

Важливими проблемами у правовому регулюванні корпоративних прав поряд з концептуальною невизначеністю співвідношення цієї категорії із суміжними категоріями є також:

– повна неврегульованість змісту корпоративних прав у приватних підприємствах, у тому числі – з декількома учасниками: у законодавстві відсутні жодні норми з цього питання, отже, законодавчий зміст корпоративних прав у приватних підприємствах вичерпується загальним визначенням корпоративних прав у ст. 167 ГК України та п. 14.1.90 ПК України і для забезпечення задовільного функціонування відповідного підприємства має детально визначатися його установчим документом (як правило, корпоративні права в установчих документах приватних підприємств встановлюються за аналогією з корпоративними правами учасника ТОВ);

– істотні, концептуальні розбіжності у підходах до окремих корпоративних прав у господарських товариствах, з одного боку, та виробничих кооперативах – з іншого.

Залежно від організаційно-правової форми корпоративного підприємства, особою, якій належать корпоративні права, може бути: засновник; акціонер; учасник; член; вкладник; власник підприємства.

Підстави набуття особою корпоративних прав можна поділити на первинні і похідні, причому:

– єдиною первинною підставою набуття корпоративних прав є формування особою одноосібно чи разом з іншими особами майнової бази відповідного корпоративного підприємства (статутного, складеного, пайового капіталу);

– серед похідних підстав набуття корпоративних прав можна виділити: придбання за договором акції, частки, паю в особи, яка вже здійснила формування такої бази; спадкування (правонаступництво щодо) частки у статутному капіталі або акцій; звернення стягнення на частку (акції).

Інформація про володіння корпоративними правами має різний правовий режим залежно від організаційно-правової форми корпоративного підприємства. Так, в АТ інформація є відкритою у тому, що стосується усіх акціонерів – юридичних осіб, які володіють 10 % і більше акцій та фізичних осіб, які володіють зазначеною вище кількістю акцій у разі надання ними згоди на розкриття інформації, або якщо вони є посадовими особами АТ. Інформація щодо інших фізичних осіб-акціонерів, які володіють 10 % і більше акцій, так само, як і щодо всіх акціонерів, які володіють менше ніж 10 % акцій, є інформацією з обмеженим доступом. Джерелом інформації про акціонерів АТ є електронна база даних НКЦПФР, доступна через ІНТЕРНЕТ (відкрита), а також реєстри власників іменних цінних паперів (обмежений доступ).

Інформація про корпоративні права учасників ТОВ, ТДВ, повних товариств, повних учасників командитних товариств, осіб, які мають частки у приватних підприємствах є відкритою і міститься у ЄДР, а також – в установчих документах відповідних господарських товариств, тоді як інформація про вкладників командитного товариства та членів виробничого кооперативу є інформацією з обмеженим доступом, джерелом якої є протокол загальних зборів учасників (членів) з рішенням про створення товариства (кооперативу), або про прийняття вкладника (члена) до товариства (кооперативу).

Зміст корпоративних прав розрізняється залежно від організаційно-правової форми корпоративного підприємства і положень його установчого документа.

Корпоративні права можна класифікувати за низкою ознак.

За ознакою загальності корпоративні права можна поділити на:

– загальні, тобто такі, що властиві корпоративним підприємствам усіх організаційно-правових форм;

– спеціальні – такі, що властиві окремим організаційно-правовим формам корпоративних підприємств.

За ознакою первинності можна виділити корпоративні права:

– базові (основні чи первинні);

– похідні (конкретизуючі, тобто ті, які розкривають зміст базових прав).

За ознакою джерела є корпоративні права:

– передбачені законодавством;

– передбачені локальними актами товариства, серед яких, у свою чергу, можна виділити:

а) права, що їх містять установчі документи відповідних корпоративних підприємств;

б) права, передбачені іншими локальними актами відповідних корпоративних підприємств (зокрема – положеннями).

Також досить часто корпоративні права поділяють:

За ознакою характеру прав на:

– майнові;

– організаційні;

За ознакою умовності на:

– безумовні;

– умовні.

Утім, найбільш важливою є, мабуть, класифікація корпоративних прав *за ознакою правового змісту*, відповідно до якої існують:

– група корпоративних прав з управління корпоративним підприємством;

– група корпоративних прав з отримання прибутку і майна корпоративного підприємства;

– група корпоративних прав з отримання інформації щодо діяльності корпоративного підприємства;

– група корпоративних прав з розпорядження акціями/частками/паями.

Кажучи про класифікації і групи корпоративних прав, слід підкреслити таку важливу рису корпоративних прав, як їх неподільність: при відчуженні акції або частки корпоративні права відчужуються лише усі разом, тобто – неможливо, наприклад, продати право брати участь в управлінні справами ТОВ і залишити собі право на отримання дивідендів.

2. Група корпоративних прав з управління корпоративним підприємством

Базове право у цій групі – це право брати участь в управлінні справами корпоративного підприємства (ст. 12 Закону України «Про кооперацію», ст. 116 ЦК України, ст. 10 Закону про ГТ, ст. 25 Закону про АТ, ст. 5 Закону про ТОВ та ТДВ).

Утім, щодо певних категорій учасників (акціонерів, членів) закон передбачає обмеження цього права. Нижче ці обмеження викладені у порядку зростання обмежень і зменшення обсягу права, що обмежується:

На відміну від простих, **привілейовані акції** відповідно до ст. 26 Закону про АТ надають їх власникам право голосу не з усіх питань, що їх вирішують загальні збори, а лише з тих питань, які прямо передбачені законом і статутом товариства.

Отже, за законом привілейована акція надає акціонеру один голос лише з питань:

- припинення АТ, що передбачає конвертацію привілейованих акцій цього класу у привілейовані акції іншого класу, прості акції або інші ЦП;
- внесення змін до статуту АТ, що передбачають обмеження прав акціонерів – власників цього класу привілейованих акцій;
- внесення змін до статуту АТ, що передбачають розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації АТ, або збільшення обсягу прав акціонерів – власників розміщених класів привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації АТ;
- зменшення статутного капіталу АТ.

Утім, статут АТ може передбачати додаткові питання, з яких акціонери – власники привілейованих акцій мають право голосу на загальних зборах.

Асоційовані члени кооперативів мають право дорадчого, але не вирішального голосу (ст. 14 Закону України «Про кооперацію»), тобто – беруть участь в обговоренні питань, але не голосують і, таким чином, лише опосередковано впливають на діяльність кооперативу.

Вкладники командитних товариств взагалі не мають права брати участі в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства (ст. 136 ЦК України).

Базове право брати участь в управлінні справами корпоративного підприємства реалізується:

- через загальні збори (шляхом ініціювання їх скликання, формування порядку денного зборів, голосування на зборах, здійснення контролю за реєстрацією на зборах, ходом голосування і підрахунком голосів) і конкретизується через низку похідних прав;
- через членство в органах корпоративного підприємства;
- через безпосереднє ведення справ підприємства (у повних та командитних товариствах).

Найважливішим з похідних прав, які конкретизують право брати участь в управлінні корпоративним підприємством через участь у загальних зборах є **право голосувати на зборах**. Це право реалізується виходячи з двох альтернативних принципів:

1) з *принципу спільної згоди всіх учасників/повних учасників*, тобто фактично – за принципом *liberum veto*:

- у повних та командитних товариствах, якщо відповідно до ч. 1 ст. 121, ч. 1 ст. 136 ЦК України інше не передбачене засновницьким договором товариства;

- на загальних зборах учасників ТОВ/ТДВ, у випадках, передбачених законом (ч. 3 ст. 12, ч. 3 ст. 13, ст. 14, ч. 7 ст. 18, ст. 21, ч. 5 і 7 ст. 33, ч. 3 і 5 ст. 34, ч. 2 ст. 45 Закону про ТОВ та ТДВ, ч. 2 і 3 ст. 104 ЦК України);

- у разі проведення заочного голосування в АТ згідно зі ст. 48 Закону про АТ, якщо кількість акціонерів не більше 25 осіб;

2) з *принципу більшості голосів* (у всіх інших випадках).

У свою чергу, *при прийнятті рішень більшістю голосів діють два принципи*:

- принцип, згідно з яким кожен учасник/член має один голос (у повних та командитних товариствах, якщо засновницький договір передбачає прийняття рішень більшістю голосів, але такий договір може передбачати і альтернативний підхід до визначення кількості голосів учасника та у виробничих кооперативах згідно з ч. 2 ст. 121, ч. 1 ст. 136 ЦК України, ч. 10 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»), або

- принцип, відповідно до якого учасник/акціонер має кількість голосів пропорційну кількості акцій, або розміру його частки у статутному (складеному) капіталі товариства в АТ, ТОВ/ТДВ а також у повних та командитних товариствах, якщо такий підхід передбачений засновницьким договором.

У колективних сільськогосподарських підприємствах передбачена можливість використання при прийнятті вищим органом підприємства рішень

як принципу «один член – один голос», так і принципу пропорційності голосів членів залежно від їх майнової участі. Так, згідно з ч. 1 ст. 23 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» повноваження загальних зборів (зборів уповноважених) вирішуються статутом. Відтак, підприємство може закріпити в установчому документі будь-який із зазначених вище принципів визначення належних членам кількості голосів.

Ураховуючи незначне поширення повних, командитних товариств та виробничих кооперативів, можна стверджувати, що саме цей, останній принцип визначає засади здійснення права на участь в управлінні у переважаючій більшості корпоративних підприємств.

У зв'язку з проведенням загальних зборів можна виділити також права:

– отримувати повідомлення про проведення загальних зборів у строк та в порядку, які передбачені законодавством (ст. 35 Закону про АТ, ст. 32 Закону про ТОВ та ТДВ, ч. 5 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»);

– ознайомлюватися з документами, необхідними для прийняття рішень з питань порядку денного: у ТОВ/ТДВ (ч. 11 ст. 32 Закону про ТОВ та ТДВ), а в АТ – з моменту їх скликання (ст. 36 Закону про АТ), включаючи проекти рішень з цих питань (ч. 2 ст. 37 Закону про АТ). Статутом АТ з кількістю акціонерів понад 100 осіб може бути передбачений інший порядок надання акціонерам документів, з якими вони можуть ознайомитися під час підготовки до загальних зборів. Такі документи можуть надаватися в електронній формі або в інший спосіб, передбачений статутом;

– вимагати проведення загальних зборів: у ТОВ/ТДВ – на вимогу учасника або учасників товариства, які на день подання вимоги в сукупності володіють 10 % або більше статутного капіталу товариства (ч. 1 ст. 31 Закону про ТОВ та ТДВ); в АТ – на вимогу акціонерів (акціонера), які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 % і більше голосуючих акцій товариства (ч. 1 ст. 47 Закону про АТ); у виробничому кооперативі – якщо таку вимогу подає 1/3 членів кооперативу¹⁰² (ч. 6 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»);

– проводити загальні збори самостійно у разі, якщо уповноважений орган або посадова особа корпоративного підприємства не задовольняє вимоги про проведення зборів: у ТОВ/ТДВ – якщо учаснику належить частка, що перевищує 20 % статутного капіталу; в АТ – якщо акціонеру належить 10 % і більше простих акцій; у виробничому кооперативі – якщо таку ви-

¹⁰² Можна бачити, що таким правом наділений не окремий член кооперативу, а лише певна сукупність його членів.

могу подавала 1/3 членів кооперативу¹⁰³ (ч. 1 ст. 31 Закону про ТОВ та ТДВ, ч. 6 ст. 47 Закону про АТ, ч. 7 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»);

– доповнювати проект порядку денного загальних зборів, які скликають інші суб'єкти питаннями, на власний розсуд, у тому числі – вносити пропозиції щодо питань, включених до проекту порядку денного загальних зборів, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариства: у ТОВ/ТДВ – будь-який учасник; пропозиції учасника або учасників товариства, які в сукупності володіють 10 % або більше статутного капіталу товариства, підлягають обов'язковому включенню до порядку денного загальних зборів учасників; у такому разі таке питання вважається автоматично включеним до порядку денного загальних зборів учасників; в АТ – кожний акціонер має право внести пропозиції щодо цих питань (ст. 32 Закону про ТОВ та ТДВ, ст. 38 Закону про АТ). Пропозиції акціонерів (акціонера), які сукупно є власниками 5 % або більше голосуючих акцій, підлягають обов'язковому включенню до проекту порядку денного загальних зборів;

– здійснювати контроль за реєстрацією учасників зборів, ходом голосування, підрахунком голосів – в АТ акціонер, якому належать 10 % і більше голосуючих акцій (ч. 4 ст. 40 Закону про АТ);

– призначати свого представника на загальних зборах постійно або на певний строк – в АТ, ТОВ/ТДВ (ч. 2 ст. 39 Закону про АТ, ч. 2 ст. 33 Закону про ТОВ та ТДВ);

– голосувати на загальних зборах (ч. 1, 2 ст. 42 Закону про АТ, ч. 2 ст. 29 Закону про ТОВ та ТДВ, ч. 10 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»).

Як вже зазначалося вище, другою формою реалізації права брати участь в управлінні справами корпоративного підприємства, разом з участю у загальних зборах, є членство в органах корпоративного підприємства. Стаття 12 Закону України «Про кооперацію» прямо закріплює право обирати і бути обраним до органів управління виробничого кооперативу, також у ч. 3 ст. 17, ч. 2 ст. 18 Закону прямо зазначається, що членами спостережної ради та ревізійної комісії можуть бути обрані лише члени кооперативу.

В інших корпоративних підприємствах право обирати і бути обраним не закріплюється у загальній формі, утім, впливає з положень законодавства. Зокрема згідно зі ст. ст. 38, 39 Закону про ТОВ та ТДВ учасник може бути членом наглядової ради або колегіального, одноосібного виконавчого органу. Відповідно до ч. 3 ст. 53 Закону про АТ до складу наглядової ради

¹⁰³ Можна бачити, що таким правом наділений не окремий член кооперативу, а лише певна сукупність його членів.

обираються акціонери або особи, які представляють їхні інтереси (далі – представники акціонерів), та/або незалежні директори.

Утім, до виконавчих органів усіх видів корпоративних підприємств, до наглядових рад і ревізійних комісій АТ, а також до складу виконавчого органу ТОВ/ТДВ обираються не лише учасники/члени/акціонери, а будь-які фізичні особи, яким це прямо не забороняє закон.

Нарешті, ведення справ (у повних та командитних товариствах) виступає формою безпосередньої участі учасника (повного учасника) в управлінні справами товариства, коли учасник не приймає певні рішення, що їх виконують згодом посадові особи товариства і не набуває членства в органах товариства, а виступає від імені товариства, діючи саме в якості учасника – на свій розсуд, або за згодою інших учасників чи за їх дорученням згідно з положеннями ст. 122 ЦК України, ст. 68 Закону про ГТ.

У ТОВ/ТДВ та АТ обсяг прав, пов'язаних з управлінням корпоративним підприємством, залежить від розміру частки, кількості акцій, що належать особі. Зростання обсягу саме цих прав обумовлює, по суті, зростання корпоративного контролю учасника (акціонера) над відповідним господарським товариством.

У якості прикладу серед безумовних ступенів корпоративного контролю, коли додаткові права виникають і реалізуються учасником (акціонером) незалежно від поведінки інших учасників (акціонерів), слід назвати, зокрема¹⁰⁴:

– блокуючий кворумний контроль, який виникає при володінні більше ніж 50 % голосуючих акцій в АТ і дозволяє своєю неявкою на загальні збори безумовно унеможливити їх проведення через відсутність кворуму (ч. 2 ст. 41 Закону про АТ); для ТОВ та ТДВ у Законі про ТОВ та ТДВ вимоги щодо кворуму відсутні, проте кворум може бути передбачений статутом; окрім цього, у Законі про ТОВ та ТДВ визначено низку вимог щодо більшості голосів при голосуванні (кваліфікована більшість у $\frac{3}{4}$ голосів відповідно до ч. 2 ст. 34 Закону про ТОВ та ТДВ);

– зворотний зазначеному вище – позитивний кворумний контроль, який виникає при володінні 50 % і більше голосуючих акцій в АТ чи часткою у більше ніж 50 % від розміру статутного капіталу у ТОВ (ТДВ) і дозволяє учаснику (акціонеру) своєю явкою безумовно утворити кворум і провести загальні збори незалежно від бажання інших учасників (акціонерів);

¹⁰⁴ Ступені корпоративного контролю, що перераховуються нижче, не вичерпують усі існуючі ступені корпоративного контролю і наводяться у якості прикладів.

– вирішальний контроль кваліфікованої більшості, який виникає в АТ при володінні більше ніж 75 % голосуючих акцій і дозволяє безумовно прийняти на загальних зборах будь-які рішення, у тому числі такі, що вимагають кваліфікаційної більшості голосів (більше як трьома чвертями голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій) (ч. 5 ст. 42 Закону про АТ).

Утім, корпоративний контроль може бути також *умовним* (додаткові права виникають незалежно від поведінки інших учасників/акціонерів, але їх реалізація залежить від такої поведінки) або ж *ситуативним* (додаткові права виникають і реалізуються залежно від поведінки інших акціонерів).

Прикладом *умовного* контролю є умовний блокуючий контроль кваліфікованої більшості в АТ. Оскільки для прийняття рішень з низки питань діюча редакція ч. 5 ст. 42 Закону про АТ вимагає підтримку більше ніж 75 % голосів акцій, представлених на зборах, акціонери, що володіють 25 % голосуючих акцій, можуть заблокувати прийняття таких рішень, але, оскільки зазначені 75 % вираховуються від акцій, власники яких зареєструвалися для участі у зборах, а не від загальної кількості акцій у товаристві, блокуючий контроль власника 25 % пакету акцій є умовним: він реалізується не безумовно, а лише у разі, якщо такий акціонер зареєструється для участі у зборах: за неявки такого акціонера на збори, або за відмови реєстраційної комісії зареєструвати його, він не впливатиме на хід голосування. Слід зазначити, що попередня редакція ч. 5 ст. 42 Закону про АТ передбачала безумовний блокуючий контроль кваліфікованої більшості – більшість у 75 % вираховувалися не від акцій акціонерів, зареєстрованих для участі у зборах, а від загальної кількості акцій, тобто – враховуючи акції акціонерів, що не з'явилися. Як наслідок, нез'явлення на збори акціонера – власника 25 % пакету акцій приводило до того ж результату, що й голосування проти рішення, і блокуючий контроль мав безумовний характер.

Прикладом *ситуативного* контролю може бути ситуативний вирішальний контроль простої більшості у ТОВ/ТДВ. Оскільки з більшості питань рішення на загальних зборах учасників ТОВ приймаються простою більшістю від кількості голосів учасників, що зареєструвалися для участі у зборах. Можлива ситуація, коли особа, що володіє абсолютною меншістю голосів, *ситуативно* опиняється у більшості на даних конкретних зборах. Наприклад, якщо у товаристві три учасника, що володіють частками у розмірі 33 %, 33 % та 34 %, на збори з'являються два учасники, що володіють

33 % та 34 %, а учасник, що володіє 34% *ситуативно* отримує вирішальний контроль простої більшості, причому і виникнення, і реалізація такого контролю залежить від поведінки інших осіб – від того, скільки учасників ТОВ з'явиться на збори. Ситуативний контроль виключається при вирішенні питань, для яких передбачено одностайне голосування (ч. 7 ст. 18, ч. 2 ст. 26, ч. 5 ст. 33, ч. 3 ст. 34 Закону про ТОВ та ТДВ тощо).

3. Група корпоративних прав з отримання прибутку і майна корпоративного підприємства

До групи **корпоративних прав з отримання прибутку і майна корпоративного підприємства** входять права, які є, безумовно, майновими.

Загалом, учасник (член) корпоративного підприємства може отримати прибуток від володіння корпоративними правами двома способами: через продаж належних йому корпоративних прав третім особам за ціною, що перевищує вартість його інвестиції у створення чи придбання таких корпоративних прав, або ж через отримання учасником частини прибутку/дивідендів (у виробничих кооперативах – кооперативних виплат та виплат на пай).

Термін «дивіденд» походить від латинського *dividendus* – те, що підлягає розподілу і у законодавстві України завжди вживається у зв'язку з розподілом прибутку¹⁰⁵.

Відповідно до п. 14.1.49 ПК України, у контексті корпоративних відносин дивіденд визначається як платіж, що здійснюється юридичною особою – емітентом корпоративних прав на користь власника таких корпоративних прав, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку. Стаття 30 Закону про АТ визначає дивіденд як частину чистого прибутку АТ, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу.

Дивіденди сплачуються у будь-якому разі за рахунок прибутку, який може бути прибутком відповідного звітного періоду, нерозподіленим прибутком попередніх звітних періодів, або ж коштами сформованого у минулі періоди за рахунок прибутку резервного капіталу чи спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

¹⁰⁵ Див., наприклад, ст.167 ГК України, у якій йдеться про «отримання певної частки прибутку (дивідендів)».

Пункти 12, 15 ч. 2 ст. 33 Закону про АТ, ст. 30 Закону про ТОВ та ТДВ відносять рішення про розподіл прибутків та збитків, визначення розміру дивідендів до виключної компетенції загальних зборів АТ, ТОВ, ТДВ. Відповідні рішення приймаються простою більшістю голосів від кількості голосів учасників (акціонерів), що зареєструвалися для участі у зборах.

Отже, виплата дивідендів учасникам (акціонерам) здійснюється не безумовно, а за рішенням вищого органу відповідного корпоративного підприємства, який, у свою чергу, може прийняти рішення як про виплату усього обсягу прибутку у якості дивідендів, так і про збільшення за рахунок всієї цієї суми статутного (складеного) капіталу, або ж про спрямування частини прибутку на збільшення статутного (складеного) капіталу, а решти – на виплату дивідендів.

Утім, якщо у статутному капіталі господарської організації наявні корпоративні права держави, така організація зобов'язана відповідно до ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» спрямувати частину чистого прибутку за підсумками календарного року на виплату дивідендів (зокрема, господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, до 1 травня року, що настає за звітним, приймають рішення про відрахування не менше 30 % чистого прибутку на виплату дивідендів).

Нарешті, корпоративне підприємство може взагалі не отримати у певному звітному періоді прибутку і не мати прибутку нерозподіленого, або навпаки – зазнати збитків, що унеможливує отримання дивідендів усіма категоріями учасників, крім акціонерів АТ – власників привілейованих акцій, які отримують дивіденди на підставі не рішення загальних зборів, а прямої вказівки у статуті АТ у розмірі, передбаченому статутом. За відсутності прибутку дивіденди власникам привілейованих акцій сплачуються за рахунок коштів резервного капіталу або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

Слід зазначити також, що відповідно до ст. 31 Закону про АТ загальні збори АТ не мають права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

- 1) звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку;
 - 2) власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю.
-

Якщо рішення про виплату дивідендів прийняте, АТ не має права здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

1) товариство має зобов'язання перед акціонерами щодо обов'язкового викупу власних акцій;

2) поточні дивіденди за привілейованими акціями не виплачено повністю.

АТ не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за *привілейованими* акціями у разі, якщо звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

Обмеження виплати дивідендів для ТОВ та ТДВ передбачено ст. 27 Закону про ТОВ та ТДВ.

Товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів або виплачувати дивіденди, якщо:

1) товариство не здійснило розрахунків з учасниками товариства у зв'язку з припиненням їх участі у товаристві або з правонаступниками учасників товариства відповідно до положень вищезазначеного Закону;

2) майна товариства недостатньо для задоволення вимог кредиторів за зобов'язаннями, строк виконання яких настав, або буде недостатньо внаслідок прийняття рішення про виплату дивідендів чи здійснення виплати.

Статутом товариства можуть додатково передбачатися інші умови, за яких загальні збори учасників не можуть приймати рішення про виплату дивідендів чи за яких дивіденди не можуть виплачуватися. Товариство не має права виплачувати дивіденди учаснику, який повністю або частково не вніс свій вклад.

Виплата дивідендів у АТ здійснюється виключно у грошовій формі: це вбачається із самого визначення дивідендів як платежу. Крім того, у ст. 30 Закону про АТ міститься пряма вказівка щодо сплати дивідендів виключно грошовими коштами. ТОВ та ТДВ виплачує дивіденди грошовими коштами, якщо інше не встановлено одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства (ч. 2 ст. 26 Закону про ТОВ та ТДВ).

Відповідно до ст. 57 ГК України порядок розподілу прибутків та збитків суб'єкта господарювання визначається його установчим документом. Утім, базовим принципом нарахування дивідендів є принцип пропорційності, який впливає з формулювання ч. 1 ст. 30 Закону про АТ, згідно з яким виплата дивідендів власникам акцій одного типу та класу має відбуватися пропорційно до кількості належних їм цінних паперів, а умови виплати

3. Група корпоративних прав з отримання прибутку і майна корпоративного підприємства

дивідендів (зокрема щодо строків, способу та суми дивідендів) мають бути однакові для всіх власників акцій одного типу та класу.

Отже, у разі прийняття рішення про нарахування і сплату дивідендів, вони, незалежно від суми:

- нараховуються і сплачуються усім учасникам (акціонерам) без винятку;
- нараховуються і сплачуються пропорційно розмірам часток (кількості акцій) учасників (акціонерів).

Утім, з принципу пропорційності нарахування дивідендів є певні винятки.

Зокрема, в АТ, у яких емітовано привілейовані акції, розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті АТ. Отже, у таких товариствах вимога щодо однакового розміру дивідендів застосовується не до всіх акцій, емітованих АТ, а до всіх акцій АТ одного типу та класу, і можлива ситуація, коли дивіденди отримують лише акціонери – власники привілейованих акцій, чи то окремих класів привілейованих акцій, або коли власники різних типів та/або класів акцій отримують на одну акцію різні суми дивідендів. При цьому АТ не має права здійснювати виплату дивідендів за простими акціями та привілейованими акціями певного класу до виплати поточних дивідендів за привілейованими акціями тих класів, власники яких мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів.

Ще один виняток з принципу пропорційності нарахування дивідендів впливає з ч. 1 ст. 123 ЦК України, яка встановлює, що прибуток та збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі, якщо інше не передбачено засновницьким договором або домовленістю учасників, отже – домовленість учасників чи засновницький договір повного (а згідно зі ст. 133 ЦК України – і командитного) товариства може відступати від принципу пропорційності.

Періодичність сплати дивідендів визначається для АТ ст. 30 Закону про АТ, для ТОВ та ТДВ – ч.ч. 3, 4 ст. 26 Закону про ТОВ та ТДВ.

У АТ дивіденди сплачуються за результатами року:

- за простими акціями у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів;
- за привілейованими акціями здійснюється у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року.

У ТОВ та ТДВ дивіденди можуть виплачуватися за будь-який період, що є кратним кварталу, якщо інше не передбачено статутом. Виплата дивідендів здійснюється у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття

рішення про їх виплату, якщо інший строк не встановлений статутом товариства або рішенням загальних зборів учасників.

Також у господарських товариствах, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, дивіденди нараховуються пропорційно розміру державної частки і сплачуються до Державного бюджету України у строк не пізніше 1 липня року, що настає за звітним (ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»).

В інших корпоративних підприємствах дивіденди можуть за умовами установчих документів та згідно з рішенням загальних зборів нараховуватися не лише щорічно, але й виходячи з інших звітних періодів – як правило, щоквартально, або за результатами декількох кварталів.

У будь-якому разі дивіденди виплачуються одним з **трьох способів**:

- через касу корпоративного підприємства готівкою;
- у безготівковій формі шляхом переказу з рахунку корпоративного підприємства на рахунок відповідного учасника;
- шляхом прийняття нотаріусом на депозит суми дивідендів, нарахованих відповідному учаснику.

Публічне АТ, щодо акцій якого здійснено публічну пропозицію та/або акції якого допущені до торгів на фондовій біржі, а також банк у порядку, встановленому НКЦПФР, здійснює виплату дивідендів *через депозитарну систему України*.

Слід звернути увагу на необхідність розмежування права на отримання частини прибутку корпоративного підприємства (дивідендів) і права на отримання оголошених товариством дивідендів. Право на отримання дивідендів є базовим правом і йому не відповідає обов'язок корпоративного підприємства: як зазначалося вище, підприємство може взагалі не отримати прибуток або не спрямувати отриманий ним прибуток на виплату дивідендів. Утім, з моменту прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів у учасника з'являється право на отримання оголошених дивідендів, а у підприємства – обов'язок їх виплати відповідно до законодавства та установчого документа.

У виробничих кооперативах діє повністю відмінна від інших корпоративних підприємств система розподілу прибутків між його членами. При вступі до виробничого кооперативу особа сплачує окремо вступний внесок (який є однаковим для усіх членів) та пай (розмір якого у різних членів може відрізнятися). Відповідно, за результатами діяльності кооперативу за рік його член одержує, згідно зі ст. 26 Закону України «Про кооперацію»,

3. Група корпоративних прав з отримання прибутку і майна корпоративного підприємства

не єдиний платіж (дивіденд), пропорційний розміру його майнової участі у майні кооперативу, а:

– кооперативні виплати – тобто, частину доходу, що розподіляється за результатами фінансового року між членами кооперативу пропорційно їх участі в господарській діяльності кооперативу у порядку, визначеному рішенням вищого органу управління кооперативу, та

– виплати на паї – тобто, частину доходу кооперативу на пай члена та асоційованого члена кооперативу.

При цьому ст. 26 Закону України «Про кооперацію» прямо зазначає, що кооперативні виплати та виплати на паї не належать до оплати праці, а сума виплат на паї не може перевищувати 20 % доходу, визначеного до розподілу.

Отже, можна бачити, що певним аналогом дивідендів є лише виплати на паї, розмір яких обумовлюється розміром відповідного паю, але через виплати на паї члени кооперативу отримують не більше 20 % доходу, тоді як кооперативні виплати, через які члени отримують 80 % доходу (та до отримання яких не допускаються асоційовані члени кооперативу) є інститутом, цілком відмінним як від дивідендів, так і від оплати праці. Розподіл переважної частини прибутку кооперативу у вигляді кооперативних виплат між членами повністю залежить від їх волевиявлення на загальних зборах.

Виплати у кооперативах можуть здійснюватися як грошима, так і товарами, цінними паперами та в інших формах, передбачених статутом відповідного кооперативу.

Крім частини прибутку учасник корпоративного підприємства отримує, за певних умов, його майно, або, частіше – вартість його майна. Слід зазначити, що отримання майна підприємства, або його власності може відбуватися як при припиненні, а саме – ліквідації підприємства, так і в процесі його діяльності.

При припиненні корпоративного підприємства його учасник (член) реалізує право на отримання його майна пропорційно розміру частки учасника у випадку його ліквідації, а саме після задоволення вимог кредиторів такого підприємства – у тому числі за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету, ПФУ, фондів соціального страхування (ч. 12 ст. 111 ЦК України, ч. 4 ст. 91, ч. 1 ст. 167 ГК України). Розподіл майна підприємства між учасниками є останньою дією ліквідаційної комісії перед закриттям рахунків корпоративного підприємства і відбувається за наявності такого майна. Слід також зазначити,

що деякі категорії власників корпоративних прав мають переважне право на отримання майна корпоративного підприємства у випадку його ліквідації, а саме:

- акціонери – власники привілейованих акцій мають перевагу перед акціонерами – власниками простих акцій (ст. 89 Закону про АТ);
- вкладники командитного товариства мають перевагу перед його повними учасниками (ч. 1 ст. 79 Закону про ГТ);
- асоційовані члени виробничого кооперативу мають перевагу перед його членами (ч. 2 ст. 14 Закону України «Про кооперацію»).

У процесі діяльності корпоративного підприємства учасник реалізує право на отримання вартості частини майна ТОВ/ТДВ, повного, командитного товариства пропорційно розміру частки учасника у випадку виходу або виключення (у повних та командитних товариствах – також вибуття) такого учасника (ст. ст. 71, 72 Закону про ГТ, ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ, ст. ст. 130, 148 ЦК України). Отже, ст. ст. 12, 21 Закону України «Про кооперацію» передбачають право члена кооперативу, який виходить або якого виключено з кооперативу, на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки – у натурі.

Законодавство не передбачає інституту виходу або виключення акціонера з АТ і, як наслідок – не встановлює права на отримання акціонером частини вартості майна АТ в процесі його діяльності. Утім, певним аналогом такого права є право акціонера вимагати у товариства викупу належних йому акцій за ринковою ціною, якщо він зареєструвався для участі на загальних зборах і голосував проти прийняття рішень з питань, передбачених ст. 68 Закону про АТ: у такому випадку акціонер фактично також отримує частину вартості майна товариства, пропорційну розміру його частки (кількості його акцій).

4. Група корпоративних прав з отримання інформації щодо діяльності корпоративного підприємства

Значне коло відомостей про корпоративне підприємство має режим відкритої інформації, яка розкривається в обов'язковому порядку, зокрема – через внесення до ЄДР, до інформаційних баз НКЦПФР (якщо підприємство є емітентом цінних паперів), розміщення інформації на власному веб-сайті (для АТ). Як наслідок, ці відомості стають доступними для ознайомлення

широкому колу зацікавлених осіб. Доступ третіх осіб до решти відомостей корпоративне підприємство може обмежити, встановивши щодо них режим конфіденційної інформації.

Природно, що учасники (члени) корпоративного підприємства мають законний інтерес щодо отримання більш повної інформації про його діяльність, ніж треті особи. Право учасника на отримання інформації про діяльність корпоративного підприємства випливає із загальних норм закону: зокрема, ст. 10 Закону про ГТ, ч. 1 ст. 5 Закону про ТОВ та ТДВ, ч. 1 ст. 25 Закону про АТ, п. 5 ч. 1 ст. 116 ЦК України передбачають право учасника господарського товариства, а ч. 1 ст. 99 ГК України, ст. 12 Закону України «Про кооперацію» – право члена виробничого кооперативу на отримання інформації про діяльність відповідного корпоративного підприємства. Утім, обсяг цієї інформації пов'язується законом з організаційно-правовою формою відповідного підприємства.

Загалом учасники (члени) задовольняють свій інтерес про отримання відомостей через запити до підприємства щодо надання інформації, через повідомлення підприємством відомостей, які воно повинно повідомити відповідно до закону або через ініціювання перевірок його діяльності.

Через запити щодо надання інформації:

– учасники повних товариств, повні учасники командитних товариств мають право на доступ до всієї документації відповідного товариства, причому закон прямо встановлює, що відмова від цього права чи його обмеження, зокрема за домовленістю учасників товариства, є нікчемною (ст. 121 ЦК України), подібним чином ч. 1 ст. 99 ГК України передбачає одержання членом виробничого кооперативу достовірної та повної інформації про фінансово-господарську діяльність кооперативу;

– акціонери АТ мають доступ не до всієї документації товариства, але до досить широкого кола відомостей, а саме до: статуту, змін до статуту, засновницького договору, свідоцтва про державну реєстрацію АТ; положень про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію, інших внутрішніх положень АТ, що регулюють діяльність органів АТ, та змін до них; положень про кожну філію та кожне представництво АТ; документів, що підтверджують права АТ на майно; принципів (кодексу) корпоративного управління АТ; протоколів загальних зборів; матеріалів, з якими акціонери мають (мали) можливість ознайомитися під час підготовки до загальних зборів; протоколів засідань наглядової ради та колегіального виконавчого органу, наказів і розпоряджень голови колегіального та одно-

особного виконавчого органу; протоколів засідань ревізійної комісії, рішень ревізора АТ; висновків ревізійної комісії (ревізора) та аудитора АТ; річної фінансової звітності; документів бухгалтерського обліку, які стосуються значних правочинів та правочинів, у вчиненні яких є заінтересованість; документів державної звітності; проспекту емісії, свідоцтва про державну реєстрацію випуску акцій та інших цінних паперів АТ; переліку афілійованих осіб АТ із зазначенням кількості, типу та/або класу належних їм акцій; особливої інформації про АТ (ст. ст. 77, 78 Закону про АТ);

– учасники ТОВ і ТДВ мають доступ до протоколів зборів засновників товариства (рішення одноособного засновника); статуту товариства та змін до статуту; протоколів загальних зборів учасників; документів товариства, що регулюють діяльність органів товариства, та зміни до них; положень про філії (представництва) товариства у разі їх створення (відкриття); протоколів засідань наглядової ради товариства та колегіального виконавчого органу товариства, накази і розпорядження виконавчого органу товариства; аудиторських висновків та результатів надання інших аудиторських послуг; річної фінансової звітності; документів звітності, що подаються відповідним державним органам; документів, пов'язаних з випуском емісійних цінних паперів; інших документів, передбачених законодавством, статутом товариства, рішеннями загальних зборів учасників, наглядової ради та виконавчого органу товариства; документів, що підтверджують права товариства на майно; документів бухгалтерського обліку (ст. 43 Закону про ТОВ та ТДВ). При цьому слід зауважити, що досить часто статuti ТОВ, ТДВ містять розширювальний, порівняно із законом, перелік відомостей та документів, доступ до яких гарантується учасникам;

– вкладники командитних товариств мають доступ лише до річних звітів та балансів товариства (ст. 79 Закону про ГТ).

Корпоративні підприємства повинні повідомляти учасників, а їх учасники мають право отримувати відомості про дату, час, місце проведення, порядок денний загальних зборів (ч. 5 ст. 32 Закону про ТОВ та ТДВ, ч. 3 ст. 35 Закону про АТ, ч. 5 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»), в АТ також – про час початку і закінчення реєстрації акціонерів для участі у зборах, дату складення переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, порядок ознайомлення акціонерів з матеріалами, з якими вони можуть ознайомитися під час підготовки до загальних зборів (ч. 3 ст. 35 Закону про АТ).

Також АТ у встановлені законом строки інформує акціонера:

– про майбутній продаж іншими акціонерами належних їм акцій, якщо статут відповідного ПрАТ передбачає переважне право акціонера на придбання акцій у разі їх продажу іншими акціонерами (ст. 7 Закону про АТ);

– про заплановане товариством приватне розміщення простих акцій для реалізації акціонером переважного права на придбання акцій, що емітуються, а у разі, якщо таке право передбачене також для випадків емісії привілейованих акцій і про майбутню емісію привілейованих акцій із зазначенням загальної кількості розміщуваних акцій, їх ціни, правил визначення кількості акцій, на придбання яких може розраховувати акціонер, строків і порядку придбання акцій, а також, якщо розміщуються привілейовані акції – прав, які вони надають (ст. 27 Закону про АТ);

– про дату, розмір, порядок та строки виплати дивідендів (ст. 30 Закону про АТ);

– про пропозицію особи, яка придбала контрольний пакет акцій АТ, придбати також прості акції, які належать акціонеру, у тому числі – про особу, яка придбала контрольний пакет, запропоновану ціну придбання акцій, порядок оплати ціни та строк, протягом якого акціонер може повідомити про прийняття пропозиції (ст. ст. 65, 65¹ Закону про АТ), про обов'язковий продаж акцій акціонерами на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій (ст. 65² Закону про АТ);

– про запланований товариством добровільний викуп акцій у акціонерів із зазначенням кількості, ціни та строку викупу акцій (ст. 66 Закону про АТ).

Отримання інформації ініціюванням перевірки діяльності корпоративного підприємства здійснюється:

– у ТОВ і ТДВ через реалізацію права кожного учасника вимагати здійснення аудиторської перевірки річної фінансової звітності товариства із залученням професійного аудитора, не пов'язаного майновими інтересами з товариством чи його учасниками (ст. 41 Закону про ТОВ та ТДВ);

– в АТ – через реалізацію права ревізійної комісії (ревізора), за рішенням загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу або на вимогу акціонерів (акціонера), які (який) на момент подання вимоги сукупно є власниками (власником) більше 10 відсотків голосуючих акцій товариства вимагати спеціальної перевірки фінансово-господарської діяльності АТ, яка проводиться ревізійною комісією (ревізором), а в разі її відсутності – аудитором (аудиторською фірмою) (ст. 76 Закону про АТ), а також – вимагати проведення перевірки усієї діяльності АТ незалежним аудитором не часті-

ше двох разів на календарний рік акціонерами, які є власниками (власником) більше 10 відсотків голосуючих акцій (ст. 75 Закону про АТ);

– у виробничому кооперативі – через реалізацію права не менш як 10 % членів кооперативу вимагати прийняття рішення загальними зборами щодо проведення перевірки результатів фінансово-господарської діяльності кооперативу ревізійною комісією (ст. 18 Закону України «Про кооперацію»), при цьому таким правом наділений не член кооперативу, а лише певна сукупність членів.

Проведення перевірок діяльності повних та командитних товариств за ініціативою учасників регулюється виключно положеннями їх установчих документів, оскільки законодавство не містить з цього питання жодних норм.

5. Група корпоративних прав з розпорядження акціями, частками, паями

Корпоративні права учасника корпоративного підприємства припиняються з різних підстав, що детально досліджуються у розділі 8 даного навчального посібника. Утім, нижче слід окреслити права учасника, які так чи інакше пов'язані з розпорядженням акціями, частками, паями.

Найважливішими у цій групі прав є:

I. Право виходу учасника з корпоративного підприємства, тобто право вчинити односторонній правочин, внаслідок якого відбувається добровільне припинення корпоративних прав учасника без переходу їх до іншої особи. Таке право передбачене законом для виробничих кооперативів та всіх господарських товариств, крім акціонерних (ст. ст. 116, 126 ЦК України, ст. ст. 10, 71 Закону про ГТ, ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ, ч. 4 ст. 98 ГК України, ст. 13 Закону України «Про кооперацію»). Порядок виходу учасника з ТОВ, ТДВ визначено у ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ. У будь-який час без згоди інших учасників може вийти лише учасник, частка якого у статутному капіталі товариства становить *менше 50 відсотків*. Щодо учасника товариства, частка якого у статутному капіталі становить *50 або більше відсотків*, то такий учасник може вийти з товариства за згодою інших учасників товариства.

II. Право здійснити відчуження частки, акцій або паю, тобто вчинити двосторонній правочин (договір) з іншою особою, внаслідок якого корпоративні права учасника припиняються з переходом до третьої особи. Таке

право мають учасники всіх видів господарських товариств, так само як і члени виробничих кооперативів (ст. ст. 116, 127, ч. 3 ст. 166 ЦК України, ст. ст. 10, 69 Закону України про ГТ, ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ). Слід також зауважити, що у всіх видах корпоративних підприємств, крім публічних та частини приватних АТ, право здійснити відчуження частки (акцій, паю) не є безумовним – у повних та командитних товариствах відчуження частки відбувається за згодою всіх учасників, відчуження паю членом кооперативу особі, яка не є членом кооперативу, здійснюється за згодою самого кооперативу. Необхідність вносити відомості про склад учасників до установчого документа та реєструвати відповідні зміни дозволяє учасникам повних та командитних товариств, що не згодні з відчуженням частки, утруднити чи заблокувати перехід корпоративних прав до нового учасника.

Право учасника (члена) здійснити відчуження частки (акцій, паю) певною мірою обмежується також переважним правом інших учасників (членів) на придбання часток, акцій, паїв у разі їх продажу. Таке право наявне в акціонерів приватних АТ (якщо воно передбачене статутом та кількість акціонерів не перевищує 100 осіб), в учасників ТОВ і ТДВ – відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ учасник товариства має переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі. Статутом товариства може бути встановлено, що відчуження частки допускається лише за згодою інших учасників.

Окремі умови або порядок визначення умов, на яких учасник ТОВ/ТДВ має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину), а також випадки, коли таке право або обов'язок виникає, відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ можуть бути передбачені у корпоративному договорі. Корпоративний договір – це укладений в письмовій формі безвідплатний договір, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації.

Учасник (член), який вийшов, або якого було виключено з корпоративного підприємства, отримує частину активів підприємства, реалізуючи **право на отримання вартості частини майна** ТОВ/ТДВ, повного, командитного товариства пропорційно розміру частки учасника (ст. ст. 71, 72 Закону про ГТ, ст. ст. 130, 148 ЦК України, ч. ч. 7–14 ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ), або, якщо йдеться про виробничий кооператив – **право члена кооперативу, який виходить, або якого виключено з кооперативу, на одержання своєї загальної частки** натурою, грошми або (за бажанням) цінними па-

перами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки – у натурі (ст. ст. 12, 21 Закону України «Про кооперацію»).

Крім того, у акціонерів АТ є такі специфічні права, як:

– право придбати акції, що додатково емітуються товариством, пропорційно кількості акцій, які вже належать такому акціонеру (ст. 27 Закону про АТ), наявне у акціонерів – власників простих акцій в силу закону та у акціонерів – власників привілейованих акцій, крім випадку прийняття загальними зборами рішення про невикористання такого права;

– право продати за ринковою вартістю належні акціонеру прості акції особі, що придбала контрольний пакет акцій АТ (ст. ст. 65, 65¹ Закону про АТ), якому кореспондує зобов'язання такої особи купити акції та сплатити акціонеру їх ринкову вартість;

– право продати за ринковою вартістю належні акціонеру акції товариству (ст. 68 Закону про АТ), якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття рішення щодо одного або декількох з таких питань:

а) якщо йдеться про *прості акції*: про злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміну типу АТ; про зміну розміру статутного капіталу АТ; про вчинення АТ значного правочину; правочину, щодо якого є заінтересованість; про відмову від використання переважного права акціонера на придбання акцій додаткової емісії у процесі їх розміщення;

б) якщо йдеться про *привілейовані акції*: про внесення змін до статуту АТ, якими передбачається розміщення привілейованих акцій нового класу, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації АТ; про розширення обсягу прав акціонерів – власників розміщених привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації АТ; про відмову від використання переважного права акціонера на придбання акцій додаткової емісії у процесі їх розміщення;

– право продати за ринковою вартістю частину належних акціонеру акцій товариству пропорційно до кількості належних йому акцій, якщо загальні збори прийняли рішення здійснити пропорційний викуп акцій (ст. 66 Закону про АТ).

Праву акціонера продати акції товариству з підстав, передбачених ст. ст. 66, 68 Закону про АТ кореспондує зобов'язання товариства купити акції та сплатити акціонеру їх ринкову вартість.

Відповідно до ст. 26-1 Закону про АТ порядок реалізації акціонерами прав на акції та/або прав за акціями, передбачених законодавством, стату-

том та іншими внутрішніми документами товариства, може конкретизуватися у договорі між акціонерами товариства. За договором між акціонерами його сторони зобов'язуються реалізувати у спосіб, передбачений таким договором, свої права та/або утримуватися від реалізації зазначених прав. Договором між акціонерами може бути передбачено обов'язок його сторін голосувати у спосіб, передбачений таким договором, на загальних зборах акціонерів товариства, погоджувати придбання або відчуження акцій за заздалегідь визначеною ціною та/або у разі настання визначених у договорі обставин, утримуватися від відчуження акцій до настання визначених у договорі обставин, а також вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством, його припиненням або виділом з нього нового товариства. Договір між акціонерами може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких акціонер – сторона договору вправі або зобов'язаний придбати або продати акції товариства, та визначати випадки (які можуть залежати чи не залежати від дій сторін), коли таке право або обов'язок виникає.

6. Особливості реалізації корпоративних прав держави

Збирання та облік відомостей про акції, частки, паї, що належать державі у статутних капіталах господарських товариств та інших суб'єктів господарювання, здійснюється через Реєстру корпоративних прав держави. Формування і ведення Реєстру корпоративних прав держави відповідно до п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2003 року № 1679 «Про формування і ведення Реєстру корпоративних прав держави» здійснює ФДМУ. Реєстр корпоративних прав держави утворюється і ведеться за участю міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, що виступають засновниками господарських товариств (АТ, ТОВ, державних (національних) акціонерних та холдингових компаній тощо) або здійснюють функції управління корпоративними правами держави у таких господарських товариствах.

Станому на 10 серпня 2018 року відповідно до Реєстру корпоративних прав держави у статутних капіталах господарських товариств в управлінні ФДМУ та інших органів виконавчої влади знаходиться 485 корпоративних підприємств. Серед них ФДМУ здійснює управління корпоративними правами держави: 188 АТ, створених шляхом приватизації і корпоратизації, 54 АТ, створених за участю ФДМУ, 50 ТОВ, 5 холдингових компаній,

державних акціонерних компаній, державних акціонерних холдингових компаній, національних акціонерних і державних холдингових компаній. В управлінні інших органів виконавчої влади знаходяться 188 господарських товариств, серед яких 136 АТ, 35 ТОВ, 17 холдингових компаній, державних акціонерних компаній, державних акціонерних холдингових компаній, національних акціонерних і державних холдингових компаній, державних акціонерних товариств.

Аналізуючи зміст суб'єктивного корпоративного права через його обсяг можна дати таке визначення корпоративних прав держави. **Державні корпоративні права** – це права, обсяг яких пропорційний частці держави в статутному капіталі корпоративного підприємства, що включають право на управління цим підприємством, отримання певної частки її прибутку (дивідендів), активів у разі ліквідації, відповідно до законодавства, а також інші права, передбачені законом та установчими документами.

Специфіка державних корпоративних прав полягає в особливості суб'єкта цих прав, оскільки держава порівняно з іншими суб'єктами господарських правовідносин передусім є владним суб'єктом. Однак, незважаючи на те, що відповідно до положення ст. 2 ЦК України держава віднесена до суб'єктів публічного права, вона повинна діяти в приватних відносинах на рівних правах з іншими учасниками цих відносин. При цьому слід погодитися з авторами, які доводять, що правоздатність держави має і не загальний, і не спеціальний характер¹⁰⁶, оскільки вона може діяти лише в межах, передбачених законом. Також визначено, що правоздатність держави має цільовий характер, яку вона реалізує в інтересах всього суспільства¹⁰⁷.

Підстави виникнення, зміни та припинення суб'єктивних прав та обов'язків у теорії права йменують юридичними фактами, які поділяються на події та дії. У якості підстав виникнення державних корпоративних прав переважають дії, тобто вказані права виникають з волі особи.

У науці господарського права підстави виникнення державних корпоративних прав поділяють на основні (ті, що мають місце на первинному ринку цінних паперів) та додаткові (ті, зазвичай, мають місце на вторинному ринку цінних паперів). До перших належать приватизація і корпоратизація.

¹⁰⁶ Гражданское право учебник для вузов / под ред. Т.И. Илларионовой, Б.М. Гонгало, В.А. Плетнева. – М.: Норма – Инфра, 1998. – 412 с. – С. 140.

¹⁰⁷ Гражданское право: учебник под. ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – [изд. второе, перераб. и доп.]. – М.: ПРОСПЕКТ. Ч. I. – 2000. – 600 с. – С. 190; Цивільне право України: Академічний курс: підручник: у 2-х т. [за заг. ред. Я.М. Шевченко]. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – Т. I: Загальна частина. – 520 с. – С. 215.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» **приватизація державного або комунального майна** (далі – приватизація) – платне відчуження майна, що перебуває у державній або комунальній власності, на користь фізичних та юридичних осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути покупцями.

Законом України «Про перелік об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації» встановлено перелік об'єктів, що не підлягають приватизації. Частиною 2 ст. 4 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» закріплено перелік об'єктів, які не підлягають приватизації. Приватизації не підлягають казенні підприємства та об'єкти, необхідні для виконання державою своїх основних функцій, для забезпечення обороноздатності держави, та об'єкти права власності Українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України¹⁰⁸.

Приватизація державного та комунального майна здійснюється шляхом:

– продажу об'єктів права державної або комунальної власності на аукціоні, у тому числі: аукціоні з умовами; аукціоні без умов; аукціоні за методом покрокового зниження стартової ціни та подальшого подання цінових пропозицій; аукціоні із зниженням стартової ціни; аукціоні за методом вичення цінових пропозицій;

– викупу об'єктів приватизації.

При визначенні правової природи приватизації слід погодитися з Д.І. Погрібним¹⁰⁹, який визначає приватизацію як сукупність певних юридичних фактів, що є необхідними й достатніми для переходу майна з державної власності в недержавну, тут мають місце й адміністративні акти, і правочини щодо викупу. Основною метою приватизації є перехід суб'єктивних прав від держави до суб'єктів приватного права.

Отже, **приватизація** – це юридичний склад, тобто сукупність певних юридичних фактів, які є необхідними й достатніми для переходу майна з державної власності в недержавну.

Приватизація, у процесі якої державне підприємство реорганізується в господарське товариство або державне майно вноситься до статутного капіталу, є підставою виникнення в держави корпоративних прав.

Корпоратизація є також однією з основних (первинних) підстав набуття державних корпоративних прав. У чинному законодавстві України визна-

¹⁰⁸ Про приватизацію державного і комунального майна: Закон України від 18.01.2018 р. № 2269-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 12. – Ст. 68.

¹⁰⁹ Погрібний Д.І. Корпоративні права держави: поняття, підстави, підстави виникнення, механізм реалізації / Д.І. Погрібний. – Х.: ФІНН, 2009. – С. 47.

чення корпоратизації міститься в Указі Президента України від 15 червня 1993 року № 210/93. Документом встановлено, що **корпоратизацією** є перетворення державних підприємств, закритих АТ, більш як 75 % статутного фонду яких перебуває у державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був приведений у відповідність з чинним законодавством, на відкриті АТ. Отже, визначення корпоратизації необхідно привести у відповідність до положень Закону про АТ. Вважаємо, що удосконалене поняття буде таке: корпоратизацією є перетворення державних підприємств, приватних АТ, більш як 75 % статутного капіталу яких перебуває у державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був приведений у відповідність з чинним законодавством, на публічні АТ.

Реєстрація випуску акцій АТ, у тому числі холдингових компаній, при їх створенні шляхом корпоратизації державних підприємств або у процесі приватизації державних підприємств, підприємств, утворених на базі орендованого майна та заснованих на базі об'єднання майна різних форм власності, здійснюється відповідно до «Порядку реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, що створюються у процесі приватизації та корпоратизації», затвердженого рішенням НКЦПФР від 26 лютого 2013 року. Реєстрація випуску акцій АТ, що створюються у процесі приватизації та корпоратизації, здійснюється лише НКЦПФР.

На підставі аналізу чинного законодавства, правової літератури та судової практики до похідних підстав виникнення державних корпоративних прав можна віднести: реприватизацію, спадкування, дарування, викуп корпоративних прав, конфіскацію, звернення стягнення на частку (акції, пай) боржника, передання в державну власність часток статутного капіталу суб'єктів недержавної форми власності в разі отримання ними відповідних обсягів бюджетних капітальних вкладень та інші. Всі ці підстави набуття корпоративних прав об'єднує те, що держава набуває корпоративні права на вторинному ринку цінних паперів.

Особливості підстав виникнення державних корпоративних прав розглянемо на прикладі реприватизації.

В юридичній літературі під реприватизацією розуміють і визнання приватизації недійсною з відповідними наслідками (повернення майна державі), і перехід у державну власність об'єктів, що були раніше приватизовані без порушень¹¹⁰.

¹¹⁰ Ткаченко Е. Реприватизационные думы / Е. Ткаченко // Юридическая практика (еженедельная профессиональная газета). – 2005. – №24(390). – 14 июня. – С. 10.

Чинне законодавство не дає визначення поняття реприватизація. Разом з тим необхідно зазначити, що сам термін застосовується в ряді нормативних актів, серед яких Програма інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2000 року (№1072/2000); Наказ фонду державного майна України «Про результати контролю за виконанням умов договорів купівлі – продажу» від 20 січня 2003 року (№83) та ще більше десяти законів та підзаконних актів.

Під реприватизацією тлумачні словники розуміють повернення в приватну власність державної власності, що виникла раніше на підставі націоналізації – викупу чи безоплатної експропріації підприємств, земельних ділянок та інших приватних власників¹¹¹.

Однак у більшості випадків префікс «ре» створює слова зі значенням «знову», тобто приватизацію, яка проводиться ще раз. Тому у цьому питанні слід погодитися з Д.І. Погрібним, який вважає правильним застосування російського досвіду у цьому питанні¹¹². Так, у російському законодавстві для визначення повернення в приватну власність державної власності застосовують термін «деприватизація», що є, на нашу думку, більш вивіреним.

Таким чином, **реприватизація** – це повернення в державну власність майна шляхом розірвання акта приватизації у разі його неналежного виконання. В свою чергу **деприватизація** – це повернення в державну власність об'єктів для цілей держави, суспільства, приватизованих без порушень.

Відносини, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави, регулюються ГК України, ЦК України, Законом України «Про управління об'єктами державної власності», Законом України «Про холдингові компанії», Законом про АТ, Законом України «Про Фонд державного майна», іншими законами.

У ГК України питанням правового регулювання регулювання корпоративних прав і корпоративних відносин присвячено главу 18. Відповідно до ст. 172 ГК України відносини, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави, регулюються Законом України «Про управління об'єктами державної власності», іншими законами України та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них.

На сьогодні основним нормативно-правовим актом, що визначає правові основи й регулює порядок управління корпоративними правами держави

¹¹¹ Пукшин И. Разбор «по понятиям». Реприватизация / И. Пукшин // Юридическая практика (еженедельная профессиональная газета). – 2005. – №27 (393). – 5 июля. – С. 14.

¹¹² Погрібний Д.І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації / Д.І. Погрібний. – Х.: Видавництво «ФІНН», 2009. – 168 с. – С. 59.

як об'єктами державної власності, є Закон України «Про управління об'єктами державної власності» (далі – Закон). Закон об'єднав у собі правила управління об'єктами державної власності, які існували до цього часу, але були розпорошені у різних нормативно-правових актах (переважно підзаконних), а також закріпив нові правила, по-новому визначив суб'єктів управління та перерозподілив їх повноваження.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» управління об'єктами державної власності, у т.ч. корпоративними правами держави здійснюють:

- КМУ;
- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері управління об'єктами державної власності;
- міністерства, інші органи виконавчої влади та державні колегіальні органи;
- ФДМУ;
- органи, що забезпечують діяльність Президента України, ВРУ та КМУ;
- органи, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами;
- державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації;
- Національна академія наук України.

Провідна роль у системі суб'єктів управління корпоративними правами держави як об'єктами державної власності згідно із Законом України «Про управління об'єктами державної власності» відводиться **КМУ**.

Повноваження КМУ у сфері управління корпоративними правами держави як об'єктами державної власності також передбачені у Законі України «Про Кабінет Міністрів України» від 21 грудня 2006 року № 514-V¹¹³. Відповідно до ч. 1 ст. 26 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» КМУ в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, може утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати відповідно до закону державні господарські об'єднання, підприємства, установи та організації, зокрема для здійснення окремих функцій з управління об'єктами державної власності КМУ також здійснює контроль за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності шляхом проведення єдиного моні-

¹¹³ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 21 грудня 2006 року за № 514-V // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 9. – Ст. 58.

торингу ефективності управління об'єктами державної власності згідно з постановою КМУ від 19 червня 2007 року № 832 «Про порядок здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності».

Закон України «Про управління об'єктами державної власності» містить перелік повноважень щодо об'єктів державної власності, якими наділяються перелічені у ст. 4 суб'єкти управління. При цьому повноваження деяких із цих суб'єктів Законом суттєво змінено. Так, відповідно до ст. 5 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» КМУ:

- визначає органи виконавчої влади та державні колегіальні органи, які здійснюють функції з управління об'єктами державної власності;

- встановлює порядок передачі об'єктів державної власності суб'єктам управління, визначає умови створення та діяльності господарських структур;

- приймає рішення про створення, реорганізацію та ліквідацію господарських структур і визначає уповноважені органи управління, які здійснюють контроль за їх діяльністю;

- приймає рішення про передачу об'єктів державної власності в комунальну власність, дає згоду на передачу об'єктів з комунальної в державну власність;

- приймає за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері управління об'єктами державної власності, рішення про передачу повноважень з управління корпоративними правами держави уповноваженим органам управління та господарським структурам;

- розробляє та укладає міжнародні договори України щодо об'єктів державної власності України згідно із законодавством;

- призначає позапланові ревізії та перевірки використання об'єктів управління державної власності та встановлює порядок їх проведення;

- визначає критерії, відповідно до яких утворення наглядової ради є обов'язковим на державних унітарних підприємствах (крім підприємств оборонно-промислового комплексу) та, з урахуванням законів України, в господарських товариствах, у статутному капіталі яких більше 50 % акцій (часток) належать державі;

- визначає критерії відбору незалежного аудитора та критерії віднесення державних унітарних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 % акцій (часток) належать державі, до таких,

фінансова звітність (у тому числі консолідована) яких підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором, залежно від балансової вартості активів таких державних унітарних підприємств чи господарських товариств;

– затверджує вимоги до незалежних членів наглядових рад державних унітарних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 % акцій (часток) належать державі;

– здійснює оприлюднення інформації про діяльність державних унітарних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 % акцій (часток) належать державі, а також господарських товариств, 50 % і більше акцій (часток) яких належать господарським товариствам, частка держави в яких становить 100 %;

визначає порядок, зокрема, продажу об'єктів великої приватизації державної власності та виконує відповідно до законів інші функції з управління об'єктами державної власності.

Істотна роль в управлінні корпоративними правами держави належить **ФДМУ**, правовий статут якого визначається Законом України «Про Фонд державного майна України».

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Фонд державного майна України» при управлінні корпоративними правами держави як об'єктами державної власності ФДМУ наділений такими **повноваженнями**:

а) у сфері приватизації державного майна ФДМУ: бере участь у: підготовці спільних проектів щодо фінансування міжнародними організаціями структурних перетворень в економіці держави, приватизації та післяприватизаційної підтримки підприємств; формуванні інвестиційної політики; сприяє залученню недержавних інвестицій в об'єкти державного сектора економіки, зокрема шляхом реалізації інвестиційних проектів на засадах спільної чи інвестиційної діяльності; змінює у процесі приватизації організаційну форму підприємств, що перебувають у державній власності; приймає рішення про припинення юридичної особи у процесі приватизації; здійснює повноваження власника державного майна, у тому числі корпоративних прав, у процесі приватизації та контролює діяльність підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління; здійснює продаж державного майна в процесі його приватизації; підписує акти приймання-передачі державного майна, у тому числі акцій (часток), у процесі утворення господарських товариств; приймає рішення про приватизацію; утворює аукціонні комісії; бере та передає функції управління майном державних підприємств; затверджує: плани розміщення акцій акціонерних

товариств у процесі приватизації; переліки об'єктів малої приватизації; укладає: угоди щодо проведення підготовки об'єктів до приватизації та їх продажу; договори на проведення незалежної оцінки майна у процесі приватизації та в інших випадках, установлених законодавством; виступає відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності»: з боку держави засновником та учасником підприємств, заснованих на базі об'єднання майна різних форм власності, або у разі придбання державою пакетів акцій (часток) в інших власників; правонаступником державних підприємств, установ та організацій стосовно суб'єктів господарювання, раніше утворених за їх участю, а також державних внесків до статутного капіталу недержавних суб'єктів господарювання та ін.;

б) *у сфері управління корпоративними правами держави ФДМУ*: здійснює управління корпоративними правами держави, що перебувають у сфері його управління; забезпечує погодження договорів застави та фінансових запозичень господарських товариств, що належать до сфери його управління; здійснює реструктуризацію господарських товариств, у статутних капіталах яких корпоративні права держави перевищують 50 відсотків і які належать до сфери його управління; погоджує мирові угоди, плани санації і переліки ліквідаційних мас та зміни і доповнення до них у справах про банкрутство господарських організацій з корпоративними правами держави понад 50 відсотків їх статутного капіталу, які перебувають у процесі приватизації; бере участь у провадженні справ про банкрутство господарських товариств з корпоративними правами держави; подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо доцільності придбання державою пакетів акцій (часток) господарських товариств, утворених у процесі приватизації (корпоратизації), в інших власників та акцій додаткової емісії; організовує ведення реєстру корпоративних прав держави відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності»; сприяє стабільному функціонуванню фондового ринку та ін.;

в) *у сфері оренди державного майна ФДМУ*: виступає орендодавцем цілісних (єдиних) майнових комплексів підприємств, їх структурних підрозділів та нерухомого майна, а також майна, що не увійшло до статутного капіталу господарських товариств у процесі приватизації (корпоратизації), що перебувають у державній власності; здійснює контроль за надходженням до Державного бюджету України плати за оренду державного майна та ін.;

г) *ФДМУ забезпечує формування і ведення Єдиного реєстру об'єктів державної власності, є його розпорядником*;

д) ФДМУ погоджує (приймає) відповідно до законодавства рішення про передачу об'єктів державної власності в комунальну власність, до сфери управління інших уповноважених органів управління або Національній академії наук України, галузевим академіям наук, а також погоджує рішення про передачу об'єктів комунальної власності в державну власність;

е) ФДМУ приймає рішення про створення, реорганізацію (реструктуризацію) та ліквідацію підприємств і організацій, заснованих на державній власності, що належать до сфери його управління;

ж) ФДМУ здійснює управління підприємствами та організаціями, заснованими на державній власності, що перебувають у сфері його управління;

з) ФДМУ виступає організатором продажу нерухомого майна державних унітарних підприємств.

ФДМУ здійснює інші повноваження, визначені законами України та пов'язані з виконанням покладених на нього Президентом України завдань.

З метою реалізації закріплених за ним повноважень ФДМУ у сфері управління корпоративними правами держави:

- створює і веде Реєстр корпоративних прав держави, який є складовою Єдиного реєстру об'єктів державної власності, відповідно до постанови КМУ від 29 жовтня 2003 року № 1679 «Про формування і ведення Реєстру корпоративних прав держави»;

- встановлює наявність та визначає розмір корпоративних прав держави в майні господарських організацій, а також у майні громадських організацій колишнього СРСР, розташованих на території України;

- передає за рішенням КМУ функції з управління об'єктами державної власності, що перебувають у його управлінні, уповноваженим органам управління, господарським структурам та уповноваженим особам, укладає з ними договори доручення і здійснює контроль за ефективністю управління цими об'єктами в порядку, встановленому КМУ;

- здійснює контроль за виконанням функцій з управління корпоративними правами держави уповноваженими органами управління та уповноваженими особами, визначає критерії ефективності управління корпоративними правами держави та інше.

Порівнянно з КМУ та ФДМУ повноваження інших суб'єктів по управлінню корпоративними правами держави є вужчими.

Так, ст. 8 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» звужено обсяг повноважень **Національної академії наук України та галузевих академій наук** щодо об'єктів державної власності, переданих

їм у безстрокове безоплатне користування, порівняно із повноваженнями, визначеними Законом України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу». У зв'язку з цим виникла потреба узгодження інших законодавчих актів у сфері регулювання відносин управління об'єктами державної власності із Законом.

Як зазначалось вище, цим Законом **державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації** віднесено до суб'єктів управління об'єктами державної власності. Слід звернути увагу на те, що Законом внесено зміни до порядку утворення, реорганізації та припинення таких державних господарських структур – згідно з п. 5 ч. 2 ст. 5 Закону прийняття відповідних рішень віднесено до компетенції КМУ.

Статтю 9 Закону встановлено, якими повноваженнями наділяються ці структури як суб'єкти управління. Визначений ст. 9 Закону перелік повноважень державних господарських структур щодо управління державним майном вужчий, ніж перелік повноважень, якими наділені уповноважені органи управління (міністерства та інші органи виконавчої влади).

Водночас Законом не вирішено всі проблемні питання, що існували щодо визначення статусу та повноважень цих суб'єктів управління, зокрема, у Законі відсутня норма, яка передбачає, що в таких випадках міністерство чи інший орган виконавчої влади позбавляється аналогічних повноважень щодо підприємств, які, наприклад, стають учасниками державного господарського об'єднання, але залишаються перебувати у сфері управління відповідного міністерства чи іншого органу виконавчої влади.

Законом можуть встановлюватися обмеження щодо управління корпоративними правами держави як об'єктами державної власності.

Таким чином, держава в особі визначених органів, а також уповноважених, суб'єктів, здійснює суб'єктивне корпоративне право шляхом учинення юридичних та фактичних дії, які охоплюються можливістю певної поведінки цих суб'єктів. Розглянемо основні суб'єктивні права держави як учасника корпоративних відносин на прикладі господарських товариств.

Право брати участь в управлінні справами товариства. При розгляді суб'єктивного права держави брати участь в управлінні справами товариства слід розрізняти зовнішню та внутрішню сферу цього права. Так, зовнішня сфера права державі брати участь в управлінні корпоративними правами проявляється через розробку корпоративного законодавства.

Внутрішня сфера цього суб'єктивного права проявляється через міру її можливої поведінки як суб'єкта господарських відносин. У корпоративних підприємствах, у статутних капіталах яких державі належить контроль за прийняттям рішень, держава в особі уповноваженого органу одноособово приймає всі або певні управлінські рішення. У зв'язку з цим постає необхідність створення ефективної системи здійснення цього суб'єктивного права на засадах прибутковості фінансово-господарської діяльності, збереження та примноження власності та майнової відповідальності осіб, уповноважених реалізовувати це право.

Здійснення державою права на управління справами корпоративного підприємства під час проведення загальних зборів породжує і низку інших самостійних суб'єктивних прав: право на отримання повідомлення про скликання загальних зборів, яке містить інформацію про дату, час та місце проведення зборів, а також повний перелік питань порядку денного, з обов'язковим зазначенням способу, за допомогою якого учасник (акціонер) може ознайомитися з документами, пов'язаними з порядком денним, право вносити пропозиції та вимагати їх включення до порядку денного за умови, якщо держава володіє не менше 10 % кількості голосів, право на ознайомлення з протоколами загальних зборів та іншими документами, пов'язаними з ними. Реалізація зазначених прав здійснюється ФДМУ, органами виконавчої влади й фізичними та юридичними особами, з якими укладено договір доручення. Для такого делегування розроблена Типова генеральна угода про передачу повноважень на здійснення функцій управління корпоративними правами держави уповноваженим органам управління¹¹⁴.

Право брати участь в розподілі прибутку товариства одержувати його частину (дивіденди). Держава в особі уповноважених органів має право брати участь у розподілі прибутку товариства та право одержувати його частку. Дивіденд – частина чистого прибутку АТ, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. За акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів.

Право одержувати частку прибутку товариства (дивіденди) виникає з моменту оголошення керівництвом про наявність прибутку від діяльності за звітний період, а також відповідного рішення компетентного органу то-

¹¹⁴ Типова генеральна угода про передачу повноважень на здійснення функцій управління корпоративними правами держави уповноваженим органам управління, затверджена наказом ФДМУ від 04.11.2013 № 3513: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1968-13>

вариства про порядок розподілу між його учасниками частини отриманого прибутку. Відповідне рішення приймається загальними зборами, оформляється протоколом, який містить дані про розмір дивідендів; дату початку виплати дивідендів; спосіб та порядок їх виплати.

Право брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди), здійснюється відповідно до таких правил. Господарська організація, у статутному капіталі якої є корпоративні права держави, за підсумками календарного року зобов'язана спрямувати частину чистого прибутку на виплату дивідендів згідно з порядком, затвердженим КМУ. Частина чистого прибутку Державної керуючої холдингової компанії, яка за підсумками календарного року має бути спрямована на виплату дивідендів, визначається її наглядовою радою. Господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, до 1 травня року, що настає за звітним, приймають рішення про відрахування не менше 30 відсотків чистого прибутку на виплату дивідендів. Дивіденди сплачуються до Державного бюджету України у строк не пізніше 1 липня року, що настає за звітним, нараховані пропорційно розміру державної частки (акцій, паїв) у їх статутних капіталах.

Господарським товариством, у статутному капіталі якого є корпоративні права держави, та господарським товариством, 50 і більше відсотків акцій (часток, паїв) яких знаходяться у статутному капіталі господарського товариства, частка держави якого становить 100 відсотків, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку, нараховується пеня, яка сплачується до загального фонду Державного бюджету України з розрахунку подвійної облікової ставки НБУ від суми недоплати, розрахованої за кожний день прострочення платежу, починаючи з наступного дня після настання строку платежу і по день сплати включно. Господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, та господарські товариства, 50 і більше відсотків акцій (часток, паїв) яких знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, частка держави яких становить 100 відсотків, які не прийняли рішення про нарахування дивідендів до 1 травня року, що настає за звітним, сплачують до державного бюджету частину чистого прибутку у розмірі, визначеному за базовими нормативами відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів, встановлених на відповідний рік, але не менше 30 відсотків, до 1 липня року, що настає за звітним.

Реалізація дивідендної політики держави здійснюється згідно з постановою КМУ № 702 від 12 травня 2007 року «Про затвердження Порядку формування та реалізації дивідендної політики держави». Цей Порядок визначає механізм формування Мінекономрозвитку разом з Мінфіном дивідендної політики держави, її реалізації суб'єктами управління корпоративними правами, що належать державі у статутному капіталі господарських організацій.

Право виходу держави в установленому порядку з корпоративного підприємства. Вихід держави з корпоративного підприємства – це добровільне, одностороннє, безумовне волевиявлення держави, як власника корпоративних прав, в особі уповноваженого державного органу, спрямоване на припинення корпоративних відносин. Оскільки право на вихід це міра можливої поведінки, то здійснення цього права цілком можливе за умови не суперечності основним цілям держави.

У Законі про ГТ, Законі про ТОВ та ТДВ, про АТ відсутні спеціальні правила щодо виходу держави зі складу корпоративного підприємства. Разом з тим згідно з ч. 4 ст. 3 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» у разі виходу зі складу учасників ТОВ, учасником якого є держава і розмір державної частки в якому становить більше 50 відсотків, на дії суб'єктів управління поширюються положення цього Закону.

Вихід держави з корпоративного підприємства слід відрізнити від виключення. Якщо при виході йдеться про добровільне припинення корпоративних відносин з ініціативи держави в особі уповноваженого державного органу, то при виключенні має місце примусове припинення корпоративних відносин за участі держави з ініціативи корпоративного підприємства.

Право на відчуження частки (акцій, паю). Реалізація даного права державою як учасником корпоративних відносин здійснюється з урахуванням особливостей та обмежень, передбачених спеціальними законами.

Так, корпоративні права держави не можуть передаватися господарським товариствам для формування статутних капіталів, крім передачі до статутних капіталів державних АТ і державних холдингових компаній відповідно до цього Закону.

Крім того, корпоративні права держави, передані в управління уповноваженій особі:

- не можуть бути відчужені уповноваженою особою з державної власності без дозволу КМУ;
 - на них не може бути звернене стягнення за зобов'язаннями уповноваженої особи;
-

– щодо них уповноваженою особою не можуть вчинятися дії, наслідком яких може бути відчуження з державної власності цих корпоративних прав.

Державне АТ, утворене у процесі перетворення державного підприємства, 100 відсотків акцій якого належать державі, не має права безоплатно передавати закріплене за ним майно іншим юридичним особам чи громадянам, крім випадків, передбачених законом. Відчужувати майно, що належить до основних фондів, державне АТ має право лише за попередньою згодою органу, який здійснює управління корпоративними правами держави, і лише на конкурентних засадах, якщо інше не встановлено законом. Розпоряджатися в інший спосіб майном, що належить до основних фондів, державне АТ має право лише у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Законом України «Про управління об'єктами державної власності».

Найбільш поширеним способом реалізації державою права на відчуження належних їй акцій (часток, паїв) є приватизація. Правові, економічні та організаційні основи відчуження належних державі акцій (часток, паїв) шляхом приватизації регулюються Законом України «Про приватизацію державного і комунального майна». Даний спосіб відчуження належних державі акцій (часток, паїв) не може застосовуватися до визначених законодавством корпоративних підприємств. Перелік таких корпоративних підприємств, зокрема, визначається Законом України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації».

Право на одержання інформації про діяльність корпоративного підприємства. Держава в особі уповноважених органів має право як власник корпоративних прав знайомитися з різними документами, що відображають діяльність корпоративного підприємства. Інформація про діяльність корпоративного підприємства може бути поділена на кілька груп, які мають окремий правовий режим:

– відкрита інформація – інформація про діяльність корпоративного підприємства, яка не тільки направляється учасникам (членам), але й поширюється через власний веб-сайт підприємства, веб-сайти уповноважених державних органів, загальнодоступні інформаційні бази даних, засоби масової інформації, і є доступною для всіх зацікавлених осіб;

– інформація яка надається тільки учасникам (членам) корпоративного підприємства на їх вимогу (річні баланси, звіти товариства, протоколи засідань виконавчих органів, інформацію щодо укладення корпоративним підприємством значного правочину та ін.);

– конфіденційна інформація, перелік якої визначається уповноваженим органом корпоративного підприємства, і яка не підлягає розголошенню.

Право одержувати інформацію про діяльність корпоративного підприємства включає в себе правомочність вчасно отримувати інформацію про фінансово-господарський стан підприємства й результати його діяльності, суттєві факти, що впливають або можуть вплинути на вартість цінних паперів та розмір доходів за ними, про випуск корпоративним підприємством цінних паперів тощо.

Законодавством встановлюються додаткові гарантії реалізації державою права на одержання інформації про діяльність корпоративного підприємства, в якому вона володіє контрольним пакетом акцій (часток).

Так, відповідно до ч. 3 ст. 90 ГК України річна фінансова звітність (у тому числі консолідована) господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, може підлягати обов'язковій перевірці незалежним аудитором. Критерії віднесення господарських товариств до таких, фінансова звітність яких підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором, визначаються Кабінетом Міністрів України залежно від балансової вартості активів господарських товариств.

Господарське товариство, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, а також господарське товариство, 50 і більше відсотків акцій (часток) якого належать господарському товариству, частка держави в якому становить 100 відсотків, оприлюднюють інформацію про свою діяльність, крім випадків, установлених законом, шляхом розміщення її на власній веб-сторінці (веб-сайті) або на офіційному веб-сайті суб'єкта управління, який здійснює функції з управління корпоративними правами держави в ньому, у строки та в порядку, визначеними Кабінетом Міністрів України. Доступ до зазначених веб-сторінок та веб-сайтів є цілодобовим і безоплатним.

У господарському товаристві, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, а також господарському товаристві, 50 і більше відсотків акцій (часток) якого належать господарському товариству, частка держави в якому становить 100 відсотків обов'язковому оприлюдненню підлягає така інформація:

- цілі діяльності господарського товариства та стан їх досягнення;
- квартална та річна фінансова звітність (у тому числі консолідована) господарського товариства за останні три роки, включаючи (за наявності) видатки на виконання некомерційних цілей державної політики та джерел їх фінансування;

– аудиторські висновки щодо річної фінансової звітності (у тому числі консолідованої) господарського товариства за останні три роки, якщо аудит проводився відповідно до вимоги закону або за рішенням наглядової ради господарського товариства чи суб'єкта управління, який здійснює функції з управління корпоративними правами держави в такому господарському товаристві;

– статут господарського товариства у чинній редакції, а також у редакціях, що діяли раніше;

– структура власності господарського товариства;

– біографічні довідки (включаючи професійні характеристики) голови та членів виконавчого органу господарського товариства (з урахуванням вимог законодавства про захист персональних даних);

– біографічні довідки (включаючи професійні характеристики) членів наглядової ради (у разі її утворення) господарського товариства (з урахуванням вимог законодавства про захист персональних даних), принципи їх добору, їхнє членство у наглядових радах інших суб'єктів господарювання, а також зазначається, хто із членів наглядової ради є незалежним;

– річні звіти наглядової ради та виконавчого органу господарського товариства;

– структура, принципи формування і розмір винагороди голови та членів виконавчого органу та членів наглядової ради господарського товариства, включаючи компенсаційні пакети і додаткові блага, які вони отримують (або на отримання яких мають право) під час виконання посадових обов'язків, а також у зв'язку із звільненням;

– рішення загальних зборів господарського товариства;

– опис істотних передбачуваних факторів ризику, що можуть вплинути на операції та результати діяльності господарського товариства, та заходи щодо управління такими ризиками;

– відомості про договори, учасником яких є господарське товариство, інформація про які підлягає оприлюдненню відповідно до Закону України «Про відкритість використання публічних коштів»;

– інформація про операції та зобов'язання господарського товариства з державним та/або місцевим бюджетом, державними та/або місцевими установами, підприємствами та організаціями, включаючи договірні зобов'язання господарського підприємства (фінансові та нефінансові), що виникають у результаті державно-приватного партнерства.

Господарське товариство, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, а також господарське товариство,

50 і більше відсотків акцій (часток) якого належать господарському товариству, частка держави в якому становить 100 відсотків, оприлюднює річну фінансову звітність (у тому числі консолідовану) разом з аудиторським висновком щодо неї, якщо аудит є обов'язковим відповідно до закону або проводиться за рішенням наглядової ради такого господарського товариства чи суб'єкта управління, який здійснює функції з управління корпоративними правами держави в такому господарському товаристві до 30 квітня року, що настає за звітним періодом.

Відповідальність за оприлюднення та достовірність зазначеної вище інформації несе голова виконавчого органу господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, а також господарського товариства, 50 і більше відсотків акцій (часток) якого належать господарському товариству, частка держави в якому становить 100 відсотків, відповідно до законів України та умов укладеного з ним контракту.

Право на отримання майна корпоративного підприємства у випадку його ліквідації. Реалізація державою цього права, зазвичай, здійснюється на загальних умовах.

Для його реалізації державою права на отримання корпоративного підприємства у випадку його ліквідації вимагається виконання таких умов:

- прийняття вищим органом рішення про ліквідацію;
- проведення встановленої законом процедури ліквідації корпоративного підприємства;
- погашення ліквідаційною комісією заборгованості перед усіма кредиторами;
- наявність після розрахунків з кредиторами коштів або майна, які підлягають розподілу між власниками корпоративних прав.

Учасники (члени) самі визначають умови розподілу між ними майна корпоративного підприємства, що залишилося після розрахунків з кредиторами. Зазвичай, майно розподіляється пропорційно розміру його частки в статутному капіталі (майні) корпоративного підприємства.

Захист корпоративних прав держави здійснюється двома шляхами: у позасудовому порядку впливу на порушника, а також зверненням до суду. Одним із способів позасудового захисту державних корпоративних прав є реструктуризація корпоративного підприємства – комплекс організаційно-економічних, правових та технічних засобів, які спрямовано на оптимізацію виробництва підприємництва і збільшення обсягу дивідендів. Основними засобами судо-

вого захисту корпоративних прав держави є позови: про оскарження (визнання недійсними) рішень загальних зборів та органів управління корпорацією; розірвання договорів, про управління державними корпоративними правами; стягнення на користь корпоративного підприємства збитків, заподіяних йому поведінкою винних посадових осіб правління або іншого органу корпоративного підприємства; визнання недійсними угод, укладених посадовими особами корпоративного підприємства, в яких недотриманий установлений порядок або які виходять за межі наданих їм повноважень, стягнення з корпоративного підприємства несплачених дивідендів; порушення прав на інформацію особи, уповноваженої управляти державними правами.

7. Корпоративні обов'язки

Законодавство містить схожі переліки загальних обов'язків учасника (члена) для усіх організаційно-правових форм корпоративних підприємств (ст. 11 Закону України про ГТ, ст. 6 Закону про ТОВ та ТДВ, ст. 117 ЦК України, ст. 29 Закону про АТ, ст. 12 Закону України «Про кооперацію»), до яких входять:

1. Обов'язок додержувати установчий документ корпоративного підприємства (а за формулюванням ст.29 Закону про АТ – також і внутрішні документи товариства, тобто положення, регламенти та ін.), який є першим і прямим наслідком участі особи у такому підприємстві, оскільки саме установчий документ містить локальні норми, що визначаються і змінюються волевиявленням самих учасників та діють у межах підприємства, створюючи його локальне правове поле.

2. Обов'язок виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління підприємства. Рішення загальних зборів приймаються відповідно до певної корпоративної процедури, передбаченої законодавством, установчим документом відповідного корпоративного підприємства та інших локальних нормативних актів, і втілюють узгоджене волевиявлення учасників з конкретних питань діяльності підприємства. Інші органи підприємства формуються самими учасниками на загальних зборах, або органами, сформованими учасниками у погодженому ними порядку. Отже, їх повноваження є похідними від прав учасників, що їх обрали, тому законодавець у більшості випадків не надає органам управління підприємства, крім загальних зборів, прав приймати рішення, які є обов'язковими для учасників.

3. Обов'язок виконувати свої зобов'язання перед корпоративним підприємством, у тому числі і пов'язані з майновою участю, а також вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та засобами, передбаченими

установчим документом. Формування майнової бази є життєво важливим питанням для корпоративного підприємства: утворюючи підприємство або вступаючи до нього учасники приймають зобов'язання щодо внесення вкладів (оплати акцій), виконання цих зобов'язань може бути критично важливим для діяльності підприємства. У будь-якому випадку виникнення прав учасника перебуває у зв'язку з прийняттям та виконанням зобов'язань, пов'язаних з майновою участю.

Відповідно до Закону про ТОВ та ТДВ вкладом учасника товариства можуть бути гроші, цінні папери, інше майно, якщо інше не встановлено законом. Товариство не може надавати позику для оплати вкладу учасника або поруку за позиками, кредитами, наданими третьою особою для оплати його вкладу. Вклад у негрошовій формі повинен мати грошову оцінку, що затверджується одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. При створенні товариства така оцінка визначається рішенням засновників про створення товариства.

Кожен учасник товариства повинен повністю внести свій вклад протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства.

Вартість вкладу кожного учасника товариства повинна бути не менше номінальної вартості його частки.

Якщо учасник прострочив внесення вкладу чи його частини, виконавчий орган товариства має надіслати йому письмове попередження про прострочення. Попередження має містити інформацію про невнесений своєчасно вклад чи його частину та додатковий строк, наданий для погашення заборгованості. Додатковий строк, наданий для погашення заборгованості, встановлюється виконавчим органом товариства чи статутом товариства, але не може перевищувати 30 днів.

Крім цих обов'язків, спільних для господарських товариств та виробничих кооперативів, законодавство України передбачає також інші обов'язки, що покладаються на учасників (членів) окремих або декількох організаційно-правових форм корпоративних підприємств.

Обов'язок не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства передбачений законом щодо всіх видів господарських товариств, але не передбачений щодо виробничих кооперативів. Перелік відомостей, що є конфіденційними та/або становлять комерційну таємницю, має бути визначений органом товариства, що є упов-

новаженим приймати відповідні рішення. Учасники повинні бути ознайомлені з таким переліком.

Учасники повних та повні учасники командитних товариств несуть додаткові обов'язки:

- не вчиняти без згоди інших учасників від свого імені та у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства (ст. 70 Закону про ГТ);

- солідарно з іншими учасниками (повними учасниками) відповідати за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення, незалежно від того, виникли ці борги до чи після вступу до товариства, у тому числі відповідати за борги, які виникли до моменту вибуття учасника чи відступлення ним частки протягом трьох років з дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, у якому він вибув з товариства (ст. 124 ЦК України, ст. 74 Закону про ГТ).

Учасники ТДВ зобов'язуються при недостатності майна товариства додатково відповідати належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному до внеску кожного учасника розмірі, що встановлюється установчим документом (ст. 151 ЦК України, ст. 56 Закону про ТОВ та ТДВ).

Акціонер АТ, який придбав контрольний пакет, значний контрольний пакет акцій АТ, зобов'язаний придбати у всіх акціонерів, які висловлять таке бажання, належні їм прості акції і сплатити за них ринкову вартість (ст. ст. 65, 651 Закону про АТ).

Джерелом додаткових обов'язків учасників корпоративного підприємства може бути не лише законодавство, але й установчий документ, в АТ – також договір, що укладається акціонерами, в ТОВ (ТДВ) – корпоративний договір.

Корпоративні договори в багатьох країнах є ефективним засобом захисту прав інвесторів і популярним інструментом, що дозволяє ефективно регулювати процес корпоративного управління в конкретному товаристві, передбачати шляхи розв'язання конфліктів між учасниками, встановлювати кворум, порядок голосування, які є відмінними від вимог, встановлених законом¹¹⁵. Корпоративний договір – це надзвичайно важливий і новий

¹¹⁵ Дорошенко Л.М. Корпоративний договір як регулятор відносин між учасниками товариства / Л.М. Дорошенко // Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин: матеріали наук.-практ. конф., присвяченої 95-й річниці з дня народження д.ю.н., члена-кореспондента АН УРСР В.П. Маслова (17 лютого 2017 р.). – Х.: Право, 2017. – С. 100.

для України інструмент, який в міжнародній практиці відомий під назвою «shareholder agreements». Світова розповсюдженість корпоративних договорів обумовлена неможливістю врегулювання певних відносин між учасниками в установчих документах. Їх плюсом є те, що вони часто містять положення щодо вирішення корпоративних конфліктів і є ефективними інструментами вирішення таких ситуацій. Поява інституту корпоративних договорів зумовлюється складністю корпоративного управління, що викликано великою кількістю учасників товариств, різною спрямованістю їхніх інтересів, залученням інвесторів тощо.

У положеннях ч. 1, 2 ст. 7 Закону України про ТОВ та ТДВ пропонується забезпечити учасникам товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю значний простір для врегулювання відносин у сфері здійснення їх повноважень за допомогою договорів, а саме встановлюється, що корпоративний договір – це безвідплатний договір між усіма або декількома учасниками товариства про особливості реалізації прав та обов'язків учасників товариства.

Положеннями Закону про ТОВ та ТДВ встановлюється перелік регулятивних положень такого договору, який не є виключним, зокрема:

- зобов'язання реалізовувати певним чином права та обов'язки учасників товариства, та (або) утримуватися від їх реалізації;
- обов'язок голосувати у певний спосіб на загальних зборах учасників;
- узгоджено вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариства;
- особливості реалізації учасником товариства переважного права на придбання частки або частини частки іншого учасника товариства;
- обов'язок утримуватись від реалізації переважного права, погоджувати відчуження часток, утримуватися від відчуження часток до настання певних обставин тощо.

У разі порушення корпоративного договору винна сторона має відшкодувати іншим сторонам завдані збитки і (або), якщо це передбачено договором, неустойку.

Корпоративний договір є безвідплатним і вчиняється в письмовій формі. Корпоративний договір, який не відповідає цим вимогам, є нікчемним (ч. 1 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ).

Корпоративний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину), а також визначати випадки, коли таке право або обов'язок виникає.

Корпоративний договір, яким встановлюється обов'язок учасників забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства, є нікчемним. Договір, укладений стороною корпоративного договору на порушення такого корпоративного договору, є нікчемним, якщо інша сторона за договором знала або мала знати про таке порушення.

Зміст корпоративного договору не підлягає розкриттю і є конфіденційним, якщо інше не встановлено законом або договором. Корпоративний договір, стороною якого є держава, територіальна громада, державне або комунальне підприємство чи юридична особа, у статутному капіталі якої 25 і більше відсотків прямо або опосередковано належить державі або територіальній громаді, оприлюднюється протягом 10 днів з моменту його укладення шляхом розміщення на сайті відповідного органу державної влади, органу місцевого самоврядування.

З обов'язків, які досить часто передбачають у статутах ТОВ, слід вказати обов'язок учасників не конкурувати з ТОВ, подібний до того, який в силу прямої вказівки ст. 70 Закону про ГТ несуть учасники повних та повні учасники командитних товариств, але, як правило, сформульований таким чином, щоб він охоплював усі можливі форми конкуренції учасника з товариством.

Слід також зазначити, що законодавство України розглядає участь у загальних зборах учасників (членів, акціонерів) як їх право, а не обов'язок. Отже, у разі, якщо розмір частки учасника дозволяє йому своєю неявкою на збори заблокувати їх проведення через відсутність кворуму, така неявка учасника не може розглядатися як порушення ним певних обов'язків, навіть у разі, якщо зірвано (у тому числі неодноразово) збори, до порядку денного яких внесені життєво важливі для товариства питання. Утім, для АТ ст. 29 Закону про АТ дозволяє передбачити у статуті можливість укладення акціонерами договору, за яким на акціонерів покладається обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання.

Наслідком порушення учасником (членом) його обов'язків у більшості корпоративних підприємствах (крім АТ, корпоративних приватних підприємств та ін.), може бути виключення такого учасника (члена) за рішенням загальних зборів (ч. 4 ст. 98 ГК України; ст. 72 про ГТ, ч. 3 ст. 100, ст. 128, ч. 2 ст. 166 ЦК України) з наступною виплатою йому частини вартості майна підприємства, пропорційної розміру його частки (повернення паю).

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Наведіть легальне визначення категорії корпоративних прав.
2. Як співвідносяться категорії «права учасника господарського товариства» та «корпоративні права»?
3. Назвіть первинні підстави набуття корпоративних прав.
4. Назвіть похідні підстави набуття корпоративних прав.
5. За якими ознаками можна класифікувати корпоративні права?
6. На які види класифікуються корпоративні права за ознакою їх правового змісту?
7. Які режими законодавство передбачає щодо інформації про володіння корпоративними правами?
8. Яким чином учасники (акціонери, члени) реалізують своє право на управління корпоративним підприємством?
9. Щодо яких категорій учасників (акціонерів, членів) корпоративних підприємств закон передбачає обмеження права брати участь в управлінні такими підприємствами?
10. У яких випадках власник привілейованих акцій має право голосу на загальних зборах АТ?
11. Назвіть рівні корпоративного контролю учасника (акціонера) над відповідним господарським товариством.
12. Що таке дивіденди?
13. У яких випадках загальні збори АТ не мають права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями?
14. Назвіть способи виплати дивідендів.
15. Що таке кооперативні виплати?
16. Що таке виплати на паї?
17. Якими способами учасники (акціонери, члени) корпоративних підприємств задовольняють свій інтерес щодо отримання інформації про діяльність таких підприємств?
18. За якої умови акціонер (акціонери) має право вимагати проведення спеціальної перевірки фінансово-господарської діяльності АТ ревізійною комісією (ревізором), а в разі її відсутності – аудитором (аудиторської фірмою)?
19. За якої умови учасник (учасники) ТОВ/ТДВ може вимагати проведення аудиту фінансової звітності товариства із залученням аудитора

(аудиторської фірми), не пов'язаного (не пов'язаної) майновими інтересами з товариством, посадовими особами товариства чи з його учасниками?

20. Якими договорами може оформлятися відчуження учасником належної йому частки?

21. У яких корпоративних підприємствах учасник (акціонер, член) не має переважного права на придбання корпоративних прав, що відчужуються іншим учасником (акціонером, членом)?

22. Назвіть суб'єктів, уповноважених здійснювати управління корпоративними правами держави як об'єктами державної власності.

23. Якими нормативно-правовими актами регулюється правовий режим реалізації корпоративних прав держави?

24. Які обмеження встановлені законодавством щодо відчуження корпоративних прав держави?

25. Які додаткові гарантії реалізації державою права на одержання інформації про діяльність корпоративного підприємства, в якому вона володіє контрольним пакетом акцій (часток), встановлені законодавством?

26. Назвіть основні корпоративні обов'язки.

27. Які додаткові корпоративні обов'язки учасників ТОВ/ТДВ можуть встановлюватися корпоративним договором?

28. Які специфічні корпоративні обов'язки мають учасники повних та повні учасники командитних товариств?

РОЗДІЛ 5. КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ

- 1. Поняття та принципи корпоративного управління.*
- 2. Правовий статус посадових осіб корпоративного підприємства.*
- 3. Вищі органи управління корпоративного підприємства.*
- 4. Виконавчі органи управління корпоративних підприємств.*
- 5. Наглядова (спостережна) рада.*
- 6. Ревізійна комісія (ревізор).*
- 7. Корпоративний секретар.*
- 8. Інші органи корпоративних підприємств.*
- 9. Особливості корпоративного управління в персональних господарських товариствах.*

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Поняття та принципи корпоративного управління

Одним з головних чинників, який впливає на успішну діяльність корпоративного підприємства, є можливість його доступу до інвестиційних ресурсів. Водночас підприємство не може розраховувати на довіру інвесторів та надходження зовнішнього фінансування, якщо воно не вживає заходів щодо запровадження ефективного корпоративного управління, а саме – належного захисту прав інвесторів, надійних механізмів управління та контролю, відкритості та прозорості у своїй діяльності.

Корпоративне управління – це система врегульованих правом відносин, що виникають у процесі взаємодії органів корпоративного підприємства, учасників (членів) та інших зацікавлених осіб з приводу їх узгодженої участі в забезпеченні ефективної діяльності підприємства, рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин.

У широкому розумінні корпоративне управління розглядають як систему, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність корпоративного підприємства. У рамках корпоративного управління визначається, яким чином власники корпоративних прав як інвестори здійснюють контроль за діяльністю менеджерів (посадових осіб) та органів підприємства, а також яку відповідальність несуть менеджери перед інвесторами за результати діяльності підприємства.

Належна система корпоративного управління дозволяє учасникам (членам) бути впевненими у тому, що керівництво підприємства розумно використовує їх інвестиції для фінансово-господарської діяльності і таким чином збільшується вартість частки участі учасника (члена) в капіталі підприємства.

Разом з тим належне корпоративне управління не обмежується виключно відносинами між інвесторами та менеджерами, а передбачає також урахування законних інтересів та активну співпрацю із заінтересованими особами, які мають легітимний інтерес у діяльності корпоративного підприємства (працівниками, споживачами, кредиторами, державою, громадськістю тощо). Це пов'язано з тим, що корпоративне підприємство не може існувати незалежно від суспільства, в якому воно функціонує, і кінцевий успіх його діяльності залежить від внеску всіх заінтересованих осіб.

Ознаки корпоративного управління:

1) корпоративне управління можливе тільки там, де спільна діяльність людей здійснюється у певних організаціях (корпоративних підприємствах);

2) головним призначенням корпоративного управління є упорядковуючий вплив на членів товариства як учасників (членів) корпоративного підприємства та учасників (працівників) спільної діяльності, який надає взаємодії людей організованості. Корпоративне управління організує як самих учасників з питань регулювання їх відносин у межах єдиної організації, так і осіб, які відносяться до працівників, але здійснюють діяльність в рамках тих цілей, заради яких і створюється корпоративне підприємство;

3) корпоративне управління як регулятор поведінки людей досягає зазначених цілей в межах суспільних зв'язків, які по суті є управлінськими відносинами. Виникають вони між суб'єктом та об'єктом в рамках управлінського процесу у зв'язку з практичною реалізацією функцій корпоративного управління;

4) корпоративне управління потребує особливого механізму реалізації, який застосовують суб'єкти корпоративного управління.

Процес корпоративного управління – діяльність органів корпоративних підприємств з вироблення (підготовки і прийняття) конкретного управлінського рішення, його виконання (реалізації) і перевірки його виконання¹¹⁶.

¹¹⁶ Корпоративне управління: монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – С. 448–492; Кашанина Т. В. Корпоративне право: учебник / Т. В. Кашанина. – М.: Изда-во «Юрайт»; Высшее образование, 2010. – С. 443–450; Могилевский С. Д. Органы управления хозяйственными обществами: правовой аспект: монография / С. Д. Могилевский. – М.: Дело, 2001. – С. 167–171.

Метою корпоративного управління є забезпечення прибуткової діяльності господарського товариства або досягнення інших цілей, визначених законом для окремих суб'єктів господарювання¹¹⁷.

Корпоративне управління базується на способах та засобах, що насамперед визначають формування та функціонування організаційної структури корпоративного підприємства, а також права та обов'язки самих суб'єктів корпоративного права та створених ними органів корпоративного підприємства, основні принципи діяльності яких визначаються законодавством України¹¹⁸.

Аналіз наукових досліджень питань корпоративного управління¹¹⁹ дозволяє окреслити систему принципів корпоративного управління.

1. Принцип підпорядкування більшості меншості. Це – головний принцип побудови будь-якої корпоративної системи. Він закладає відмінності між класичними цивільними договірними відносинами, побудованими на рівності, автономності і свободі волевиявлення сторін і корпоративними відносинами, в яких вирішальне значення набувають не воля конкретного індивіда, а воля більшості.

2. Принцип залежності ступеня впливу учасника на управління корпоративним підприємством від розміру (частки) його вкладу в капітал корпоративного підприємства. Так, особа, яка є власником контрольного пакету акцій, має значно більші можливості впливу на АТ ніж, наприклад, міноритарний акціонер, який володіє незначною кількістю акцій. Даний принцип не застосовується при управлінні кооперативом, який відповідно до ст. 4 Закону України «Про кооперацію» здійснює свою діяльність за принципом рівного права голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу – один голос).

3. Принцип загального керівництва і контролю учасників (членів) корпоративного підприємства за його діяльністю. Корпоративне підприємство – це, як правило, об'єднання капіталів. Вкладаючи до капіталу корпоративного підприємства певні матеріальні чи нематеріальні цінності в обмін

¹¹⁷ Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми: монографія / О.А. Беяневич, А.В. Мягкий. – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2017. – С. 46.

¹¹⁸ Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Н. С. Глусь; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – С. 11.

¹¹⁹ Могилевский С. Д. Органы управления хозяйственными обществами: правовой аспект: монография / С. Д. Могилевский. – М.: Дело, 2001. – С. 160.

на корпоративні права, учасник (член) набуває досить широкі управлінські та контрольні повноваження по відношенню до підприємства, в діяльність якого інвестується. Оскільки в корпоративних підприємствах здебільшого є декілька учасників (членів), діяльність підприємств управляється та контролюється на основі спільної (колективної) волі учасників (членів).

4. Принцип централізації управління і розмежування компетенції органів корпоративного підприємства. Цей принцип, з однієї сторони, передбачає як зосередження повноважень з прийняття важливих, стратегічних рішень з питань діяльності корпоративного підприємства в одних руках (вищий орган), так і – послаблення централізації шляхом передачі певних питань на вирішення нижчим органам, структурним підрозділам. Діяльність вищого органу спрямована на формування та зовнішнє вираження волі корпоративного підприємства, інші органи забезпечують здійснення цієї волі у відносинах підприємства з іншими суб'єктами права. Наявність у корпоративному підприємстві органів, які виконують різні функції і наділені різною компетенцією, обумовлена необхідністю: легітимного вираження корпоративним підприємством як суб'єктом права своєї волі (відбувається шляхом прийняття органами підприємства рішень); представництва корпоративного підприємства у зовнішніх відносинах; ефективної організації господарської діяльності підприємства.

5. Принцип можливості залучення до управління корпоративним підприємством осіб, які не є її учасниками (членами). Іноді учасники (члени) не володіють якостями, необхідними для управління діяльністю створеного ними підприємства. Їх мета може полягати не в здійсненні особистого управління корпоративним підприємством або іншої участі в його діяльності, а тільки в отриманні певної майнової вигоди від своїх капіталовкладень. Тому виконавчі органи часто формуються не з учасників (членів) корпоративного підприємства, а із спеціалістів з управління.

Вищенаведені принципи управління корпоративним підприємством не є чим-небудь незмінним та догматичним. Вони можуть і повинні піддаватись переосмисленню і корегуванню. Разом з тим держава уже тривалий час намагається запропонувати ринку певну уніфіковану модель корпоративного управління.

Хоча у світі немає єдиної моделі корпоративного управління, але існують загальноприйняті принципи (стандарти), які лежать в основі ефективного корпоративного управління і можуть бути застосовані у широкому діапазоні правових, економічних та політичних умов.

Поява загальноприйнятих стандартів корпоративного управління обумовлена передусім зростанням уваги до питань корпоративного управління в умовах глобалізації фінансових ринків, лібералізації руху капіталу. Це спроба встановлення загальноприйнятих, прозорих та зрозумілих в усьому світі «правил гри» на фінансовому ринку. Розробка міжнародних стандартів корпоративного управління є також відповіддю суспільства на світові фінансові кризи та прагненням до стабільності фінансових ринків.

На підставі загальноприйнятих міжнародних стандартів корпоративного управління НКЦПФР з урахуванням національних особливостей було розроблено Принципи корпоративного управління, затверджені рішенням НКЦПФР від 22 липня 2014 року № 955. Вони не мають сили нормативно-правового акта і являють собою рекомендаційний акт. Одним із механізмів перетворення цих норм з необов'язкових на обов'язкові стало їх введення до внутрішніх актів конкретної корпоративного підприємства.

2. Правовий статус посадових осіб корпоративного підприємства

У системі корпоративного управління корпоративного підприємства особливе місце належить посадовим особам.

Посадові особи корпоративного підприємства – це фізичні особи, обрані (призначені) до органів підприємства, які вчиняють дії з виконання функцій таких органів у межах їх компетенції.

На законодавчому рівні перелік суб'єктів, які мають статус посадових осіб, визначено для господарських товариств та їх окремих видів. Так, згідно із ст. 42 Закону про ТОВ та ТДВ посадовими особами у ТОВ/ТДВ є члени виконавчого органу, наглядової ради, а також інші особи, передбачені статутом товариства. У свою чергу в АТ згідно з п. 15 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ до посадових осіб органів АТ належать фізичні особи – голова та члени наглядової ради, виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізор АТ, а також голова та члени іншого органу товариства, якщо утворення такого органу передбачено статутом товариства.

Перелік посадових осіб конкретного корпоративного підприємства визначається в статуті такого підприємства.

Посадові особи виконують свої функції в рамках встановленої управлінської ієрархії. Цим пояснюється цілеспрямованість у діях посадових

осіб, яка продиктована жорсткою логікою існуючих систем корпоративного управління в корпоративних підприємствах.

При цьому органи корпоративних підприємств не слід ототожнювати з посадовими особами як конкретними фізичними особами, з яких вони складаються, оскільки факт зміни персонального складу органу сам по собі не впливає на дійсність чи недійсність юридичних дій, вчинених раніше господарським товариством через свої органи¹²⁰. Відтак будь-яка посадова особа – це не сам орган господарського товариства, а тільки суб'єкт, який вчиняє дії по виконанню функцій такого органу у суворій відповідності з його компетенцією.

Як тільки дії фізичної особи виходять за межі компетенції органу господарського товариства, посадовою особою якого вона є, вони вже не можуть ототожнюватися з діями самого органу і повинні розглядатися виключно в якості дій самої фізичної особи¹²¹.

Можливість набуття статусу посадової особи корпоративного підприємства може обмежуватися для певних категорій фізичних осіб (наприклад, для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування).

Так, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» посадовими особами правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради корпоративного підприємства, що має на меті одержання прибутку, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України, не можуть обиратися (призначатися):

а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор, Голова Національного банку України, Голова та інші члени Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови;

в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;

¹²⁰ Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах / Д. В. Ломакин. – М.: Статут, 2008. – С. 281–282.

¹²¹ Там само.

г) військові посадові особи Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби, курсантів вищих військових навчальних закладів, курсантів вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, курсантів факультетів, кафедр та відділень військової підготовки;

г) судді, судді Конституційного Суду України, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої ради правосуддя, посадові особи секретаріату Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадові особи секретаріату цієї Комісії, посадові особи Державної судової адміністрації України, присяжні (під час виконання ними обов'язків у суді);

д) особи рядового і начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції, особи начальницького складу органів та підрозділів цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України;

е) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної податкової політики та державної політики у сфері державної митної справи;

є) члени Національного агентства з питань запобігання корупції;

ж) члени Центральної виборчої комісії;

з) поліцейські;

и) посадові та службові особи інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим;

і) члени державних колегіальних органів.

Такі обмеження щодо зазначених вище осіб не застосовуються у випадках, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії корпоративного підприємства.

Відповідно до ч. 4 ст. 5 Закону України «Про інститути спільного інвестування» особи, які мають непогашену або незняту судимість за злочини проти власності, злочини у сфері службової чи господарської діяльності,

або вчинили більше трьох адміністративних правопорушень на фондовому ринку, не можуть бути посадовими особами корпоративного фонду або компанії з управління активами інституту спільного інвестування.

Окрім закону обмеження щодо можливості обрання посадовою особою корпоративного підприємства можуть встановлюватися вироком суду. На практиці це можливо у разі призначення особі кримінального покарання за вчинення злочину у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 Кримінального кодексу України). У такому випадку особа, якій суд заборонив займатися певною діяльністю, не зможе бути посадовою особою тих корпоративних підприємств, які здійснюють цей вид діяльності.

При вирішенні багатьох практичних ситуацій за участю посадових осіб корпоративного підприємства досить часто виникає питання визначення правової природи правовідносин між підприємством і його посадовими особами. Актуальності даному питанню додає той факт, що посадовим особам, як суб'єктам, які виконують функції органів корпоративного підприємства, відводиться важлива роль. Саме за їх участі корпоративне підприємство формує та виражає свою волю як суб'єкта права, реалізує господарську компетенцію у сфері господарювання, набуває господарських прав та обов'язків, за допомогою вчинюваних ними дій виникають, змінюються та припиняються правовідносини, учасником яких є саме підприємство.

Суб'єкти, які набули статусу посадової особи і виконують функції органу корпоративного підприємства, здійснюють свої повноваження у сфері управлінської діяльності в межах корпоративних, а не трудових правовідносин.

На цьому наголошує у своєму рішенні і Конституційний Суд України. Так, в абз. 5 п. 3.2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 12 січня 2010 року № 1-рп/2010 йдеться про те, що в межах корпоративних відносин з товариством членами виконавчого органу здійснюються повноваження у сфері управлінської діяльності. А специфічний статус члена виконавчого органу обумовлений отриманням від уповноваженого органу товариства права на управління¹²².

Аналогічний підхід застосовується і щодо розмежування підстав виникнення та припинення суміжних правовідносин між корпоративним

¹²² Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2010 від 12 січня 2010 року «У справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Міжнародний фінансово-правовий консалтинг» про офіційне тлумачення частини третьої статті 99 Цивільного кодексу України» // Офіційний вісник України. – 2010. – № 3. – Ст. 113.

підприємством і його посадовими особами. Якщо рішення компетентного органу підприємства стосується наділення або позбавлення особи повноваженнями на управління підприємством, такі рішення мають розглядатися як підстава виникнення чи припинення корпоративних правовідносин, що виникають між корпоративним підприємством і його посадовими особами. У разі ж видачі наказу про прийняття особи на роботу або звільнення з роботи, укладення трудового договору (контракту) з посадовою особою органу корпоративного підприємства може йтися про підстави виникнення чи припинення тільки трудових правовідносин.

З цього приводу у рішенні від 12 січня 2010 року № 1-рп/2010 Конституційний Суд України наголошує, що реалізація учасниками товариства корпоративних прав на участь у його управлінні шляхом прийняття компетентним органом рішень про обрання (призначення), усунення, відсторонення, відкликання членів виконавчого органу цього об'єднання стосується також наділення або позбавлення їх повноважень на управління товариством. Такі рішення уповноваженого на це органу мають розглядатися не в межах трудових, а корпоративних правовідносин, що виникають між товариством і особами, яким довірено повноваження з управління ним¹²³.

Характер правовідносин між корпоративним підприємством і його посадовими особами безпосередньо впливає і на вид відповідальності, що застосовується до правопорушника. Так, за правопорушення, вчинені у сфері корпоративного управління, посадові особи несуть господарсько-правову відповідальність у формі відшкодування збитків, завданих ними корпоративному підприємству.

Орган корпоративного підприємства, функції якого виконуються посадовими особами, володіє набором повноважень, реалізація яких здійснюється в межах власної господарської компетенції корпоративного підприємства. Доки орган підприємства діє в рамках визначених законом та статутом товариства повноважень, доти його дії презюмуються як дії самого корпоративного підприємства як господарської організації. Натомість, коли посадова особа органу підприємства починає діяти за межами цих повноважень, її дії вважатимуться уже діями такої фізичної особи як самостійного

¹²³ Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2010 від 12 січня 2010 року «У справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Міжнародний фінансово-правовий консалтинг» про офіційне тлумачення частини третьої статті 99 Цивільного кодексу України» // Офіційний вісник України. – 2010. – № 3. – Ст. 113.

суб'єкта, а не діями корпоративного підприємства. У разі ж завдання діями, вчиненими з перевищенням повноважень, збитків підприємству, посадова особа відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 89 ГК України нестиме господарсько-правову відповідальність у формі відшкодування збитків¹²⁴.

Відповідно до ч. 2 ст. 89 ГК України відшкодування збитків, завданих посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), здійснюється у разі, якщо такі збитки були завдані:

- діями, вчиненими посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями;
- діями посадової особи, вчиненими з порушенням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення подібних дій, встановленої установчими документами товариства;
- діями посадової особи, вчиненими з дотриманням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення відповідних дій, встановленої товариством, але для отримання такого погодження та/або дотримання процедури прийняття рішень посадова особа товариства подала недостовірну інформацію;
- бездіяльністю посадової особи у випадку, коли вона була зобов'язана вчинити певні дії відповідно до покладених на неї обов'язків;
- іншими винними діями посадової особи.

Додаткові підстави та форми господарсько-правової відповідальності посадових осіб корпоративних підприємств можуть встановлюватися нормами спеціальних законів (ст. 28, ч. 8 ст. 53, ст. 63 Закону про АТ; ч. 5 ст. 26, ч. 10 ст. 39, ч. 2 ст. 40, ч. 8 ст. 42, ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 45 Закону про ТОВ та ТДВ; ч. 4 ст. 33 Закону України «Про інститути спільного інвестування»).

Такий підхід законодавця цілком узгоджується із положеннями *Першої директиви 68/151/ЄЕС Ради ЄС «Про координацію гарантій (застережних заходів), які вимагаються країнами-членами від компаній у рамках контексту другого абзацу ст. 58 Договору для захисту інтересів членів та інших з перспективою зробити такі гарантії однаковими в усьому Співтоваристві»* від 09 березня 1968 року. Так, відповідно до п.п. 1, 2 ст. 9 Першої директиви ЄС дії органів компанії покладають на компанію зобов'язання, навіть якщо ті дії виходять за межі цілей компанії, при умові, що такі дії не вихо-

¹²⁴ Гарагонич О.В. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему уповноважених органів / О.В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 5. – С. 127–131: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/5_2016/38.pdf.

дять за компетенцію вказаних органів, передбачену або дозволену законодавством¹²⁵.

Натомість у сфері трудових відносин посадові особи корпоративного підприємства можуть відповідати тільки за правопорушення, вчинені ними як працівниками. До таких осіб, як працівників, відповідно до ст. 147 Кодексу законів про працю України можуть застосовуватися заходи дисциплінарного стягнення (догана, звільнення) у разі порушення ними трудової дисципліни¹²⁶.

Від характеру правовідносин між корпоративним підприємством і його посадовими особами напряду залежить і юрисдикція спорів, що виникають за їх участю. Так, господарсько-правовий характер правовідносин між корпоративним підприємством і його посадовими особами обумовлює віднесення до юрисдикції господарських судів відповідно до п.п. 3 і 12 ч. 1 ст. 20 ГПК справ, які виникають з корпоративних відносин у спорах за участю зазначених суб'єктів, пов'язаних з управлінням діяльністю корпоративного підприємства, а також справ, у спорах між корпоративним підприємством та його посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних підприємству діями (бездіяльністю) такої посадової особи.

Натомість трудові спори між корпоративним підприємством і його посадовими особами, що виникають із трудових відносин згідно із ч. 1 ст. 19 ЦПК розглядаються судами загальної юрисдикції у порядку цивільного судочинства.

Основні критерії, за якими правовідносини між корпоративним підприємством і його посадовими особами, що виникають у процесі корпоративного управління, відмежовуються від трудових правовідносин можуть бути відображені у таблиці.

Критерій розмежування відносин	Корпоративні правовідносини	Трудові правовідносини
Правовий статус особи у відповідній сфері відносин	Посадова особа органу корпоративного підприємства	Працівник

¹²⁵ First Council Directive 68/151/EEC of 9 March 1968 on co-ordination of safeguards which, for the protection of the interests of members and others, are required by Member States of companies within the meaning of the second paragraph of Article 58 of the Treaty, with a view to making such safeguards equivalent throughout the Community // OJ L 065. – 14. 03. 1968. – P. 8.

¹²⁶ Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

2. Правовий статус посадових осіб корпоративного підприємства

Критерій розмежування відносин	Корпоративні правовідносини	Трудові правовідносини
Предмет діяльності	Виконання функцій органу корпоративного підприємства у межах визначених повноважень посадової особи	Виконання трудових обов'язків
Нормативно-правові акти, якими регулюються відносини	Акти корпоративного законодавства (Закон про АТ, Закон про ТОВ та ТДВ, ГК України, ЦК України та ін.)	Акти трудового законодавства (КЗпП, Закон України «Про відпустки» та ін.)
Підстава виникнення відносин між корпоративним підприємством і його посадовими особами	Рішення уповноваженого органу (засновників – на етапі створення підприємства) про обрання члена органу корпоративного підприємства	Наказ про прийняття на роботу, укладення трудового договору (контракту)
Оплатність виконання функцій, які охоплюються предметом діяльності	Виконання функцій органу корпоративного підприємства може здійснюватися посадовою особою на оплатній або безоплатній основі	Виконання функцій працівника здійснюється тільки на оплатній основі. Працівник отримує заробітну плату не нижче встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати
Підстави припинення відносин	Рішення уповноваженого органу про припинення повноважень, усунення, відсторонення, відкликання члена органу корпоративного підприємства	Наказ про звільнення, розірвання трудового договору (контракту)
Вид відповідальності за неналежне виконання обов'язків	Господарсько-правова відповідальність	Дисциплінарна відповідальність
Юрисдикція спорів між корпоративним підприємством і його посадовими особами	Господарські суди	Суди загальної юрисдикції
Об'єкт захисту при зверненні до суду	Корпоративні права, інтереси корпоративного підприємства	Трудові права і законні інтереси найманих працівників

Критерій розмежування відносин	Корпоративні правовідносини	Трудові правовідносини
Способи захисту порушених або оспорюваних прав	Визнання недійсним відповідного рішення органу корпоративного підприємства, зобов'язання корпоративного підприємства вчинити певні дії (наприклад, надати інформацію) та ін.	Поновлення на посаді, зобов'язання усунути перешкоди у виконанні посадових обов'язків, стягнення заробітної плати, визнання незаконним наказу про звільнення

Таким чином, правовідносини, що виникають у процесі корпоративного управління між корпоративним підприємством і його посадовими особами, можна кваліфікувати як корпоративні правовідносини, що входять до системи господарських відносин.

Віднесення корпоративних правовідносин між корпоративним підприємством і його посадовими особами до системи господарських відносин неодноразово переконливо доводилась представниками науки господарського права і в дисертаційних¹²⁷, і в монографічних дослідженнях¹²⁸, а також у багатьох інших наукових публікаціях¹²⁹.

¹²⁷ Батрин С.В. Корпоративні правовідносини у господарському праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С.В. Батрин. – К., 2012. – 20 с.; Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / О.М. Вінник. – К., 2004. – 32 с.; Шуба Б.В. Теоретико-правові засади вдосконалення господарського управління корпоративними відносинами: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / Б.В. Шуба. – К., 2014. – 32 с.; Сороченко А.В. Корпоративні права та обов'язки: господарсько-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / А.В. Сороченко. – К., 2015. – 20 с.; Лукач І.В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / І.В. Лукач. – К., 2016. – 35 с.; Переверзев О.М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О.М. Переверзев. – Донецьк, 2004. – 20 с.

¹²⁸ Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: монографія / В.С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.; Лукач І.В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні: монографія / І.В. Лукач. – К.: Ліра-К, 2015. – 432 с.

¹²⁹ Корпоративне право: навч. посіб. / О.В. Гарагонич, С.М. Грудницька, Е.Е. Бекірова, Ю.М. Бисага [та ін.]; за заг. ред. О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 344 с.; Смитюх А.В. К вопросу об определении понятия корпоративного правоотношения / А.В. Смитюх // *Правова держава*. – 2016. – № 24. – С. 134–141; Щербина В. С. *Правова природа корпоративних відносин* / В. С. Щербина // *Українське комерційне право*. – 2006. – № 7. – С. 10–14; Гарагонич О.В. *Правова природа корпоративних відносин між акціонерами та акціонерним товариством* / О.В. Гарагонич // *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. – 2016. – № 3 (30). – С. 130–141; Гарагонич О.В. *Корпоративна природа правовідносин між акціонерним товариством і суб'єктами, які виконують функції його органів* / О.В. Гарагонич // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2017. – Вип. 42. – С. 109–114. – (Серія «Право»).

3. Вищі органи управління корпоративного підприємства

Вищим органом управління корпоративного підприємства є загальні збори, якщо інше не передбачено законом або статутом підприємства.

Залежно від організаційно-правової форми корпоративного підприємства назва вищого органу може відрізнятися. Так, в АТ вищий орган має назву «загальні збори акціонерного товариства» (ст. 32 Закону про АТ) або «загальні збори акціонерів» (ст. 12 Закону про АТ), у ТОВ та ТДВ – «загальні збори учасників» (ст. 58 та ст. 65 Закону про ГТ, ст. 29 Закону про ТОВ та ТДВ), у кооперативі – «загальні збори членів кооперативу» або «збори уповноважених кооперативу» (ст. 15 Закону України «Про кооперацію»), у колективному сільськогосподарському підприємстві – «загальні збори членів» або «збори уповноважених» (ст. 23 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство»), у корпоративному фонді – «загальні збори» (ст. 16 Закону України «Про інститути спільного інвестування»).

В АТ з одним акціонером повноваження загальних зборів можуть здійснюватися акціонером одноосібно (ст. 49 Закону про АТ).

Керівний характер загальних зборів знаходить свій прояв в тому, що цей орган приймає рішення з найбільш значущих питань організації та діяльності корпоративного підприємства. Важливою особливістю загальних зборів при реалізації господарської компетенції корпоративного підприємства є їх положення як волеутворюючого органу. У межах своєї компетенції загальні збори приймають рішення, які являють собою зафіксований вираз волі корпоративного підприємства¹³⁰. Тільки загальні збори вправі визначати юридичну долю суб'єкта права: існувати йому в такому виді або припинити свою діяльність через недоцільність¹³¹. Саме загальні збори створюють основну правову базу для діяльності інших органів товариства¹³². Так, відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 33 Закону про АТ затвердження положень про органи товариства належить до компетенції вищого органу.

У судовій практиці наголошується на тому, що загальні збори не є ні суб'єктом права, ні органом, який здійснює представництво товариства

¹³⁰ Гарагонич О.В. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему уповноважених органів / О.В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 5 – С. 127–131: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/5_2016/38.pdf.

¹³¹ Корпоративные отношения: комплексные проблемы теоретического изучения и нормативно-правового регулирования: монография / отв. ред. Е.Д. Тягай. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2014. – С. 95.

¹³² Спасибо-Фатеева І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / І.В. Спасибо-Фатеева. – Х., 2000. – С. 17.

(абз. 4 п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13)¹³³.

Значення загальних зборів у системі корпоративного управління проявляється через такі його характерні риси:

– загальні збори є вищим органом у системі корпоративного управління корпоративного підприємства;

– загальні збори є колегіальним та найбільш репрезентативним органом підприємства – у його роботі можуть брати участь усі учасники (члени) корпоративного підприємства;

– через загальні збори виражається воля та інтереси корпоративного підприємства як суб'єкта права, які нетотожні простій сукупності інтересів його учасників (членів);

– загальні збори є основною формою реалізації учасниками (членами) права на участь в управлінні корпоративним підприємством;

– особливий порядок утворення – на відміну від інших органів корпоративного підприємства, члени яких обираються (призначаються), загальні збори формуються шляхом складення переліку осіб, що мають право брати в них участь;

– максимальний обсяг повноважень – можуть вирішувати будь-які питання діяльності корпоративного підприємства;

– особлива процедура скликання та прийняття рішень – правила скликання зборів та прийняття рішень є суворо формалізованими. Порушення цих правил є підставою для визнання рішень зборів недійсними¹³⁴.

Питання ефективного функціонування загальних зборів корпоративного підприємства як органу, що реалізує всю повноту влади власників корпоративних прав, є надзвичайно актуальним. Це обумовлено передусім правовим статусом учасників (акціонерів, членів) як осіб, що мають право на участь в управлінні справами корпоративного підприємства. Саме через загальні збори власники корпоративних прав можуть реалізовувати своє

¹³³ Про практику розгляду судами корпоративних спорів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 11.

¹³⁴ Гарагонич О. В. Загальні збори у системі корпоративного управління акціонерного товариства / О. В. Гарагонич // Матеріали Десятої міжнародної науч.-практ. інтернет-конференції «Економіко-правові дослідження в XXI столітті: загальні проблеми господарського права на сучасному етапі розвитку суспільства». Донецьк, 21 – 30 вересня 2012 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hozpravo.com.ua>; Виговський О. І. Новели акціонерного законодавства: науково-практичний коментар до Закону України «Про акціонерні товариства» / О. І. Виговський. – К.: Юстініан, 2009. – С. 208.

право на участь в управлінні справами корпоративного підприємства. Як слушно зазначає з цього приводу В. В. Долінська, загальні збори є органом, де повною мірою реалізується принцип публічності ведення справ, «прозорості» інформації¹³⁵.

Компетенція загальних зборів як вищого органу управління корпоративного підприємства характеризується такими особливостями:

- по-перше, наявністю у цього органу певного набору прав щодо вирішення найважливіших питань діяльності корпоративного підприємства;
- по-друге, обумовленістю виникнення цих прав фіксацією їх в законі або в інших правових актах, в тому числі установчому документі корпоративного підприємства – статуті;
- по-третє, реалізація компетенції загальними зборами має на меті формування волі корпоративного підприємства¹³⁶.

Питання, що належать до компетенції вищого органу корпоративного підприємства, поділяються на дві групи.

Першу групу становлять питання, що належать до виключної компетенції. Їх вирішення не може бути передане (делеговане) іншим органам підприємства.

Питання виключної компетенції, як правило, є наріжними для діяльності корпоративного підприємства, а рішення з них у більшості випадків приймаються на тривалу перспективу. При цьому неможливе не тільки постійне, але й тимчасове делегування вищим органом таких повноважень іншим органам (наприклад, як іноді вказується в статутах деяких підприємств, «на період між проведенням загальних зборів»).

Питання виключної компетенції вищого органу поділяються на дві групи:

- 1) передбачені законом;
- 2) передбачені статутом.

До виключної компетенції вищого органу, передбаченої законом, належать повноваження, передбачені ГК України (ст. 102), ЦК України (ст. 98, ч. 2 ст. 159), Законом про ТОВ та ТДВ (ст. 30), Законом про АТ (ч. 2 ст. 33), Законом України «Про кооперацію» (ч. 2 ст. 15), іншими нормативно-правовими актами.

¹³⁵ Долінская В. В. Акционерное право: основные положения и тенденции: монография / В. В. Долінская. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – С. 240.

¹³⁶ Гарагонич О. В. Загальні збори у системі корпоративного управління акціонерного товариства / О. В. Гарагонич // Матеріали Десятої міжнародної наук.-практ. Інтернет-конференції «Економіко-правові дослідження у XXI столітті: загальні проблеми господарського права на сучасному етапі розвитку суспільства» (21–30 вересня 2012 року, м. Донецьк): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hozpravo.com.ua>

Окрім повноважень, визначених у законодавстві, додаткові питання, віднесені до виключної компетенції загальних зборів, можуть бути закріплені у статуті корпоративного підприємства. Наприклад, статутом приватного АТ (крім товариств, у статутному капіталі яких 50 % і більше акцій належать державі, а також АТ, 50 % і більше акцій яких знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, частка держави в яких становить 100 %) може передбачатися, що загальні збори можуть вирішувати будь-які питання, у тому числі ті, що належать до виключної компетенції наглядової ради. При цьому, якщо кількість акціонерів приватного АТ перевищує 100, рішення про включення до статуту такого приватного АТ відповідного положення має бути прийнято більш як 95 % голосів акціонерів від їх загальної кількості.

До другої групи належать питання загальної компетенції. Загальні збори можуть делегувати ці повноваження наглядовій (спостережній) раді або виконавчому органу корпоративного підприємства шляхом прийняття відповідних рішень. До повноважень цієї групи належать усі інші питання.

Навіть якщо окремі питання віднесені законом або статутом до компетенції іншого органу корпоративного підприємства (наприклад, наглядової ради АТ) загальні збори можуть прийняти рішення з таких питань. При цьому таке прийняття рішень не потребує в подальшому прийняття додатково ще й рішення наглядовою радою, оскільки загальні збори є вищим органом та можуть вирішувати будь-які питання діяльності АТ.

Залежно від періодичності проведення загальні збори бувають чергові (річні) й позачергові.

Чергові (річні) загальні збори характеризуються періодичністю скликання, регламентованістю строків проведення та сталим спектром питань, що включаються до порядку денного. Саме на річних загальних зборах здійснюється оцінка діяльності органів корпоративного підприємства та підбиваються підсумки функціонування підприємства за рік. Лише річні загальні збори визнаються черговими. Законодавцем визначається періодичність скликання таких зборів:

– в АТ та кооперативі – не рідше одного разу на рік (ч. 2 ст. 32 Закону про АТ, ч. 5 ст. 159 ЦК України, ч. 4 ст. 15 Закону України «Про кооперацію»). Причому річні загальні збори АТ проводяться не пізніше 30 квітня наступного за звітним року;

– в ТОВ та ТДВ річні загальні збори учасників скликаються протягом шести місяців наступного за звітним року, якщо інше не встановлено законом (ст. 31 Закону про ТОВ та ТДВ).

Усі інші загальні збори, крім річних, вважаються позачерговими з відповідними наслідками (щодо порядку, строків їх скликання, відшкодування витрат, пов'язаних з їх скликанням і проведенням, особливостей формування порядку денного загальних зборів). Особливістю даного виду загальних зборів є те, що вони скликаються, як правило, для вирішення екстраординарних питань діяльності корпоративного підприємства, що потребують якомога швидшого волевиявлення вищого органу товариства.

Правомочність вищого органу вирішувати питання, що включені до порядку денного у господарських товариствах, залежить від кількості голосів, які належать присутнім за зборах учасникам (представникам учасників), а в кооперативі – від кількості присутніх членів.

Так, загальні збори АТ мають кворум за умови реєстрації для участі у них акціонерів, які сукупно є власниками більш як 50 відсотків голосуючих акцій (ч. 2 ст. 41 Закону про АТ).

Кворум, необхідний для прийняття рішень вищим органом у ТОВ та ТДВ залежить від питань, внесених до порядку денного, а також від способу прийняття рішень. Законодавець у Законі про ТОВ та ТДВ встановив кілька підходів до визначення кворуму загальних зборів учасників та кількості голосів, необхідної для прийняття рішення.

У ТОВ та ТДВ згідно з положенням ст. 34 Закону про ТОВ та ТДВ рішення загальних зборів учасників приймаються відкритим голосуванням, якщо інше не передбачено статутом товариства. Рішення з таких питань, як: а) внесення змін до статуту товариства, прийняття рішення про здійснення діяльності товариством на підставі модельного статуту; б) зміни розміру статутного капіталу товариства; в) прийняття рішень про виділ, злиття, поділ, приєднання, ліквідацію та перетворення товариства, обрання комісії з припинення (ліквідаційної комісії), затвердження порядку припинення товариства, порядку розподілу між учасниками товариства у разі його ліквідації майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, затвердження ліквідаційного балансу товариства приймаються **трьома чвертями** голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань.

Щодо окремих питань (затвердження грошової оцінки негрошового вкладу учасника; перерозподілу часток між учасниками товариства; створення інших органів товариства, визначення порядку їх діяльності; прийняття рішення про придбання товариством частки (частини частки) учасника) рішення приймаються **одностайно** всіма учасниками товариства, які

мають право голосу з відповідних питань. Така ж кількість голосів потрібна для прийняття вищим органом рішень шляхом опитування (ч. 10 ст. 35 Закону про ТОВ та ТДВ).

Згідно з положеннями ч. 4 ст. 34 Закону про ТОВ та ТДВ рішення загальних зборів учасників з усіх інших питань приймаються **більшістю** голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань.

Крім того, законодавець надав можливість самому товариству визначати інші вимоги щодо кількості голосів, необхідної для прийняття рішення. Так, згідно з ч. 5 ст. 34 Закону про ТОВ та ТДВ статутом товариства може встановлюватися інша кількість голосів учасників товариства (але не менше, ніж більшість голосів), необхідна для прийняття рішень з питань порядку денного загальних зборів учасників, крім рішень, які відповідно до цього Закону приймаються одностайно. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства.

Кожен учасник товариства має право бути присутнім на загальних зборах учасників. Кожен учасник товариства на загальних зборах учасників має кількість голосів, пропорційну до розміру його частки у статутному капіталі товариства, якщо інше не передбачено статутом.

Закон про ТОВ та ТДВ передбачає можливість проведення загальних зборів у режимі відеоконференції та можливість заочного голосування на зборах, а також прийняття рішення шляхом письмового опитування.

У свою чергу, загальні збори членів кооперативу правомочні вирішувати питання, якщо на них присутні більше половини його членів, а збори уповноважених – за наявності не менше двох третин уповноважених.

За загальним правилом рішення вищим органом приймаються відповідно до статуту корпоративного підприємства відкритим або таємним голосуванням простою більшістю голосів учасників (членів) підприємства, присутніх на його загальних зборах. У випадках, передбачених законодавством або статутом, для прийняття загальними зборами рішень може встановлюватися більша кількість голосів.

На завершення слід зауважити, що хоча вищий орган має максимальний обсяг повноважень і є найбільш репрезентативним органом корпоративного підприємства, вираження волі підприємства при реалізації його господарської компетенції шляхом безпосереднього контакту з іншими учасниками господарських відносин законодавцем покладається на інші органи корпоративного підприємства, насамперед виконавчий орган.

4. Виконавчі органи управління корпоративних підприємств

Виконавчий орган корпоративного підприємства є ключовою ланкою структури корпоративного управління, оскільки на нього покладається поточне керівництво діяльністю підприємства, що передбачає реалізацію господарських цілей, стратегії і політики підприємства. Саме через нього корпоративне підприємство реалізує господарську правосуб'єктність у сфері господарювання, набуває суб'єктивні права та обов'язки як учасник відповідних відносин і здійснює їх, у т.ч. у сфері господарювання.

Виконавчий орган корпоративного підприємства є одним із органів управління.

Як правило, при прийнятті рішення про створення корпоративного підприємства його засновники одночасно приймають рішення про створення виконавчого органу, його склад, компетенцію та порядок усунення виконавчого органу від виконання своїх обов'язків. Це обумовлено тим, що таке обрання відбувається на етапі, коли самого корпоративного підприємства як юридичної особи і суб'єкта господарських відносин, що діє через свої органи, ще не існує.

Натомість у вже існуючих корпоративних підприємствах створення виконавчого органу віднесено до компетенції вищого органу підприємства. Винятком є АТ, в якому обрання членів виконавчого органу згідно з п. 8 ч. 2 ст. 52 Закону про АТ віднесено до компетенції наглядової ради. При цьому статутом обрання членів виконавчого органу АТ може бути віднесено і до компетенції загальних зборів АТ (п. 27 ч. 2 ст. 33 Закону про АТ).

У корпоративному підприємстві виконавчий орган може бути колегіальним, тобто складатись з декількох осіб, або одноособовим – це такий виконавчий орган підприємства, який складається з однієї особи. При цьому у корпоративному підприємстві водночас може існувати тільки один виконавчий орган.

Назвою колегіального виконавчого органу в корпоративному підприємстві відповідно до установчих документів або закону може бути «правління», «дирекція» тощо. У свою чергу, одноособовий виконавчий орган може створюватися з назвою «директор», «генеральний директор», а в кооперації – «голова кооперативу».

Кількісний склад виконавчого органу, порядок призначення його членів визначаються статутом підприємства. Порядок скликання та проведення

засідань колегіального виконавчого органу встановлюється статутом або положенням про виконавчий орган корпоративного підприємства.

Порядок скликання та визначення кворуму в засіданні колегіального виконавчого органу корпоративного підприємства повинні передбачатися в установчих документах товариства. У разі їх неврегульованості необхідно за аналогією застосовувати положення законодавства, що встановлюють кворум та інші питання щодо загальних зборів відповідного підприємства (обов'язковість повідомлення усіх членів колегіального виконавчого органу про проведення засідання, надання інформації з питань порядку денного, правомочність, порядок прийняття рішення).

За системним аналізом норм ЦК України (ст. 99), ГК України (ст. 89), Закону про ТОВ та ТДВ (ст. ст. 39, 40), Закону про АТ (ст. ст. 58, 59, 60, 61), Закону України «Про кооперацію» (ст. 16) виконавчий орган корпоративного підприємства вирішує всі питання, пов'язані з управлінням поточною діяльністю підприємства, крім питань, що є компетенцією вищого або іншого органу підприємства.

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 12 січня 2010 року № 1-рп/2010 наголошує, що виконавчий орган товариства вирішує всі питання, пов'язані з управлінням поточною діяльністю товариства, крім питань, що є компетенцією загальних зборів учасників товариства або іншого його органу. Здійснюючи управлінську діяльність, виконавчий орган реалізує колективну волю учасників товариства, які є носіями корпоративних прав¹³⁷. Тобто виконавчий орган являє собою орган управління, який реалізує господарську компетенцію корпоративного підприємства, виражаючи його волю у відносинах з іншими суб'єктами господарського права¹³⁸.

На відміну від вищого та наглядового органів, повноваження виконавчого органу щодо реалізації господарської компетенції корпоративного підприємства законодавцем не конкретизуються. Законодавець надає можливість деталізації таких повноважень самому корпоративному підприємству у його статуті та/або у положенні про виконавчий орган (ч. 4 ст. 57 ГК України, ч. 5 ст. 58 Закону про АТ, п. 2 ч. 5 ст. 11 Закону про ТОВ та ТДВ, ч. 2 ст. 8 Закону України «Про кооперацію»).

¹³⁷ Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2010 від 12 січня 2010 року «У справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Міжнародний фінансово-правовий консалтинг» про офіційне тлумачення частини третьої статті 99 Цивільного кодексу України» // Офіційний вісник України. – 2010. – № 3. – Ст. 113.

¹³⁸ Гарагонич О.В. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему уповноважених органів / О.В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 5 – С. 127–131: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/5_2016/38.pdf.

Здійснюючи управлінську діяльність, виконавчий орган реалізує колективну волю учасників (членів) корпоративного підприємства, які є носіями корпоративних прав. Голова та інші члени виконавчого органу, здійснюючи управління корпоративним підприємством у межах правил, встановлених установчими документами, зобов'язані діяти виключно в інтересах підприємства та його учасників (членів), добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень (ч. 3 ст. 92 ЦК України).

У разі, якщо в статуті корпоративного підприємства передбачено, що його виконавчий орган діє у складі кількох осіб, а отже, голова колегіального виконавчого органу не є самостійним органом управління, тому для набуття підприємством цивільних прав і обов'язків він на підставі ч. 2 ст. 99 ЦК України повинен виносити відповідні питання на розгляд засідання виконавчого органу чи загальних зборів.

Виконавчий орган корпоративного підприємства підзвітний загальним зборам, а в АТ, ТОВ, ТДВ та кооперативі і наглядовій (спостережній) раді, організовує виконання їх рішень. Виконавчий орган діє від імені корпоративного підприємства у межах, встановлених статутом і законом.

Членом виконавчого органу може бути будь-яка фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність і не є членом наглядової ради чи ревізійної комісії корпоративного підприємства. При цьому членами виконавчого органу можуть бути також і особи, які не є учасниками (членами) корпоративного підприємства.

Члени виконавчого органу корпоративного підприємства можуть бути у будь-який час усунені від виконання своїх обов'язків, якщо в установчих документах не визначені підстави усунення членів виконавчого органу від виконання своїх обов'язків.

5. Наглядова (спостережна) рада

Чинне законодавство передбачає можливість створення у деяких корпоративних підприємствах (АТ, ТОВ, ТДВ, кооператив) наглядового органу. Залежно від організаційно-правової форми корпоративного підприємства цей орган може називатися:

– наглядова рада – в господарських товариствах (ч. 2 ст. 89 ГК України), в акціонерних (ст. 51 Закону про АТ), в ТОВ та ТДВ (ст. 38 Закону про ТОВ та ТДВ);

– спостережна рада – у кооперативі (ч. 3 ст. 101, 105 ГК України, ст. 17 Закону України «Про кооперацію»).

На практиці створення такого органу в корпоративному підприємстві обумовлюється необхідністю постійного контролю за діяльністю виконавчого органу, а також захисту прав та інтересів учасників (членів) корпоративного підприємства у період між проведенням загальних зборів.

Питання створення та діяльності наглядової (спостережної) ради в АТ, ТОВ (ТДВ) та кооперативі регулюються законодавцем по-різному, що вимагає окремого їх розгляду.

Наглядова рада АТ є колегіальним органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства і в межах компетенції, визначеної статутом та Законом про АТ, здійснює управління АТ, а також контролює та регулює діяльність виконавчого органу.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 51 у публічних АТ створення наглядової ради є обов'язковим. У приватних АТ з кількістю акціонерів 10 і більше осіб створення наглядової ради є також обов'язковим.

У разі якщо в приватному АТ кількість акціонерів становить 10 і більше осіб і всі акціонери є афілійованими один до одного, створення наглядової ради є необов'язковим.

У приватному АТ у разі відсутності наглядової ради її повноваження здійснюються загальними зборами (ч. 2 ст. 51 Закону про АТ).

Треба відзначити, що закон вимагає особистого виконання членом наглядової ради своїх обов'язків.

Порядок роботи, виплати винагороди та відповідальність членів наглядової ради визначаються:

- Законом про АТ;
- для публічного АТ – положенням про винагороду членів наглядової ради;
- для приватного АТ – статутом такого товариства або положенням про наглядову раду, або положенням про винагороду членів наглядової ради;
- цивільно-правовим чи трудовим договором (контрактом), що укладається з членом наглядової ради.

Згідно з положенням ст. 51¹ Закону про АТ **діяльність наглядової ради є прозорою**, що знаходить своє зовнішнє відображення в тому, що наглядова рада публічного АТ щороку повинна готувати звіт про свою роботу. Звіт наглядової ради публічного АТ є окремою складовою частиною річного звіту товариства та підлягає оприлюдненню відповідно до вимог законодавства, передбачених для порядку та строків оприлюднення річного звіту товариства. Підготовка звіту наглядовою радою приватного АТ про свою діяльність є її правом, а не обов'язком.

До компетенції наглядової ради належить вирішення питань, передбачених Законом про АТ та статутом.

До виключної компетенції наглядової ради належить:

1) затвердження внутрішніх положень, якими регулюється діяльність товариства, крім тих, що віднесені до виключної компетенції загальних зборів Законом про АТ, та тих, що рішенням наглядової ради передані для затвердження виконавчому органу;

1-1) затвердження положення про винагороду членів виконавчого органу АТ;

1-2) затвердження звіту про винагороду членів виконавчого органу АТ;

2) підготовка порядку денного загальних зборів, прийняття рішення про дату їх проведення та про включення пропозицій до порядку денного, крім скликання акціонерами позачергових загальних зборів;

2-1) формування тимчасової лічильної комісії у разі скликання загальних зборів наглядовою радою, якщо інше не встановлено статутом товариства;

2-2) затвердження форми і тексту бюлетеня для голосування;

3) прийняття рішення про проведення чергових або позачергових загальних зборів відповідно до статуту товариства та у випадках, встановлених Законом про АТ;

4) прийняття рішення про продаж раніше викуплених товариством акцій;

5) прийняття рішення про розміщення товариством інших цінних паперів, крім акцій;

6) прийняття рішення про викуп розміщених товариством інших, крім акцій, цінних паперів;

7) затвердження ринкової вартості майна у випадках, передбачених Законом про АТ;

8) обрання та припинення повноважень голови і членів виконавчого органу;

9) затвердження умов контрактів, які укладатимуться з членами виконавчого органу, встановлення розміру їх винагороди;

10) прийняття рішення про відсторонення голови або члена виконавчого органу від здійснення повноважень та обрання особи, яка тимчасово здійснюватиме повноваження голови виконавчого органу;

11) обрання та припинення повноважень голови і членів інших органів товариства;

11-1) призначення і звільнення керівника підрозділу внутрішнього аудиту (внутрішнього аудитора);

11-2) затвердження умов трудових договорів, що укладаються з працівниками підрозділу внутрішнього аудиту (з внутрішнім аудитором), встановлення розміру їхньої винагороди, у тому числі заохочувальних та компенсаційних виплат;

11-3) здійснення контролю за своєчасністю надання (опублікування) товариством достовірної інформації про його діяльність відповідно до законодавства, опублікування товариством інформації про принципи (кодекс) корпоративного управління товариства;

11-4) розгляд звіту виконавчого органу та затвердження заходів за результатами його розгляду у разі віднесення статутом товариства питання про призначення та звільнення голови та членів виконавчого органу до ключової компетенції наглядової ради;

12) обрання реєстраційної комісії, за винятком випадків, встановлених Законом про АТ;

13) обрання аудитора (аудиторської фірми) товариства для проведення аудиторської перевірки за результатами поточного та/або минулого (минулих) року (років) та визначення умов договору, що укладатиметься з таким аудитором (аудиторською фірмою), встановлення розміру оплати його (її) послуг;

13-1) затвердження рекомендацій загальним зборам за результатами розгляду висновку зовнішнього незалежного аудитора (аудиторської фірми) товариства для прийняття рішення щодо нього;

14) визначення дати складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядку та строків виплати дивідендів у межах граничного строку, визначеного ч. 2 ст. 30 Закону про АТ;

15) визначення дати складення переліку акціонерів, які мають бути повідомлені про проведення загальних зборів відповідно до ч. 1 ст. 35 Закону про АТ та мають право на участь у загальних зборах відповідно до ст. 34 зазначеного Закону;

16) вирішення питань про участь товариства у промислово-фінансових групах та інших об'єднаннях;

16-1) вирішення питань про створення та/або участь в будь-яких юридичних особах, їх реорганізацію та ліквідацію;

16-2) вирішення питань про створення, реорганізацію та/або ліквідацію структурних та/або відокремлених підрозділів товариства;

17) вирішення питань, віднесених до компетенції наглядової ради розділом XVI Закону про АТ, у разі злиття, приєднання, поділу, виділу або петровення товариства;

18) прийняття рішення про надання згоди на вчинення значного правочину або про попереднє надання згоди на вчинення такого правочину у випадках, передбачених ст. 70 Закону про АТ, та про надання згоди на вчинення правочинів із заінтересованістю у випадках, передбачених ст. 71 зазначеного Закону;

19) визначення ймовірності визнання товариства неплатоспроможним внаслідок прийняття ним на себе зобов'язань або їх виконання, у тому числі внаслідок виплати дивідендів або викупу акцій;

20) прийняття рішення про обрання оцінювача майна товариства та затвердження умов договору, що укладатиметься з ним, встановлення розміру оплати його послуг;

21) прийняття рішення про обрання (заміну) депозитарної установи, яка надає АТ додаткові послуги, затвердження умов договору, що укладатиметься з нею, встановлення розміру оплати її послуг;

22) надсилання оферти акціонерам відповідно до ст. ст. 65–65-1 Закону про АТ;

23) вирішення інших питань, що належать до виключної компетенції наглядової ради згідно із статутом АТ.

Питання, що належать до виключної компетенції наглядової ради АТ, не можуть вирішуватися іншими органами товариства, крім загальних зборів, за винятком випадків, встановлених Законом про АТ.

Характерною рисою волеутворення, в якому бере участь наглядова рада, є спрямованість цієї волі. Сформована наглядовою радою воля спрямована насамперед на виконавчий орган, а не на третіх осіб, що знаходяться поза межами корпоративних відносин¹³⁹. Це пов'язано з тим, що наявність наглядової ради у системі органів АТ повинна сприяти балансу інтересів у товаристві, оскільки це послаблює позицію виконавчого органу¹⁴⁰. Саме тому член наглядової ради АТ не може бути одночасно членом виконавчого органу товариства (ч. 2 ст. 53 Закону про АТ).

Аналіз зазначених вище питань компетенції наглядової ради дає підстави зробити висновок, що наглядова рада АТ є **органом управління загальної компетенції**, який здійснює загальне керівництво товариством у період

¹³⁹ Корпоративные отношения: комплексные проблемы теоретического изучения и нормативно-правового регулирования: монография / отв. ред. Е.Д. Тягай. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2014. – С. 100.

¹⁴⁰ Долинская В.В. Общее собрание акционеров: монография / В.В. Долинская. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2016. – С. 19.

між загальними зборами. Здійснюючи стратегічне управління, саме наглядова рада контролює дотримання виконавчим органом виробленої стратегії реалізації господарської компетенції АТ і, в разі необхідності, здійснює регулювання діяльності виконавчого органу ¹⁴¹.

Члени наглядової ради АТ обираються акціонерами під час проведення загальних зборів товариства на строк не більший ніж три роки. Статутом приватного АТ може бути передбачено інший строк повноважень наглядової ради, але такий строк не може перевищувати три роки.

Спосіб обрання членів наглядової ради залежить від типу АТ.

Обрання членів наглядової ради публічного АТ здійснюється виключно шляхом кумулятивного голосування.

Обрання членів наглядової ради приватного АТ здійснюється шляхом кумулятивного голосування, якщо інший спосіб не встановлений статутом АТ.

Кількісний склад наглядової ради відповідно до положень ч. 11 ст. 53 Закону про АТ встановлюється статутом АТ. Мінімальна кількість членів наглядової ради публічного АТ не може бути меншою ніж п'ять осіб.

Одна й та сама особа може обиратися до складу наглядової ради неодноразово. Членом наглядової ради АТ може бути лише фізична особа. Член наглядової ради не може бути одночасно членом виконавчого органу та/або членом ревізійної комісії (ревізором) цього товариства. До складу наглядової ради обираються акціонери або особи, які представляють їхні інтереси (далі – представники акціонерів), та/або незалежні директори.

Голова наглядової ради АТ обирається членами наглядової ради з їх числа простою більшістю голосів від кількісного складу наглядової ради, якщо інше не передбачено статутом товариства.

Наглядова рада має право в будь-який час переобрати голову наглядової ради.

Засідання наглядової ради АТ скликаються за ініціативою голови наглядової ради або на вимогу члена наглядової ради. Засідання наглядової ради також скликаються на вимогу ревізійної комісії, виконавчого органу чи його члена, інших осіб, визначених статутом АТ, які беруть участь у засіданні наглядової ради.

На вимогу наглядової ради в її засіданні або в розгляді окремих питань порядку денного засідання беруть участь члени виконавчого органу та інші

¹⁴¹ Гарагонич О.В. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему уповноважених органів / О.В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 5 – С. 127–131: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/5_2016/38.pdf.

визначені нею особи в порядку, встановленому положенням про наглядову раду.

Засідання наглядової ради проводяться в міру необхідності з періодичністю, визначеною статутом, але не рідше одного разу на квартал.

Засідання наглядової ради є правомочним, якщо в ньому бере участь більше половини її складу.

Рішення наглядової ради приймається простою більшістю голосів членів наглядової ради, які беруть участь у засіданні та мають право голосу, якщо для прийняття рішення статутом АТ не встановлюється більша кількість голосів.

Статут АТ може передбачати порядок прийняття наглядовою радою рішення шляхом проведення заочного голосування (опитування).

На засіданні наглядової ради кожний член наглядової ради має один голос.

Статутом товариства може передбачатися право вирішального голосу голови наглядової ради у разі рівного розподілу голосів членів наглядової ради під час прийняття рішень.

Протокол засідання наглядової ради оформлюється протягом п'яти днів після проведення засідання.

Наглядова рада АТ може утворювати постійні чи тимчасові **комітети** з числа її членів для вивчення і підготовки питань, що належать до компетенції наглядової ради. Тривалий час запозичена українським законодавцем американська практика створення комітетів у складі наглядової ради в умовах відсутності концепції незалежних директорів не давала бажаних результатів. Адже можливість утворення комітетів для «вивчення і підготовки» будь-яких питань, що входять до компетенції наглядової ради (п. 1 ст. 56 Закону про АТ), не має сенсу, якщо остаточне рішення в будь-якому випадку приймається всім складом наглядової ради (п. 3 ст. 56 Закону про АТ). Певні зрушення у цьому напрямі намітилися із запровадженням у корпоративному законодавстві інституту незалежних директорів.

Так, у публічному АТ та АТ, у статутному капіталі якого більше 50 % акцій (часток, паїв) належить державі, а також АТ, 50 % і більше акцій (часток, паїв) якого знаходяться у статутних капіталах господарських товариств, частка держави в яких становить 100 %, обов'язково утворюються: а) комітет з питань аудиту, б) комітет з питань визначення винагороди посадовим особам товариства і в) комітет з питань призначень. При цьому комітет з винагород та комітет з питань призначень можуть бути об'єднані. Комітет з питань аудиту, комітет з винагород і комітет з питань призначень

очолюють члени наглядової ради товариства, які є незалежними директорами. Більшість членів зазначених комітетів повинні становити незалежні директори.

Порядок утворення та діяльності комітетів встановлюється статутом та/або положенням про наглядову раду товариства, а також положеннями про комітети наглядової ради, що затверджуються наглядовою радою товариства.

Рішення про утворення комітету та про перелік питань, які передаються йому для вивчення і підготовки, приймаються простою більшістю голосів членів наглядової ради, якщо статутом не встановлено більшої кількості голосів, необхідної для прийняття такого рішення.

Висновки комітетів розглядаються наглядовою радою. Комітети наглядової ради повинні складатися принаймні з трьох членів, якщо інше не передбачено внутрішніми документами товариства.

Комітети наглядової ради виконують обов'язки відповідно до свого предмета відання та у визначеному наглядовою радою порядку доповідають їй про результати своєї діяльності не менше одного разу на рік, крім комітету з питань аудиту, який повинен доповідати не менше одного разу на шість місяців. Такі відомості оприлюднюються на веб-сайті товариства протягом трьох робочих днів після їх затвердження наглядовою радою.

Відповідно до ч. 7 ст. 56 Закону про АТ наглядова рада за пропозицією голови наглядової ради у встановленому порядку має право обрати корпоративного секретаря.

Корпоративний секретар є особою, яка відповідає за взаємодію АТ з акціонерами та/або інвесторами.

Загальні збори АТ можуть прийняти рішення про дострокове **припинення повноважень членів наглядової ради** та одночасне обрання нових членів (ст. 57 Закону про АТ).

Без рішення загальних зборів повноваження члена наглядової ради припиняються:

- 1) за його бажанням за умови письмового повідомлення про це товариства за два тижні;
- 2) в разі неможливості виконання обов'язків члена наглядової ради за станом здоров'я;
- 3) в разі набрання законної сили вироком чи рішенням суду, яким його засуджено до покарання, що виключає можливість виконання обов'язків члена наглядової ради;

4) в разі смерті, визнання його недієздатним, обмежено дієздатним, безвісно відсутнім, померлим;

5) у разі отримання АТ письмового повідомлення про заміну члена наглядової ради, який є представником акціонера.

Статутом товариства можуть бути передбачені додаткові підстави для припинення повноважень члена наглядової ради.

З припиненням повноважень члена наглядової ради одночасно припиняється дія договору (контракту), укладеного з ним.

У разі якщо обрання членів наглядової ради здійснювалося шляхом кумулятивного голосування, рішення загальних зборів про дострокове припинення повноважень може прийматися тільки стосовно всіх членів наглядової ради.

Наглядова рада ТОВ (ТДВ)

За аналогією з АТ положеннями ст. 38 нового Закону про ТОВ та ТДВ також передбачена можливість створення наглядової ради для цих організаційно-правових форм. Утворення такого органу треба передбачити у статуті. Наглядова рада в межах компетенції, визначеної цим документом, контролює та регулює діяльність виконавчого органу товариства. Зокрема, до компетенції наглядової ради може бути віднесено обрання одноосібного виконавчого органу товариства або членів колегіального виконавчого органу товариства (всіх чи окремо одного або декількох з них), зупинення та припинення їхніх повноважень, встановлення розміру винагороди членам виконавчого органу товариства.

Порядок діяльності наглядової ради, її компетенція, кількість членів і порядок їх обрання, у тому числі незалежних членів наглядової ради, розмір винагороди членів наглядової ради, а також порядок обрання та припинення їхніх повноважень також визначаються статутом товариства. Наглядовій раді товариства можуть бути делеговані повноваження загальних зборів учасників, крім віднесених до виключної компетенції загальних зборів учасників.

З кожним членом наглядової ради укладається цивільно-правовий договір або трудовий контракт. Цивільно-правовий договір може бути оплатним чи безоплатним.

Спостережна рада кооперативу

У корпоративних підприємствах, які функціонують в організаційно-правовій формі кооперативу, функції наглядового органу виконує спостережна рада.

Порядок обрання спостережної ради та її голови, а також порядок діяльності спостережної ради встановлюються ст. 17 Закону України «Про кооперацію», ст.105 ГК України, а також статутом кооперативу.

Спостережна рада як орган корпоративного управління кооперативу здійснює контроль за додержанням статуту кооперативу та за діяльністю виконавчого органу управління (виконавчого директора) кооперативу.

Утворення спостережної ради у кооперативі допускається тільки за певних умов і у певному кількісному складі.

Так, спостережна рада може створюватися тільки у кооперативі, в якому кількість членів перевищує 50 осіб. При цьому спостережна рада кооперативу обирається у кількості 3–5 чоловік.

Спостережна рада обирається загальними зборами з числа членів кооперативу. Члени кооперативу працюють у спостережній раді на громадських засадах.

До складу спостережної ради кооперативу не можуть входити члени правління чи члени ревізійної комісії (ревізор) кооперативу.

Спостережна рада кооперативу у своїй діяльності підзвітна загальним зборам членів кооперативу.

Повноваження членів спостережної ради кооперативу можуть бути достроково припинені за рішенням загальних зборів членів кооперативу.

6. Ревізійна комісія (ревізор)

Корпоративний контроль – це можливість нагляду внутрішніми органами та зовнішніми суб'єктами контролю за фінансово–господарською діяльністю товариства, що здійснюється способами, передбаченими законодавством та локальними актами корпоративного підприємства з можливістю впливу на таку діяльність¹⁴².

Для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю у корпоративному підприємстві може створюватися контрольний орган.

У корпоративному підприємстві контрольний орган може бути колегіальним (ревізійна комісія) або одноособовим (ревізор) (ч. 1 ст. 73 Закону про АТ). При цьому одноособовий контрольний орган – ревізор, згідно із законодавством може створюватися не у всіх корпоративних підприєм-

¹⁴² Мягкий А.В. Корпоративне управління за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Мягкий Андрій Вікторович; НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України. – К., 2017. – С. 15.

ствах, а тільки в АТ (ст. 73 Закону про АТ) та в кооперативі (ч. 2 ст. 106 ГК України, ст. 18 Закону України «Про кооперацію»).

Членами ревізійної комісії (ревізором) корпоративного підприємства можуть бути обрані тільки учасники (члени) підприємства.

Залежно від виду корпоративного підприємства формування контрольного органу може мати певні особливості.

Включення до системи корпоративного управління АТ інституту ревізійної комісії (ревізора) як органу корпоративного контролю покликане забезпечити спеціалізацію у виконанні контрольно-ревізійної функції, яка вимагає застосування спеціальних знань і умінь в області фінансового аналізу, у тому числі з метою вироблення пропозицій з раціоналізації фінансової діяльності підприємства і поліпшення його показників¹⁴³.

У приватних АТ з кількістю акціонерів, що не перевищує 100 осіб, може запроваджуватися посада ревізора або обиратися ревізійна комісія, а в товариствах з кількістю акціонерів більше 100 осіб може обиратися лише ревізійна комісія.

Ревізійна комісія (ревізор) може обиратися для проведення спеціальної перевірки фінансово-господарської діяльності товариства або на визначений період.

Строк повноважень членів ревізійної комісії (ревізора) встановлюється на період до дати проведення чергових річних загальних зборів, якщо статутом товариства, або положенням про ревізійну комісію, або рішенням загальних зборів АТ не передбачено інший строк повноважень, але не більше ніж на п'ять років.

В АТ не можуть бути членами ревізійної комісії (ревізором):

- 1) член наглядової ради;
- 2) член виконавчого органу;
- 3) корпоративний секретар;
- 4) особа, яка не має повної цивільної дієздатності;
- 5) члени інших органів товариства.

Члени ревізійної комісії (ревізор) не можуть входити до складу лічильної комісії товариства.

Права та обов'язки членів ревізійної комісії (ревізора) визначаються Законом про АТ, іншими актами законодавства, статутом, а також договором, що укладається з кожним членом ревізійної комісії (ревізором).

¹⁴³ Переверзев О.М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О.М. Переверзев. – Донецьк, 2004. – С. 18.

При реалізації господарської компетенції АТ участь контрольного органу у формуванні волі товариства обмежується правом вносити пропозиції до порядку денного загальних зборів АТ та вимагати скликання позачергових загальних зборів, а також можливістю членів ревізійної комісії (ревізора) бути присутніми на загальних зборах та брати участь в обговоренні питань порядку денного з правом дорадчого голосу¹⁴⁴.

Згідно з положенням ч. 1 ст. 74 Закону про АТ ревізійна комісія (ревізор) проводить перевірку фінансово-господарської діяльності АТ за результатами фінансового року, якщо інше не передбачено статутом товариства. За підсумками такої перевірки діяльності АТ за результатами фінансового року ревізійна комісія (ревізор) готує висновок, в якому міститься інформація про: підтвердження достовірності та повноти даних фінансової звітності за відповідний період; факти порушення законодавства під час провадження фінансово-господарської діяльності, а також встановленого порядку ведення бухгалтерського обліку та подання звітності.

У **кооперативі** ревізійна комісія (ревізор) обирається загальними зборами з числа членів кооперативу у порядку, встановленому його статутом. У кооперативі, до складу якого входить менше ніж 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор.

Членами ревізійної комісії (ревізором) не можуть бути члени правління кооперативу чи його спостережної ради.

На відміну від наглядової (спостережної) ради діяльність ревізійної комісії (ревізора) різниється періодичністю та не охоплює контролю за всією поточною діяльністю корпоративного підприємства, а носить вибіркового характер. Так, періодичний контроль здійснюється ревізійною комісією (ревізором) у процесі проведення перевірок щодо поставлених вищим органом корпоративного підприємства конкретних завдань.

Крім того, річна фінансова звітність публічного АТ підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором (аудиторською фірмою). Посадові особи товариства зобов'язані забезпечити доступ незалежного аудитора (аудиторської фірми) до всіх документів, необхідних для перевірки результатів фінансово-господарської діяльності товариства.

Незалежним аудитором (аудиторською фірмою) не може бути:

- 1) афілійована особа товариства;
- 2) афілійована особа посадової особи товариства;

¹⁴⁴ Гарагонич О.В. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему уповноважених органів / О.В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 5. – С. 127–131: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/5_2016/38.pdf.

3) особа, яка не є незалежною від товариства, що підлягає перевірці. Вимоги до забезпечення незалежності аудитора встановлюються законодавством України, що регулює аудиторську діяльність (це положення вводиться в дію з 01.10.2018 р.).

Така перевірка діяльності АТ також має бути проведена на вимогу акціонера (акціонерів), який (які) є власником (власниками) більше 10 % голосуючих акцій товариства. У такому разі акціонер (акціонери) самостійно укладає (укладають) з визначеним ним (ними) аудитором (аудиторською фірмою) договір про проведення аудиторської перевірки фінансово-господарської діяльності товариства, в якому зазначається обсяг перевірки.

Аудиторська перевірка на вимогу акціонера (акціонерів), який є власником більше ніж 10 % голосуючих акцій товариства, може проводитися не частіше двох разів на календарний рік.

У ТОВ та ТДВ проведення перевірки фінансової звітності здійснюється шляхом аудиту. Відповідно до положень ч. 1 ст. 41 Закону про ТОВ та ТДВ на вимогу учасника чи учасників, яким сукупно належить 10 % і більше статутного капіталу товариства, проводиться аудит фінансової звітності товариства із залученням аудитора (аудиторської фірми), не пов'язаного (не пов'язаної) майновими інтересами з товариством, посадовими особами товариства чи з його учасниками. Учасник (учасники) товариства, які ініціювали це, самостійно укладає з визначеним ним аудитором (аудиторською фірмою) договір про проведення аудиту фінансової звітності товариства, в якому зазначається обсяг аудиторських послуг, та здійснює витрати, пов'язані з проведенням аудиту.

У кооперативі перевірці результатів фінансово-господарської діяльності кооперативу проводяться ревізійною комісією (ревізором) за власною ініціативою, а також за рішенням загальних зборів чи на вимогу не менш як 10 % членів кооперативу.

На вимогу ревізійної комісії (ревізора) надаються будь-які матеріали, бухгалтерські та інші документи, а також пояснення посадових осіб кооперативу.

Ревізійна комісія (ревізор) складає висновок за річними звітами про результати діяльності кооперативу.

Дедалі частіше у юридичній літературі висловлюються думка про те, що включення ревізійної комісії (ревізора) до системи органів корпоративного підприємства на сучасному етапі не виправдане. На практиці ревізійна комісія, зазвичай, виконує вказівки наглядової (спостережної) ради та виконавчого органу і не забезпечує об'єктивності результатів перевірки фінансово-господарської діяльності корпоративних підприємств.

7. Корпоративний секретар

Корпоративний секретар – це особа, обрана наглядовою радою за пропозицією її голови, яка відповідає за взаємодію АТ з акціонерами та/або інвесторами, сприяє координації роботи всіх органів управління АТ, обміну інформацією між цими органами та акціонерами, готує проекти корпоративних документів, вирішує інші юридичні та організаційні питання, пов’язані з корпоративним управлінням у товаристві.

Згідно з ч. 2 ст. 51 Закону про АТ у приватному АТ разі відсутності наглядової ради її повноваження здійснюються загальними зборами. Таким чином, за відсутності в товаристві наглядової ради корпоративний секретар обирається загальними зборами. Закон також не забороняє делегувати це повноваження виконавчому органу товариства.

Попри те, що інститут корпоративного секретаря у світовій практиці відомий вже давно, в Україні на законодавчому рівні його було запроваджено тільки у 2008 році з прийняттям Закону про АТ. До цього часу, хоч термін «корпоративний секретар» не був передбачений законом, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, починаючи з 2003 року, рекомендувала АТ з метою ефективного організаційного та інформаційного забезпечення діяльності органів товариства, належного інформування акціонерів та заінтересованих осіб запровадити посаду корпоративного секретаря. Аналогічні рекомендації містяться і зараз у п. 3.1.16 Принципів корпоративного управління, затверджених рішенням НКЦПФР від 22 липня 2014 року № 955.

Наразі в Україні правовий статус корпоративного секретаря в АТ визначається нормами Закону про АТ (ст. ст. 56, 73, 78), статутом та іншими внутрішніми документами АТ.

При цьому правовий статус і компетенція корпоративного секретаря конкретного АТ відповідно до змісту Закону про АТ може визначатися декількома способами:

- загальними зборами АТ у статуті товариства;
- загальними зборами АТ у положенні про наглядову раду або іншому внутрішньому документі;
- наглядовою радою АТ своїм рішенням (положенням, затвердженим наглядовою радою).

Залежно від способу визначення правового статусу і компетенції, а також від змісту конкретних рішень, корпоративний секретар може бути:

– окремим органом АТ, передбаченим статутом, а отже, і посадовою особою органів управління АТ;

– посадовою особою органів управління АТ – членом наглядової ради;

– особою, що не має статусу посадової особи органів управління АТ.

При цьому функції корпоративного секретаря особа може виконувати як працівник, уклавши з АТ трудовий договір, або на підставі укладеного з товариством цивільно-правового договору.

На корпоративного секретаря статутом та внутрішніми документами АТ може бути покладено виконання таких завдань:

– забезпечення організаційно-технічних та юридичних дій щодо скликання та проведення загальних зборів АТ, засідань наглядової ради, виконавчого органу та ревізійної комісії, організації голосування на них (у тому числі, шляхом опитування членів цих органів АТ), ведення та зберігання протоколів засідань цих органів;

– контроль за виконанням рішень наглядової ради, аналіз їх дієвості та ефективності;

– виконання обов'язків секретаря загальних зборів АТ;

– забезпечення надання своєчасної та достовірної інформації про товариство органам товариства та акціонерам;

– забезпечення зв'язку з акціонерами, у тому числі роз'яснення акціонерам їх прав, розгляд звернень акціонерів щодо порушення їх прав;

– забезпечення обміну інформацією про діяльність АТ між товариством та іншими заінтересованими особами;

– забезпечення збереження інформації з обмеженим доступом (конфіденційної чи таємної);

– забезпечення розробки проектів статуту, внутрішніх документів АТ, змін та доповнень до них;

– зберігання документів товариства (включаючи архів товариства), забезпечення їх узгодженості та взаємодоповнюваності;

– надання органам товариства висновків та розробка пропозицій щодо приведення внутрішніх документів АТ у відповідність до законодавства;

– ініціювання та контроль впровадження найкращої практики корпоративного управління в АТ;

– участь у провадженні процедур щодо уникнення конфлікту інтересів посадових осіб АТ;

– вирішення інших організаційних та правових питань, пов'язаних з корпоративним управлінням в АТ.

Корпоративний секретар повинен володіти необхідними для виконання своїх завдань знаннями, бездоганною репутацією, а також користуватися довірою з боку акціонерів (учасників).

8. Інші органи корпоративних підприємств

Чинним законодавством передбачається можливість утворення корпоративними підприємствами інших органів, окрім вищого, виконавчого та контрольно-наглядових.

На практиці утворення інших органів корпоративного підприємства пов'язане із прийняттям вищим органом або судом рішення про припинення такого підприємства. До таких органів можуть бути віднесені комісія з припинення (п. 1 ч. 6 ст. 83 Закону про АТ, п. 13 ч. 2 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ), комісія з реорганізації (ч. 3 ст. 105 ЦК України), ліквідаційна комісія (ч. 4 ст. 88 Закону про АТ, п. 13 ч. 2 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ, ст. 40 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»), ліквідатор (ч. 3 ст. 105 ЦК України, ст. 40 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»).

Формування персонального складу комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) або призначення ліквідатора може мати певні особливості залежно від виду припинення корпоративного підприємства.

При добровільному припиненні персональний склад таких органів визначається органом корпоративного підприємства, який прийняв рішення про його припинення. До такого органу можуть обиратися як учасники (акціонери, члени) корпоративного підприємства, так і особи, які не володіють корпоративними правами. Згідно з абз. 2 ч. 3 ст. 105 ЦК України виконання функцій комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) може бути покладено на орган управління корпоративного підприємства.

У разі примусового припинення корпоративного підприємства персональний склад комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) визначається судом, що прийняв рішення про припинення підприємства.

Порядок призначення ліквідатора (ліквідаційної комісії) корпоративного підприємства – банкрута визначається ст. 40 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Зокре-

ма, ліквідатор корпоративного підприємства – банкрута призначається господарським судом з числа арбітражних керуючих у постанові про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури. За клопотанням ліквідатора, погодженим з комітетом кредиторів, господарський суд призначає членів ліквідаційної комісії. До складу ліквідаційної комісії банкрута включаються представники кредиторів, уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника, фінансових органів та профспілки, а в разі необхідності – також представники спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю, АМКУ, органу, уповноваженого управляти державним майном, та представник органів місцевого самоврядування. У разі ліквідації корпоративного підприємства, у статутному капіталі якого державна частка становить більш ніж п'ятдесят відсотків, господарський суд призначає членами ліквідаційної комісії представника органу, уповноваженого управляти державним майном, та за необхідності – представника органу місцевого самоврядування.

Відповідно до ч. 4. ст. 105 ЦК України з моменту призначення комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) або ліквідатора до них переходять повноваження щодо управління корпоративним підприємством, у т.ч. і повноваження по реалізації господарської компетенції підприємства. Оскільки така зміна органів, через які реалізується господарська компетенція корпоративного підприємства, може зачіпати інтереси інших учасників господарських відносин відповідно до п. 26 ч. 2 ст. 9 Закону про держреєстрацію відомості про комісію з припинення (ліквідатора, ліквідаційну комісію тощо) повинні вноситися до ЄДР.

На відміну від вищого, наглядового, виконавчого та контрольного органів, які діють протягом усього строку існування корпоративного підприємства, комісія з припинення (комісія з реорганізації, ліквідаційна комісія) або ліквідатор належать до тимчасових органів, які виконують функції з реалізації господарської компетенції товариства тільки протягом періоду проведення процедури припинення (реорганізації або ліквідації) підприємства.

В окремих випадках корпоративні підприємства можуть утворювати інші органи незалежно від прийняття рішення про припинення підприємства. Наприклад, відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ статутом товариства може бути передбачено утворення «іншого органу». Таке право також безпосередньо передбачено на законодавчому рівні і для ТОВ та ТДВ (п. 9 ч. 2 ст. 30 Закону про ТОВ та ТДВ).

Аналізуючи питання утворення та діяльності «інших органів корпоративного підприємства», вважаємо безпідставним визнання органами підпри-

ємства так званих «допоміжних органів», до яких у юридичній літературі відносять лічильну комісію, президію загальних зборів, секретаріат наглядової ради тощо¹⁴⁵. З правової точки зору, такі «допоміжні органи» не беруть участі у реалізації господарської компетенції корпоративного підприємства, а тільки виконують функції по технічному забезпеченню роботи органів підприємства: збір бюлетенів під час голосування, підготовку приміщень для проведення засідань відповідного органу тощо.

9. Особливості корпоративного управління в персональних господарських товариствах

Характерною рисою корпоративного управління в персональних господарських товариствах (повне товариство, командитне товариство) є відсутність органів управління. У зв'язку з цим ч. 1 ст. 92 ЦК України, згідно з якою юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону, ні на повне, ні на командитне товариство не поширюється.

Оскільки в персональних господарських товариствах немає органів, до них не застосовується і ст. 97 ЦК України, згідно з якою управління товариством здійснюють його органи.

Повне і командитне товариство мають спрощену систему управління – управління товариствами здійснюються не через структуру органів, а безпосередньо учасниками. Тобто у персональних товариствах саме учасники (всі вони в сукупності або окремі з них) виконують функції органів юридичної особи – представляють товариство у відносинах з третіми особами, безпосередньо здійснюють підприємницьку діяльність, приймають рішення від імені товариства (виражають його волю).

При цьому, якщо в повному товаристві брати участь в управлінні можуть всі учасники такого товариства, то у командитному товаристві управління діяльністю товариства та ведення його справ є виключним правом повних учасників. Вкладники у командитному товаристві окрім того, що не мають права брати участі в управлінні діяльністю товариства, ще й не можуть заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства.

¹⁴⁵ Могилевский С.Д. Органы управления хозяйственными обществами: правовой аспект: монография / С.Д. Могилевский. – М.: Дело, 2001. – С. 135.

Способом реалізації уповноваженими учасниками персональних товариств корпоративних прав на здійснення управління товариствами є ведення справ таких товариств.

За загальним правилом ведення справ персонального господарського товариства здійснюється за загальною згодою всіх учасників (повних учасників). При цьому кожний учасник повного товариства (повний учасник командитного товариства) має один голос, якщо засновницьким договором не встановлено іншого порядку визначення кількості голосів при прийнятті рішень.

Наділяючи уповноваженого на управління персональним товариством учасника правом діяти від імені товариства, законодавець вказує, що реалізація цього права можлива лише за умови, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники (повні учасники) ведуть справи спільно або ведення справ доручено окремим учасникам.

За домовленістю учасників управління персональним товариством може здійснюватися за однією із трьох можливих моделей:

– перша модель управління передбачає ведення справ персонального товариства кожним з учасників повного товариства (повних учасників командитного товариства). У такому разі кожний з учасників товариства має право вести справи від імені товариства без попередньої згоди решти учасників;

– друга модель управління передбачає спільне ведення справ всіма учасниками (повними учасниками). При використанні даної моделі управління для вчинення кожного правочину необхідна згода всіх учасників товариства (повних учасників);

– третя модель управління передбачає самостійне або спільне ведення справ окремими учасниками товариства. Використання даної моделі можливе за умови, коли в засновницькому договорі буде визначено кілька учасників, наділених повноваженнями на ведення справ товариства. Кожен з них може діяти від імені товариства самостійно лише у тому випадку, якщо в засновницькому договорі не передбачено, що такі учасники мають діяти лише спільно.

При використанні будь-якої із вищенаведених моделей корпоративного управління персональним товариством повноваження учасників на ведення справ такого товариства передбачені засновницьким договором і базуються на нормах чинного законодавства України. Тому законодавець не вимагає наявності довіреності у цих учасників.

У разі, коли ведення справ доручено окремим учасникам персонального господарського товариства, інші учасники можуть вчиняти правочини від

імені товариства за наявності у них довіреності, виданої учасниками, яким доручено ведення справ товариства.

Учасники, яким було доручено ведення справ товариства, зобов'язані надавати решті учасників на їх вимогу повну інформацію про дії, що виконуються від імені та в інтересах товариства.

Повноваження учасника на ведення справ товариства припиняються повністю або частково з припиненням діяльності самого товариства у зв'язку з відмовою учасника від доручення чи скасуванням доручення на вимогу хоча б одного з решти учасників.

Учасник, який діяв у спільних інтересах, не маючи повноважень, у випадках, коли його дії не будуть схвалені рештою учасників, вправі ставити вимогу до товариства відшкодувати витрати за умови, якщо доведено, що внаслідок його дій товариство зберегло чи відповідно надбало майно, яке перебільшує за вартістю понесені товариством витрати.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке корпоративне управління?
 2. Назвіть основні принципи корпоративного управління.
 3. Які особи вважаються посадовими особами корпоративного підприємства?
 4. Яке значення загальних зборів у системі корпоративного управління?
 5. Що таке виконавчий орган корпоративного підприємства?
 6. Хто може обиратися головою або членом виконавчого органу корпоративного підприємства?
 7. Які питання належать до виключної компетенції наглядової ради АТ?
 8. В яких видах корпоративних підприємств може формуватися спостережна рада?
 9. Що входить до функцій ревізійної комісії (ревізора)?
 10. Яке місце корпоративного секретаря в системі корпоративного управління АТ, ТОВ?
 11. Як здійснюється ведення справ у командитному товаристві?
 12. Як здійснюється управління повним товариством?
 13. Яка періодичність скликання загальних зборів у ТОВ та ТДВ?
 14. Якою кількістю голосів приймається рішення загальними зборами ТОВ? Чи залежить це від питань, що розглядаються вищим органом управління?
-
-

РОЗДІЛ 6.

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

- 1. Компетенція загальних зборів АТ.*
 - 2. Скликання загальних зборів АТ.*
 - 3. Формування порядку денного загальних зборів АТ.*
 - 4. Повідомлення акціонерів про загальні збори АТ.*
 - 5. Право на участь у загальних зборах АТ.*
 - 6. Реєстрація акціонерів (їх представників) для участі у загальних зборах АТ.*
 - 7. Порядок проведення загальних зборів АТ.*
 - 8. Прийняття рішень загальних зборів АТ.*
 - 9. Оформлення рішень загальних зборів АТ.*
- Запитання і завдання для самоконтролю.*

1. Компетенція загальних зборів АТ

Загальні збори є вищим органом АТ (ч. 1 ст. 32 Закону про АТ).

Питання ефективного функціонування загальних зборів акціонерів як органу, що реалізує всю повноту влади акціонерів, є надзвичайно актуальним. Це обумовлено передусім правовим статусом акціонерів як осіб, що мають право на участь в управлінні справами товариства. Саме через загальні збори власники акцій можуть реалізовувати своє право на участь в управлінні справами товариства.

Коло нормативних актів, що регулюють різноманітні питання компетенції, підготовки, скликання та проведення загальних зборів, є складним комплексом взаємопов'язаних кодексів, законів, положень та інших актів.

Наразі ієрархія нормативних актів, що регулюють діяльність АТ, виглядає таким чином:

- Закон про АТ;
- ГК України;
- ЦК України;
- інші закони;
- підзаконні акти;
- корпоративні нормативні акти АТ.

Закон про АТ набрав чинності 30 квітня 2009 року, а з 1 травня 2011 року згідно з п. 2 розділу XVII відповідного Закону втратили чинність норми Закону про ГТ, якими регулювався порядок діяльності АТ.

З того часу діяльність органів АТ (незалежно від того, чи це ПАТ, чи ПрАТ) регулюється дещо інакше, порівняно з Законом про ГТ.

Разом з тим, оскільки чинні законодавчі акти не регулюють багатьох важливих питань діяльності АТ, великого значення набувають статут та внутрішні положення товариства. Саме тому товариство повинно правильно та детально викласти усі необхідні норми в зазначених документах.

Компетенція загальних зборів визначена на законодавчому рівні, однак перелік повноважень, наведених у ч. 2 ст. 33 Закону про АТ не є вичерпним – допускається встановлення додаткових повноважень у статуті товариства.

Всі питання, що належать до компетенції загальних зборів, поділяються на дві групи.

Першу групу становлять **питання, що належать до виключної компетенції**. Їх вирішення не може бути передане (делеговане) іншим органам товариства.

Питання виключної компетенції поділяються на дві групи:

- передбачені законом;
- передбачені статутом.

До виключної компетенції, передбаченої законом, належать повноваження, передбачені Законом про АТ (ч. 2 ст. 33), ЦК України (ч. 2 ст. 159), іншими законами.

Відповідно до ч. 2 ст. 33 Закону про АТ до виключної компетенції загальних зборів належить:

- 1) визначення основних напрямів діяльності АТ;
 - 2) внесення змін до статуту товариства;
 - 3) прийняття рішення про анулювання викуплених акцій;
 - 4) прийняття рішення про зміну типу товариства;
 - 5) прийняття рішення про розміщення акцій;
 - 5-¹) прийняття рішення про розміщення цінних паперів, які можуть бути конвертовані в акції;
 - 6) прийняття рішення про збільшення статутного капіталу товариства;
 - 7) прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства;
 - 8) прийняття рішення про дроблення або консолідацію акцій;
 - 9) затвердження положень про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію (ревізора) товариства, а також внесення змін до них;
-

9-¹) затвердження положення про винагороду членів наглядової ради АТ, вимоги до якого встановлюються НКЦПФР, крім вимог до положення про винагороду членів наглядової ради АТ – банку, які встановлюються НБУ;

9-²) затвердження звіту про винагороду членів наглядової ради АТ, вимоги до якого встановлюються НКЦПФР, крім вимог до звіту про винагороду членів наглядової ради АТ – банку, які встановлюються НБУ;

10) затвердження інших внутрішніх документів товариства, якщо це передбачено статутом товариства;

11) затвердження річного звіту товариства;

11-¹) розгляд звіту наглядової ради та затвердження заходів за результатами його розгляду;

11-²) розгляд звіту виконавчого органу та затвердження заходів за результатами його розгляду, крім випадку віднесення статутом товариства питання про призначення та звільнення голови та членів виконавчого органу до виключної компетенції наглядової ради;

11-³) розгляд висновків зовнішнього аудиту та затвердження заходів за результатами його розгляду;

12) розподіл прибутку і збитків товариства з урахуванням вимог, передбачених законом;

13) прийняття рішення про викуп товариством розміщених ним акцій, крім випадків обов'язкового викупу акцій, визначених ст. 68 зазначеного Закону;

14) прийняття рішення про форму існування акцій;

14) прийняття рішення про невикористання переважного права акціонерами на придбання акцій додаткової емісії у процесі їх розміщення;

15) затвердження розміру річних дивідендів з урахуванням вимог, передбачених законом;

16) прийняття рішень з питань порядку проведення загальних зборів;

17) обрання членів наглядової ради, затвердження умов цивільно-правових договорів, трудових договорів (контрактів), що укладатимуться з ними, встановлення розміру їх винагороди, обрання особи, яка уповноважується на підписання договорів (контрактів) з членами наглядової ради;

18) прийняття рішення про припинення повноважень членів наглядової ради, за винятком випадків, встановлених Законом про АТ;

19) обрання членів ревізійної комісії (ревізора), прийняття рішення про дострокове припинення їх повноважень;

20) затвердження висновків ревізійної комісії (ревізора);

21) обрання членів лічильної комісії, прийняття рішення про припинення їх повноважень;

22) прийняття рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 25 % вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства;

22) прийняття рішення про надання згоди на вчинення значного правочину або про попереднє надання згоди на вчинення такого правочину у випадках, передбачених ст. 70 Закону про АТ, та про вчинення правочинів із заінтересованістю у випадках, передбачених ст. 71 зазначеного Закону;

23) прийняття рішення про виділ та припинення товариства, крім випадку, передбаченого ч. 4 ст. 84 Закону про АТ, про ліквідацію товариства, обрання ліквідаційної комісії, затвердження порядку та строків ліквідації, порядку розподілу між акціонерами майна, що залишається після задоволення вимог кредиторів, і затвердження ліквідаційного балансу;

24) прийняття рішення за наслідками розгляду звіту наглядової ради, звіту виконавчого органу, звіту ревізійної комісії (ревізора);

25) затвердження принципів (кодексу) корпоративного управління товариства;

26) обрання комісії з припинення АТ;

27) вирішення інших питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів згідно із статутом товариства.

Повноваження з вирішення питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів, не можуть бути передані іншим органам товариства (ч. 3 ст. 33 Закону про АТ).

До другої групи належать питання загальної компетенції. Загальні збори акціонерів можуть делегувати ці повноваження наглядовій раді або виконавчому органу АТ шляхом прийняття відповідних рішень.

До повноважень цієї групи належать усі інші питання, адже згідно з ч. 1 ст. 33 Закону про АТ загальні збори можуть вирішувати будь-які питання діяльності АТ.

2. Скликання загальних зборів АТ

Залежно від періодичності проведення загальні збори бувають річні (абз. 1 ч. 2 ст. 32 Закону про АТ) й позачергові (абз. 5 ч. 2 ст. 32 Закону про АТ).

АТ зобов'язане щороку скликати річні загальні збори (абз.1 ч. 2 ст. 32 Закону про АТ).

Усі інші загальні збори, крім річних, вважаються позачерговими (абз. 6 ч.2 ст. 32 Закону про АТ).

Прийняття рішення про проведення чергових або позачергових загальних зборів належить до виключної компетенції наглядової ради АТ (п. 3 ч. 2 ст. 52 Закону про АТ).

Скликання річних чергових загальних зборів повинно відбуватись наглядовою радою щороку у строки, які забезпечуються можливість проведення зборів не пізніше 30 квітня наступного за звітним року (абз. 2 ч. 2 ст. 32 Закону про АТ).

Позачергові загальні збори АТ мають бути проведені протягом 45 днів з дати отримання товариством вимоги про їх скликання.

Позачергові загальні збори АТ скликаються наглядовою радою (ч. 1 ст. 47 Закону про АТ):

- 1) з власної ініціативи;
- 2) на вимогу виконавчого органу – в разі порушення провадження про визнання товариства банкрутом або необхідності вчинення значного правочину;
- 3) на вимогу ревізійної комісії (ревізора);
- 4) на вимогу акціонерів (акціонера), які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 % і більше простих акцій товариства;
- 4) на вимогу акціонерів (акціонера), які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 % і більше голосуючих акцій товариства;
- 5) в інших випадках, встановлених законом або статутом товариства.

Вимога про скликання позачергових загальних зборів подається в письмовій формі виконавчому органу на адресу за місцезнаходженням АТ із зазначенням органу або прізвищ (найменувань) акціонерів, які вимагають скликання позачергових загальних зборів, підстав для скликання та порядку денного (абз. 7 ч. 1 ст. 47 Закону про АТ).

Загальні збори проводяться за рахунок коштів АТ. У разі якщо позачергові загальні збори проводяться з ініціативи акціонера (акціонерів), цей акціонер (акціонери) оплачує (оплачують) витрати на організацію, підготовку та проведення таких загальних зборів.

У разі скликання позачергових загальних зборів з ініціативи акціонерів вимога повинна **також містити** інформацію про кількість, тип і клас належних акціонерам акцій та бути підписаною всіма акціонерами, які її подають (абз. 7 ч. 1 ст. 47 Закону про АТ).

Рішення про **відмову у скликанні** позачергових загальних зборів АТ може бути прийнято тільки у разі (ч. 3 ст. 47 Закону про АТ):

– якщо акціонери на дату подання вимоги не є власниками передбаченої абз. 1 ч. 1 ст. 47 Закону про АТ кількості голосуючих акцій товариства, зокрема, 10 і більше відсотків;

– неповноти даних, передбачених абз. 2 ч. 1 ст. 47 Закону про АТ, а саме щодо порушення провадження про визнання товариства банкрутом або необхідності вчинення значного правочину.

Наглядова рада приймає рішення про скликання позачергових загальних зборів АТ або про відмову в такому скликанні **протягом 10 днів** з моменту отримання вимоги про їх скликання (ч. 2 ст. 47 Закону про АТ).

Рішення наглядової ради про скликання позачергових загальних зборів або мотивоване рішення про відмову у скликанні **надається** відповідному органу управління товариства або акціонерам, які вимагають їх скликання, **не пізніше ніж за три дні** з моменту його прийняття (абз. 2 ч. 3 ст. 47 Закону про АТ).

У разі якщо протягом 10-денного строку наглядова рада не прийняла рішення про скликання позачергових загальних зборів АТ, *такі збори можуть бути скликані акціонерами*, які цього вимагають (ч. 6 ст. 47 Закону про АТ).

У разі неприйняття наглядовою радою рішення про скликання позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів (акціонера), які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 % і більше простих акцій товариства, протягом 10 днів з моменту отримання такої вимоги або прийняття рішення про відмову у такому скликанні позачергові загальні збори такого товариства можуть бути проведені акціонерами (акціонером), які подавали таку вимогу, протягом 90 днів з дати надсилання такими акціонерами (акціонером) товариству вимоги про їх скликання.

Рішення наглядової ради про відмову у скликанні позачергових загальних зборів акціонерів може бути оскаржено акціонерами до суду (ч. 6 ст. 47 Закону про АТ).

3. Формування порядку денного загальних зборів АТ

Порядок денний загальних зборів АТ попередньо затверджується наглядовою радою товариства, а в разі скликання позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів у випадках, передбачених ч. 6 ст. 47 Закону про АТ, – акціонерами, які цього вимагають (ч. 1 ст. 37 Закону про АТ).

Акціонер до проведення зборів за запитом має можливість у порядку, визначеному ст. 36 Закону про АТ, ознайомитися з проектом (проектами) рішення з питань порядку денного (ч. 2 ст. 47 Закону про АТ).

Кожний акціонер має право внести пропозиції щодо питань, включених до порядку денного загальних зборів АТ, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариства, кількість яких не може перевищувати кількісного складу кожного з органів (ч. 1 ст. 38 Закону про АТ).

Пропозиції вносяться **не пізніше ніж за 20 днів** до дати проведення загальних зборів АТ, а щодо кандидатів до складу органів товариства – **не пізніше ніж за сім днів** до дати проведення загальних зборів.

Пропозиції щодо включення нових питань до проекту порядку денного повинні містити відповідні проекти рішень з цих питань. Пропозиції щодо кандидатів у члени наглядової ради АТ мають містити інформацію про те, чи є запропонований кандидат представником акціонера (акціонерів), або про те, що кандидат пропонується на посаду члена наглядової ради – незалежного директора.

Пропозиція до **проекту порядку денного** загальних зборів АТ подається в письмовій формі із зазначенням (ч. 3 ст. 38 Закону про АТ):

- прізвища (найменування) акціонера, який її вносить;
- кількості, типу та/або класу належних йому акцій;
- змісту пропозиції до питання та/або проекту рішення;
- кількості, типу та/або класу акцій, що належать кандидату, який пропонується цим акціонером до складу органів товариства.

Наглядова рада АТ (а в разі скликання зборів на вимогу акціонерів – акціонери, які цього вимагають), приймають **рішення про включення пропозицій до проекту порядку денного та затверджують порядок денний не пізніше ніж за 15 днів** до дати проведення загальних зборів, а щодо кандидатів до складу органів товариства – **не пізніше ніж за чотири дні** до дати проведення загальних зборів (ч. 4 ст. 38 Закону про АТ).

Пропозиції акціонерів (акціонера), які сукупно є власниками **5 % або більше простих акцій, підлягають обов'язковому включенню** до порядку денного загальних зборів (ч. 4 ст. 38 Закону про АТ).

Пропозиції акціонерів (акціонера), які сукупно є власниками **5 % або більше голосуючих акцій, підлягають обов'язковому включенню** до проекту порядку денного загальних зборів. У такому разі рішення наглядової ради про включення питання до проекту порядку денного не вимагається, а пропозиція вважається включеною до проекту порядку денного, якщо вона подана з дотриманням вимог цієї статті.

У такому разі *рішення наглядової ради про включення питання до порядку денного не вимагається*, а пропозиція вважається включеною до порядку денного, якщо вона подана з дотриманням вимог законодавства.

Зміни до порядку денного загальних зборів вносяться лише шляхом включення нових питань та проектів рішень із запропонованих питань. Товариство не має права вносити зміни до запропонованих акціонерами питань або проектів рішень.

Рішення про відмову у включенні до проекту порядку денного загальних зборів АТ пропозиції акціонерів (акціонера), які сукупно є власниками 5 % або більше простих акцій, може бути прийнято тільки у разі (ч. 6 ст. 38 Закону про АТ):

- недотримання акціонерами строку, встановленого Законом про АТ;
- неповноти даних, передбачених абз. 1 ч. 2 або ч. 3 ст. 38 Закону про АТ.

Мотивоване рішення про відмову у включенні пропозиції до проекту порядку денного загальних зборів АТ надсилається наглядовою радою акціонеру протягом трьох днів з моменту його прийняття (ч. 7 ст. 38 Закону про АТ).

У разі внесення змін до проекту порядку денного загальних зборів АТ не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення загальних зборів повідомляє акціонерів про такі зміни та направляє/вручає порядок денний, а також проекти рішень, що додаються на підставі пропозицій акціонерів.

Оскарження акціонером рішення товариства про відмову у включенні його пропозицій до проекту порядку денного до суду не зупиняє проведення загальних зборів. Суд за результатами розгляду справи може постановити рішення про зобов'язання товариства провести загальні збори з питання, у включенні якого до порядку денного було безпідставно відмовлено акціонеру (абз. 3 ч. 8 ст. 38 Закону про АТ).

4. Повідомлення акціонерів про загальні збори АТ

Повідомлення про проведення загальних зборів АТ та їх порядок денний здійснюється у строк *не пізніше ніж за 30 днів* до дати їх проведення (ч. 1 ст. 35 Закону про АТ).

Повідомлення про проведення загальних зборів АТ та їх порядок денний здійснюється шляхом:

- 1) надіслання кожному акціонеру письмового повідомлення про проведення загальних зборів АТ та їх порядок денний.

Повідомлення про проведення загальних зборів АТ та проект порядку денного надсилається кожному акціонеру, зазначеному в переліку акціонерів, складеному в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України, на дату, визначену наглядовою радою, а в разі скликання позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів у випадках, передбачених ч. 6 ст. 47 Закону про АТ, – акціонерами, які цього вимагають. Встановлена дата не може передувати дню прийняття рішення про проведення загальних зборів і *не може бути встановленою раніше, ніж за 60 днів* до дати проведення загальних зборів.

Повідомлення про проведення загальних зборів та проект порядку денного надсилається акціонерам персонально особою, яка скликає загальні збори, у спосіб, передбачений наглядовою радою товариства, у строк **не пізніше ніж за 30 днів** до дати їх проведення.

Повідомлення розсилає особа, яка скликає загальні збори, або особа, яка веде облік прав власності на акції товариства у разі скликання загальних зборів акціонерами.

Після надсилання акціонерам повідомлення про проведення загальних зборів АТ не має права вносити зміни до документів, наданих акціонерам або з якими вони мали можливість ознайомитися, крім змін до зазначених документів у зв'язку із змінами в порядку денному чи у зв'язку з виправленням помилок;

2) **надсилання повідомлення** про проведення загальних зборів та їх порядок денний **фондовій біржі**, на якій це товариство пройшло процедуру лістингу (для публічних АТ).

Публічне АТ зобов'язане пройти процедуру допуску акцій до торгів на фондовій біржі та залишатися допущеним хоча б на одній фондовій біржі в Україні (абз. 2 ч. 1 ст. 24 Закону про АТ).

АТ додатково надсилає повідомлення про проведення загальних зборів та проект порядку денного фондовій біржі, на якій цінні папери товариства допущені до торгів;

3) **розміщення інформації**, яка міститься у повідомленні про проведення загальних зборів, **на власному веб-сайті**.

АТ не пізніше ніж за 30 днів до дати проведення загальних зборів розміщує на власному веб-сайті інформацію, яка повинна міститися в повідомленні відповідно до ч. 3 ст. 35 Закону про АТ.

При оприлюдненні інформації на власному веб-сайті АТ забезпечує вільний доступ до такої інформації, а також повідомляє на вимогу заінте-

ресованих осіб адреси сторінок в мережі Інтернет, на яких здійснюється оприлюднення інформації.

Відповідно до ч. 4 ст. 35 Закону про АТ не пізніше ніж за 30 днів (для позачергових загальних зборів, що скликаються відповідно до ч. 5 ст. 47 цього Закону, – не пізніше ніж за 15 днів) до дати проведення загальних зборів товариство має розмістити і до дня проведення загальних зборів включно забезпечувати наявність на власному веб-сайті такої інформації:

- повідомлення про проведення загальних зборів;
- інформацію про загальну кількість акцій та голосуючих акцій станом на дату складання переліку осіб, яким надсилається повідомлення про проведення загальних зборів (у тому числі загальну кількість окремо по кожному типу акцій у разі, якщо статутний капітал товариства представлений двома і більше типами акцій);
- перелік документів, що має надати акціонер (представник акціонера) для його участі у загальних зборах;
- проекти рішень з питань, включених до порядку денного загальних зборів, підготовлені наглядовою радою або у разі, якщо не запропоновано ухвалення жодного рішення, коментар органу управління товариства щодо кожного питання, включеного до порядку денного загальних зборів.

Проекти рішень з питань, включених до порядку денного загальних зборів, запропоновані акціонерами, які володіють більш як 5 відсотками акцій товариства, мають розміщуватися на власному веб-сайті товариства протягом двох робочих днів після їх отримання товариством.

Не пізніше 24 години останнього робочого дня, що передує дню проведення загальних зборів, АТ має розмістити на власному веб-сайті інформацію про загальну кількість акцій та голосуючих акцій станом на дату складання переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах (у тому числі загальну кількість окремо за кожним типом акцій у разі, якщо статутний капітал товариства представлений двома і більше типами акцій);

4) **розміщення інформації**, яка міститься у повідомленні про проведення загальних зборів, **в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР** (п. 2 розділу VI Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затвердженого рішенням НКЦПФР від 03 грудня 2013 року № 2826).

АТ не пізніше ніж за 30 днів до дати проведення загальних зборів АТ розміщує повідомлення про проведення загальних зборів у загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР про ринок цінних паперів або через

особу, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників фондового ринку.

Інформація розміщується в Інтернеті на сайті <http://stockmarket.gov.ua/> за формою, наведеною в додатку 44 до Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів.

Інформація в повідомленні про проведення загальних зборів, що розміщується в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР, за змістом має бути ідентична інформації в повідомленні про проведення загальних зборів, оприлюдненому на власному веб-сайті АТ.

Про зміни до проекту порядку денному загальних зборів АТ повідомляє акціонерів не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення загальних зборів та направляє/вручає порядок денний, а також проекти рішень, що додаються на підставі пропозицій акціонерів (ч. 8 ст. 38 Закону про АТ).

Якщо цього вимагають інтереси АТ, наглядова рада при прийнятті рішення про скликання позачергових загальних зборів може встановити, що повідомлення про скликання позачергових загальних зборів здійснюватиметься **не пізніше ніж за 15 днів** до дати їх проведення. У такому разі наглядова рада затверджує порядок денний (ч. 5 ст. 47 Закону про АТ).

Зміст повідомлення про проведення загальних зборів АТ повинен відповідати вимогам, визначеним ч. 3 ст. 35 Закону про АТ.

Зокрема, повідомлення про проведення загальних зборів АТ має містити такі дані:

- 1) повне найменування та місцезнаходження АТ;
- 2) дата, час та місце (із зазначенням номера кімнати, офісу або залу, куди мають прибути акціонери) проведення загальних зборів;
- 3) час початку і закінчення реєстрації акціонерів для участі у загальних зборах;
- 4) дата складення переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах;
- 5) перелік питань разом з проектом рішень (крім кумулятивного голосування) щодо кожного з питань, включених до проекту порядку денного;
- 5¹) адресу власного веб-сайту, на якому розміщена інформація з проектом рішень щодо кожного з питань, включених до проекту порядку денного, а також інформацію, зазначену в ч. 4 ст. 35 Закону про АТ;
- 6) порядок ознайомлення акціонерів з матеріалами, з якими вони можуть ознайомитися під час підготовки до загальних зборів;
- 7) про права, надані акціонерам відповідно до вимог ст. ст. 36 та 38 Закону про АТ, якими вони можуть користуватися після отримання пові-

домлення про проведення загальних зборів, а також строк, протягом якого такі права можуть використовуватися;

8) порядок участі та голосування на загальних зборах за довіреністю.

У разі включення до порядку денного питання про зменшення статутного капіталу повідомлення про проведення загальних зборів АТ також має містити дані про мету зменшення статутного капіталу та спосіб, у який буде проведено таку процедуру.

Повідомлення про проведення загальних зборів АТ затверджується наглядовою радою або виконавчим органом цього товариства, якщо створення наглядової ради не передбачено статутом АТ.

5. Право на участь у загальних зборах АТ

У загальних зборах АТ можуть брати участь **особи, включені до переліку акціонерів**, які мають право на таку участь, або їх представники (ч. 1 ст. 34 Закону про АТ).

Відповідно до законодавства України, представниками акціонерів на загальних зборах можуть виступати інші акціонери або треті особи, які не є акціонерами.

Представником акціонера на загальних зборах АТ може бути (ч. 1 ст. 39 Закону про АТ):

- фізична особа;
- уповноважена особа юридичної особи;
- уповноважена особа держави чи територіальної громади.

На загальних зборах *за запрошенням особи, яка скликає загальні збори*, також **можуть бути присутні**:

- представник незалежного аудитора (аудиторської фірми);
- посадові особи товариства незалежно від володіння ними акціями цього товариства;
- представник органу, який відповідно до статуту представляє права та інтереси трудового колективу (ч. 1 ст. 34 Закону про АТ).

Перелік акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, складається станом **на 24 годину за три робочих дні** до дня проведення таких зборів у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України.

На вимогу акціонера товариство або особа, яка веде облік права власності на акції товариства, зобов'язані надати інформацію про включення його до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах.

Вносити зміни до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах АТ, після його складення заборонено (ч. 2 ст. 34 Закону про АТ).

Обмеження права акціонера на участь у загальних зборах встановлюється законом.

Фізичні особи – акціонери можуть брати участь у загальних зборах особисто або через своїх представників, які здійснюють свої повноваження на підставі довіреності.

Довіреність на право участі та голосування на загальних зборах АТ, видана фізичною особою, може посвідчуватися (абз. 1 ч. 3 ст. 39 Закону про АТ):

- нотаріусом;
- іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії,
- депозитарною установою у встановленому НКЦПФР порядку.

Юридичні особи – акціонери беруть участь у загальних зборах осіб, які вправі діяти від їх імені на підставі установчих документів (наприклад, керівник підприємства, повні учасники командитного товариства тощо) або своїх представників, які діють на підставі довіреності.

Довіреність на право участі та голосування на загальних зборах від імені юридичної особи видається її органом або іншою особою, уповноваженою на це її установчими документами (абз. 1 ч. 3 ст. 39 Закону про АТ).

Представником акціонера – *держави чи територіальної громади* може бути уповноважена особа органу, що здійснює управління державним чи комунальним майном.

Посадові особи органів товариства та їх афілійовані особи **не можуть бути представниками** інших акціонерів товариства на загальних зборах.

Акціонер має право призначити свого представника *постійно* або *на певний строк*.

Акціонер має право у **будь-який момент замінити** свого представника, *повідомивши про це виконавчий орган АТ*.

Акціонер має право у будь-який час відкликати чи замінити свого представника на загальних зборах АТ.

Повідомлення акціонером відповідного органу товариства про призначення, заміну або відкликання свого представника може здійснюватися за допомогою засобів електронного зв'язку відповідно до законодавства про електронний документообіг.

Довіреність на право участі та голосування на загальних зборах АТ *може містити завдання щодо голосування*, тобто перелік питань порядку

денного загальних зборів із зазначенням того, як і за яке (проти якого) рішення потрібно проголосувати. Під час голосування на загальних зборах представник повинен голосувати саме так, як передбачено завданням щодо голосування.

Якщо довіреність не містить завдання щодо голосування, представник вирішує всі питання щодо голосування на загальних зборах акціонерів *на свій розсуд*.

У разі якщо довіреність на право участі та голосування на загальних зборах АТ видається з метою виконання або забезпечення виконання зобов'язань акціонерів, предметом яких є права на акції або повноваження акціонерів, акціонер-довіритель може зазначити у довіреності, що до закінчення її строку вона не може бути скасована без згоди представника або може бути скасована лише у випадках, передбачених у довіреності (**безвідклична довіреність**).

Безвідклична довіреність припиняється у разі припинення зобов'язань, для виконання або забезпечення виконання якого вона видана.

Безвідклична довіреність підлягає нотаріальному посвідченню.

Особа, якій видана безвідклична довіреність, не може передоручити вчинення дій, на які вона уповноважена, іншій особі, якщо інше не передбачено такою довіреністю.

Акціонер має **право видати довіреність** на право участі та голосування на загальних зборах *декільком своїм представникам*.

Надання довіреності на право участі та голосування на загальних зборах **не виключає право участі** на цих загальних зборах **акціонера**, який видав довіреність, **замість свого представника**.

6. Реєстрація акціонерів (їх представників) для участі у загальних зборах АТ

Реєстрація акціонерів (їх представників) проводиться на підставі переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, складеного в порядку, передбаченому законодавством про депозитарну систему України, із зазначенням кількості голосів кожного акціонера (ч. 3 ст. 40 Закону про АТ).

Реєстрацію акціонерів (їх представників) відповідно до ч. 3 ст. 40 Закону про АТ **проводить**:

- реєстраційна комісія, яка призначається наглядовою радою;
- реєстраційна комісія, яка призначається – акціонерами, які вимагають скликання позачергових загальних зборів – в разі скликання зборів на вимогу акціонерів у випадках, передбачених ч. 6 ст. 47 Закону про АТ.

Повноваження реєстраційної комісії за договором можуть передаватися **депозитарній установі**. У такому разі **головою реєстраційної комісії** є представник депозитарної установи, яка надає АТ додаткові послуги, зокрема щодо виконання функцій реєстраційної комісії (абз. 4 ч. 3 ст. 40 Закону про АТ).

Мотивоване *рішення реєстраційної комісії про відмову* в реєстрації акціонера чи його представника для участі у загальних зборах, підписане головою реєстраційної комісії, *додається до протоколу загальних зборів та видається особі, якій відмовлено* в реєстрації.

Перелік акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах, підписує голова реєстраційної комісії, який обирається простою більшістю голосів її членів до початку проведення реєстрації.

Акціонер, який не зареєструвався, не має права брати участь у загальних зборах.

До закінчення строку, відведеного на реєстрацію учасників зборів, акціонер має право **замінити свого представника**, повідомивши про це реєстраційну комісію та виконавчий орган АТ, або взяти участь у загальних зборах особисто.

У разі, якщо для участі в загальних зборах з'явилося **декілька представників** акціонера, реєструється той представник, довіреність якому видана пізніше.

У разі, якщо **акція перебуває у спільній власності** декількох осіб, повноваження щодо голосування на загальних зборах здійснюється за їх згодою одним із співвласників або їх загальним представником.

З метою забезпечення дотримання вимог законодавства та установчих документів АТ при проведенні реєстрації законодавцем запроваджено правовий механізм нагляду за реєстрацією акціонерів.

Так, акціонери (акціонер), які на дату складення переліку акціонерів, що мають право на участь у загальних зборах АТ, сукупно є власниками *10 % і більше голосуючих акцій*, а також *НКЦПФР можуть призначати своїх представників* для нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків.

Про призначення таких представників товариство повідомляється письмово *до початку реєстрації* акціонерів.

Посадові особи АТ зобов'язані забезпечити вільний доступ представників акціонерів (акціонера) та/або НКЦПФР до нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків.

На момент закінчення реєстрації акціонерів для участі у загальних зборах реєстраційною комісією визначається наявність кворуму загальних зборів АТ (ч. 1 ст. 41 Закону про АТ).

Наявність необхідного кворуму є однією з обов'язкових умов для дійсності рішень, прийнятих загальними зборами. Новосформованим Верховним Судом з цього приводу сформовано чітку правову позицію у спорах про визнання недійсними рішень загальних зборів юридичних осіб, які виникають з огляду на відсутність передбаченого законом кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішень. Судді касаційної інстанції одноставні: **прийняття загальними зборами рішень за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення є безумовною підставою для визнання недійсними таких рішень** (постанова ВС від 21.03.2018 у справі № 927/524/17, постанова ВС від 18.04.2018 у справі № 917/1375/16, постанова ВС від 02.05.2018 у справі № 918/373/17).

Загальні збори АТ мають **кворум** за умови реєстрації для участі у них акціонерів, які сукупно є власниками **більш як 50 % голосуючих акцій**.

Законом можуть встановлюватися **обмеження при визначенні кворуму** загальних зборів та прав участі у голосуванні на загальних зборах.

Так, акції АТ, які належать юридичній особі, що перебуває під контролем такого АТ, не враховуються при визначенні кворуму загальних зборів та не дають права участі у голосуванні на загальних зборах.

Для вирішення питання, право голосу з якого надається відповідно до ч. 5 ст. 26 Закону про АТ власникам привілейованих акцій, або питання, при розгляді якого голоси власників привілейованих акцій товариства підраховуються окремо відповідно до абз. 2 ч. 4 ст. 26 зазначеного Закону, загальні збори **вважаються такими, що мають кворум з таких питань**, за умови реєстрації для участі у загальних зборах також акціонерів, які сукупно є **власниками більш як 50 % привілейованих акцій** (кожного класу привілейованих акцій), що є голосуючими з цього питання.

7. Порядок проведення загальних зборів АТ

Загальні збори АТ проводяться на території України, в межах населеного пункту за місцезнаходженням товариства, крім випадків, коли на день скликання загальних зборів 100 % акцій товариства володіють іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації (абз. 13 ч. 3 ст. 35 Закону про АТ).

Загальні збори АТ не можуть розпочатися раніше, ніж зазначено у повідомленні про проведення загальних зборів.

Порядок проведення загальних зборів АТ встановлюється Законом про АТ, статутом товариства та рішенням загальних зборів.

Зокрема рішенням загальних зборів може бути затверджено регламент зборів, який передбачатиме послідовність виступу доповідачів з питань порядку денного, співдоповідачів, тривалість виступів, обговорення питань, порядок і форма подання запитань до виступаючих на зборах та ін.

Загальні збори не можуть приймати рішення з питань, не включених до порядку денного, крім питань зміни черговості розгляду питань порядку денного та оголошення перерви у ході загальних зборів до наступного дня.

За загальним правилом, загальні збори АТ розглядають питання у черговості, визначеній порядком денним. При цьому, відповідно до ч. 6 ст. 42 Закону про АТ, загальні збори під час їх проведення можуть змінювати черговість розгляду питань порядку денного за умови, що за рішення про зміну черговості розгляду питань порядку денного буде віддано не менше трьох чвертей голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах.

Хід загальних зборів або розгляд окремого питання за рішенням ініціаторів загальних зборів чи самих зборів може фіксуватися технічними засобами, відповідні записи яких додаються до протоколу загальних зборів.

У ході загальних зборів може бути оголошено перерву до наступного дня (ч. 8 ст. 42 Закону про АТ). Кількість перерв у ході проведення загальних зборів не може перевищувати трьох.

Рішення про оголошення перерви до наступного дня приймається простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі в загальних зборах та є власниками акцій, голосуючих принаймні з одного питання, що розглядатиметься наступного дня.

Повторна реєстрація акціонерів (їх представників) наступного дня не проводиться.

Кількість голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі в загальних зборах, визначається на підставі даних реєстрації першого дня.

Після перерви загальні збори проводяться в тому самому місці, що зазначене в повідомленні про проведення загальних зборів.

Відповідно до ст. 48 Закону про АТ за певних умов допускається **проведення загальних зборів АТ шляхом заочного голосування (опитування).**

У випадках, передбачених статутом АТ з кількістю акціонерів не більше 25 осіб, допускається прийняття рішення методом опитування.

У такому разі проект рішення або питання для голосування надсилається акціонерам – власникам голосуючих акцій, які повинні протягом п'яти календарних днів з дати одержання відповідного проекту рішення або питання для голосування у письмовій формі сповістити щодо нього свою думку.

Протягом 10 календарних днів з дати одержання повідомлення від останнього акціонера – власника голосуючих акцій всі акціонери – власники голосуючих акцій повинні бути в письмовій формі поінформовані головою зборів про прийняте рішення.

Рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосували **всі акціонери** – власники голосуючих акцій, тобто **100 %**.

Особливості проведення загальних зборів товариством, що складається з однієї особи, визначено у ст. 49 Закону про АТ.

Так, до АТ з одним акціонером не застосовуються положення ст. ст. 33–48 Закону про АТ щодо порядку скликання та проведення загальних зборів АТ.

Повноваження загальних зборів АТ, передбачені ст. 33 Закону про АТ та внутрішніми документами товариства, здійснюються акціонером одноосібно.

Рішення акціонера з питань, що належать до компетенції загальних зборів, оформлюється ним **письмово** (у формі рішення). Таке рішення акціонера має статус **протоколу загальних зборів АТ**.

Обрання персонального складу наглядової ради, ревізійної комісії (в разі їх створення) здійснюється без застосування кумулятивного голосування.

8. Прийняття рішень загальних зборів АТ

Рішення – це родове поняття всіх актів органів АТ, у т.ч. загальних зборів акціонерів, оформлених у письмовій формі. Саме такий термін вживається у Законі про АТ щодо актів, які приймаються органами товариства:

вищим органом – ст. 42; наглядовою радою – ст. 52, ч. 4 ст. 55; виконавчим органом – абз. 3 ч. 5 ст. 59, ч. 1 ст. 60; контрольним органом – п. 9 ч. 1 ст. 77.

Щодо правової природи рішень загальних зборів АТ у правовій науці відсутня доктринальна єдність. Зокрема, при аналізі правової природи рішень органів АТ у юридичній літературі вони кваліфікуються як «юридичний факт»¹⁴⁶, «одностороння угода»¹⁴⁷, «цивільно-правова корпоративна угода»¹⁴⁸, «особливий юридичний акт»¹⁴⁹.

На нашу думку, більш обґрунтованим є підхід науковців, які визначають рішення органів АТ як акти ненормативного характеру¹⁵⁰.

Такий акт органів АТ як рішення, передусім характеризується тим, що він утворюється навіть у тому випадку, коли проти його прийняття проголосували деякі особи, які брали участь у його прийнятті. Таким чином, на відміну від односторонніх угод або договорів, для того, щоб рішення набуло силу, не вимагається, щоб воля була виявлена всіма суб'єктами, яким надано право прийняття рішення¹⁵¹.

Аналогічний підхід до визначення правової природи рішень органів АТ застосовується і у вітчизняній судовій практиці.

Так, відповідно до п. 2.12 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» № 4 від 25 лютого 2016 року рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) та інших органів юридич-

¹⁴⁶ Хегай Е.М. Правовой статус общего собрания акционеров по российскому законодательству: порядок организации работы, принятия и обжалования решений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 / Е.М. Хегай. – М., 2009. – С. 9.

¹⁴⁷ Вилкин С.С. Гражданско-правовая природа волевых актов коллегиальных органов юридического лица: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 / С.С. Вилкин. – М., 2009. – С. 11–12; Клячин А.А. Юридические факты в механизме гражданско-правового регулирования деятельности акционерных обществ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / А.А. Клячин. – Казань, 2016. – С. 12.

¹⁴⁸ Козлова Н.В. Правосубъектность юридического лица: учебник / Н.В. Козлова. – М.: Статут, 2005. – С. 375–392.

¹⁴⁹ Сумской Д.А. Концепция органа юридического лица в теории гражданского права: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. 12.00.03 / Д.А. Сумской. – М., 2007. – С. 10; Ганижев А.Я. Акты органов управления юридических лиц по российскому гражданскому праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 / А.Я. Ганижев. – М., 2012. – С. 6.

¹⁵⁰ Гарагонич О.В. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему актів органів акціонерних товариств / О.В. Гарагонич // Вісник Академії правових наук України. – 2017. – № 2 (39). – С. 16–28; Романов А.В. К вопросу о понятии коллегиального органа / А.В. Романов // Вестник МГОУ. – 2011. – № 3. – С. 79–84. – (Серия «Юриспруденция»).

¹⁵¹ Романов А.В. К вопросу о понятии коллегиального органа / А.В. Романов // Вестник МГОУ. – 2011. – № 3. – С. 80. – (Серия «Юриспруденция»).

ної особи не є правочинами у розумінні ст. 202 ЦК України. До цих рішень не можуть застосовуватися положення ст. ст. 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину і, відповідно, правові наслідки недійсності правочину за ст. 216 ЦК України.

Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин¹⁵².

Така ж позиція щодо правової природи рішень органів АТ висловлюється Верховним Судом України у п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів»¹⁵³, а також новосформованим Верховним Судом у постанові від 20 березня 2018 у справі №916/375/17, постанові від 21 березня 2018 року у справі № 927/699/17.

Порядок прийняття рішень загальними зборами АТ детально регламентований на рівні Закону про АТ.

Відповідно до ч. 6 ст. 42 Закону про АТ загальні збори можуть приймати рішення тільки з питань, включених до порядку денного, крім випадків прийняття рішень щодо зміни черговості розгляду питань порядку денного та оголошення перерви у ході загальних зборів до наступного дня.

Підрахунок голосів на загальних зборах, роз'яснення щодо порядку голосування, підрахунку голосів та інших питань, пов'язаних із забезпеченням проведення голосування на загальних зборах, надає **лічильна комісія**, яка обирається загальними зборами акціонерів (установчими зборами). Повноваження лічильної комісії за договором можуть передаватися **депозитарній установі**, яка надає АТ додаткові послуги, зокрема щодо виконання функцій лічильної комісії.

До обрання лічильної комісії підрахунок голосів на загальних зборах, роз'яснення щодо порядку голосування, підрахунку голосів та з інших питань, пов'язаних із забезпеченням проведення голосування на загальних зборах, надає **тимчасова лічильна комісія**, яка формується наглядовою

¹⁵² Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 року № 4 // Вісник господарського судочинства. – 2016. – № 1.

¹⁵³ Про практику розгляду судами корпоративних спорів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 11.

радою АТ (в разі скликання позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів у випадках, передбачених ч. 6 ст. 47 Закону про АТ, – акціонерами, які цього вимагають), якщо інше не встановлено статутом АТ.

Повноваження лічильної комісії за договором можуть передаватися **депозитарній установі**, яка надає АТ додаткові послуги, зокрема щодо виконання функцій лічильної комісії.

В АТ з кількістю акціонерів понад 100 осіб **кількісний склад лічильної комісії** не може бути меншим ніж **три особи**. До складу лічильної комісії не можуть включатися особи, які входять або є кандидатами до складу органів товариства (ч. 2 ст. 44 Закону про АТ).

Рішення загальних зборів АТ з питання, винесеного на голосування, приймається **простою більшістю голосів акціонерів**, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з цього питання акцій, крім випадків, встановлених Законом про АТ.

Статутом приватного АТ *може встановлюватися більша кількість* голосів акціонерів, необхідних для прийняття рішень з питань порядку денного, крім питань:

- про дострокове припинення повноважень посадових осіб органів товариства;
- про звернення з позовом до посадових осіб органів товариства стосовно відшкодування збитків, завданих товариству;
- про звернення з позовом у разі недотримання вимог Закону про АТ при вчиненні значного правочину.

Разом із тим законодавцем визначені питання, рішення з яких повинні прийматись кваліфікованою більшістю голосів.

Так, рішення загальних зборів приймається **більш як трьома чвертями голосів акціонерів**, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій у разі голосування за:

- внесення змін до статуту товариства;
 - прийняття рішення про анулювання викуплених акцій;
 - прийняття рішення про зміну типу товариства;
 - прийняття рішення про розміщення акцій;
 - прийняття рішення про розміщення цінних паперів, які можуть бути конвертовані в акції;
 - прийняття рішення про збільшення статутного капіталу товариства;
 - прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства;
-

– прийняття рішення про виділ та припинення товариства, крім випадку, передбаченого ч. 4 ст. 84 Закону про АТ¹⁵⁴, про ліквідацію товариства, обрання ліквідаційної комісії, затвердження порядку та строків ліквідації, порядку розподілу між акціонерами майна, що залишається після задоволення вимог кредиторів, і затвердження ліквідаційного балансу.

Статутом АТ можуть передбачатися інші питання, рішення щодо яких приймаються більш як трьома чвертями голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій, крім наступних питань:

- про дострокове припинення повноважень посадових осіб органів товариства;
- про звернення з позовом до посадових осіб органів товариства стосовно відшкодування збитків, завданих товариству;
- про звернення з позовом у разі недотримання вимог Закону про АТ при вчиненні значного правочину.

Одна голосуюча акція надає акціонеру один голос для вирішення кожного з питань, винесених на голосування на загальних зборах АТ, крім проведення кумулятивного голосування.

Право голосу на загальних зборах АТ мають акціонери – власники простих акцій товариства, а у випадках, передбачених ст. 26 Закону про АТ, – також акціонери – власники привілейованих акцій товариства, які володіють акціями на дату складення переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах.

Акціонери-власники привілейованих акцій певного класу мають право голосу під час вирішення загальними зборами АТ таких питань (ч. 5 ст. 26 Закону про АТ):

- 1) припинення товариства, що передбачає конвертацію привілейованих акцій цього класу у привілейовані акції іншого класу, прості акції або інші цінні папери;
- 2) внесення змін до статуту товариства, що передбачають обмеження прав акціонерів – власників цього класу привілейованих акцій;

¹⁵⁴ Згідно із ч. 4 ст. 84 ЗУ про АТ, якщо АТ, до якого здійснюється приєднання, належать більш як 90 відсотків простих акцій товариства, що приєднується, приєднання не спричиняє необхідності внесення змін до статуту товариства, до якого здійснюється приєднання, пов'язаних із змінами прав його акціонерів, від імені товариства, до якого здійснюється приєднання, рішення про приєднання, затвердження передавального акта та умов договору про приєднання може прийматися його наглядовою радою. У такому разі підготовка пояснень до умов договору про приєднання та отримання висновку незалежного експерта стосовно договору не вимагаються.

3) внесення змін до статуту товариства, що передбачають розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства, або збільшення обсягу прав акціонерів – власників розміщених класів привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства;

4) зменшення статутного капіталу АТ.

Статутом приватного АТ акціонеру – власнику привілейованих акцій може бути надано право голосу також з інших питань.

З питання, винесеного на голосування, право голосу для вирішення якого мають акціонери – власники простих та привілейованих акцій, голоси підраховуються разом за всіма голосуючими з цього питання акціями, крім випадків, передбачених статутом товариства та ч. 4 ст. 26 Закону про АТ. А саме – одна привілейована акція товариства надає акціонеру один голос для вирішення кожного питання. Статутом АТ може передбачатися спеціальний порядок підрахунку голосів – разом чи окремо від голосів за простими та/або іншими класами привілейованих акцій.

Акціонер не може бути позбавлений права голосу, крім випадків, встановлених законом.

Обрання членів органу товариства здійснюється в порядку кумулятивного голосування у випадках, встановлених Законом про АТ та/або статутом АТ.

Кумулятивне голосування – голосування під час обрання осіб до складу органів товариства, коли загальна кількість голосів акціонера помножується на кількість членів органу АТ, що обираються, а акціонер має право віддати всі підраховані таким чином голоси за одного кандидата або розподілити їх між кількома кандидатами

При обранні членів органу АТ кумулятивним голосуванням голосування проводиться **щодо всіх кандидатів одночасно**.

Обраними вважаються ті кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів акціонерів порівняно з іншими кандидатами.

Члени органу товариства вважаються обраними, а орган товариства вважається сформованим виключно за умови обрання повного кількісного складу органу товариства шляхом кумулятивного голосування.

Голосування на загальних зборах АТ з питань порядку денного проводиться **виключно з використанням бюлетенів** для голосування, крім:

– голосування з питань, передбачених ч. 10 ст. 42 Закону про АТ, а саме, загальні збори не можуть приймати рішення з питань, не включених до

порядку денного, крім питань зміни черговості розгляду питань порядку денного та оголошення перерви у ході загальних зборів до наступного дня;
– загальних зборів акціонерів шляхом заочного голосування (опитування).

Бюлетень для голосування (крім кумулятивного голосування) **повинен містити:**

- 1) повне найменування АТ;
- 2) дату і час проведення загальних зборів;
- 3) питання, винесене на голосування, та проект (проекти) рішення з цього питання;
- 4) варіанти голосування за кожний проект рішення (написи «за», «проти», «утримався»);

5) застереження про те, що бюлетень має бути підписаний акціонером (представником акціонера) із зазначенням прізвища, імені та по батькові акціонера (представника акціонера) та найменування юридичної особи у разі, якщо вона є акціонером. За відсутності таких реквізитів і підпису бюлетень вважається недійсним;

6) зазначення найменування або імені акціонера, імені його представника (за наявності) та кількості голосів, що йому належать.

У разі проведення голосування з питань обрання членів виконавчого органу, наглядової ради або ревізійної комісії (ревізора) товариства бюлетень для голосування повинен містити прізвище, ім'я та по батькові кандидата (кандидатів).

Бюлетень для кумулятивного голосування **повинен містити:**

- 1) повне найменування АТ;
- 2) дату і час початку проведення загальних зборів;
- 3) перелік кандидатів у члени органу АТ із зазначенням інформації про них відповідно до вимог, встановлених НКЦПФР;
- 4) місце для зазначення акціонером (представником акціонера) кількості голосів, яку він віддає за кожного кандидата;

5) застереження про те, що бюлетень має бути підписаний акціонером (представником акціонера) із зазначенням прізвища, імені та по батькові акціонера (представника акціонера) та найменування юридичної особи у разі, якщо вона є акціонером. За відсутності таких реквізитів і підпису бюлетень вважається недійсним;

6) зазначення кількості голосів, що належать кожному акціонеру.

Бюлетень для кумулятивного голосування засвідчується в порядку та спосіб, встановлені статутом АТ або рішенням загальних зборів акціонерів.

Кумулятивне голосування з питання обрання членів органу АТ проводиться тільки з використанням бюлетенів для голосування.

Форма і текст бюлетеня для голосування затверджуються наглядовою радою не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення загальних зборів, щодо обрання кандидатів до складу органів товариства – не пізніше ніж за чотири дні до дати проведення загальних зборів, а в разі скликання позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів у випадках, передбачених ч. 6 ст. 47 Закону про АТ, – акціонерами, які цього вимагають. Акціонери мають право до проведення загальних зборів ознайомитися з формою бюлетеня для голосування.

Бюлетень для голосування визнається недійсним у разі, якщо:

- 1) він відрізняється від офіційно виготовленого АТ зразка;
- 2) на ньому відсутній підпис (підписи) акціонера (представника акціонера);
- 3) він складається з кількох аркушів, які не пронумеровані;
- 4) акціонер (представник акціонера) не позначив у бюлетені жодного або позначив більше одного варіанта голосування щодо одного проекту рішення.

Бюлетень для кумулятивного голосування також визнається недійсним у разі, якщо акціонер (представник акціонера) зазначив у бюлетені більшу кількість голосів, ніж йому належить за таким голосуванням.

Такі бюлетені для голосування, які визнані недійсними за цих підстав, не враховуються під час підрахунку голосів.

За підсумками кожного голосування складається протокол, що підписується всіма членами лічильної комісії АТ, які брали участь у підрахунку голосів.

Рішення загальних зборів АТ вважається прийнятим з моменту складення протоколу про підсумки голосування (ч. 3 ст. 45 Закону про АТ).

Підсумки голосування оголошуються на загальних зборах, під час яких проводилося голосування. Після закриття загальних зборів підсумки голосування доводяться до відома акціонерів протягом 10 робочих днів у спосіб, визначений статутом АТ.

Протоколи про підсумки голосування додаються до протоколу загальних зборів АТ.

Після складення протоколів про підсумки голосування бюлетені для голосування опечатуються лічильною комісією (або особою, якій передано повноваження лічильної комісії) та зберігаються у товаристві протягом строку його діяльності, але не більше чотирьох років.

Протоколи про підсумки голосування публічного АТ протягом 10 днів з дати закриття загальних зборів розміщуються на веб-сайті такого товариства.

9. Оформлення рішень загальних зборів АТ

Правовою формою оформлення рішень вищого органу АТ є протокол загальних зборів АТ.

За підсумками кожного голосування складається протокол, що підписується головою та секретарем загальних зборів, підшивається, скріплюється підписом голови виконавчого органу товариства (у разі колегіального виконавчого органу) або одноособового виконавчого органу.

Протокол загальних зборів АТ складається протягом 10 днів з моменту закриття загальних зборів та підписується головою і секретарем загальних зборів.

До протоколу загальних зборів АТ заносяться відомості про:

- 1) дату, час і місце проведення загальних зборів;
- 2) дату складення переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах;
- 3) загальну кількість осіб, включених до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах;
- 4) загальну кількість голосів акціонерів – власників голосуючих акцій товариства, які зареєструвалися для участі у загальних зборах (якщо певні акції є голосуючими не з усіх питань порядку денного – зазначається кількість голосуючих акцій з кожного питання);
- 5) кворум загальних зборів (якщо певні акції є голосуючими не з усіх питань порядку денного – зазначається кворум загальних зборів з кожного питання);
- 6) головуючого та секретаря загальних зборів;
- 7) склад лічильної комісії;
- 8) порядок денний загальних зборів;
- 9) основні тези виступів;
- 10) порядок голосування на загальних зборах (відкрите, бюлетенями тощо);
- 11) підсумки голосування із зазначенням результатів голосування з кожного питання порядку денного загальних зборів та рішення, прийняті загальними зборами.

До протоколу загальних зборів АТ також додаються:

- запис ходу загальних зборів або розгляду окремого питання, здійснені технічними засобами (ч. 5 ст. 40 Закону про АТ);
 - рішення реєстраційної комісії про відмову в реєстрації акціонера чи його представника для участі у загальних зборах (абз. 6 ч. 3 ст. 40 Закону про АТ);
-

– протоколи про підсумки голосування (абз. 1 ч. 4 ст. 45 Закону про АТ).

Належним чином оформлений протокол загальних зборів з усіма додатками повинен зберігатися в АТ за його місцезнаходженням протягом всього терміну діяльності товариства.

АТ забезпечує кожному акціонеру доступ до низки документів, визначених пунктами 1–3, 5–11, 13, 14, 16–23 ч. 1 ст. 77 Закону про АТ, в тому числі і до протоколу загальних зборів АТ, а акціонеру, який володіє значним пакетом акцій, – також доступ до будь-яких інших документів товариства, що містять відомості про фінансово-господарську діяльність цього товариства. У разі якщо в зазначених документах наявна інформація з обмеженим доступом, АТ та акціонер зобов’язані забезпечувати дотримання режиму користування та розкриття такої інформації, встановленого законом (ч. 1 ст. 78 Закону про АТ).

Відповідальність за зберігання документів товариства покладається на голову колегіального виконавчого органу (особу, що здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу) та на головного бухгалтера – щодо документів бухгалтерського обліку і фінансової звітності (абз. 2 ч. 2 ст. 77 Закону про АТ).

У разі недотримання при оформленні рішень загальних зборів встановлених вимог щодо зазначення у протоколі передбачених Законом про АТ відомостей, а також якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги зазначеного Закону, інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори АТ, акціонер, права та охоронювані законом інтереси якого порушені таким рішенням, може оскаржити це рішення до суду протягом трьох місяців з дати його прийняття.

При цьому суд має право з урахуванням усіх обставин справи залишити в силі оскаржуване рішення, якщо допущені порушення не порушують законні права акціонера, який оскаржує рішення.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Вирішення яких питань належить до виключної компетенції загальних зборів АТ?
 2. Хто вправі ініціювати скликання позачергових загальних зборів АТ?
 3. У яких випадках може бути прийнято рішення про відмову у включенні до порядку денного загальних зборів АТ пропозиції акціонерів (акціонера), які сукупно є власниками 5 або більше відсотків простих акцій?
-

4. Яким чином здійснюється повідомлення про проведення загальних зборів АТ та їх порядок денний?
5. Які дані повинно містити повідомлення про проведення загальних зборів АТ?
6. Ким може посвідчуватися довіреність на право участі та голосування на загальних зборах?
7. За яких умов реєстраційна комісія має право відмовити акціонеру (його представнику) в реєстрації для участі у загальних зборах АТ?
8. Які вимоги встановлені законодавством щодо місця проведення загальних зборів АТ?
9. Який порядок проведення загальних зборів АТ шляхом заочного голосування (опитування)?
10. З яких питань порядку денного рішення загальних зборів приймається більш як трьома чвертями голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах?
11. Хто здійснює підрахунок голосів при прийнятті рішень загальними зборами акціонерів?
12. У яких випадках голосування з питань порядку денного загальних зборів проводиться тільки з використанням бюлетенів для голосування?
13. У чому полягає сутність кумулятивного голосування?
14. Як і в які строки оформляються рішення загальних зборів АТ?

РОЗДІЛ 7. МАЙНОВІ ВІДНОСИНИ В КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

1. Поняття та функції статутного капіталу корпоративних підприємств.

2. Розмір статутного капіталу корпоративних підприємств.

3. Вклади до статутного капіталу корпоративних підприємств.

4. Формування статутного капіталу корпоративних підприємств.

5. Збільшення статутного капіталу корпоративних підприємств.

6. Зменшення статутного капіталу корпоративних підприємств.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Поняття та функції статутного капіталу корпоративних підприємств

Термін «статутний капітал» використовується у господарському, цивільному, податковому законодавстві і у сучасному бухгалтерському обліку.

Поширеним є визначення статутного капіталу як зафіксованої установчими документами та оціненої учасниками сукупності вкладів, об'єднаних учасниками при створенні товариства для забезпечення його діяльності (О.Р. Кібенко)¹⁵⁵; як грошового еквівалента майна, яке повинно передаватися товариству у вигляді внесків для забезпечення його діяльності та як сплати його учасниками отримуваних ними майнових прав (О.С. Янкова)¹⁵⁶; як суми вкладів учасників, що виконують функції джерела коштів товариства (С.В. Глібко)¹⁵⁷. Деякі науковці вважають, що статутний капітал за сучасних умов потрібен лише для покриття витрат, пов'язаних із державною реєстрацією підприємства, та для забезпечення його діяльності в початковий період існування¹⁵⁸.

¹⁵⁵ Кібенко Е.Р. Корпоративное право Украины: учеб. пособ. / Е.Р. Кібенко. – Х.: Эспада, 2001. – С. 114.

¹⁵⁶ Янкова О.С. Правове регулювання статутного фонду комерційних організацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / О.С. Янкова; НАН України. Ін-т екон.-прав. досліджень. – Донецьк, 2000. – С. 4.

¹⁵⁷ Корпоративне право України: підручник / В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с. – С. 240.

¹⁵⁸ Корпоративне управління: монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; за заг. ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – 500 с. – С. 262.

При первісному створенні корпоративного підприємства формується його статутний (АТ, ТОВ, ТДВ) чи складений капітал (повне і командитне товариства) або пайовий фонд (кооперативи). Статутний капітал безпосередньо пов'язаний з корпоративними правами, бо згідно зі ст. 167 ГК України ці права належать учасникам корпоративного підприємства відповідно до їх частки у статутному капіталу.

Таким чином, у понятті статутного капіталу зосереджено обліково-бухгалтерський підхід з правовим аспектом, і через нього простежується зв'язок між правовим режимом майна учасників, яке вноситься ними як вклади (оплата акцій) при створенні корпоративного підприємства, майна цього підприємства та корпоративних прав учасників корпоративного підприємства.

По-перше, він сформований за рахунок внесення учасниками вкладів у грошовому чи майновому вигляді.

По-друге, статутний капітал є показником (або виразником) майна корпоративного підприємства. Після внесення учасниками усіх вкладів до статутного капіталу (тобто після залучення майна на суму, що дорівнює загальному розміру статутного капіталу), останній вважається сформованим і відображається як такий у фінансовій звітності підприємства незалежно від способу і порядку подальшого використання вкладів підприємством.

По-третє, в статутному капіталі всіх товариств, крім акціонерного, визначаються частки учасників, які за своєю природою являють собою майнові права, бо їх можна відчужувати. Статутний капітал АТ визначається як такий, що розділений на певну кількість акцій рівної номінальної вартості. Сам статутний капітал, не будучи об'єктом, не може відчужуватися.

Статутний капітал виконує певні **функції**, через які розкриваються його сутність та призначення:

1) *інвестиційну (стартову)*. Ця функція передбачає, що кошти, майно, майнові права, які вносяться засновниками (учасниками) до статутного капіталу, слугують основою для початку діяльності новоствореного або для фінансування діяльності вже створеного підприємства. Для реалізації цієї функції законодавцем встановлено, що вклади учасників до статутного капіталу не є об'єктом оподаткування податком на прибуток та не включаються до бази оподаткування податком на додану вартість.

Статутний капітал має бути ефективним механізмом залучення інвестицій під час формування первісної матеріальної бази підприємства та її подальшого збільшення шляхом додаткових випусків акцій або додаткових

вкладів учасників. Інвестиційна функція виявляється і в тому, що вкладами до статутного капіталу, як правило, обмежується ризик економічних втрат учасників. Вони ризикують втратити лише те, що передали як внесок до статутного капіталу. Їх персональна майнова відповідальність за зобов'язаннями створеного корпоративного підприємства допускається лише у випадках, передбачених законом та установчими документами підприємства;

2) *інформаційну*. Відомості про статутний капітал, насамперед про його розмір, порядок формування, розподіл вкладів між учасниками мають важливе інформаційне значення. Розмір статутного капіталу та поділ на частки між учасниками дає змогу оцінити обсяг ризику усіх учасників та кожного з них, зокрема, розподіл голосів між ними та вплив на діяльність підприємства. Ця функція статутного капіталу не залежить від його розміру;

3) *регулятивну*. Статутний капітал також використовується як інструмент для визначення частки кожного учасника корпоративного підприємства. Розмір частки учасника у статутному капіталі підприємства відображає: а) ступінь впливу учасника на управління підприємством (кількість голосів, що має учасник при голосуванні, залежить від розміру його частки в статутному капіталі); б) розмір одержуваних ним дивідендів (процентів, виплат); в) частку в майні підприємства, що виділяється при поділі майна між учасниками при ліквідації підприємства. О.А. Воловик пропонує визначати частку учасника в статутному капіталі корпоративної організації як обсяг корпоративних прав в ідеальному виразі відповідно номіналу вартості його внеску, коли за абсолютну величину корпоративних прав, пропорційну номінальному розміру статутного капіталу, береться одиниця або 100 відсотків;¹⁵⁹

4) *гарантійну*. Розмір статутного капіталу свідчить про мінімальну вартість чистих активів корпоративного підприємства. Відповідно до статутного капіталу визначається мінімальний розмір майна підприємства, який гарантує інтереси його кредиторів. Закон встановлює взаємозв'язок між статутним капіталом і вартістю чистих активів. Власний капітал (вартість чистих активів) корпоративного підприємства – це різниця між сукупною вартістю активів підприємства та вартістю його зобов'язань перед іншими особами.

Гарантійна функція статутного капіталу особливо проявляється у підприємствах, які займаються банківською, фінансовою діяльністю чи профе-

¹⁵⁹ Воловик О.А. Господарсько-правове забезпечення корпоративних інтересів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / О.А. Воловик; НАН України. Ін-т екон.-прав. досліджень. – Донецьк, 2005. – С. 9–10.

сійною діяльністю на фондовому ринку. Значення цієї функції посилюється додатковими вимогами щодо розміру та порядку формування статутного капіталу таких господарюючих суб'єктів, необхідністю дотримання економічних нормативів та контролем з боку Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг чи НКЦПФР.

Гарантійна функція пов'язана з інвестиційною, оскільки обидві характеризують майнові аспекти правового статусу підприємства. Однак, якщо інвестиційна функція розкриває значення статутного капіталу для самого підприємства, то гарантійна – для третіх осіб, насамперед кредиторів. Для прикладу, законодавство України про акціонерні товариства містить норми, якими намагається забезпечити додержання гарантійної функції статутного капіталу: по-перше, встановленням його мінімального розміру та строків формування; по-друге, максимальним обмеженням права акціонерів на викуп акцій; по-третє, заборонаю виплати дивідендів при збитковій діяльності товариства. Із застосуванням такого підходу акціонерний капітал стає не надуманим фіктивним відбиттям первісно існуючого капіталу, а реальною вартістю активів АТ, що більше відповідає правовій природі відносин і дає змогу встановити й додержуватися дійового контролю за його розмірами.

Поряд із загальноприйнятими у літературі висловлюються пропозиції щодо інших функцій статутного капіталу корпоративного підприємства – контрольної (Т.В. Кашанина¹⁶⁰), інституційної, економічної (В.М. Кравчук¹⁶¹), облікової (О.Р. Кібенко¹⁶²), суверенітетної (С.В. Глібко¹⁶³), правозабезпечувальних (базових та похідних) (Ю.В. Хорт¹⁶⁴).

¹⁶⁰ Кашанина Т.В. Корпоративное право: учебник / Т.В. Кашанина. – М.: Высшая школа, 2006. – С. 310-313.

¹⁶¹ Кравчук В.М. Проблеми солідарної відповідальності учасників товариств з обмеженою відповідальністю, що не виконали свій обов'язок із внесення вкладу до статутного капіталу товариства / В.М. Кравчук // Право України. – 2006. – № 12. – С. 51.

¹⁶² Кібенко О.Р. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз *acquis* Європейського Союзу та законодавства України / О.Р. Кібенко, А.В. Пендак Сарбах. – К.: Юстіан, 2006. – С. 100.

¹⁶³ Глібко С.В. Сутнісні ознаки акціонерного товариства / С.В. Глібко. – Х.: Еспада, 1995. – С. 97.

¹⁶⁴ Хорт Ю.В. Функції статутного капіталу за законодавством України / Ю.В. Хорт // Держава і право. Юридичні і політичні науки: збі. наук. праць. – 2009. – Вип. 46. – С. 327.

2. Розмір статутного капіталу корпоративних підприємств

Питання про обов'язковість статутного капіталу безпосередньо пов'язане з питанням про його розмір. Закріплюючи граничні розміри статутного капіталу того чи іншого підприємства, законодавець виходить з чотирьох критеріїв: організаційно-правової форми; кількості учасників; державної належності учасників; сфери діяльності підприємства.

Організаційно-правова форма дозволяє враховувати особливості відповідальності учасників за зобов'язаннями створюваного підприємства. За цим критерієм встановлено мінімальний розмір статутного капіталу для АТ – 1250 мінімальних заробітних плат, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) АТ. Для інших видів корпоративних підприємств мінімальний розмір статутного капіталу законом не встановлено. Законодавець залишає це питання на розсуд учасників.

Кількість учасників як критерій визначення розміру статутного капіталу чинним національним законодавством не враховується. Немає різниці між мінімальним капіталом корпоративного підприємства, в якому два учасники, і підприємством, в якому таких п'ятдесят. Велика кількість учасників, з одного боку, мінімізує їх початкові витрати, оскільки сума, необхідна для створення підприємства, розподіляється на усіх. Це робить участь у корпоративних підприємствах доступною для багатьох осіб, зокрема незаможних. З іншого боку, невелика сума можливих втрат від невдалої інвестиції може зробити учасника байдужим до долі створеного ним підприємства. Крім того, з економічної точки зору дрібні інвестиції дорого обслуговувати, адже витрати, пов'язані із здійсненням прав учасника, можуть перевищувати вартість інвестиції.

Окремі вчені вважають, що врахування державної належності засновників, встановлення для них підвищених вимог до мінімального статутного капіталу сприятиме залученню додаткових інвестицій та може бути одним із засобів протекціоністської політики держави щодо вітчизняних підприємців. Так, на думку В.М. Кравчука, створення товариств, в яких іноземні учасники мають частку більшу, ніж п'ятдесят відсотків, мінімальний статутний капітал повинен бути в п'ять разів вищий, ніж капітал аналогічного товариства, створеного резидентами¹⁶⁵.

Економічна діяльність підприємств має неоднакове значення та вплив на інших учасників господарського обороту. Для мінімізації негативних

¹⁶⁵ Кравчук В.М. Корпоративне право: науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В.М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – С. 506–507.

наслідків неефективної господарської діяльності важливих з точки зору суспільних і державних інтересів підприємств, законодавством встановлюються підвищені вимоги щодо таких господарюючих суб'єктів та умов здійснення ними господарської діяльності, зокрема це стосується розміру та порядку формування їх статутного капіталу¹⁶⁶. Наприклад, такі підвищені вимоги встановлені для комерційних банків: мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не може бути меншим 500 мільйонів гривень (ст. 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). Національний банк України має право встановлювати для окремих юридичних осіб, які мають намір здійснювати банківську діяльність, залежно від їх спеціалізації диференційований мінімальний розмір статутного капіталу на момент їх державної реєстрації, але не нижче розміру, встановленого законом.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» торговець цінними паперами може провадити дилерську діяльність, якщо має сплачений грошовими коштами статутний капітал у розмірі не менш як 500 тисяч гривень, брокерську діяльність – не менш як 1 мільйон гривень, андеррайтинг або діяльність з управління цінними паперами – не менш як 7 мільйонів гривень.

Законом України «Про страхування» встановлено мінімальний розмір статутного капіталу страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, у сумі, еквівалентній 1 мільйон євро; а страховика, який займається страхуванням життя, – 10 мільйонів євро за валютним обмінним курсом валюти України (ст. 30).

Розмір статутного капіталу фондової біржі має становити не менш як 15 мільйонів гривень, а розмір власного капіталу фондової біржі, що здійснює кліринг та розрахунки, – не менш як 25 мільйонів гривень¹⁶⁷.

Мінімальний розмір статутного капіталу – це мінімальна сума, необхідна для створення підприємства. На думку деяких науковців, мінімальний статутний капітал повинен визначатися як баланс двох принципів: доступності створення підприємства (тому мінімальний капітал не повинен бути надто великим) і достатності для забезпечення початку господарської ді-

¹⁶⁶ Правове регулювання ринку цінних паперів України: навч. посіб. / О.П. Віхров, Г.В. Льющенко, В.П. Богун та ін.; за ред. О.П. Віхрова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – С. 191.

¹⁶⁷ Там само. – С. 240.

яльності (тому мінімальний капітал не повинен бути замалим)¹⁶⁸. Зменшення вартості власного капіталу підприємства нижче встановленого законом мінімального розміру статутного капіталу є безумовною підставою ліквідації господарюючого суб'єкта.

3. Вклади до статутного капіталу корпоративних підприємств

Статутний капітал корпоративного підприємства формується за рахунок вкладів учасників. Відповідно до ст. 115 ЦК України, ст. 13 Закону про ГТ, ст. 13 Закону про ТОВ та ТДВ вкладом до статутного (складеного) капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом. Грошова оцінка вкладу учасника господарського товариства здійснюється за згодою інших учасників, а у випадках, встановлених ст. 7 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», вона підлягає незалежній експертній перевірці.

Забораються використовувати для формування статутного (складеного) капіталу господарського товариства бюджетні кошти, векселі, майно державних (комунальних) підприємств, яке відповідно до закону (рішення органу місцевого самоврядування) не підлягає приватизації, та майно, що перебуває в оперативному управлінні бюджетних установ, якщо інше не передбачено законом (ст. 86 ГК України).

Майном корпоративного підприємства є сукупність речей, його майнових прав та майнових обов'язків. Воно формується за рахунок вкладів учасників та з інших джерел, зокрема, внаслідок здійснення підприємством господарської діяльності, укладення договорів тощо. Майно, внесене як вклад до статутного капіталу корпоративного підприємства, переходить у власність цього підприємства.

За загальним правилом, засновники та учасники корпоративного підприємства можуть робити свої вклади у формі майнових об'єктів (будинків, споруд, обладнання тощо), цінних паперів, майнових прав (у тому числі на користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будин-

¹⁶⁸ Янкова О.С. Правове регулювання статутного фонду комерційних організацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / О.С. Янкова; НАН України. Ін-т екон.-прав. досліджень. – Донецьк, 2000. – 20 с.

ками, спорудами, на об'єкти інтелектуальної власності), грошових коштів у національній та іноземній валюті. Отже, фактично будь-яке майно може бути предметом вкладу до статутного капіталу корпоративного підприємства за двох умов: має грошову оцінку та може бути відчужене.

Спеціальні вимоги щодо формування статутного капіталу встановлено до страхових організацій, банків, інвестиційних інститутів, професійних учасників ринку цінних паперів тощо. Так, відповідно до ст. 32 Закону України «Про банки і банківську діяльність» формування та капіталізація банку здійснюються переважно шляхом грошових внесків. Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти – в іноземній вільно конвертованій валюті або у гривнях. Статутний капітал банку не повинен формуватися з непідтверджених джерел. Також забороняється використовувати для формування статутного капіталу банку бюджетні кошти, якщо такі кошти мають інше цільове призначення. Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, до отримання банківської ліцензії та внесення відомостей про неї до Державного реєстру банків має право витратити кошти, що вносяться засновниками для формування її статутного капіталу, виключно з метою підготовки до здійснення нею банківської діяльності.

Відповідно до вимог Закону України «Про інститути спільного інвестування» до державної реєстрації корпоративного інвестиційного фонду в органах державної реєстрації його засновниками повинно бути сплачено 100 відсотків розміру початкового статутного капіталу, при цьому оплата засновниками акцій корпоративного інвестиційного фонду здійснюється виключно коштами (ст. 9).

Законодавством про акціонерні товариства встановлено особливості оплати акцій при формуванні статутного капіталу АТ. Так, оплата вартості акцій, що розміщуються під час заснування АТ, може здійснюватися грошовими коштами, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є засновник, та векселів), майном і майновими правами, нематеріальними активами, що мають грошову оцінку (ст. 11 Закону про АТ).

У разі розміщення АТ цінних паперів їх оплата здійснюється грошовими коштами або за згодою між товариством та інвестором – майновими правами, немайновими правами, що мають грошову вартість, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є набувач, та векселів), іншим майном. Інвестор не може здійснювати оплату цінних паперів шляхом взяття на себе зобов'язань щодо виконання для товариства

робіт або надання послуг. Статутом АТ можуть встановлюватися й інші обмеження щодо форм оплати цінних паперів, при цьому АТ не може встановлювати обмеження або заборону на оплату цінних паперів грошовими коштами.

4. Формування статутного капіталу корпоративних підприємств

Статутний капітал формується в кілька етапів. На першому етапі учасники визначаються з розміром статутного капіталу та розміром вкладу кожного. При вирішенні цього питання використовуються об'єктивний та/або суб'єктивний (формальний) підхід. Об'єктивний передбачає формування статутного капіталу в розмірі, необхідному для досягнення певної мети. При об'єктивному підході розмір статутного капіталу, як правило, є високим, а частки відображають реальні майнові інвестиції учасників. Тому, як правило, об'єктивний підхід характерний для визначення розміру статутного капіталу так званих товариств капіталів.

Суб'єктивний підхід – це формування статутного капіталу в розмірі, що забезпечує наперед узгоджений розподіл часток між учасниками. Тут до уваги береться насамперед не те, яка сума коштів потрібна для досягнення цілей підприємства та здійснення ефективної господарської діяльності, а те, яка структура капіталу влаштовує учасників. Адже від цього згодом залежатиме розподіл прибутків, і головне – голосів у вищому органі управління корпоративного підприємства. Суб'єктивний підхід до розміру та розподілу статутного капіталу дозволяє врахувати не лише, і навіть не стільки майновий внесок учасника, скільки персональне значення того чи іншого учасника в досягненні мети створюваного підприємства.

Звичайно, що під час створення підприємства та визначення необхідного капіталу учасники можуть і повинні враховувати обидва підходи. Важливими є джерела фінансування майбутньої діяльності, зокрема вклади учасників, але не менш важливою є міра впливу кожного учасника на рішення корпоративного підприємства. Тому оптимальним видається врахування як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів.

Для окремих корпоративних підприємств (наприклад, створених членами однієї сім'ї) статутний капітал відіграє суто формальне значення: учасників не цікавить розподіл голосів і не цікавить розмір статутного капіталу

та вкладів. Але все одно учасники зобов'язані визначити розмір статутного капіталу та сформувати його, щоб дотримуватися вимог законодавства щодо створення корпоративних підприємств. Тому учасники з метою мінімізації витрат на створення підприємства формують статутний капітал у найменшому розмірі, дозволеному законодавством. Цей порядок визначення розміру статутного капіталу називають формальним.

На другому етапі, коли вирішено питання щодо розміру і розподілу часток у статутному капіталу, учасники визначаються з предметом вкладу та його оцінкою. Предмет вкладу – це те майно, яке учасник передає до статутного капіталу підприємства в обмін на корпоративні права. Предмет вкладу визначається за згодою всіх учасників, адже всім їм однаково важливо, щоб це майно могло бути використане у майбутній діяльності підприємства. Порядок оцінки вкладів учасників визначається в установчих документах корпоративного підприємства, якщо інше не передбачено законом. Майно, що є предметом вкладу, має відповідати таким вимогам: бути власністю учасника, мати грошову оцінку, бути відчужуваним, належати до майна, яке може використовуватися для формування статутного капіталу створюваного корпоративного підприємства.

Треба враховувати також спеціальні вимоги до формування статутного капіталу окремих підприємств, зумовлені сферою їх діяльності. До таких, зокрема, належать страхові компанії, банки, холдингові компанії, корпоративні інвестиційні фонди, інші фінансові установи, професійні учасники ринку цінних паперів тощо. Наприклад, відповідно до ст. 2 Закону України «Про страхування» при створенні страховика-резидента або збільшенні зареєстрованого статутного капіталу статутний капітал повинен бути сплачений виключно в грошовій формі. Дозволяється формування статутного капіталу страховика цінними паперами, що випускаються державою, за їх номінальною вартістю в порядку, визначеному Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, але не більше 25 відсотків загального розміру статутного капіталу. Забороняється використовувати для формування статутного капіталу страховика векселі, кошти страхових резервів, а також кошти, одержані в кредит, позику та під заставу, і вносити нематеріальні активи.

На третьому етапі учасники повинні домовитися про строки сплати (передачі) вкладів. Якщо проаналізувати норми ГК України, ЦК України, Закону про ГТ, Закону про АТ, Закону про ТОВ та ТДВ тощо, можна дійти висновку, що законодавець не встановлює загального для всіх корпоратив-

них підприємств строку формування статутного капіталу. Граничні строки повної сплати учасниками своїх вкладів до статутного капіталу встановлюються законами про окремі види підприємств. При цьому такі строки можуть бути конкретизовані в установчих документах підприємства, допускається також і дострокове виконання учасниками своїх зобов'язань.

Так, відповідно до ст. 14 Закону про ТОВ та ТДВ кожен учасник товариства повинен повністю внести свій вклад протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. Вартість вкладу кожного учасника товариства повинна бути не менше номінальної вартості його частки.

Член виробничого кооперативу зобов'язаний внести до дня державної реєстрації кооперативу не менше 10 відсотків пайового внеску, а частину, що залишилася, – протягом року з дня його державної реєстрації, якщо інший строк не встановлений статутом кооперативу (ст. 165 ЦК України). У свою чергу, складений капітал командитного товариства підлягає сплаті його учасниками протягом першого року з дня державної реєстрації товариства (ч. 4 ст. 135 ЦК України, ст. 80 Закону про ГТ). Кожний засновник АТ повинен оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій. У разі несплати (неповної оплати) вартості придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій АТ вважається незаснованим. До оплати 50 відсотків статутного капіталу АТ не має права здійснювати операції, не пов'язані з його заснуванням (ст. 11 Закону про АТ).

Неналежне виконання обов'язку з формування статутного капіталу суперечить інтересам корпоративного підприємства, кредиторів, сумлінних учасників, тому є корпоративним правопорушенням і підставою для відповідальності. По-перше, це солідарна відповідальність учасників за зобов'язаннями товариства. Так, відповідно до ст. 2 Закону про ТОВ та ТДВ учасники, які не повністю внесли свої вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників. У свою чергу, засновники АТ несуть солідарну відповідальність за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями, що виникли до його державної реєстрації (ст. 12 Закону про АТ).

По-друге, якщо учасник ТОВ чи ТДВ прострочив внесення вкладу чи його частини, виконавчий орган товариства має надіслати йому письмове

попередження про прострочення. Попередження має містити інформацію про невнесений своєчасно вклад чи його частину та додатковий строк, наданий для погашення заборгованості. Додатковий строк, наданий для погашення заборгованості, встановлюється виконавчим органом товариства чи статутом товариства, але не може перевищувати 30 днів.

Якщо учасник товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку, виконавчий орган товариства має скликати загальні збори учасників, які можуть прийняти одне з таких рішень:

- 1) про виключення учасника товариства, який має заборгованість із внесення вкладу;
- 2) про зменшення статутного капіталу товариства на розмір неоплаченої частини частки учасника товариства;
- 3) про перерозподіл неоплаченої частки (частини частки) між іншими учасниками товариства без зміни розміру статутного капіталу товариства та сплату такої заборгованості відповідними учасниками;
- 4) про ліквідацію товариства (ст. 15 Закону про ТОВ та ТДВ).

При цьому голоси, що припадають на частку учасника, який має заборгованість перед товариством, не враховуються при визначенні результатів голосування для прийняття одного з вищеперелічених рішень.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про кооперацію» несплата внесків у порядку, визначеному статутом кооперативу, є підставою припинення членства у кооперативі. В свою чергу, акціонери, які не повністю оплатили акції, у випадках, визначених статутом товариства, відповідають за зобов'язаннями товариства у межах неоплаченої частини вартості належних їм акцій (ст. 152 ЦК України).

Домовленість учасників щодо формування статутного капіталу є центральним питанням при створенні корпоративних підприємств. Зокрема, засновницький договір повного товариства і командитного товариства повинен визначати розмір частки кожного з учасників, форму їх участі у справах товариства, розмір, склад і порядок внесення ними вкладів (ст. 82 ГК України). Стосовно вкладників командитного товариства в засновницькому договорі вказуються тільки сукупний розмір їх часток у майні товариства та розмір, склад і порядок внесення ними вкладів.

На відміну від установчих документів АТ, повного та командитного товариств, у статуті ТОВ і ТДВ можуть, але не повинні міститися відомості про розмір статутного капіталу (ч. 5 ст. 11 Закону про ТОВ та ТДВ). Також статутом ТОВ і ТДВ може бути встановлено порядок визначення розміру

часток учасників залежно від зміни вартості майна, внесеного як вклад, та додаткових вкладів учасників. Розмір частки учасника товариства у відсотках повинен відповідати співвідношенню номінальної вартості його частки та статутного капіталу товариства.

Законом про ТОВ та ТДВ передбачена можливість встановлення статуту товариства обмежень щодо зміни співвідношення часток учасників. Такі положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього лише за одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про кооперацію» статут кооперативу, з-поміж іншого, повинен містити відомості про порядок встановлення розмірів і сплати внесків та паїв членами кооперативу та відповідальність за порушення зобов'язань щодо їх сплати; порядок формування майна кооперативу.

Останнім важливим моментом під час формування статутного капіталу корпоративного підприємства є оформлення внесення вкладів учасників, що має суттєве значення, оскільки засвідчує виконання відповідних обов'язків учасників, визначає момент виникнення права власності у корпоративного підприємства та тягне за собою наслідки, встановлені публічним правом. Діюче законодавство, зокрема ЦК України та ГК України, не встановлюють спеціальних вимог щодо цього. Очевидно, при оформленні внесення вкладу до статутного капіталу корпоративного підприємства слід керуватися загальними нормами про виконання зобов'язання (глава 48 ЦК України, глава 22 ГК України). Також законодавством не встановлено певного порядку грошової оцінки вкладів учасників до статутного капіталу. Учасники підприємства самостійно визначають оцінку вкладів у засновницькому договорі, рішенні засновників про створення підприємства, договорі про створення товариства чи в установчих документах. Деякі особливості встановлені для АТ, зокрема вимагається, щоб ціна майна, що вноситься засновниками АТ в рахунок оплати акцій товариства, відповідала ринковій вартості цього майна (ч. 2 ст. 11 Закону про АТ) з можливим відхиленням у 10 % (ч. 3 ст. 8 Закону про АТ). Подальша зміна вартості майна, яке було внесено як вклад до статутного капіталу, не впливає на розмір частки учасника в статутному капіталі. Для ТОВ і ТДВ грошова оцінка вкладу до статутного капіталу має бути затверджена одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства (ч. 3 ст. 13 Закону про ТОВ).

Зазвичай оформлення прийняття вкладів до статутного капіталу здійснюється за допомогою акта приймання-передачі, складеного у довільній формі,

при цьому мають бути дотримані обов'язкові реквізити щодо первинних документів, визначених ч. 2 ст. 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». В акті має бути детальний опис переданого майна та посилання на відповідні документи. Акт мають підписати учасник, який передає вклад, та уповноважений представник корпоративного підприємства. В акті також може бути зафіксована передача супровідних документів на майно (наприклад, документів на нерухомість, техпаспорта на автомобіль тощо). Підписи в акті приймання-передачі мають бути засвідчені нотаріально, якщо надалі відповідно до закону буде відбуватися реєстрація прав власності на отримане майно. Майнові права можуть передаватися у різний спосіб, зокрема з додержанням норм про відступлення права вимоги (ст. ст. 512–519 ЦК України). Грошові вклади учасників можуть бути внесені до статутного капіталу трьома способами: через касу підприємства, касу банку або шляхом безготівкового розрахунку; при цьому всі ці способи можна комбінувати. Також слід враховувати встановлені законом граничні суми розрахунків готівкою протягом одного дня, а саме: вклад від учасника – суб'єкта господарювання (юридичної особи чи фізичної особи-підприємця) має бути не більше 10000 грн; вклад від фізичної особи – не більше 50000 грн.

Відповідно до ст. 11 Закону про АТ документ, що засвідчує право власності засновника АТ на акції, видається йому після повної оплати вартості таких акцій протягом 10 робочих днів з дати отримання товариством свідоцтва про реєстрацію випуску акцій. Учаснику іншого господарського товариства, який повністю вніс свій вклад, може видаватися свідоцтво товариства про внесення вкладу, оформлене належним чином. Зокрема, таке свідоцтво може знадобитися учаснику під час нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі товариства. Іншими документами, які засвідчують внесення вкладу до статутного капіталу, можуть бути платіжні документи, прибуткові касові ордери, акти приймання-передачі майна тощо.

Статутний капітал є складовою власного капіталу корпоративного підприємства та відображається у бухгалтерському балансі у рядку 1400 «Зареєстрований (пайовий) капітал»¹⁶⁹. Даний рахунок використовують для обліку та узагальнення інформації про стан і рух статутного й іншого зареєстрованого

¹⁶⁹ Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 7.02.2013 р. № 73 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 14. – Ст. 665; Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 11. – Ст. 441.

капіталу, пайового капіталу (пайових внесків) членів підприємства, внесків засновників підприємства понад статутний капітал. У рахунку «Зареєстрований (пайовий) капітал» наводиться зафіксована в установчих документах сума статутного капіталу підприємства з урахуванням суми внесків до оголошеного, але ще не зареєстрованого статутного капіталу. Підприємства, для яких не передбачена фіксована сума статутного капіталу, відображають у цьому рахунку суму фактичного внеску власників до статутного капіталу підприємства. Також підприємства, які складають Звіт про власний капітал, відображають у цьому звіті зміни в статутному капіталі. Зокрема, для обліку заборгованості по внесках використовується рахунок «Неоплачений капітал», залишок по якому наводиться з від'ємним значенням у власному капіталі підприємства, хоча за своєю суттю це дебіторська заборгованість.

У сучасних умовах структурно-інноваційного розвитку національної економіки особливої актуальності набувають облік власного капіталу і статутного капіталу, зокрема, наявність якого дозволяє функціонувати підприємствам різних організаційно-правових форм¹⁷⁰. Облік статутного капіталу підприємства має важливе значення ще й тому, що його дані використовуються кредиторами та іншими користувачами для оцінювання кредитоспроможності підприємства. Тому неправильний облік або ж фінансова звітність може потягнути за собою судові позови з боку тих суб'єктів, які використовують цю інформацію для визначення своїх стосунків з даним підприємством. Окрім того, облік статутного капіталу відіграє суттєву роль у стосунках між учасниками підприємства, оскільки розподіл прибутку зазвичай відбувається пропорційно частці у статутному капіталі кожного із засновників (учасників, членів) корпоративного підприємства.

5. Збільшення статутного капіталу корпоративних підприємств

Статутний капітал корпоративного підприємства може бути змінений як у бік збільшення, так і в бік зменшення. Більш поширеною є операція зі збільшення статутного капіталу. Найпопулярнішими причинами збільшення статутного капіталу визнаються такі:

- збільшення обігових коштів підприємства;
- прийняття нових учасників;

¹⁷⁰ Примаченко О.Л. Науково-практичний аспект організації обліку формування статутного капіталу господарських товариства / О.Л. Примаченко // Молодий вчений. – 2015. – № 1. – С. 45.

- одержання контролю над підприємством через зміну структури капіталу;
- необхідність виконання спеціальних вимог до статутного капіталу та економічних нормативів (наприклад, для комерційних банків);
- злиття та приєднання інших підприємств;
- оптимізація оподаткування (вклади до статутного капіталу не оподатковуються).

Законом встановлено спеціальні вимоги щодо збільшення статутного капіталу АТ, ТОВ і ТДВ (ст. 15 Закону про АТ, ст. 16 Закону про ТОВ та ТДВ). Так, АТ вправі збільшувати статутний капітал після реєстрації звітів про результати розміщення всіх попередніх випусків акцій. Збільшення статутного капіталу АТ шляхом публічного розміщення акцій не допускається, якщо розмір власного капіталу товариства є меншим, ніж розмір його статутного капіталу. Обов'язковою умовою збільшення статутного капіталу АТ є відповідність розміру статутного капіталу після його збільшення законодавчим вимогам щодо його мінімального розміру, на дату реєстрації змін до статуту товариства. У свою чергу, збільшення статутного капіталу ТОВ і ТДВ допускається лише після внесення всіма учасниками товариства своїх вкладів у повному обсязі. При цьому збільшення статутного капіталу не допускається, якщо товариство володіє часткою у власному статутного капіталі.

Умова про повну сплату вкладів має бути виконана на день прийняття загальними зборами рішення про збільшення статутного капіталу. Це має важливе значення з огляду на строки, необхідні для скликання загальних зборів учасників. Отже, якщо на день повідомлення про скликання загальних зборів учасники мають заборгованість за своїми вкладками, але на день проведення загальних зборів заборгованість погашена, збори вправі приймати рішення про збільшення статутного капіталу корпоративного підприємства.

Порядок збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів включає три послідовні стадії:

1) *прийняття рішення про збільшення статутного капіталу*. За загальним правилом таке питання належить до компетенції вищого органу управління підприємства, тобто загальних зборів учасників/акціонерів (ст. 156 ЦК України, ст. 30 Закону про ТОВ та ТДВ). Резолютивна частина такого рішення повинна містити відомості як мінімум про суму, на яку збільшується статутний капітал, спосіб збільшення, строки та порядок сплати додатко-

вих вкладів тощо. Так, учасники ТОВ і ТДВ можуть збільшити статутний капітал товариства: а) без додаткових вкладів за рахунок нерозподіленого прибутку товариства; б) за рахунок додаткових вкладів учасників та/або третіх осіб за рішенням загальних зборів учасників (ст. ст. 17, 18 Закону про ТОВ та ТДВ).

Статутний капітал АТ збільшується шляхом підвищення номінальної вартості акцій або розміщення додаткових акцій існуючої номінальної вартості у порядку, встановленому НКЦПФР (ст. 15 Закону про АТ). Збільшення статутного капіталу АТ із залученням додаткових внесків здійснюється шляхом розміщення додаткових акцій. Переважне право акціонерів на придбання акцій, що додатково розміщуються, діє лише в процесі приватного розміщення акцій та встановлюється законом. Збільшення статутного капіталу АТ не допускається у разі наявності викуплених товариством акцій, а також для покриття збитків, крім випадків, встановлених законом;

2) *здійснення додаткових вкладів до статутного капіталу*. Сплата додаткових вкладів здійснюється у встановлений законом та/або рішенням загальних зборів строк. Цей строк є присічним, тобто таким, що не може бути ні поновленим, ні подовженим корпоративним підприємством чи судом. Після спливу строку для внесення додаткових вкладів загальні збори учасників підприємства мають затвердити результати такого збільшення статутного капіталу та його розмір, а також розміри часток учасників підприємства та їх номінальної вартості з урахуванням фактично внесених додаткових вкладів, після чого корпоративне підприємство подає документи для проведення державної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, що містяться в ЄДР, у тому числі змін до установчих документів.

Більш докладно порядок збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів учасників та/або третіх осіб викладено у ст. 18 Закону про ТОВ та ТДВ. Так, кожний учасник такого товариства має переважне право зробити додатковий вклад у межах суми збільшення статутного капіталу пропорційно до його частки у статутному капіталі. Треті особи та учасники товариства можуть зробити додаткові вклади після реалізації кожним учасником свого переважного права або відмови від реалізації такого права в межах різниці між сумою збільшення статутного капіталу та сумою внесених учасниками додаткових вкладів, лише якщо це передбачено рішенням загальних зборів учасників про залучення додаткових вкладів. Також у такому рішенні загальних зборів визначаються загальна сума збільшення статутного капіталу товариства, коефіцієнт відношення суми збільшення

до розміру частки кожного учасника у статутному капіталі та запланований розмір статутного капіталу.

Учасники товариства можуть вносити додаткові вклади протягом строку, встановленого рішенням загальних зборів учасників, але не більше ніж протягом одного року з дня прийняття рішення про залучення додаткових вкладів. Треті особи та учасники товариства можуть вносити додаткові вклади протягом шести місяців після спливу строку для внесення додаткових вкладів учасниками, які мають намір реалізувати своє переважне право, якщо рішенням загальних зборів учасників про залучення додаткових вкладів не встановлено менший строк. Протягом одного місяця з дати спливу строку для внесення додаткових вкладів загальні збори учасників товариства приймають рішення про: 1) затвердження результатів внесення додаткових вкладів учасниками товариства та/або третіми особами; 2) затвердження розмірів часток учасників товариства та їх номінальної вартості з урахуванням фактично внесених ними додаткових вкладів; 3) затвердження збільшеного розміру статутного капіталу товариства;

3) *державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в ЄДР, у тому числі змін до установчих документів.* Збільшення статутного капіталу корпоративного підприємства має супроводжуватися державною реєстрацією таких змін, адже відповідно до ст. ч. 2 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» відомості про розмір статутного (складеного) капіталу (пайового фонду) та розмір частки кожного із засновників (учасників) належать до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР.

Строк державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, у тому числі про збільшення статутного капіталу, не повинен перевищувати 24 години після надходження до органу державної реєстрації необхідних документів, а розмір адміністративного збору за проведення таких реєстраційних дій становить 0,3 прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ст. ст. 26, 36 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»).

Збільшення статутного капіталу може відбуватися у кілька способів:

а) *прийняття нових учасників.* Новий учасник приймається у корпоративне підприємство за рішенням загальних зборів учасників. Одним із питань, які супроводжують вступ учасника, є питання про розмір вкладу, порядок його внесення. Цей спосіб збільшення розміру капіталу, як правило, призводить до зменшення розміру часток учасників у відсотковому

значенні. Для усунення цього «недоліку» можна встановлювати курсову вартість частки, що передається новому учаснику, яка у кілька разів вища, ніж вартість вкладів дійсних учасників підприємства. Як наслідок, учасник одержує частку, номінальна вартість якої є меншою, ніж сплачені за неї кошти. Як варіант, різниця між номінальною і дійсною вартістю частки нового учасника може компенсуватися дійсним учасникам грошима;

б) *реінвестування прибутку*. Учасники підприємства можуть збільшити статутний капітал без додаткових вкладів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства. Цей спосіб збільшення статутного капіталу можливий лише у підприємствах, які за результатами господарської діяльності за рік мають прибуток. Кожен учасник має право на одержання частини прибутку від діяльності підприємства, проте учасники вправі спрямувати належну їм частину прибутку на розвиток свого підприємства, тобто реінвестувати. Для цього способу характерно, що номінальна вартість частки усіх учасників зростає, а відсоткове їх значення залишається попереднім. Так, відповідно до ст. 17 Закону про ТОВ та ТДВ у разі збільшення статутного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку товариства склад учасників товариства та співвідношення розмірів їхніх часток у статутному капіталі не змінюються.

Позитивним для учасників є й те, що під час реінвестування від них не вимагається додаткових вкладів. Нічого сплачувати не потрібно, оскільки платить підприємство, але грошима учасників. Для самого підприємства реінвестиція – це найкращий спосіб збільшення капіталу, оскільки не призводить до реального збільшення його активів. Рішення про збільшення статутного капіталу шляхом реінвестування прибутку приймається загальними зборами учасників за результатами відповідного фінансового року. На реінвестування може бути спрямований як весь прибуток, так і його частина, визначена загальним зборами учасників;

в) *додаткові вклади всіх учасників*. Суму своїх первісних вкладів учасники погоджують під час створення підприємства. За кордоном зустрічається практика попереднього визначення максимальних додаткових внесків на випадок, якщо початкових інвестицій виявиться недостатньо. При збільшенні капіталу у такий спосіб усі учасники вносять додаткові вклади пропорційно до належних їм часток або в іншому погодженому між ними розмірі. В українських реаліях слід враховувати положення ст. 16 Закону про ТОВ та ТДВ, відповідно до яких при збільшенні статутного капіталу товариства за рахунок додаткових вкладів номінальна вартість частки учас-

ника товариства може бути збільшена на суму, що дорівнює або менша за вартість додаткового вкладу такого учасника;

г) *додаткові вклади окремих учасників*. Ініціатива щодо збільшення статутного капіталу може виходити від одного з учасників підприємства, який зазначає про розмір, предмет вкладу, порядок його внесення та інші умови, що мають значення. Загальні збори учасників можуть прийняти рішення про збільшення статутного капіталу за рахунок додаткового вкладу учасника за його заявою та у випадках, передбачених законом, затвердити зміни до установчих документів підприємства, пов'язані із збільшенням статутного капіталу підприємства і номінальної вартості частки такого учасника.

У разі зміни розміру статутного капіталу ТОВ та ТДВ рішення загальних зборів учасників приймаються трьома чвертями голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань (ч. 2 ст. 34 Закону про ТОВ та ТДВ). Аналогічно більшістю не менш як у 3/4 голосів акціонерів, які беруть участь у зборах, приймається рішення загальних зборів акціонерів щодо внесення змін до статуту АТ, в тому числі пов'язаних зі зміною розміру статутного капіталу (ч. 4 ст. 159 ЦК України).

Вітчизняне законодавство наразі не передбачає можливості збільшення статутного капіталу за рахунок майна корпоративного підприємства. Стаття 16 Закону про ТОВ та ТДВ навіть містить пряму заборону: збільшення статутного капіталу товариства, яке володіє часткою у власному статутному капіталі, не допускається. Але такий спосіб відомий іноземному праву, коли товариство збільшує статутний капітал за рахунок свого майна на суму, що не перевищує різницю між вартістю чистих активів товариства і сумою статутного капіталу та резервного фонду¹⁷¹. Під час такого збільшення статутного капіталу пропорційно збільшується номінальна вартість часток усіх учасників товариства без зміни розміру їх часток.

6. Зменшення статутного капіталу корпоративних підприємств

Зміна статутного капіталу може відбуватися й у бік зменшення, але не нижче від мінімального розміру, встановленого законом. Основними причинами зменшення статутного капіталу, зокрема, є такі:

¹⁷¹ Корпоративне право: навч. посібн. / О.В. Гарагонич, С.М. Грудницька, Е.Е. Бекірова, Ю.М. Бисага [та інш.]; за заг ред. О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – С. 227.

- невнесення повністю учасниками ТОВ чи ТДВ своїх вкладів до статутного капіталу товариства протягом наданого додаткового строку для погашення заборгованості (ст. 15 Закону про ТОВ та ТДВ);
- погашення часток (акцій), належних товариству;
- одержання контролю над товариством у зв'язку із збільшенням номінального розміру часток;
- вилучення з обігу і повернення учаснику частини майна або коштів.

В окремих випадках законодавець вимагає від учасників товариства провести зменшення статутного капіталу, наприклад, у разі виходу, виключення учасника з товариства, звернення стягнення на частку учасника товариства.

За загальним правилом зменшення статутного капіталу товариства допускається після повідомлення про це його кредиторів, чії вимоги до товариства не забезпечені заставою, порукою чи гарантією. Повідомлення кредиторів здійснюється у порядку, встановленому законом (ст. 16 Закону про АТ, ст. 19 Закону про ТОВ та ТДВ).

Порядок зменшення статутного капіталу включає такі стадії:

1) *прийняття рішення про зменшення статутного капіталу*. Вирішення питання про зменшення статутного капіталу належить до компетенції вищого органу управління підприємства. Розгляд цього питання на загальних зборах є обов'язковим з огляду на необхідність виконання вимог 157 ЦК України, ст. 30 Закону про ТОВ та ТДВ. Ініціатива щодо скликання загальних зборів і внесення такого питання до порядку денного може виходити від учасників товариства. Резолютивна частина рішення загальних зборів учасників має містити відомості про суму, на яку зменшується статутний капітал, та спосіб зменшення. Доцільно одночасно із цим рішенням приймати рішення про затвердження змін до установчих документів, якщо вони містять інформацію про розмір статутного капіталу підприємства;

2) *державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в ЄДР, у тому числі змін до установчих документів*. Зменшення статутного капіталу корпоративного підприємства обов'язково супроводжується державною реєстрацією змін до відомостей про розмір статутного (складеного) капіталу, як змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»;

3) *повідомлення кредиторів*. Зменшення статутного капіталу корпоративного підприємства може зачіпати інтереси його кредиторів, особливо

якщо внаслідок цього вилучатиметься частина майна підприємства. Тому законодавець встановлює охоронні заходи забезпечення їх інтересів, надаючи кредиторам спеціальні права. Найперше з них – право на одержання інформації, якому кореспондує обов'язок повідомити кредиторів про зменшення статутного капіталу товариства. Відповідно до ст. 157 ЦК України, ч. 3 ст. 19 Закону про ТОВ та ТДВ після прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариство зобов'язане персонально повідомити кредиторів, вимоги яких до товариства не забезпечені, про зменшення статутного капіталу, щоб вони мали можливість реалізувати свої права. Так, згідно зі ст. 19 Закону про ТОВ та ТДВ після прийняття рішення про зменшення статутного капіталу товариства його виконавчий орган протягом 10 днів має письмово повідомити кожного кредитора, вимоги якого до товариства не забезпечені заставою, гарантією чи порукою. Для кредиторів АТ встановлено інший строк: виконавчий орган АТ протягом 30 днів після прийняття відповідного рішення письмово повідомляє кожного такого кредитора;

4) *врегулювання претензій кредиторів*. Згідно з ст. 157 ЦК України, ст. 19 Закону про ТОВ та ТДВ у разі зменшення статутного капіталу кредитори мають право вимагати дострокового припинення чи виконання товариством відповідних зобов'язань. Після того, як кредитор отримує персональне повідомлення, він може скористатися своїми правами чи взагалі не виявити своєї волі (утриматися). Рішення кредитора буде формуватися під впливом таких обставин, як тривалість ділових стосунків з підприємством-боржником, сума боргу, сума зменшення статутного капіталу, причини зменшення капіталу, чи вплине зменшення статутного капіталу на виконання зобов'язань підприємства тощо. Якщо кредитор має намір скористатися своїми правами, він заявляє про це, надіславши підприємству відповідну заяву (претензію), у якій зазначає свої вимоги про: а) дострокове припинення зобов'язання, або б) дострокове виконання зобов'язання перед кредитором, або в) забезпечення виконання зобов'язання. Перелік цих вимог є вичерпним. Вимоги іншого змісту, наприклад, про додаткове забезпечення виконання зобов'язань, про зміну договору тощо можуть відхилятися підприємством як незаконні. Проте такі вимоги можуть бути задоволені за згодою сторін.

Відповідно до ч. 3 ст. 16 Закону про АТ кредитор, вимоги якого до АТ не забезпечені договорами застави чи поруки, протягом 30 днів після надходження йому персонального повідомлення може звернутися до товариства з письмовою вимогою про здійснення протягом 45 днів одного з таких

заходів на вибір товариства: забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договору застави чи поруки, дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором, якщо інше не передбачено договором між товариством та кредитором. У разі, якщо кредитор не звернувся у зазначений строк до АТ з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо зобов'язань перед ним. Аналогічні вимоги передбачені законом для кредиторів інших товариств, зокрема ст. 19 Закону про ТОВ та ТДВ.

Зменшення розміру статутного капіталу корпоративного підприємства може відбуватися в один із таких способів:

а) *пропорційне зменшення номінальної вартості часток усіх учасників*. Цей спосіб полягає у тому, що загальні збори учасників спочатку визнають загальну суму, на яку слід зменшити статутний капітал, а потім пропорційно зменшується частка кожного учасника. При цьому розмір частки кожного учасника у відсотках після зменшення статутного капіталу залишається попереднім;

б) *непропорційне зменшення номінальної вартості часток усіх учасників*. Цей спосіб близький до попереднього, оскільки у зменшенні статутного капіталу беруть участь усі учасники. Різниця у тому, що частка кожного учасника змінюється непропорційно. В результаті змінюється номінальна вартість частки та її розмір у відсотках;

в) *зменшення номінальної вартості часток окремих учасників*. Для цього способу характерним є те, що змінюється номінальна вартість часток одного чи кількох учасників, у той час як частки інших залишаються попередніми за номіналом. При цьому відсоткове значення їх часток збільшується;

г) *зменшення загальної кількості часток*. Цей спосіб застосовується в разі вибуття учасників, зокрема, в разі зменшення статутного капіталу внаслідок виходу чи виключення учасника з товариства, звернення стягнення на частку учасника товариства, викупу акцій для їх анулювання. В цьому разі номінальна вартість часток усіх учасників залишається попередньою, а їх відсоткове значення збільшується.

Зменшення статутного капіталу АТ має свої особливості. Він зменшується в порядку, встановленому НКЦПФР, шляхом зменшення номінальної вартості акцій або шляхом анулювання раніше викуплених товариством акцій та зменшення їх загальної кількості, якщо це передбачено статутом товариства. Зменшення АТ статутного капіталу нижче встановленого законом розміру має наслідком ліквідацію товариства (ч. 4 ст. 16 Закону про АТ).

У разі зменшення номінальної вартості часток усіх учасників ТОВ та ТДВ співвідношення номінальної вартості їхніх часток повинно зберігатися незмінним.

Серед правових наслідків зменшення статутного капіталу слід виділити наступні:

- зміна номінальної вартості часток. Цей наслідок має місце, коли статутний капітал зменшується шляхом пропорційного чи непропорційного зменшення номінальної вартості вкладів усіх учасників та зменшення номінальної вартості вкладів окремих учасників;
 - зміна відсоткового значення (розміру) частки. Це відбувається у разі непропорційного зменшення статутного капіталу;
 - вилучення частини майна підприємства (зменшення його активів).
- Цей наслідок може мати місце у разі, якщо вартість чистих активів підприємства перевищує розмір зменшеного статутного капіталу. Вилучення майна можливе на суму, на яку зменшується статутний капітал, і після виконання всієї процедури зменшення капіталу, зокрема, врегулювання вимог кредиторів.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Які функції виконує статутний капітал корпоративного підприємства?
 2. Яке призначення має складений капітал у повних і командитних товариствах?
 3. Назвіть джерела формування майна корпоративних підприємств.
 4. Який порядок збільшення статутного капіталу корпоративного підприємства?
 5. Які особливості зменшення статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю?
 6. Як здійснюється оплата акцій при формуванні статутного капіталу акціонерного товариства?
 7. Назвіть законодавчі обмеження щодо вкладів до статутного капіталу господарського товариства.
 8. Для яких корпоративних підприємств встановлений мінімальний розмір статутного капіталу?
 9. В чому полягають особливості внесення вкладів до статутного капіталу у вигляді майнових прав?
 10. Назвіть та охарактеризуйте способи збільшення статутного капіталу акціонерного товариства.
-

РОЗДІЛ 8. ПРИПИНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

1. Підстави припинення корпоративних правовідносин.
 2. Вихід учасників (членів) з корпоративного підприємства.
 3. Виключення учасників (членів) з корпоративного підприємства.
 4. Розрахунки з учасниками (членами), які вийшли або були виключені зі складу корпоративного підприємства
 5. Відчуження частки у статутному (складеному) капіталі.
 6. Відчуження акцій.
 7. Звернення стягнення на частку (най) учасника (члена).
- Запитання і завдання для самоконтролю*

1. Підстави припинення корпоративних правовідносин

Корпоративні правовідносини існують безстроково і припиняються внаслідок настання обставин, передбачених чинним законодавством (юридичних фактів).

Такі обставини називаються підставами припинення корпоративних правовідносин.

Питання припинення корпоративних відносин досить детально досліджувались В. М. Кравчуком у монографії «Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах»¹⁷². Однак основна увага в даній праці приділялась припиненню корпоративних відносин тільки в одному з видів корпоративних підприємств – господарських товариствах.

Аналіз наукової літератури та чинного законодавства дає підстави виділити юридичні факти, настання яких обумовлює припинення корпоративних відносин.

Так, підставами припинення корпоративних правовідносин можуть бути:

- 1) вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства;
- 2) виключення учасника (члена) з корпоративного підприємства;
- 3) смерть учасника (члена) – фізичної особи;

¹⁷² Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: монографія / В. М. Кравчук. – Львів, 2009. – 464 с.

- 4) ліквідація учасника (члена) – юридичної особи;
- 5) припинення корпоративного підприємства, відносно якого особа володіє корпоративними правами;
- 6) відчуження частки (акцій);
- 7) звернення стягнення на частку (акції, пай);
- 8) конфіскація частки (акцій, паю);
- 9) інші законні підстави.

Проблемою, пов'язаною з припиненням корпоративних правовідносин, є необхідність відображати зміни в персональному складі учасників (засновників, членів) в установчих документах корпоративного підприємства (за винятком змін у персональному складі акціонерів, які фіксуються в зведеному обліковому реєстрі власників акцій).

Участь акціонера в АТ та його корпоративні права ґрунтуються на належності йому акцій цього товариства на праві власності. Відповідно до ст. 41 Конституції України право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, з підстав і в порядку, встановлених законом. У зв'язку з цим в АТ в якості підстав припинення корпоративних правовідносин не можуть застосовуватись виключення акціонера з товариства, вихід учасника з товариства та деякі інші.

2. Вихід учасників (членів) з корпоративного підприємства

Однією з поширених підстав припинення корпоративних правовідносин є вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства.

На практиці дуже часто вихід учасника (члена) ототожнюють із виключенням, проте це дві різні підстави припинення корпоративних правовідносин.

Виключення – це примусове припинення участі (членства) у корпоративному підприємстві, натомість вихід – це добровільне волевиявлення учасника (члена).

Вихід з корпоративного підприємства – безумовне волевиявлення учасника (члена), спрямоване на припинення корпоративних правовідносин між учасником (членом) і корпоративним підприємством.

Вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства **характеризується такими ознаками:**

– вихід з корпоративного підприємства – це одностороння дія учасника (члена);

– право на вихід реалізується в порядку, передбаченому чинним законодавством, якщо інше не передбачене установчим документом корпоративного підприємства;

– право на вихід має *імперативний характер і не може бути обмежене* установчими документами, рішенням органів корпоративного підприємства, наявністю зобов'язань перед підприємством чи інших обставин;

– *не залежить від згоди інших учасників (членів)*, якщо інше не випливає із закону (наприклад, такий виняток встановлено ч. 2 ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ);

– реалізація права на вихід *спрямована на припинення корпоративних відносин* у корпоративному підприємстві.

Безумовність права на вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства впливає зі змісту ст. ст. 96, 98, 111 ГК України, ст. ст. 100, 116 ЦК України, а також ст. 10 Закону про ГТ, ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ, ст. ст. 4, 13 Закону України «Про кооперацію», ст. 5 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», ст. ст. 1, 3 Закону України «Про фермерське господарство». У зв'язку з цим положення установчих документів, які обмежують чи забороняють право на вихід учасника з корпоративного підприємства, є незаконними.

Право на вихід є **організаційно-майновим правом**, оскільки лише за умови здійснення певної організаційної дії в учасника (члена) виникає право на отримання оплати вартості частини майна корпоративного підприємства.

За загальним правилом, учасник (член) корпоративного підприємства має право вийти з товариства, якщо інше не випливає із закону (ч. 1 ст. 100 ЦК України), тобто можливість реалізації в будь-який час свого права на вихід, як це було донедавна, обмежується положеннями нового законодавства.

Прикладом такого обмеження є положення ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ, зокрема, ч. 1 зазначеної норми встановлює, що таке безумовне право на вихід у будь-який час **без згоди інших учасників** є лише в учасника товариства, частка якого у статутному капіталі становить менше 50 %. Всі інші учасники товариства, тобто ті, частка яких у статутному капіталі товариства дорівнює 50 % або більше, може вийти з товариства **за згодою інших учасників** (ч. 2 ст. 24 Закону про ТОВ).

Рішення відповідного учасника щодо надання згоди на вихід мажоритарного учасника з товариства може оформлятися, наприклад, заявою із

формулюванням такого змісту: «Я, учасник Товариства з ... відповідальністю «...» ПІБ, даною заявою надаю згоду на вихід зі складу учасників Товариства з ... відповідальністю «...» ПІБ». Згоду на вихід мажоритарного учасника з товариства можна оформити також спільною заявою від усіх інших учасників. При цьому справжність підписів на заявах про надання згоди на вихід повинна засвідчуватися нотаріально (ч. 5 ст. 17 Закону про держреєстрацію).

Таким чином, можливість виходу із ТОВ (ТДВ) для мажоритарного учасника допускається тільки за умови надання згоди на це міноритарними учасниками товариства.

Встановлення таких бар'єрів для виходу мажоритарного учасника розробники Закону про ТОВ та ТДВ обґрунтовують тим, що надання права на вихід контролюючому учаснику (частка якого перевищує 50 % статутного капіталу) є абсурдним, оскільки в переважній більшості випадків саме він здійснює контроль над товариством і його виконавчим органом, в той же час надання йому можливості вимагати виходу з товариства в умовах, коли він контролює виконавчий орган, створює надзвичайно високий ризик порушення прав учасників товариства шляхом виведення більшої частини активів на підставі виплати йому компенсації вартості його частки в капіталі товариства.

На практиці такі бар'єри контролюючий учасник може доволі легко обійти. Для цього учаснику достатньо відчужити іншій особі (наприклад, родичу або підприємству, яке ним контролюється) частину своєї частки. Так, учасник, частка якого становить 90 % статутного капіталу, може подарувати дружині частину своєї частки у розмірі 41 %. Результатом такої угоди буде зменшення частки учасника до 49 %. Після цього ніщо не перешкоджає провести державну реєстрацію виходу учасника (49 %) і його дружини (41 %) із ТОВ.

Вихід учасника з ТОВ та ТДВ, внаслідок якого у товаристві не залишиться жодного учасника, **забороняється**.

Згідно із ч. 2 ст. 71 Закону про ГТ вихід із повного товариства, що було створено на визначений строк, допускається лише при наявності поважних причин та за умови, що попередження про це надійшло не пізніше як за шість місяців.

Закони або підзаконні акти не встановлюють порядок реалізації учасником (членом) права на вихід з корпоративного підприємства. Але деякі елементи порядку реалізації права на вихід у законодавчих актах все ж таки

урегульовані. Це стосується, наприклад, надання згоди інших учасників. Так, в ТОВ та ТДВ рішення щодо надання згоди на вихід учасника з товариства може бути прийнято протягом *одного місяця з дня подання учасником заяви, якщо інший строк не передбачений статутом* (ч. 3 ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ). Якщо для виходу учасника необхідна згода інших учасників товариства, він може вийти з товариства *протягом одного місяця з дня надання такої згоди останнім учасником, якщо менший строк не визначений такою згодою*.

Мотиви виходу для корпоративного підприємства, як правило, не мають правового значення.

Вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства здійснюється на підставі заяви.

Заява про вихід учасника (члена) з корпоративного підприємства є *формою реалізації передбаченого законом права учасника (члена) на припинення корпоративних відносин шляхом виходу з корпоративного підприємства, а не правочином*.

Зміст заяви законодавство не визначає. Практика свідчить, що формулювання в заяві учасником (членом) свого рішення про вихід є не завжди правильним. При цьому існують непоодинокі випадки, коли органи державної реєстрації, пропонуючи зразок заяви про вихід, також неправильно викладають її зміст і пропонують такі формулювання, як: *«прошу виключити зі складу учасників...»*, *«прошу дозволити вихід з товариства...»*, *«прошу звільнити з числа учасників...»* тощо¹⁷³.

Слід підкреслити, що право на вихід з корпоративного підприємства – це одностороннє, безумовне право учасника (члена). Тому в правовому розумінні є некоректним прохання про отримання дозволу на вихід.

Правильним є формулювання такого змісту: **«...повідомляю/заявляю про свій вихід зі складу учасників/членів...»**, **«повідомляю про те, що мною прийнято рішення про вихід зі складу учасників/членів...»**.

У заяві може відображатися й інша інформація.

Наприклад, якщо учасник ТОВ чи ТДВ бажає отримати внесок у натуральній формі, він зазначає про це в заяві. Можливість такої альтернативи передбачена ч.ч. 9, 10 ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ. Так, за погодженням учасника товариства, який вийшов, та товариства зобов'язання зі сплати

¹⁷³ Гарагонич О. В. Припинення корпоративних відносин з ініціативи учасника ТОВ шляхом виходу із товариства / О. В. Гарагонич // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 2 (5). – С. 110–117.

грошових коштів *може бути замінено зобов'язанням із передачі іншого майна*. Товариство виплачує учаснику, який вийшов з товариства, вартість його частки або передає майно лише пропорційно до розміру оплаченої частини частки такого учасника.

Прохання ж про виділення й виплату учаснику (члену) вартості частини майна корпоративного підприємства зазначати не обов'язково, оскільки підставою для такої виплати в силу закону є вихід з корпоративного підприємства, а не особисте прохання учасника (члена). Вартість частини майна корпоративного підприємства має бути виплачена товариством незалежно від прохання учасника.

На це звертає увагу у своїй постанові і ВГСУ. Так, згідно з п. 4.13 Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25 лютого 2016 року № 4 законодавством не передбачено можливості відмовитися від своїх майнових прав на майбутнє. Отже, зазначена учасником у заяві про вихід з товариства відсутність майнових претензій до товариства не свідчить про його відмову від отримання вартості частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному капіталі, протягом встановленого у законі строку.

У разі виходу учасника із ТОВ чи ТДВ на товариство покладається обов'язок не пізніше 30 днів з дня, коли воно дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника, повідомити такому колишньому учаснику вартість його частки, надати обґрунтований розрахунок та копії документів, необхідних для розрахунку (ч. 6 ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ). У зв'язку з цим у заяві про вихід учасника додатково може міститися таке формулювання: **«Прошу ТОВ «...» повідомити мене про вартість моєї частки, надати обґрунтований розрахунок та копії документів, необхідних для такого розрахунку, не пізніше 30 днів з дня отримання цієї заяви»**.

Право вкладника командитного товариства вийти з товариства після закінчення фінансового року та одержати свій вклад у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом), закріплено у законодавстві (п. 6 ч. 2 ст. 137 ЦК України, п. «є» ч. 1 ст. 79 Закону про ГТ). Водночас законодавством не передбачено права вкладників командитного товариства на отримання у разі виходу з товариства частини майна товариства, пропорційної розміру їх частки у складеному капіталі товариства.

На практиці трапляються випадки, коли учасник (член), який виходить з корпоративного підприємства, відмовляється від свого права на отримання виплат (найчастіше це трапляється в ТОВ). Про це він обов'язково має

зазначити в заяві. У такому разі відмова учасника від частки є підставою для залишення її в розпорядженні товариства або ж розподілу серед інших учасників або третіх осіб.

Форма заяви про вихід залежить від виду корпоративного підприємства, з якого виходить учасник (член) та його правового статусу. Так, справжність підписів на заяві про вихід із ТОВ (ТДВ) повинна засвідчуватися нотаріально (ч. 5 ст. 17 Закону про держреєстрацію). Вимоги щодо форми заяви про вихід учасника (члена) з інших видів корпоративних підприємств законодавством не встановлюються.

Для практичної реалізації права на вихід необхідне здійснення державної реєстрації.

Залежно від виду корпоративного підприємства документи для здійснення державної реєстрації, пов'язаної з виходом учасника (члена) корпоративного підприємства, можуть подаватися:

- учасником (його представником) – при виході із ТОВ та ТДВ;
- корпоративним підприємством (його представником) – при виході учасника (члена) з інших видів корпоративних підприємств (крім АТ).

При виході із ТОВ чи ТДВ учасник вважається таким, що вийшов з товариства, з дня державної реєстрації його виходу (ч. 5 ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ). Для здійснення такої державної реєстрації учасник, який виходить з товариства, або його представник відповідно до ч. 5 ст. 17 Закону про держреєстрацію подає державному реєстратору:

- 1) заяву про державну реєстрацію змін до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників ТОВ або ТДВ;
- 2) документ про сплату адміністративного збору;
- 3) заяву про вихід з товариства.

При цьому варто зауважити, що законодавством не передбачено подання для реєстрації нотаріально засвідченої копії заяви про вихід із ТОВ чи ТДВ, подається виключно оригінал. У зв'язку з тим, що учасник віддає державному реєстратору оригінал заяви про вихід, при нотаріальному посвідченню підпису на ній відразу варто попідписатися про виготовлення нотаріальних копій із заяви. Така копія може знадобитися для повідомлення товариства про вихід учасника.

Також варто пам'ятати, що при виході учасника із ТОВ/ТДВ статутний капітал підлягає обов'язковому зменшенню на частку учасника, який вийшов. Інші учасники ТОВ/ТДВ при цьому не можуть вжити будь-яких заходів щодо запобігання зменшенню статутного капіталу.

У зв'язку з виходом учасника із ТОВ/ТДВ на практиці може виникати запитання щодо необхідності внесення змін до статуту товариства. З цього приводу варто зауважити, що відповідно до ч. 5 ст. 11 Закону про ТОВ та ТДВ у статуті товариства зазначаються відомості про:

- 1) повне та скорочене (за наявності) найменування товариства;
- 2) органи управління товариством, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень;
- 3) порядок вступу до товариства та виходу з нього.

У випадку, якщо у статуті не міститься інформація про склад учасників, то відповідно при виході учасника вносити зміни до статуту не потрібно.

Якщо в установчому документі міститься інформація про склад учасників, у державного реєстратора немає повноважень змушувати учасника, що виходить, або товариство, з якого він виходить, викладати статут в новій редакції з цієї підстави.

Зауважимо, що відповідно до вимог ст. 82 ГК України, яка залишається чинною після прийняття Закону про ТОВ та ТДВ, інформація про засновників та розмір їх часток у статутному капіталі є обов'язковою. Однак внесено зміни до ст. 79 ГК України, відповідно до якої порядок створення та порядок діяльності окремих видів господарських товариств регулюються законом.

Для **державної реєстрації виходу з інших видів корпоративних підприємств** учаснику (члену) необхідно звернутися із відповідною заявою до самого підприємства.

Заяву про вихід з корпоративного підприємства, як правило, учасник (член) подає **особисто**. Разом з тим, заява про вихід може бути направлена корпоративному підприємству **поштою**, передана підприємству (посадовим особам підприємства) учасником (членом) або його **представником** особисто з обов'язковою реєстрацією в журналі вхідної кореспонденції.

Подання заяви про вихід з корпоративного підприємства є дією, спрямованою на припинення корпоративних прав та обов'язків учасника (члена) підприємства.

Відповідно до положень п. 4.16 постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25 лютого 2016 року № 4 відкликання заяви про вихід після її отримання корпоративним підприємством допускається лише за згодою самого підприємства та у разі, якщо відповідні зміни у складі учасників товариства не пройшли державної реєстрації.

На практиці поширеною є ситуація, коли корпоративне підприємство не вчиняє дій у зв'язку з поданням учасником заяви про вихід з нього (не вирішується питання про внесення змін до установчих документів товариства, про їх державну реєстрацію). У такому випадку учасник товариства має право звернутися до господарського суду з позовом про зобов'язання товариства до державної реєстрації змін в установчих документах корпоративного підприємства у зв'язку зі зміною у складі учасників товариства.

Вихід з корпоративного підприємства призводить до зміни складу учасників (членів). У зв'язку з цим, після надходження такої заяви **скликаються позачергові загальні збори**, до порядку денного яких вноситься питання щодо розгляду заяви учасника (члена) про вихід й виплату належної йому вартості частини майна корпоративного підприємства та затвердження змін до установчих документів (якщо відомості про склад учасників (членів) підприємства містяться в установчому документі).

На практиці трапляються непоодинокі випадки, коли учасники (члени) ухиляються від участі у загальних зборах і затвердження змін до установчих документів, чим «затягують» строки проведення розрахунків з учасником (членом). Адже участь учасника (члена) у загальних зборах є його правом, а не обов'язком. У законі відсутні норми, які зобов'язували б учасників (членів) брати участь у загальних зборах.

У результаті правова ситуація тривалий час залишається невизначеною. Учасник (член), який виявив бажання припинити корпоративні правовідносини з підприємством, фактично продовжує залишатися його учасником (членом). Адже на відміну від ТОВ та ТДВ, законодавець не визначив у законі моменту, з якого учасник (член) вважається таким, що вибув з корпоративного підприємства.

Відсутня єдина позиція і в судовій практиці (п. 4.12 постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25 лютого 2016 року № 4, п. 26 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів»).

На практиці така невизначеність може породжувати серйозні проблеми. Адже навіть якщо учасник (член) подав заяву про вихід, а корпоративне підприємство блокує державну реєстрацію змін до установчих документів, особа і надалі залишатиметься власником корпоративних прав, а відповідно – і суб'єктом корпоративних відносин, як учасник (член) корпоративного підприємства.

Вирішенням даної проблеми, на нашу думку, могло б стати внесення змін до законодавства з метою поширення закріпленого у ч. 5 ст. 17 Закону про державну реєстрацію та ч. 5 ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ підходу щодо державної реєстрації виходу на інші корпоративні підприємства.

3. Виключення учасників (членів) з корпоративного підприємства

Виключення учасника (члена) з корпоративного підприємства – це примусове припинення його участі (членства) як власника корпоративних прав у корпоративному підприємстві з підстав, передбачених законом.

Виключення учасника (члена) є універсальною підставою припинення корпоративних відносин у господарських товариствах (крім АТ) та виробничих кооперативах. Характерною особливістю даної підстави припинення корпоративних відносин є те, що вона застосовується корпоративними підприємствами як санкція до несумлінних учасників (членів), які своїми діями (бездіяльністю) порушують вимоги закону та установчих документів, не виконують покладені на них обов'язки. При цьому застосування такої санкції не залежить від волі самого учасника (члена), якого виключають із корпоративного підприємства.

Стосовно виключення акціонера з АТ, то в даному випадку це є неможливим, оскільки право його власності на акції є окремим самостійним об'єктом права власності, якого він згідно із ст. 41 Конституції України не може бути позбавлений в такий спосіб. Дане положення є винятком із загального правила, передбаченого ч. 2 ст. 100 ЦК України, згідно з яким учасник товариства у випадках та в порядку, встановлених законом, може бути виключений з товариства.

Підстави для прийняття рішень про виключення з корпоративного підприємства визначені:

– *для учасників ТОВ (ТДВ)*. У новому Законі про ТОВ та ТДВ істотно змінився порівняно з Законом про ГТ підхід до виключення учасника із товариства. Згідно із Законом про ГТ підставами для прийняття рішення про виключення із товариства були систематичне невиконання учасником обов'язків; виконання учасником обов'язків неналежним чином, перешкоджання своїми діями досягненню цілей товариства, невнесення (внесення неповністю) свого вкладу до статутного капіталу товариства (ч. 2 ст. 52,

ст. 64). Відповідно до Закону про ТОВ та ТДВ можливість виключення із товариства обмежується тільки двома випадками:

1) наявністю заборгованості за внеском у статутний капітал (ч. 2 ст. 15 Закону про ТОВ та ТДВ). Якщо учасник товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку, виконавчий орган товариства має скликати загальні збори учасників, які можуть прийняти в тому числі рішення про виключення учасника товариства, який має заборгованість із внесення вкладу, але це право, а не обов'язок вищого органу управління;

2) у разі смерті, оголошення судом безвісно відсутнім або померлим учасника – фізичної особи чи припинення учасника – юридичної особи, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 %, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці (правонаступники) такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону (ч. 2 ст. 23 Закону України про ТОВ та ТДВ). Треба зазначити, що в новому законі не встановлено, з якого моменту обчислювати річний строк для подання заяви правонаступником юридичної особи. Логічним було б визначити, що моментом початку його перебігу є дата внесення в ЕДР запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи;

– для учасників повних та командитних товариств – ст. 72 Закону про ГТ; ст. 128 ЦК України;

– для членів виробничого кооперативу – ч. 4 ст. 98 ГК України; ст. 13 Закону України «Про кооперацію»; ч. 2. ст. 166 ЦК України.

Виключення власника корпоративних прав залежно від виду підприємства має певні особливості, що стосуються як підстав, так і порядку прийняття рішень про виключення учасника (члена) із корпоративного підприємства.

Однак Закон про ТОВ та ТДВ надає можливість несумлінному учаснику всупереч волі товариства залишитися у його складі, навіть за наявності підстав і необхідної кількості голосів для прийняття рішення про виключення. Проілюструємо це на прикладі. Так, учасник П. протягом шести місяців з дати державної реєстрації ТОВ вніс тільки частину належного з нього вкладу. Оскільки П. прострочив внесення частини вкладу, виконавчий орган товариства згідно з ч. 1 ст. 15 Закону про ТОВ та ТДВ має надіслати йому письмове попередження про прострочення. Попередження має містити інформацію про невнесену своєчасно частину вкладу та додатковий

строк, наданий для погашення заборгованості. Додатковий строк, наданий для погашення заборгованості, встановлюється виконавчим органом товариства чи статутом товариства, але не може перевищувати 30 днів.

До закінчення строку, визначеного у попередженні, П. відповідно до ч. 3 ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ може відчужити частину своєї частки, в якій вона є оплаченою, іншим особам (наприклад, дружині). Для того, щоб частина частки потрапила до дружини без застосування норми про переважне право (ст. 20) таке відчуження здійснюється шляхом міни або дарування.

Після того, як ТОВ прийме рішення про виключення П., який не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку (п. 1 ч. 2 ст. 15), він може наступного дня знову набути статусу учасника цього товариства. Для цього дружина подарує йому раніше отриману від нього в дар частину частки. Після реалізації цього ТОВ уже не зможе позбутися несумлінного учасника.

Виключення учасника з ТОВ (ТДВ) можливе за умови дотримання таких вимог:

1) наявність визначених законом підстав (прострочення внесення вкладу, неподання заяви про вступ до товариства спадкоємцями чи правонаступниками);

2) рішення приймається виключно вищим органом ТОВ (ТДВ) – загальними зборами учасників. Рішення загальних зборів учасників ТОВ та ТДВ щодо виключення учасника з товариства не можуть прийматися шляхом опитування (п. 6 ч. 2 ст. 36 Закону про ТОВ та ТДВ).

Слід враховувати, що виключення учасника з товариства судом є втручанням у господарську діяльність товариства, а тому суд не має права брати на себе функції органів управління товариством; він лише перевіряє обґрунтованість та законність прийняття рішення про виключення учасника у разі подання ним позову про визнання такого рішення недійсним;

3) рішення про виключення приймаються простою більшістю голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань (ч. 4 ст. 34 Закону про ТОВ та ТДВ). При визначенні результатів голосування для прийняття рішення про виключення, зокрема, не враховуються голоси, що припадають на частку учасника, який виключається (ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 23 Закону про ТОВ та ТДВ).

У разі проведення державної реєстрації змін до відомостей ЄДР щодо виключення учасника (спадкоємця або правонаступника) ТОВ або ТДВ державний реєстратор одночасно вносить запис про зменшення розміру

статутного капіталу на розмір відповідної частки (частини частки) у статутному капіталі (ч. 3 ст. 25 Закону про держреєстрацію).

У день проведення державної реєстрації змін до відомостей ЄДР, пов'язаних із зміною складу учасників ТОВ або ТДВ, суб'єкт державної реєстрації повинен видати (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення) виписку з ЄДР заявнику, товариству, учаснику, якого було виключено з товариства, та особам, які зазначені у цьому реєстрі як учасники товариства після проведення реєстраційної дії. Якщо суб'єкту державної реєстрації відома електронна пошта осіб, яким надсилається ця виписка, він у той самий день додатково надсилає копію виписки зазначеним особам електронною поштою (ч. 4 ст. 25 Закону про держреєстрацію).

З повного та командитного товариств може бути виключено учасника, який систематично не виконує чи виконує неналежним чином обов'язки, покладені на нього товариством, або який перешкоджає своїми діями (бездіяльністю) досягненню цілей товариства.

Оскільки порядок такого виключення законодавством не регламентується, він повинен визначатись у засновницькому договорі конкретного товариства.

У будь-якому випадку, прийняття рішення про виключення учасника з повного чи командитного товариства віднесено законом до компетенції учасників цих товариств.

Член виробничого кооперативу може бути виключений із кооперативу за рішенням загальних зборів у разі невиконання чи неналежного виконання обов'язків, покладених на нього статутом кооперативу, а також в інших випадках, встановлених статутом кооперативу і законом. Тобто, для виробничого кооперативу встановлений законодавством перелік підстав для виключення членів із кооперативу не є вичерпним і може розширюватися у його статуті.

Член виробничого кооперативу, якого виключили із кооперативу, має право на одержання паю та інших виплат, встановлених статутом кооперативу.

Незалежно від виду корпоративного підприємства, виключення учасника (члена) призводить до припинення корпоративних відносин за його участю і настання наслідків, аналогічних тим, які мають місце при виході учасника (члена) із корпоративного підприємства (проведення розрахунків, повернення майна, переданого підприємству у користування та ін.).

4. Розрахунки з учасниками (членами), які вийшли або були виключені зі складу корпоративного підприємства

У тих випадках, коли відбуваються зміни у складі учасників (членів) корпоративного підприємства, що не призводять до його припинення, постає питання про проведення розрахунків з учасниками (членами), які вийшли або виключені з його складу.

Під розрахунками з учасниками (членами) розуміють виплати останнім вартості частини майна корпоративного підприємства, що відповідає частці таких учасників (членів) у капіталі (статутному, складеному тощо) підприємства, якщо інше не встановлене законом або установчим документом корпоративного підприємства.

Право на отримання учасниками (членами) виплат вартості частини майна корпоративного підприємства передбачається ст. 99 ГК України, ст. ст. 130, 137, 166 ЦК України, а також ст. 10, 71, 72, 79 Закону про ГТ, ст. 24 Закону про ТОВ та ТДВ, ст. ст. 12, 21 Закону України «Про кооперацію», ст. 9 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», ст. 20 Закону України «Про фермерське господарство» та ін. Порядок реалізації цього права учасниками (членами) корпоративних підприємств конкретизується в установчих документах підприємств.

Вартість частини майна корпоративного підприємства, виходячи з якої проводяться розрахунки при виході чи виключенні учасників (членів), не має усталеного розміру, а змінюється відповідно до зміни вартості майна самого корпоративного підприємства.

Під майном розуміють сукупність майнових прав і зобов'язань корпоративного підприємства (активи й пасиви), сукупність речей (індивідуально визначених і родових, грошові кошти, цінні папери тощо), сукупність власних речей та прав вимоги.

При розрахунках слід враховувати вартість усіх активів корпоративного підприємства – як оборотних, так і необоротних, включно з майном, яке перебуває в заставі.

Майно корпоративного підприємства обліковується на його балансі, де відображається вартість активів підприємства та джерел їх формування. Тому в основу розрахунку вартості частини майна корпоративного підприємства, належної до сплати учаснику (члену), який вийшов або виключений з підприємства, за загальним правилом, повинна братись балансова вартість майна товариства.

При визначенні розміру частки, що підлягатиме виплаті, слід враховувати також і боргові зобов'язання корпоративного підприємства. Отже визначення вартості майна підприємства здійснюється за такою формулою:

$$V_{\text{мп}} = V_6 - Z$$

де:

$V_{\text{мп}}$ – вартість майна підприємства;

V_6 – валюта балансу корпоративного підприємства;

Z – зобов'язання корпоративного підприємства.

Залежно від результатів визначення вартості майна підприємства **розмір виплат** колишньому учаснику (члену) може **перевищувати номінальну вартість** частки (паю), **бути меншим** за неї або ж взагалі **не виплачуватися** у разі, якщо боргові зобов'язання підприємства перевищуватимуть його активи.

При виході (виключенні) учасника з господарського товариства (крім АТ) йому виплачується вартість частини майна товариства, пропорційна частці цього учасника у статутному (складеному) капіталі товариства. Аналогічний підхід застосовується при розрахунках із членом виробничого кооперативу, який добровільно вийшов з кооперативу, або тим, якого виключили з нього.

При розрахунку розміру виплати конкретному учаснику (члену) може бути застосовано таку формулу:

$$PB = \frac{Ч_{\text{кп}} \times V_{\text{мп}}}{100}$$

де:

PB – розмір виплат, як вартість частини майна, що виплачується учаснику (члену);

$Ч_{\text{кп}}$ – частка учасника у статутному (складеному) капіталі/частка паю члена у пайовому фонді корпоративного підприємства, виражена у %;

$V_{\text{мп}}$ – вартість майна корпоративного підприємства.

Окрім грошової форми законодавцем передбачена можливість проведення розрахунків з учасником (членом) корпоративного підприємства і в іншій формі.

Майно, передане учасником (членом) корпоративному підприємству тільки **в користування**, повертається в натуральній формі без винагороди.

У господарському товаристві (крім АТ) на вимогу учасника та за згодою товариства **вклад може бути повернуто** повністю або частково в натуральній формі. Також, навіть якщо учасник вносив вклад у грошовій формі, за домовленістю між учасником та товариством **виплата вартості** частини майна товариства **може бути замінена переданням майна** в натурі.

У разі виходу або виключення особи з кооперативу вона має право на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки – у натурі.

У разі виходу з колективного сільськогосподарського підприємства його члени мають право на пай натурою, грошми або цінними паперами відповідно до розміру та структури пайового фонду або в іншій, за згодою сторін, формі.

Розмір частки та порядок її отримання членами фермерського господарства визначаються статутом такого підприємства.

Щодо строків проведення виплат учасникам (членам), то на імперативному рівні вони встановлені тільки для ТОВ, ТДВ та кооперативу.

У ТОВ та ТДВ виплата учаснику вартості його частки провадиться в строк не більше одного року з дня, коли товариство дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника. Статутом товариства, що діє на момент виходу учасника, може встановлюватися інший строк для здійснення такої виплати.

Статутом товариства можуть бути передбачені інші строк, порядок, розмір та спосіб проведення розрахунків з учасником, що виходить з товариства, а також порядок вибору суб'єкта оціночної діяльності. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одноставним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства.

Передбачивши право товариства встановити у статуті «інший строк» (не «менший», не «коротший»), законодавець таким чином дозволяє регламентувати в установчому документі більш тривалий строк для розрахунків із колишнім учасником. Тому товариство може передбачити у статуті строк для розрахунків, наприклад, 50 років. У такому разі вихід учасників із товариства не спричинятиме для нього жодних майнових наслідків.

Вартість частки учасника ТОВ та ТДВ визначається станом на день, що передував дню подання учасником відповідної заяви у порядку, передбаче-

ному Законом про держреєстрацію. Вона розраховується виходячи з ринкової вартості сукупності всіх часток учасників товариства пропорційно до розміру частки такого учасника. При цьому товариство виплачує учаснику, який вийшов/був виключений з товариства, вартість його частки або передає майно лише пропорційно до розміру оплаченої частини частки такого учасника.

ТОВ (ТДВ) зобов'язане надавати учаснику, який вийшов з товариства, доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості його частки.

У кооперативі строк та інші умови одержання його членом своєї загальної частки встановлюються статутом кооперативу. При цьому строк одержання зазначеної частки не може перевищувати двох років, а відлік його розпочинається з 1 січня року, що настає з моменту виходу або виключення з кооперативу (ч. 3 ст. 21 Закону України «Про кооперацію»).

В інших видах корпоративних підприємств строки виплат встановлюються в установчих документах.

Якщо встановлений строк виплат підприємством пропущено, учасник (член) вправі вимагати виплати своєї частки в судовому порядку. Також у судовому порядку учасник може оспорювати вартість частки (паю), яка підлягає виплаті, якщо вважає, що розрахунок здійснено неправильно (наприклад, занижено розмір виплат).

5. Відчуження частки у статутному (складеному) капіталі

Однією з найбільш поширених підстав припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах є відчуження учасником товариства належної йому частки у статутному (складеному) капіталі товариства.

Відчуження учасником належної йому частки може оформлятися:

- договором купівлі-продажу;
- договором міни;
- договором дарування;
- заявою про відступлення частки (для повних та командитних товариств).

Учасник господарського товариства належну йому частку у статутному (складеному) капіталі може відчужити:

- іншим учасникам товариства;
-

- третім особам;
- самому господарському товариству.

Однак свобода учасників господарських товариств у відчуженні належних їм часток не є абсолютною. Законодавцем встановлено ряд обмежень щодо відчуження учасниками частки у статутному (складеному) капіталі господарських товариств.

Учасник ТОВ (ТДВ) має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам (ч. 1 ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ). Але статутом товариства може бути встановлено, що відчуження частки (частини частки) та надання її в заставу допускається лише за згодою інших учасників. Це положення може бути внесене до статуту або виключене з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства.

Крім того, учасник ТОВ (ТДВ) має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі лише в тій частині, в якій вона є оплаченою.

Типовими обмеженнями, які можуть впливати на оборотоздатність частки у статутному (складеному) капіталі, є:

- закріплення переважного права купівлі за іншими учасниками господарського товариства (ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ, п. «в» ч. 1 ст. 79 Закону про ГТ, п. 3 ч. 2 ст. 137 ЦК України);

- встановлення вимоги щодо можливості відчуження частки (частини частки) лише за згодою інших учасників (ч. 2 ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ, ст. 69 Закону про ГТ, ст. ст. 127, 135 ЦК України). У ТОВ та ТДВ відповідне положення може бути внесене до статуту або виключене з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства;

- закріплення у корпоративному договорі, укладеному учасниками ТОВ (ТДВ), обов'язку утримуватися від реалізації права на відчуження належної частки або реалізації такого права тільки певним чином (ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ);

- встановлення для учасників – юридичних осіб, які діють у формі підприємницьких товариств, заборони відчужувати частку за договором дарування, якщо право здійснювати дарування прямо не встановлено установчим документом дарувальника (ч. 3 ст. 721 ЦК України);

– необхідність державної реєстрації змін до відомостей про розміри часток у статутному (складеному) капіталі чи склад учасників, пов'язаних із фактом відчуження частки (п. 15 ч. 2 ст. 9 Закону про держреєстрацію).

Деякі з цих обмежень встановлені законодавчо, деякі можуть встановлюватись установчими документами господарських організацій.

Учасники ТОВ (ТДВ) користуються переважним перед третіми особами правом купівлі частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі.

Якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства.

Учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це інших учасників товариства та поінформувати про ціну і розмір частки, що відчужується, інші умови такого продажу. Якщо жоден з учасників товариства протягом 30 днів з дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку (частину частки) не повідомив письмово учасника, який продає частку (частину частки), про намір скористатися своїм переважним правом, вважається, що такий учасник товариства надав свою згоду на 31 день з дати отримання повідомлення, і така частка (частина частки) може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства.

Якщо учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, отримав від іншого учасника письмову заяву про намір скористатися своїм переважним правом, такі учасники зобов'язані протягом одного місяця укласти договір купівлі-продажу запропонованої до продажу частки (частини частки).

У разі ухилення продавця від укладення договору купівлі-продажу покупець має право звернутися до суду із позовом про визнання договору купівлі-продажу частки (її частини) укладеним на запропонованих продавцем умовах.

У разі ухилення покупця від укладення договору купівлі-продажу продавець має право реалізувати свою частку третій особі на раніше повідомлених учасникам товариства умовах.

Учасник товариства має право вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки), якщо переважне право такого учасника товариства є порушеним. Позовна давність за такими вимогами становить один рік.

Статутом товариства може встановлюватися інший порядок реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки (частини частки) між іншими учасниками товариства, відмови від реалізації переважного права учасників товариства. Статутом може встановлюватися, що учасники товариства не мають переважного права. Статутом також може бути передбачений обов'язок учасника товариства, який має намір продати частку (частину частки) третій особі, провести спершу переговори щодо її продажу з іншими учасниками товариства. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одноставним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства.

Переважне право на придбання частки (частини частки) учасника товариства не застосовується, якщо:

- продаж частки (частини частки) у статутному капіталі товариства здійснюється на аукціоні (публічних торгах) відповідно до закону,
- це передбачено корпоративним договором, стороною якого є такий учасник;
- відчуження частки (частини частки) у статутному капіталі товариства здійснюється шляхом оформлення договору дарування, міни, бартеру.

Вочевидь у зв'язку із зазначеним вище положенням переважне право на придбання частки (частини частки) може бути нівельованим шляхом укладення з іншими учасниками товариства корпоративного договору, до якого буде включено пункт про незастосування переважного права.

Крім того, на практиці для того, щоб обійти встановлені законодавством норми щодо переважного права учасників на придбання частки, при відчуженні учасником належної йому частки третім особам використовується не договір купівлі-продажу, а інші правові конструкції (договір дарування, договір міни, заява про відступлення частки тощо), на які вимоги зазначених норм не поширюються.

Відчуження учасником ТОВ (ТДВ) частки у статутному капіталі супроводжується державною реєстрацією змін до відомостей ЄДР про розміри часток у статутному капіталі та склад учасників.

Стаття 21 Закону про ТОВ та ТДВ регламентує порядок відчуження частки у статутному капіталі товариства іншим учасником товариства або третім особам, але не містить норм щодо підписання актів прийому-передачі до договорів купівлі-продажу, тоді як на державну реєстрацію подається акт прийому-передачі, на якому підписи засвідчуються нотаріально (п. 5 Прикінцевих та перехідних положень Закону про ТОВ та ТДВ, п. «г» ч. 5 ст. 17 Закону про держреєстрацію).

Для виконання цієї норми пп. 3 п. 6 Прикінцевих та перехідних положень Закону про ТОВ та ТДВ вносять зміни до ч. 1 ст. 78 Закону України «Про нотаріат», а саме: слова «зміст яких не суперечить законам і які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що порочать честь і гідність людини» замінюють словами «крім тих, які відповідно до закону або за вимогою сторін підлягають нотаріальному посвідченню».

Згідно з ч. 1 ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам. Дана норма не містить жодних конкретних вимог до документів, які повинні бути складені у зв'язку з відчуженням частки в статутному капіталі. Відповідно учасник, який відчужує свою частку, та особа, яка придбає таку частку, складатимуть документи, які відповідатимуть правовідносинам між ними (договір купівлі-продажу, договір дарування тощо).

При цьому сторони не обмежені в праві складати будь-які інші додаткові документи. Оскільки Закон про держреєстрацію містить пряму вимогу щодо подання державному реєстраторові акта приймання-передачі частки у статутному капіталі товариства для реєстрації змін до відомостей про склад учасників товариства, то такий акт повинен бути складений в обов'язковому порядку. Справжність підписів на акті засвідчується нотаріально.

Справжність підписів засвідчується нотаріусом із дотриманням вимог п. 6 глави 7 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України № 296/5 від 22 лютого 2015 року. Засвідчення справжності підписів на акті приймання-передачі частки в статутному капіталі товариства здійснюється без використання спеціальних бланків нотаріальних документів (п. 1 глави 9 розділу I Порядку вчинення нотаріальних дій містить перелік документів, тексти яких викладаються на спеціальних бланків, акт приймання-передачі до вказаного переліку не входить).

Однак зазначене вище не означає, що учасники не повинні складати між собою будь-яких договорів, оскільки відчуження частки може відбуватися лише на підставі правочину (договору), яким акт не є. Акт – це лише похідна від договору, що підтверджує вчинення дій на підставі правочину. Але державному реєстраторові такий договір не подається.

Відповідно до ст. 127 ЦК України та ст. 69 Закону про ГТ передача учасником повного товариства своєї частки (її частини) іншим учасникам цього товариства або третім особам може здійснюватися за згодою всіх учасни-

ків. Відсутність згоди хоча б одного з учасників робить таку передачу частки неможливою.

Судам слід враховувати, що згоду на відчуження частки третім особам повинен дати кожен учасник товариства особисто, незалежно від розміру належної йому частки в статутному капіталі.

За правилами ст. 127 ЦК України та ст. 69 Закону про ГТ повні учасники командитного товариства мають право передати свою частку іншим учасникам товариства або третім особам. Положеннями цих статей передбачається наявність згоди на відчуження частки лише усіх повних учасників командитного товариства, а не його вкладників.

Вкладник командитного товариства має право передати свою частку іншим вкладникам або третім особам незалежно від згоди інших учасників товариства – повних учасників чи вкладників, оскільки п. 7 ч. 2 ст. 137 ЦК України та п. «є» ч. 1 ст. 79 Закону про ГТ передбачено обов'язок вкладника лише повідомити командитне товариство про таку передачу.

У законодавстві передбачено право вкладників командитного товариства переважно перед третіми особами набувати відчужувану частку (її частину) в складеному капіталі товариства. Оскільки йдеться про намір вкладників викупити відчужувану частку, то слід розуміти, що зазначені норми ЦК України та Закону про ГТ передбачають переважне право вкладника на придбання частки тільки у разі її оплатного відчуження (п. 3 ч. 2 ст. 137 ЦК України та п. «в» ч. 1 ст. 79 Закону про ГТ).

6. Відчуження акцій

Особливістю припинення корпоративних правовідносин в АТ є те, що в даному виді корпоративних підприємств не застосовуються ні процедура виходу акціонера із товариства, ні процедура виключення акціонера зі складу АТ.

В АТ корпоративні права акціонера щодо товариства посвідчуються цінним папером – акцією (ч. 1 ст. 20 Закону про АТ).

Відтак припинення корпоративних відносин в АТ, зазвичай, є наслідком припинення права власності на акції. До тих пір, поки особа є власником хоча б однієї акції, вона зберігає правовий статус акціонера, а отже, є учасником корпоративних правовідносин¹⁷⁴.

¹⁷⁴ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: монографія / В. М. Кравчук. – Львів, 2009. – С. 123.

У зв'язку з цим найпоширенішою підставою припинення корпоративних відносин в АТ є відчуження акцій.

Акціонери ПАТ можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів товариства.

Відчуження акцій може оформлятися договорами купівлі-продажу, міни, бартеру, дарування. Згідно із ч. 4 ст. 24 Закону про АТ такі договори щодо акцій укладаються в письмовій формі.

Згідно зі ст. 20 Закону про АТ усі акції товариства є іменними та існують виключно в бездокументарній формі.

Підтвердженням прав на акції, як цінні папери, що існують в бездокументарній формі, та прав за акціями, а також обмежень прав на акції у певний момент часу є обліковий запис на рахунку в цінних паперах депонента в депозитарній установі (ст. 8 Закону України «Про депозитарну систему України»). Тому кожна особа, яка є стороною договору про відчуження акцій, повинна мати відкритий рахунок у цінних паперах.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про депозитарну систему України» рахунок у цінних паперах депонента відкривається депозитарною установою на підставі договору про обслуговування рахунка в цінних паперах власнику цінних паперів, співвласникам цінних паперів або нотаріусу, на депозит яких внесено цінні папери, а також самій депозитарній установі (на підставі наказу керівника цієї депозитарної установи) або НБУ відповідно до законодавства.

Договір про обслуговування рахунка в цінних паперах укладається між депонентом та депозитарною установою, відповідно до якого депозитарна установа в установленому НКЦПФР порядку на рахунку у цінних паперах веде облік цінних паперів, що належать власникові, співвласникам цінних паперів, у разі зарахування цінних паперів на депозит нотаріуса – відповідному кредиторів, а також облік прав зазначених осіб на цінні папери, що обліковуються на певному рахунку у цінних паперах, та обмеження таких прав.

Права на акції та права за акціями переходять до іншої особи у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України.

Інформацію про власників акцій АТ як емітент одержує у формі реєстру власників іменних цінних паперів. Перехід прав на акції і реалізація прав за ними потребує обов'язкової ідентифікації власника депозитарною установою, що веде рахунок у цінних паперах такого власника.

Коло осіб, які можуть бути сторонами договору про відчуження акцій, визначається залежно від типу АТ – публічного чи приватного.

У ПАТ на стороні особи, яка відчужує корпоративні права, посвідчені акцією, може виступати будь-який учасник цивільних відносин, якому ці акції належать на праві власності, або уповноважена ним особа. Так само актами цивільного законодавства не встановлено спеціальних вимог і щодо особи, яка набуває за договором акції ПАТ.

Істотні особливості суб'єктного складу виявляються при укладенні договорів про відчуження корпоративних прав, посвідчених акціями, у ПрАТ. Переважне право акціонерів ПрАТ на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі, може бути передбачено статутом АТ, якщо станом на дату прийняття такого рішення кількість акціонерів не перевищує 100 осіб. У разі якщо статутом ПрАТ передбачено переважне право його акціонерів на купівлю акцій, що пропонуються їх власником до продажу третій особі, таке переважне право реалізується відповідно до частин 3–6 ст. 7 Закону про АТ.

Акціонери ПрАТ мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства, за ціною та на умовах, запропонованих акціонером третій особі, пропорційно кількості акцій, що належать кожному з них. Переважне право акціонерів на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства, діє протягом двох місяців з дня отримання товариством повідомлення акціонера про намір продати акції, якщо коротший строк не передбачено статутом товариства.

Переважне право поширюється виключно на випадки продажу акцій ПрАТ, а також простих акцій ПАТ у процесі приватного розміщення акцій. Якщо це встановлено статутом АТ, то переважне право надається також акціонеру – власнику привілейованих акцій у процесі приватного розміщення товариством привілейованих акцій.

Переважне право на купівлю акцій не поширюється на відносини:

- спадкування;
- правонаступництва;
- дарування;
- іншого безоплатного відчуження акцій;
- обмін акцій на інше індивідуально визначене майно.

У статуті ПрАТ може бути передбачено і переважне право акціонерів на придбання акцій, що пропонуються до відчуження третій особі у спосіб інший, ніж купівля-продаж, тоді у статуті товариства має бути передбачений механізм реалізації такого переважного права.

Строк переважного права, передбачений статутом товариства, не може бути меншим ніж 20 днів з дня отримання товариством відповідного пові-

домлення. Строк переважного права припиняється у разі, якщо до його спливу від усіх акціонерів товариства отримані письмові заяви про використання або про відмову від використання переважного права на купівлю акцій.

Продаж акціонером ПрАТ акцій з порушенням переважного права не зумовлює недійсність відповідного правочину. Наслідком такого порушення згідно з ч. 5 ст. 7 Закону про АТ є право будь-якого акціонера ПрАТ протягом трьох місяців з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про таке порушення, вимагати в судовому порядку переведення на нього прав та обов'язків покупця акцій.

Певні особливості притаманні припиненню корпоративних правовідносин внаслідок відчуження акціонером акцій самому АТ. Таке відчуження може здійснюватися тільки у формі викупу товариством розміщених ним акцій.

Припинення корпоративних правовідносин шляхом викупу акцій може відбуватися як в добровільному, так і в обов'язковому для АТ порядку.

Так, згідно із ч. 1 ст. 66 Закону про АТ товариство має право за рішенням загальних зборів викупити в акціонерів акції за згодою власників цих акцій. Порядок реалізації цього права визначається у статуті товариства та/або рішенні загальних зборів.

Рішенням загальних зборів обов'язково встановлюються:

- 1) порядок викупу, що включає максимальну кількість, тип та/або клас акцій, що викупувються;
- 2) строк викупу;
- 3) ціна викупу (або порядок її визначення);
- 4) дії товариства щодо викуплених акцій (їх анулювання або продаж).

Строк викупу включає строк приймання письмових пропозицій акціонерів про продаж акцій та строк сплати їх вартості. Строк викупу акцій не може перевищувати одного року. Письмова пропозиція акціонера про продаж акцій товариству є безвідкличною.

Ціна викупу акцій не може бути меншою за ринкову вартість. Оплата акцій, що викупувються, здійснюється у грошовій формі.

Ринкова вартість акцій визначається станом на останній робочий день, що передує дню розміщення в установленому порядку повідомлення про скликання загальних зборів АТ, на яких прийнято рішення про викуп в акціонерів акцій за їхньою згодою.

Товариство зобов'язане придбавати акції у кожного акціонера, який приймає (акцептує) пропозицію (оферту) про викуп акцій, за ціною, вказаною в рішенні загальних зборів.

Правочини щодо переходу права власності на акції до товариства, вчинені протягом терміну, зазначеного в рішенні загальних зборів, за ціною, відмінною від ціни, вказаної в такому рішенні, є нікчемними.

У разі якщо загальними зборами прийнято рішення про пропорційний викуп акцій, товариство надсилає кожному акціонеру письмове повідомлення про кількість акцій, що викупуються, їх ціну та строк викупу. Для товариства з кількістю акціонерів понад 1000 осіб приймання пропозицій акціонерів про продаж товариству акцій здійснюється протягом не менше ніж 30-денного строку від дати надіслання акціонерам зазначеного повідомлення.

Загальні збори можуть прийняти рішення про викуп визначеної кількості акцій певного типу та/або класу в окремих акціонерів за їх згодою.

Обов'язковий викуп АТ розмічених ним акцій на вимогу акціонерів здійснюється у випадках, передбачених ст. 68 Закону про АТ.

Кожний акціонер – власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу АТ належних йому простих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про:

- 1) злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміну типу товариства;
- 2) надання згоди на вчинення товариством значних правочинів;
- 2-1) надання згоди на вчинення товариством правочину, щодо якого є заінтересованість;
- 3) зміну розміру статутного капіталу;
- 4) відмову від використання переважного права акціонера на придбання акцій додаткової емісії у процесі їх розміщення.

Кожний акціонер – власник привілейованих акцій має право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому привілейованих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про:

- 1) внесення змін до статуту товариства, якими передбачається розміщення привілейованих акцій нового класу, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації АТ;
 - 2) розширення обсягу прав акціонерів – власників розмічених привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації АТ;
 - 3) відмову від використання переважного права акціонера на придбання акцій додаткової емісії у процесі їх розміщення.
-

У вищезазначених випадках АТ зобов'язане викупити належні акціонерів акції.

Особливістю розглянутих вище випадків припинення корпоративних правовідносин в АТ внаслідок відчуження акцій є те, що таке припинення відбувається за згодою акціонера – власника акцій, які відчужуються. Однак Закон про АТ передбачає можливість відчуження акцій, належних акціонеру, навіть без його згоди.

Так, ст. 65-2 Закону про АТ передбачено процедуру обов'язкового продажу акцій акціонерами на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій (95 і більше відсотків простих акцій АТ). Така процедура витіснення міноритарних акціонерів запозичена з-за кордону, де вона називається «сквіз-аут» (squeeze-out).

Припинення корпоративних правовідносин в АТ за процедурою «сквіз-аут» здійснюється у такому порядку:

Подання акціонерами – власниками домінуючого контрольного пакета акцій (далі – Заявник вимоги) до АТ повідомлення про намір скористатися правами, передбаченими ст. 65-2 Закону про АТ.

Опублікування АТ повідомлення на своєму веб-сайті та у загальнодоступній інформаційній базі даних про ринок цінних паперів НКЦПФР протягом наступного робочого дня з дня отримання повідомлення.

Проведення оцінки акцій, її затвердження наглядовою радою та повідомлення про оцінку Заявника вимоги не пізніше як за 25 робочих днів з дня отримання повідомлення.

Укладення між Заявником вимоги та банківською установою договору на відкриття рахунку умовного зберігання (ескроу).

Направлення Заявником вимоги до АТ публічної безвідкличної вимоги протягом 10 робочих днів з дня отримання від АТ повідомлення про затверджену ціну обов'язкового продажу акцій.

Направлення Заявником вимоги до депозитарної установи, в якій відкрито його рахунок у цінних паперах, копії публічної безвідкличної вимоги.

Опублікування АТ публічної безвідкличної вимоги на своєму веб-сайті та у загальнодоступній інформаційній базі даних про ринок цінних паперів НКЦПФР протягом наступного робочого дня з дня отримання публічної безвідкличної вимоги.

Подання АТ до НКЦПФР засвідченої копії публічної безвідкличної вимоги та засвідченої копії договору на відкриття рахунку умовного зберігання (ескроу) протягом наступного робочого дня з дня отримання публічної безвідкличної вимоги.

Складення Центральним депозитарієм цінних паперів переліку акціонерів товариства та направлення АТ протягом трьох робочих днів з дати отримання від товариства засвідченої товариством копії публічної безвідкличної вимоги.

Визначення Центральним депозитарієм цінних паперів інформації щодо наявності обтяжень на акції, що придбаватимуться. У разі якщо на акції АТ, які придбаваються, накладено обмеження (обтяження), Заявник вимоги надсилає копію публічної безвідкличної вимоги особі, в інтересах якої встановлено обмеження (обтяження), та/або особам, якими встановлено обмеження (обтяження), не пізніше дати встановлення нотаріусом обтяження (обмеження).

Направлення АТ кожному акціонеру копії публічної безвідкличної вимоги протягом п'яти робочих днів з дня отримання від Центрального депозитарію цінних паперів переліку акціонерів.

Складення АТ списку осіб, у яких придбаваються акції, із зазначенням суми коштів, що підлягають сплаті заявником вимоги на користь кожного акціонера, акції якого придбаваються, а також надання такого списку банківській установі, в якій відкрито рахунок умовного зберігання (ескроу) протягом п'яти робочих днів з дня отримання від Центрального депозитарію цінних паперів переліку акціонерів.

Направлення АТ Заявнику вимоги списку осіб, у яких придбаваються акції, із зазначенням суми коштів, що підлягають сплаті заявником вимоги на користь кожного акціонера, акції якого придбаваються, протягом двох робочих днів з дня надсилання кожному акціонеру, акції якого придбаваються, копії публічної безвідкличної вимоги.

Перерахунок Заявником вимоги суми коштів, що підлягають сплаті ним на користь кожного акціонера, акції якого придбаваються, на рахунок умовного зберігання (ескроу) та направлення про це повідомлення до АТ.

Направлення АТ до Центрального депозитарію цінних паперів повідомлення про повний перерахунок грошової суми Заявником вимоги протягом наступного робочого дня з дати отримання такої інформації.

Забезпечення Центральним депозитарієм цінних паперів переведення депозитарними установами прав на відповідні акції з рахунків їхніх власників на рахунок заявника вимоги протягом трьох робочих днів з дня отримання від товариства інформації про перерахування в повному обсязі грошових сум за акції.

На практиці метою проведення процедури «сквіз-аут» є припинення корпоративних правовідносин з усіма міноритарними акціонерами і акумулювання 100 відсотків акцій в руках особи (осіб, що діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій.

7. Звернення стягнення на частку (пай) учасника (члена)

Однією з підстав припинення корпоративних правовідносин у корпоративному підприємстві є звернення на вимогу кредиторів власника корпоративних прав стягнення на належному йому частку в статутному (складеному) капіталі товариства або пай члена виробничого кооперативу.

Така підстава припинення корпоративних правовідносин може застосовуватися до:

- учасників ТОВ, ТДВ (ст. 22 Закону про ТОВ та ТДВ);
- учасників повних товариств (ст. 73 Закону про ГТ, ст. 131 ЦК України);
- повних учасників командитних товариств (ст. ст. 73, 77 Закону про ГТ, ст. ст. 131, 135 ЦК України);
- членів виробничих кооперативів (ч.ч. 5 і 6 ст. 166 ЦК України).

За загальним правилом, корпоративне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями учасників (членів), звернення стягнення на частку (пай) учасника (члена) в корпоративному підприємстві за його власними зобов'язаннями не допускається. Така норма має на меті зробити корпоративне підприємство незалежним від особистих зобов'язань учасника (члена) перед третіми особами.

У зв'язку з цим звернення стягнення на частку (пай) учасника (члена) за його власними зобов'язаннями допускається, як виняток, тільки у разі недостатності іншого майна для задоволення вимог кредиторів.

Стосовно ТОВ та ТДВ порядок реалізації частки не регулюється Законом України «Про виконавче провадження». Так, в положеннях ч. 1 ст. 53¹ зазначено, що особливості звернення стягнення на частку (частину частки) учасника ТОВ та учасника ТДВ визначаються Законом про ТОВ та ТДВ.

Так, у ТОВ та ТДВ звернення стягнення на частку учасника товариства здійснюється на виконання виконавчого документа про стягнення з учасника грошових коштів або на підставі виконавчого документа про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана у заставу в забезпечення зобов'язання іншої особи.

Виконавець повідомляє товариство про намір звернути стягнення на частку учасника товариства (боржника) та надсилає постанову про накладення арешту на частку.

Товариство повинне протягом 30 днів з дня одержання такого повідомлення надати відомості, необхідні для розрахунку вартості частки боржника.

Виконавець здійснює розрахунок вартості частки боржника та пропонує іншим учасникам товариства (крім тих, які письмово відмовилися від свого переважного права щодо частки) придбати його частку.

Покупець повинен сплатити вартість частки протягом 10 днів з дня укладення договору купівлі-продажу. Виконавець передає частку покупцю протягом 10 днів з дня надходження оплати. Якщо оплата продавцем частки не буде здійснена у встановлений строк, договір купівлі-продажу вважається розірваним. Якщо всі ці умови не було виконано, то частка передається на реалізацію на аукціоні в загальному порядку (ст. 22 Закону про ТОВ та ТДВ).

У разі недостатності майна учасника повного товариства (повного учасника командитного товариства) для виконання його зобов'язань перед кредиторами вони можуть вимагати у встановленому порядку виділу частини майна товариства, пропорційної частці учасника-боржника у складеному капіталі. Частина майна товариства, пропорційна частці учасника-боржника у складеному капіталі, виділяється у грошовій формі чи в натурі відповідно до балансу, складеного на момент вибуття такого учасника з товариства.

Статтею 137 ЦК України та ст. 79 Закону про ГТ передбачено право вкладників командитного товариства лише на їх вклад до статутного капіталу, тому стягнення за зобов'язаннями вкладника командитного товариства може бути звернено лише на частку вкладника у статутному капіталі товариства, а не на частину майна товариства, пропорційну його частці.

У разі виникнення права кредитора на звернення стягнення на акції ПрАТ у зв'язку з їх заставою відчуження таких акцій здійснюється з дотриманням переважного права акціонерів на придбання цих акцій.

Під час примусової реалізації акцій їх продавцем виступає не акціонер, а уповноважений на це державний орган (посадова особа). Порядок такої реалізації регулюється Законом України «Про виконавче провадження».

Згідно зі ст. 166 ЦК України звернення стягнення на пай члена виробничого кооперативу за його власними зобов'язаннями допускається лише у разі недостатності у нього іншого майна у порядку, встановленому статутом кооперативу і законом. Член кооперативу, на пай якого (в повному розмірі) кредиторами було звернено стягнення, може добровільно вийти з

кооперативу, або його буде виключено з кооперативу через відсутність його пайового внеску, тобто його членство в кооперативі буде припинено.

Таким чином, загальними правовими підставами для звернення стягнення на частку (пай) є вимога кредитора і недостатність майна.

Право вимагати виділення частки (паю) для звернення стягнення мають лише кредитори. Кредитором є особа, яка має майнові вимоги до боржника. Ці вимоги повинні підтверджуватися відповідними документами – рішенням суду; виконавчим документом; виконавчим написом нотаріуса; вимогою, визнаною боржником. В іншому випадку корпоративне підприємство вправі відмовити кредитору у виділенні частки боржника-учасника (члена), посилаючись на те, що в нього є інше майно, на яке може бути звернуто стягнення. Кредитору буде важко довести зворотнє. Тому практично кредитори можуть реалізувати право на звернення стягнення на частку лише шляхом виконання виконавчих документів у встановленому порядку. Лише державний виконавець може зобов'язати товариство (виробничий кооператив) виділити частку. В свою чергу, товариство (виробничий кооператив) не має підстав для сплати вартості виділеної частки (паю) безпосередньо кредитору, який заявив таку вимогу, оскільки можуть бути порушені права учасника або інших його кредиторів.

Датою пред'явлення вимог кредиторів слід вважати день надходження письмового звернення кредитора про виділ частки учасника-боржника або відповідне звернення державного виконавця. У свою чергу, таке звернення може мати місце після виявлення майна боржника та встановлення його недостатності для погашення вимог кредиторів.

Другою підставою є недостатність іншого майна учасника для задоволення вимог його кредиторів. Цю підставу кредитору також необхідно довести. Зазвичай, при прийнятті рішення про стягнення з боржника грошової суми суд не вирішує питання про те, за рахунок якого майна боржника буде виконуватися судові рішення. Суд не виявляє, чи є у боржника майно, достатнє для виконання рішення суду. Відтак, на практиці факт недостатності майна боржника може бути встановлено лише в межах виконавчого провадження, в порядку вимог, визначених Законом України «Про виконавче провадження». Боржник не вправі самостійно запропонувати звернути стягнення на частку (пай), оскільки за законом це допускається у разі недостатності іншого майна учасника (члена). Звернення стягнення на частку (пай) повинно відбуватися після того, як усі можливості для виконання рішення шляхом звернення стягнення на інше майно використані. Лише у такому випадку можна виявити недостатність майна у боржника.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть підстави припинення корпоративних правовідносин.
 2. У чому полягає відмінність виходу учасника (члена) від його виключення із корпоративного підприємства?
 3. Які правові наслідки виходу учасника (члена) із корпоративного підприємства?
 4. У якому випадку для виходу учасника ТОВ із товариства необхідна згода інших учасників?
 5. У якому випадку вихід учасника із ТОВ забороняється?
 6. Які правові наслідки виключення учасника (члена) із корпоративного підприємства?
 7. Визначте підстави та порядок виключення учасника (члена) із корпоративного підприємства залежно від його виду.
 8. Який порядок розрахунків з учасниками (членами), які вийшли або були виключені зі складу корпоративного підприємства?
 9. Який строк для проведення ТОВ (ТДВ) виплати учаснику вартості його частки у разі його виходу або виключення?
 10. Назвіть обмеженнями, які можуть впливати на оборотоздатність частки у статутному (складеному) капіталі.
 11. Якими документами може оформлятися відчуження учасником товариства належної йому частки у статутному (складеному) капіталі товариства?
 12. У яких випадках переважне право на придбання частки (частини частки) учасника ТОВ (ТДВ) не застосовується?
 13. Чи має право учасник повного товариства передати свою частку іншим учасникам або третім особам без згоди інших учасників товариства?
 14. Чи має право вкладник командитного товариства передати свою частку іншим вкладникам або третім особам без згоди інших учасників товариства?
 15. У якій формі АТ як емітент одержує інформацію про власників акцій?
 16. Що є підтвердженням прав на акції, як цінні папери, які існують в бездокументарній формі, та прав за акціями, а також обмежень прав на акції у певний момент часу?
 17. Назвіть підстави проведення обов'язкового викупу АТ акцій у акціонера.
-

18. За яких умов акціонер – власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов’язкового викупу АТ належних йому простих акцій?

19. Який порядок проведення процедури «сквіз-аут»?

20. За яких умов допускається звернення стягнення на частку (пай) учасника (члена) корпоративного підприємства?

21. Який порядок звернення стягнення на частку учасника ТОВ (ТДВ)?

22. Хто виступає продавцем під час примусової реалізації акцій у разі звернення кредитором стягнення на них?

РОЗДІЛ 9.

ПРИПИНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

- 1. Загальні положення про припинення корпоративних підприємств.*
 - 2. Реорганізація корпоративних підприємств.*
 - 3. Ліквідація корпоративних підприємств.*
- Запитання і завдання для самоконтролю.*

1. Загальні положення про припинення корпоративних підприємств

До змісту поняття «припинення корпоративного підприємства» входять правові підстави, акти та процесуально-правові дії щодо припинення корпоративного підприємства як суб'єкта права. Ці підстави, акти та дії передбачені господарським законодавством. Зокрема, припинення корпоративних підприємств регулюється значною кількістю нормативних актів, до яких насамперед належать ГК України, ЦК України, Закон про ГТ, Закон про АТ, Закон про ТОВ та ТДВ, Закон про держреєстрацію та інші нормативні акти.

Положеннями ст. 59 ГК України передбачено, що припинення суб'єкта господарювання здійснюється відповідно до закону. Норми, що регулюють відносини, пов'язані з припиненням юридичної особи, містяться у ст. ст. 104–112 ЦК України. У разі банкрутства суб'єкта підприємництва відносини щодо його припинення регулюються Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Відповідно до положень ст. 104 ЦК України припинення юридичної особи, якою є корпоративне підприємство, здійснюється шляхом її реорганізації або ліквідації.

У науці також традиційно виділяють дві форми (способи) припинення корпоративних підприємств, по-перше, відносне припинення суб'єкта права – реорганізацію і, по-друге, їх абсолютне припинення – ліквідацію.

Форми (способи) припинення підприємств є універсальними і не залежать від виду та організаційно-правової форми. Залежно від того, чи відбувається правонаступництво за зобов'язаннями підприємства, і розрізняють ці два способи припинення корпоративних підприємств: реорганізацію і ліквідацію. Якщо внаслідок реорганізації корпоративного підприємства усе

його майно, права і обов'язки переходять до інших суб'єктів господарювання – правонаступників, то у разі ліквідації – права та обов'язки підприємства припиняються, а майно розподіляється між кредиторами.

Крім відсутності правонаступництва при ліквідації корпоративного підприємства та його наявності при реорганізації в якості відмінних ознак ліквідації від реорганізації в юридичній літературі виділяють: 1) своєрідність мети (причини) проведення ліквідації корпоративного підприємства. Метою здійснення ліквідації є остаточне припинення суб'єкта як юридичної особи, в той час як такої мети немає при реорганізації; 2) при ліквідації має місце припинення всіх господарських зв'язків (у т.ч. господарських договорів), припинення горизонтальних і вертикальних правовідносин на відміну від реорганізації, за якої відбувається заміна сторін у зобов'язанні; 3) ліквідація корпоративного підприємства тягне повне припинення його діяльності, в той час як при реорганізації сам суб'єкт припиняє своє існування, проте майно, яке перейшло до правонаступника, продовжує брати участь у здійсненні господарської діяльності, що дає підстави говорити про відносне припинення діяльності суб'єкта господарювання¹⁷⁵; 4) мають місце відмінності і у термінології, так, комісія з припинення юридичної особи при реорганізації має назву – комісія з реорганізації, а при ліквідації – ліквідаційна комісія. У науці виокремлюють і додаткові ознаки реорганізації. Так, Г.В. Ільющенко розглядає в якості таких ознак наступні: зміна складу учасників і обсягу належних їм корпоративних прав реорганізованого підприємства; відсутність правового зв'язку між реорганізованим підприємством та суб'єктами господарювання, створеними внаслідок реорганізації; відсутність зобов'язальних відносин між правонаступником і реорганізованим підприємством¹⁷⁶.

Головний сенс реорганізації полягає у переході майна підприємства до інших корпоративних підприємств у порядку правонаступництва. Слід погодитись з А. Коровайко, що за економічним змістом реорганізація – це спосіб консолідації або розподілу майна (бізнесу) учасниками юридичної особи на основі їх суб'єктивних інтересів, а з формально-юридичної сторо-

¹⁷⁵ Дорошенко Л.Н. Правовые основания принудительной ликвидации хозяйственных обществ: монография / Л.Н. Дорошенко. – Донецк: Норд-Пресс, ДонНУ, 2013. – С. 30.

¹⁷⁶ Корпоративне право: навч. посіб. / О.В. Гарагонич, С.М. Грудницька, Е.Е. Бекірова, Ю.М. Бисага [та ін.]; за заг. ред. О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької, – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – С. 257.

ни – це процес заміни осіб у майнових та інших правовідносинах у порядку універсального правонаступництва¹⁷⁷.

Законодавством визначено чотири форми реорганізації як способу припинення суб'єкта господарювання: злиття, приєднання, поділ та перетворення (ч. 1 ст. 104 ЦК України). З юридичної точки зору ці способи розрізняються залежно від того, до якого суб'єкта права переходять усі майнові права та обов'язки підприємства, що реорганізується.

Злиття двох або більше підприємств означає перехід майна, прав та обов'язків кожного з них до підприємства – правонаступника, що утворено внаслідок злиття. У цьому випадку виникає новий суб'єкт господарювання, а підприємства, що зливаються, припиняються.

У разі злиття юридичних осіб здійснюється державна реєстрація новоутвореної юридичної особи та державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття. В положеннях ч. 4 ст. 4 Закону про держреєстрацію зазначено, що злиття вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття.

При приєднанні одного або кількох підприємств до іншого корпоративного підприємства до останнього переходять усе майно, права та обов'язки приєднаних підприємств. Новий суб'єкт господарювання внаслідок такої реорганізації не виникає, проте суб'єкти господарювання, що приєдналися, припиняються. Підприємство, до якого приєдналися інші підприємства, зберігає свою назву і правовий статус. Зміни до установчих документів підприємства, що не припиняється у результаті приєднання, підлягають державній реєстрації після державної реєстрації припинення підприємства в результаті приєднання. При приєднанні корпоративних підприємств здійснюється державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті приєднання, та державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в ЄДР, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються.

Згідно з положеннями ч. 4. ст. 84 Закону про АТ, якщо акціонерному товариству, до якого здійснюється приєднання, належать більш як 90 % голосуючих акцій товариства, що приєднується, приєднання не спричиняє необхідності внесення змін до статуту товариства, до якого здійснюється приєднання, пов'язаних із змінами прав його акціонерів, від імені товари-

¹⁷⁷ Коровайко А.В. Реорганизация хозяйственных обществ. Теория, законодательство, практика: учеб. пособ. / А.В. Коровайко. – М., 2001. – С. 9, 15.

ства, до якого здійснюється приєднання, рішення про приєднання, затвердження передавального акта та умов договору про приєднання може прийматися його наглядовою радою.

Приєднання вважається завершеним з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в ЄДР, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються (ч. 7 ст. 4 Закону про держреєстрацію).

Поділом вважається таке припинення підприємства, при якому усе його майно, права і обов'язки розподіляються між двома або більше новоствореними суб'єктами господарювання. Така форма реорганізації корпоративного підприємства передбачає затвердження учасниками (уповноваженим ними органом) розподільчого балансу (акта), згідно з яким частина майна та відповідні права і обов'язки реорганізованого підприємства переходять до суб'єктів господарювання, створених внаслідок поділу. Суб'єкт господарювання – правонаступник, що утворився внаслідок поділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями підприємства, що припинилося, які згідно з розподільчим балансом перейшли до іншого суб'єкта господарювання – правонаступника. Якщо суб'єктів господарювання – правонаступників, що утворилися внаслідок поділу, більше двох, таку субсидіарну відповідальність вони несуть солідарно. У разі поділу корпоративних підприємств здійснюється державна реєстрація новоутворених юридичних осіб та державна реєстрація припинення юридичної особи, що припиняється у результаті поділу. Поділ вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичної особи, що припиняється у результаті поділу (ч. 7 ст. 4 Закону про держреєстрацію).

Перетворенням корпоративного підприємства є зміна його організаційно-правової форми, наприклад, перетворення повного товариства на інше господарське товариство (ч. 1 ст. 132 ЦК України). У разі перетворення до нового підприємства переходять усе майно, права і обов'язки попереднього підприємства. Після державної реєстрації підприємства – правонаступника складається передавальний акт. Початковий баланс новоствореного підприємства повинен збігатися з даними балансу перетвореного підприємства. До правонаступника переходять також права і обов'язки, які не були відомі на час припинення і виникли після перетворення. У разі перетворення корпоративних підприємств здійснюється державна реєстрація припинення юридичної особи, що припиняється у результаті перетворення, та державна реєстрація новоутвореної юридичної особи. Перетворення вважається завершеним з дати державної реєстрації новоутвореної юридичної особи (ч. 5 ст. 4 Закону про держреєстрацію).

Правовими підставами припинення корпоративного підприємства є встановлені нормами матеріального права обставини, які є достатніми для прийняття уповноваженим суб'єктом рішення про припинення суб'єкта.

Рішення про припинення корпоративного підприємства – це індивідуально-правовий акт компетентного органу (рішення суду, рішення загальних зборів), який приймається на підставі правових підстав, встановлених нормами матеріального права про припинення суб'єкта господарювання.

Припинення корпоративного підприємства за правовими підставами може бути двох видів: добровільним і примусовим.

Добровільне припинення корпоративного підприємства має місце за рішенням його учасників або органу такого підприємства, уповноваженого на це установчими документами, наприклад, у зв'язку із закінченням строку, на який було створено підприємство, досягненням мети, для якої його створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами.

Примусове припинення корпоративного підприємства відбувається за рішенням суду (підставою може бути, наприклад, допущені при його створенні недоліки, які не можна усунути), при цьому позов про припинення підприємства може бути поданий до суду учасником корпоративного підприємства або відповідним органом державної влади у випадках, встановлених законом (п. 2, 3 ч. 1 ст. 110 ЦК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 105 ЦК України учасники корпоративного підприємства, суд або орган, що прийняв рішення про припинення підприємства, призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора та встановлюють порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до підприємства, що припиняється.

Згідно з положеннями ч. 5 ст. 105 ЦК України строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення корпоративного підприємства.

Положеннями ч. 1 ст. 105 ЦК України визначено, що учасники юридичної особи, якою є і корпоративне підприємство, суд або орган, що прийняв рішення про припинення підприємства, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити про це орган, що здійснює державну реєстрацію.

Після зазначеного повідомлення можна казати, що корпоративне підприємство знаходиться в особливому правовому стані – стані припинення,

тому що відповідно до положень п. 26 ст. 9 Закону про держреєстрацію до ЄДР вносяться дані про перебування юридичної особи у процесі припинення, у тому числі дані про рішення щодо припинення юридичної особи, відомості про комісію з припинення (ліквідатора, ліквідаційну комісію тощо) та про строк, визначений засновниками (учасниками) юридичної особи, судом або органом, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, для заявлення кредитором своїх вимог.

До комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) або ліквідатора з моменту призначення переходять повноваження щодо управління справами юридичної особи. Виконання функцій комісії з припинення корпоративного підприємства може бути покладено на орган управління підприємства. Голова комісії, її члени або ліквідатор корпоративного підприємства представляють його у відносинах з третіми особами та виступають у суді від імені суб'єкта, який припиняється. Обсяг повноважень комісії з припинення, порядок її роботи визначаються законом та органом, що прийняв рішення про припинення підприємства. Члени комісії з припинення зобов'язані діяти в інтересах підприємства, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. Зміна складу комісії здійснюється за рішенням того органу, який її сформував.

Згідно з положеннями ч. 7 ст. 15 Закону про держреєстрацію рішення про припинення юридичної особи має містити відомості про персональний склад комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії), її голову або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників, про порядок та строк заявлення кредитором своїх вимог. Кожна окрема вимога кредитора, зокрема, щодо сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування, розглядається, після чого приймається відповідне рішення, яке надсилається кредитору не пізніше тридцяти днів з дня отримання юридичною особою, що припиняється, відповідної вимоги кредитора.

Відповідно до ч. 9 ст. 17 Закону про держреєстрацію для державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи, прийнятого її учасниками або відповідним органом юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – відповідним державним органом, подаються такі документи: 1) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення учасників юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, – рішення відповідного державного орга-

ну, про припинення юридичної особи; 2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, яким затверджено персональний склад комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників податків, строк заявлення кредитором своїх вимог тощо.

Положеннями ч. 12 ст. 17 Закону про держреєстрацію визначено, що для державної реєстрації припинення корпоративного підприємства в результаті його ліквідації на підставі рішення про припинення юридичної особи, прийнятого учасниками такого корпоративного підприємства або його відповідного органу, а у випадках, передбачених законом, – рішення відповідних державних органів, або судового рішення про припинення корпоративного підприємства, не пов'язаного з його банкрутством, після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами, подаються такі документи: 1) заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації; 2) довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню.

У ч. 13 ст. 17 Закону про держреєстрацію встановлено, що для державної реєстрації припинення корпоративного підприємства в результаті його реорганізації після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами, подаються такі документи: 1) заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її реорганізації; 2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого балансу – у разі припинення юридичної особи в результаті поділу; 3) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта – у разі припинення юридичної особи в результаті перетворення, злиття або приєднання; 4) довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню, – у разі припинення юридичної особи в результаті поділу, злиття або приєднання; 5) документи як для державної реєстрації створення юридичної особи, визначені положеннями цього закону (ч. 1 ст. 17) – у разі припинення юридичної особи в результаті перетворення; 6) документи для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР, визначені ч. 4 ст. 13 Закону – у разі припинення юридичної особи в результаті приєднання.

Розгляд документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій щодо юридичних осіб, здійснюється протягом 24 годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації (ст. 26 Закону про держреєстрацію).

Державний реєстратор може відмовити у державній реєстрації припинення юридичної особи, в тому числі і корпоративного підприємства, якщо документи для державної реєстрації припинення юридичної особи подані:

- раніше строку, встановленого законодавством;
- щодо юридичної особи, що припиняється в результаті її ліквідації та є засновником (учасником) інших юридичних осіб та/або має не закриті відокремлені підрозділи, та/або є засновником третейського суду;

в ЄДР відсутній запис про державну реєстрацію юридичної особи, утвореної шляхом реорганізації в результаті злиття, приєднання або поділу;

- щодо АТ, стосовно якого надійшли відомості про наявність нескасованої реєстрації випуску акцій;

– щодо юридичної особи – емітента цінних паперів, стосовно якого надійшли відомості про наявність нескасованих випусків цінних паперів;

– щодо юридичної особи, що ліквідується або реорганізується, стосовно якої надійшли відомості про наявність заборгованості із сплати обов’язкових платежів (зокрема, податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування; страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування);

– щодо юридичної особи, що реорганізується, стосовно якої відсутній узгоджений план реорганізації юридичної особи;

– щодо юридичної особи, що припиняється в результаті ліквідації, стосовно якої надійшли відомості про відкрите виконавче провадження;

– щодо юридичної особи, стосовно якої відкрито провадження у справі про банкрутство (п. 11 ст. 28 Закону про держреєстрацію).

Найважливішим наслідком припинення підприємства є припинення його правоздатності. Корпоративне підприємство є таким, що припинилося, як при реорганізації, так і при ліквідації, з дня внесення до ЄДР запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи.

2. Реорганізація корпоративних підприємств

У законодавстві не визначено поняття реорганізації. У положеннях ч. 1 ст. 104 ЦК України закріплено підхід законодавця до правового регулювання реорганізації, який полягає у відмові від визначення цього феномена на підставі виділення яких-небудь загальних ознак, при наявності яких те чи інше явище юридичної дійсності кваліфікувалося би у якості реорганізації. Використовується синтаксична конструкція «реорганізація юридичної особи

(злиття, приєднання, поділ, перетворення)», тобто під реорганізацією розуміється реалізація тільки чотирьох зазначених юридичних складів. Як слушно зазначає А.В. Габов, всі інші юридичні склади, які схожі за порядком здійснення чи за наслідками, не можуть бути кваліфіковані як реорганізація¹⁷⁸.

У науці немає єдності щодо визначення реорганізації. Так, В.А. Белов розглядає реорганізацію як складний юридичний склад, який складається з декількох дій різного юридичного значення¹⁷⁹. Прибічником підходу щодо реорганізації як складного юридичного складу є і А.В. Качалова, яка вважає, що він тягне динаміку (виникнення, зміну, припинення) корпоративних правовідносин у межах корпоративного підприємства, яке реорганізується, та перехід прав і обов'язків в порядку правонаступництва від підприємства, яке реорганізується, до правонаступника¹⁸⁰. Вона також акцентує увагу на тому, що реорганізація є первісним способом набуття корпоративних прав, оскільки в процесі реорганізації підприємства не відбувається правонаступництва корпоративних прав. У результаті її проведення учасники підприємства, яке реорганізується, стають першими набувачами акцій (часток), які набуваються ними в процесі реорганізації і в яких втілені корпоративні права.

У юридичній літературі висловлювалася точка зору, що реорганізація може поєднувати елементи як створення, так і припинення. При цьому створення корпоративного підприємства шляхом реорганізації є відмінним від заснування, а припинення організації шляхом реорганізації не є аналогічним ліквідації. Як вважає Д.В. Жданов, можна говорити, що при реорганізації господарські організації продовжують існувати з економічної точки зору, але такий підхід є неприпустимим з юридичної точки зору¹⁸¹.

Традиційною є позиція Н.І. Шевченко, яка зазначає, що реорганізація визначається як процедура (сукупність юридичних дій та рішень), внаслідок проведення якої відбувається припинення одного або декількох корпоративних підприємств з передачею всього або частини майна, прав і

¹⁷⁸ Габов А.В. Реорганизация и ликвидация юридических лиц: научно-практический комментарий к статьям 57–65 Гражданского кодекса Российской Федерации / А.В. Габов. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения: ИНФРА-М, 2015.– XVI. – С. 3.

¹⁷⁹ Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики: учебник / под общ. ред. В.А. Белова. – М.: Юрайт, 2016. – С. 397.

¹⁸⁰ Корпоративное право: актуальные проблемы: учебник / Д.В. Ломакин, Ф.А. Афаунова, О.И. Гентовт [та ін.]; за заг. ред. Д.В. Ломакина. – М.: Инфотропик Медиа, 2015. – С. 73.

¹⁸¹ Жданов Д.В. Реорганизация акционерных обществ в Российской Федерации / Д.В. Жданов. Изд. 2-е, перер. и доп. – М.: Лекс-Книга, 2002. – С. 41.

обов'язків у порядку правонаступництва створеним на їх базі одній чи декільком господарським організаціям чи існуючій господарській організації, або створення однієї чи декількох господарських організацій з передачею їм частини майна, прав та обов'язків корпоративного підприємства – правопередника в порядку правонаступництва¹⁸².

За змістом ч. 1 ст. 104 ЦК України перелік видів реорганізації (злиття, приєднання, поділ та перетворення) є вичерпним.

Відповідно до ст. 106 ЦК України злиття, приєднання, поділ та перетворення корпоративного підприємства здійснюються за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, – за рішенням суду або відповідних органів державної влади. Законом може бути передбачено одержання згоди відповідних органів державної влади на припинення корпоративного підприємства шляхом злиття або приєднання.

Об'єднання підприємств (злиття, приєднання) – це поєднання окремих підприємств в одне підприємство з метою одержання доходів, зниження витрат або отримання економічної користі в інший спосіб. Об'єднання може відбуватися шляхом приєднання одного підприємства до іншого, придбання всіх чистих активів, прийняття зобов'язань або придбання капіталу іншого підприємства з метою одержання контролю одним підприємством над чистими активами та діяльністю іншого підприємства¹⁸³. На проведення об'єднань підприємств у встановлених законом випадках необхідний дозвіл органів державної влади. Так, відповідно до ст. 22 Закону України «Про захист економічної конкуренції» злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого визнається видами економічної концентрації і повинні здійснюватися з дотриманням вимог антимонопольного законодавства. Якщо фінансово-економічні показники концентрації суб'єктів господарювання (у тому числі злиття, приєднання підприємств) відповідають пороговим показникам, встановленим ст. 24 Закону України «Про захист економічної конкуренції», така концентрація може бути здійснена лише за умови попереднього отримання дозволу органів АМКУ. До надання такого дозволу учасники концентрації зобов'язані

¹⁸² Шевченко Н.І. Реорганізація як спосіб припинення господарських товариств: монографія / Н.І. Шевченко. – К.: Видавництво «Ліра-К», 2014. – С. 22.

¹⁸³ Фролова Л.В., Голобородько А.Ю. Злиття та поглинання підприємств: компендіум для студентів економічних напрямів підготовки денної і заочної форм навчання / Л.В. Фролова, А.Ю. Голобородько. – К.: Кондор – Видавництво, 2013. – С. 13.

утримуватися від дій, які можуть призвести до обмеження конкуренції та неможливості відновлення початкового стану.

Органи АМКУ надають дозвіл на концентрацію у разі, якщо вона не призводить до монополізації чи суттєвого обмеження конкуренції на всьому ринку чи в значній його частині. В свою чергу, КМУ може дозволити концентрацію, на здійснення якої АМКУ не надав дозволу, якщо позитивний ефект для суспільних інтересів зазначеної концентрації переважає негативні наслідки обмеження конкуренції. При цьому, якщо обмеження конкуренції, зумовлені концентрацією, не є необхідними для досягнення мети концентрації чи становлять загрозу системі ринкової економіки, КМУ дозволу на таку концентрацію не надає.

Законодавством передбачена можливість примусового поділу підприємства в разі порушення ним вимог антимонопольного законодавства. Так, згідно зі ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції», якщо суб'єкт господарювання зловживає монопольним (домінуючим) становищем на ринку, органи АМКУ мають право прийняти рішення про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне становище. Примусовий поділ не застосовується у разі: 1) неможливості організаційного або територіального відокремлення підприємств, структурних підрозділів чи структурних одиниць; 2) наявності тісного технологічного зв'язку підприємств, структурних підрозділів чи структурних одиниць (якщо обсяг продукції, яка вживається суб'єктом господарювання, перевищує 30 % валового обсягу продукції підприємства, структурного підрозділу чи структурної одиниці). Рішення органів АМКУ про примусовий поділ підприємства підлягає виконанню у встановлений строк, який не може бути меншим шести місяців. Реорганізація підприємства, що підлягає примусовому поділу, здійснюється на його розсуд за умови усунення монопольного (домінуючого) становища цього підприємства на ринку.

Відповідно до положень ст. 107 ЦК України кредитор упродовж строку для пред'явлення вимог кредиторів може вимагати від підприємства, що припиняється шляхом реорганізації та виконання зобов'язань якого не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом.

Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення підприємства складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), які мають містити положення про

правонаступництво щодо всіх зобов'язань підприємства, що припиняється, стосовно всіх його кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспорюються сторонами.

У разі злиття чи приєднання передавальний акт повинен містити відомості про майно, права і обов'язки кожного підприємства, що припиняється, а також вартість майна, прав і обов'язків суб'єкта господарювання – правонаступника. На основі передавального акта складається баланс правонаступника. Показники цього балансу визначаються шляхом сумування однорідних статей балансу припинених підприємств. Передавальний акт у разі злиття чи приєднання підписується головою комісії з припинення підприємства і керівником виконавчого органу суб'єкта господарювання – правонаступника та затверджується вищезазначеними органами (учасниками) усіх підприємств, що беруть участь у припиненні (як тими, що припиняються, так і тими, які стають правонаступниками).

Розподільчий баланс повинен містити відомості про розподіл майна, прав і обов'язків (статей балансу) між правонаступниками у вартісному вигляді. На основі розподільчого балансу складається акт про розподіл окремих статей балансу між правонаступниками, в якому наводяться дані про конкретне майно, що передається кожному правонаступнику, найменування кредиторів та боржників, підстави виникнення зобов'язань. Розподільчий баланс підписується головою і членами комісії з припинення підприємства.

Затверджені учасниками корпоративного підприємства або органом, який прийняв рішення про припинення підприємства, примірники передавального акту та розподільчого балансу передаються в орган, який здійснює державну реєстрацію підприємства, що припиняється, за місцем його державної реєстрації, а також в орган, який здійснює державну реєстрацію суб'єкта господарювання – правонаступника, за місцем його державної реєстрації.

Якщо правонаступниками корпоративного підприємства є декілька суб'єктів господарювання і точно визначити правонаступника щодо конкретних обов'язків підприємства, що припинилося, неможливо, суб'єкти господарювання – правонаступники несуть солідарну відповідальність перед кредиторами підприємства, що припинилося.

Щодо акціонерних товариств, то законодавством передбачені особливості в правовому регулюванні реорганізації таких корпоративних підприємств.

Так, ст. 80 Закону про АТ передбачає, що акції товариства, яке припиняється внаслідок поділу, конвертуються в акції товариств- правонаступників та розміщуються серед їх акціонерів.

Акції товариств, що припиняються внаслідок злиття, приєднання, конвертуються в акції товариства- правонаступника та розміщуються серед його акціонерів.

Акції товариства, що перетворюється, конвертуються в частки (паї) підприємницького товариства- правонаступника та розподіляються серед його учасників.

Порядок конвертації акцій товариства, що припиняється, в акції новоствореного (новостворених) АТ встановлюється НКЦПФР. При конвертації акцій під час злиття, приєднання, поділу або виділу АТ акціонери товариств, що беруть участь у злитті, приєднанні, поділі або виділі, можуть також отримувати грошові виплати, що не повинні перевищувати розміру визначеного статутом товариства.

Злиття, поділ або перетворення АТ вважається завершеним з дати внесення до ЄДР запису про припинення АТ та про реєстрацію підприємницького товариства- правонаступника (товариств- правонаступників). Приєднання АТ до іншого АТ вважається завершеним з дати внесення запису до ЄДР про припинення такого АТ.

Наглядова рада кожного АТ, що бере участь у злитті, приєднанні, поділі, виділі або перетворенні, розробляє умови договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення). Вона також повинна підготувати для акціонерів пояснення до умов договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення), яке повинне містити економічне обґрунтування доцільності злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення та обґрунтування порядку обчислення коефіцієнта конвертації акцій та інших цінних паперів АТ.

За поданням наглядової ради загальні збори кожного АТ, що бере участь у злитті, приєднанні, поділі, виділі або перетворенні, вирішують питання про припинення (злиття, приєднання, поділ, виділ або перетворення), а також про затвердження умов договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення), передавального акта (у разі злиття, приєднання та перетворення) або розподільного балансу (у разі поділу та виділу).

Економічний обіг не може обійтись без процедури реорганізації корпоративних підприємств, внаслідок чого і права, і інтереси учасників господарських організацій повинні бути належним чином захищені.

З метою захисту прав кредиторів при злитті, приєднанні, поділі або перетворенні АТ в законодавстві передбачені наступні заходи:

– протягом 30 днів з дати прийняття загальними зборами рішення про припинення АТ шляхом поділу, перетворення, а також про виділ, а в разі

припинення шляхом злиття або приєднання – з дати прийняття відповідного рішення загальними зборами останнього з АТ, що беруть участь у злитті або приєднанні, товариство зобов'язане письмово повідомити про це кредиторів товариства і розмістити повідомлення про ухвалене рішення в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР про ринок цінних паперів або через особу, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників фондового ринку. Товариство зобов'язане також повідомити про прийняття такого рішення кожному фондову біржу, на якій акції такого товариства допущено до торгів;

– кредитор, вимоги якого до АТ, діяльність якого припиняється внаслідок злиття, приєднання, поділу, перетворення, не забезпечені договорами застави чи поруки, протягом 20 днів після надіслання йому повідомлення про припинення товариства може звернутися з письмовою вимогою про здійснення на вибір товариства однієї з таких дій: забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договорів застави чи поруки, дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором та відшкодування збитків, якщо інше не передбачено правочином між товариством та кредитором. У разі якщо кредитор не звернувся у строк, передбачений законодавством, до товариства з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо зобов'язань перед ним.

Злиття, приєднання, поділ або перетворення не можуть бути завершені до задоволення вимог, заявлених кредиторами.

Крім державної реєстрації АТ, створюваного в результаті злиття, в органах державної реєстрації, для завершення процедури реорганізації, необхідно надати НКЦПФР звіт про результати розміщення (обміну) акцій, який вона реєструє. Наступним кроком є державна реєстрація припинення АТ, що припинилися шляхом злиття та отримання свідоцтва про реєстрацію випуску акцій товариства, створюваного в результаті злиття.

Не менш важливим питанням, ніж захист прав кредиторів, є питання щодо гарантій інтересів учасників (акціонерів, членів, засновників) корпоративних підприємств, що реорганізуються. Загальні положення про гарантії інтересів учасників (акціонерів, членів, засновників) корпоративних підприємств в ЦК України відсутні. У акціонерному законодавстві деякі з цих гарантій закріплено, але дуже скупо (наприклад, гарантії права акціонерів на доступ до інформації про реорганізацію, зокрема, положеннями ст. 78 Закону про АТ закріплено обов'язок надання АТ інформації, в тому числі протоколів загальних зборів, звітів органів управління та ін. Ці до-

кументи протягом 10 робочих днів з дня надходження письмової вимоги акціонера корпоративний секретар (в разі його відсутності – виконавчий орган АТ) зобов’язаний надати акціонеру. Згідно з ч. 3 цієї статті публічне АТ зобов’язане мати власний веб-сайт, на якому в порядку та строки, встановлені НКЦПФР, розміщується інформація, що підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства.

Якщо проаналізувати національні правопорядки європейських країн, то, зокрема, у німецькому праві встановлено, що звіт про реорганізацію повинен готуватися правлінням товариства, крім того, більш детально в законодавстві врегульовано зміст цього звіту, а також допущена можливість оскаржити рішення про реорганізацію, яке прийняте на підставі звіту, що не відповідав встановленим законом вимогам¹⁸⁴. Без запровадження аналогічних норм в українське законодавство механізми захисту прав акціонерів на «реорганізаційну» інформацію навряд чи будуть працювати ефективно, що свідчить про необхідність подальшого доопрацювання цих питань з метою удосконалення вітчизняного корпоративного законодавства.

3. Ліквідація корпоративних підприємств

Традиційно вважається, що корпоративне підприємство у разі його ліквідації припиняється як суб’єкт права без правонаступництва.

Але в юридичній літературі висловлюється і позиція, прибічники якої обґрунтовують наявність часткового (сингулярного) правонаступництва при ліквідації юридичних осіб (П.О. Повар¹⁸⁵, О.В. Титова¹⁸⁶, Т.П. Шишмарьова¹⁸⁷).

Дійсно, в сучасному законодавстві України при ліквідації господарських організацій зустрічаються окремі випадки переходу деяких обов’язків до іншого суб’єкта, зокрема, у відносинах щодо: 1) відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров’я або смертю. У разі

¹⁸⁴ Аитуканов Т.Д. Некоторые аспекты правового регулирования слияний и присоединения акционерных обществ в праве Российской Федерации и ФРГ / Т.Д. Аитуканов // Актуальные проблемы гражданского права: сб. статей. – М., 2002. – С. 69–70.

¹⁸⁵ Повар П.О. Поняття ліквідації підприємства / П.О.Повар // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 1. – С. 141–142.

¹⁸⁶ Титова Е.В. Защита имущественных интересов участников процесса ликвидации на предприятиях: дисс. ... канд. юрид. наук. 12.00.04. / Е.В. Титова. – Донецк, 2006. – С. 70.

¹⁸⁷ Шишмарева Т.П. Проблемы капитализации платежей при ликвидации несостоятельных юридических лиц. / Т.П. Шишмарева // Изв. вузов. Правоведение. – 2007. – № 2. – С. 63.

припинення корпоративного підприємства, яке повинно було здійснити таке відшкодування, і встановлення його правонаступників виплата щомісячних платежів покладається на таких правонаступників (ст. ст. 609, 1205 ЦК України); 2) виплати відшкодування вкладникам банку. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, станом на день початку процедури виведення Фондом такого банку з ринку. Під час тимчасової адміністрації вкладник набуває право на одержання гарантованої суми відшкодування коштів закладами за рахунок коштів Фонду (ч. 1, 2 ст. 26 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»); 3) задоволення вимог страхувальників за договорами страхування при ліквідації страховика, що має зобов'язання перед страхувальниками. Звернемо увагу на те, що при проведенні ліквідаційної процедури цілісний майновий комплекс страховика може бути проданий тільки у разі згоди покупця взяти на себе зобов'язання страховика-банкрута за договорами страхування, за якими страховий випадок не настав до дня визнання страховика банкрутом (ч. 5, 6 ст. 43 Закону України «Про страхування», ч. 3 ст. 45, ч. 3 ст. 87 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»).

Лише охоронною функцією права пояснюються введення прямими вказівками закону положень щодо права на одержання коштів у вигляді відшкодування шкоди, завданої життю, здоров'ю людини, гарантованої суми вкладу, страхового відшкодування. При цьому законодавець, вказавши на припинення зобов'язань ліквідацією юридичних осіб, застосовує, можливо, теоретично спірний прийом – робить виключення із загального правила, встановлюючи випадки покладення обов'язків ліквідованого корпоративного підприємства на іншу юридичну особу (ч. 1 ст. 609 ЦК України). Фактично при використанні цього компромісного підходу законодавець має суто практичну мету – в силу прямої вказівки закону мінімізувати ризики з неповернення сум відшкодування окремих суб'єктів.

Вважаємо, що ці випадки не є аналогічними правонаступництву, оскільки: в першому випадку законодавець шляхом встановлення певних обов'язків охороняє життя та здоров'я людини, у другому та третьому – фактично інтереси первісних інвесторів (вкладників і страхувальників). Причому в цих випадках, по-перше, обов'язок з відшкодування на третю особу покладається в силу прямої вказівки закону, а не за згодою сторін у первісному зобов'язанні; по-друге, обов'язки зі здійснення платежів з відшкодування шкоди, що заподіяна життю та здоров'ю, та виплати гарантованої суми

вкладу виконуються іншою особою з капіталізованих платежів підприємства, що ліквідовано. Тому ці положення законодавства не є винятком із загального правила про відсутність правонаступництва при ліквідації корпоративних суб'єктів і можна говорити лише про порядок покладення окремих обов'язків ліквідованого корпоративного підприємства на іншого суб'єкта права¹⁸⁸. Таким чином, діюче законодавство України про ліквідацію прямо не пов'язує ліквідацію з сингулярним (частковим) правонаступництвом.

Підставами ліквідації корпоративного підприємства є визначені законом та/або установчими документами конкретні обставини, які обумовлюють прийняття в установленому порядку рішення про ліквідацію підприємства уповноваженою особою (органом). Залежно від підстав ліквідація підприємства може бути добровільною (за рішенням учасників або органу, уповноваженого на це установчими документами) чи примусовою (за рішенням суду у випадках, встановлених законом).

Добровільна ліквідація підприємства може викликатися різними причинами, більшість з яких обумовлена ризиками господарської діяльності, зокрема, через зміну профілю діяльності, конкурентні тенденції на ринку товарів та послуг тощо. Перевагою добровільної ліквідації підприємства є те, що вона здійснюється ліквідаційною комісією, яка обирається на підприємстві, тобто учасники корпоративного підприємства можуть контролювати процес ліквідації на всіх його етапах, включаючи реалізацію майна та розрахунки з кредиторами.

Можливість прийняття рішення про ліквідацію підприємства в його засновників (учасників) або уповноваженого ними органу існує завжди, незалежно від наявності чи відсутності певних обставин. Закони та установчі документи підприємства не в змозі передбачити всі можливі причини його добровільної ліквідації.

Юридичні підстави ліквідації, передбачені конкретною нормою матеріального права, зазначаються у позовній заяві разом з фактичними обставинами, які виступають як конкретні незаконні дії правопорушника.

На законодавчому рівні визначено лише випадки, коли засновники (учасники) або уповноважений ними орган зобов'язані прийняти рішення про ліквідацію підприємства у зв'язку з порушенням встановлених законом правил. Тобто, якщо рішення про добровільну ліквідацію корпоративне

¹⁸⁸ Дорошенко Л.Н. К вопросу о правопреемстве при ликвидации хозяйственных организаций / Л.Н. Дорошенко // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 1. – С. 50.

підприємство приймає за власним бажанням, то примусова ліквідація – це міра відповідальності за неправомірне діяння, яке заподіяне ним у формі дії (порушення при створенні корпоративних підприємств, які не можна усунути) або бездіяльності (неприведення у відповідність із законодавством кількісного складу учасників), встановлена виключно законом, та така, що застосовується судом, в результаті чого припиняються всі права та обов'язки організації.

Однією з проблем діючого законодавства є відсутність чіткості у формулюванні законодавцем правових підстав примусової ліквідації корпоративного підприємства, а також відсутність їх вичерпного переліку. Підстави примусової ліквідації містяться в різних нормативних актах і, як наслідок, не є узгодженими між собою.

Загальні юридичні підстави примусової ліквідації припинення корпоративного підприємства встановлені у ГК та ЦК України. До загальних підстав ліквідації корпоративних підприємств можна віднести, наприклад, ліквідацію через допущені при їх створенні порушення, які не можна усунути (п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України; визнання в установленому порядку банкрутом (ч. 3 ст. 110 ЦК України), наявність у суб'єкта господарювання ознак фіктивності (ст. 55¹ ГК України).

Спеціальні підстави примусової ліквідації окремих видів корпоративних підприємств передбачені відповідними нормами законодавчих актів, які регулюють створення, діяльність та припинення цих суб'єктів.

Спеціальні правові підстави примусової ліквідації застосовуються, по-перше, для всіх господарських товариств та/або окремих їх видів, по-друге, для корпоративних підприємств з особливим господарсько-правовим статусом (банки, кредитні союзи, страхові організації та інші).

Можна класифікувати спеціальні правові підстави примусової ліквідації корпоративних підприємств за суб'єктом застосування, а саме ті, що застосовуються до:

1) господарських товариств та / або їх окремих видів:

1.1. невідповідність кількісного складу учасників господарських товариств (ч. 1 ст. 139 ЦК України, ч. 1 ст. 132 ЦК України);

1.2. наявність неоплаченого статутного капіталу ТОВ, ТДВ (ч. 1 ст. 14, ч. 2 ст. 15 Закону про ТОВ та ТДВ);

1.3. невідповідність мінімального розміру статутного капіталу вимогам закону (ч. 4 ст. 16 Закону про АТ, ч. 3 ст. 157 ГК України);

1.4. прийняття НКЦПФР рішення про відмову в реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій (ч. 5 ст. 9 Закону про АТ);

П) суб'єктів з особливим господарсько-правовим статусом:

1) для банків:

відкликання банківської ліцензії (ч. 1 ст. 20, ч. 2 ст. 73 Закону України «Про банки та банківську діяльність»);

2) для страхових компаній:

2.1. відкликання ліцензії страховика у зв'язку з невиконанням зобов'язань перед страхувальником протягом трьох місяців (абзац 2 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про страхування»);

2.2. недосягнення страховиком визначеного законом розміру статутного капіталу (абз. 3 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про страхування»).

У разі невиконання засновниками (учасниками) обов'язку щодо ліквідації підприємства у добровільному порядку за окремими з вищезазначених підстав (іноді в літературі їх називають «вимушеними», наприклад, невідповідність кількісного складу учасників у повному товаристві), останні набувають характеру примусових і стають підставою для постановлення судового рішення про припинення підприємства шляхом його ліквідації.

Закріплення у законі підстав примусової ліквідації корпоративних підприємств та встановлення кола осіб, які можуть ініціювати процес ліквідації, є важливою гарантією захисту майнових прав та інтересів всіх учасників ліквідаційної процедури.

Треба зазначити, що припинення існування корпоративного підприємства більш складна процедура, ніж його створення. Між тим чинне законодавство регулює питання припинення корпоративного підприємства недостатньо повно та системно, що відбивається на судовій практиці в сфері припинення юридичної особи, яке не пов'язано з банкрутством. Крім того, це сприяє існуванню суб'єктів господарювання, до яких за скоєння господарських правопорушень неможливо застосувати таку адміністративно-господарську санкцію, як ліквідація.

Між тим положеннями ст. 238 ГК України встановлено, що за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, а положеннями абз. 12 ч. 1 ст. 239 передбачено, що однією з видів таких санкцій є ліквідація суб'єкта господарювання. У ст. 247 ГК України зазначається, що у випадках, встановлених законом, до суб'єкта господарювання може бути застосовано адміністративно-господарську санкцію у вигляді його ліквідації за рішенням суду. Враховуючи

назву цієї статті закону, ліквідація суб'єкта господарювання має місце, коли його діяльність суперечить закону чи його установчим документам.

Нещодавно Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» (в первісній редакції) містив чіткий перелік підстав примусової ліквідації юридичних осіб. До 1 січня 2016 року (коли набула чинності нова редакція цього закону) ч. 2 ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» встановлювалися такі підстави для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи, зокрема: визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом; провадження нею діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом; невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи вимогам закону; неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону; наявність в ЄДР запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням, визнання судом юридичної особи – емітента такою, що відповідає ознакам фіктивності та інші. Перелік підстав примусової ліквідації юридичної особи, який визначався положеннями цієї норми, не був ідеальним, але був найбільш систематизованим, повним і доопрацьованим за всю історію вітчизняного права. У грудні 2015 року прийнято нову редакцію цього закону, в якій не передбачено підстав примусової ліквідації юридичних осіб, перелік яких містився раніше у ст. 38.

Вочевидь, корпоративне підприємство може бути ліквідовано (припинено) на підставі рішення суду, але тільки у випадках, встановлених законом. Але на сьогодні чітко визначеного в законодавстві переліку підстав примусової ліквідації суб'єктів господарювання немає, що негативно впливає на судову практику.

Так, до 1 січня 2016 року найбільш розповсюдженою підставою звернення до суду про припинення юридичної особи було неподання до податкових органів протягом року податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону (ця категорія позовів становила 94 % від загальної кількості справ про припинення юридичних осіб)¹⁸⁹. Зазначена під-

¹⁸⁹ Статистичні дані про припинення юридичної особи на підставі аналізу постанов окружних адміністративних судів за 2014, 2015-16 рр.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

става була передбачена нормами спеціального законодавства і застосовувалася для всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правових форм.

Ініціювання припинення за цією підставою податковими органами здійснювалось при порушенні підпункту 16.1.3 п. 16.1 ст. 16 Податкового кодексу України (далі за текстом – ПК України), згідно з положенням якої платник податків зобов'язаний подавати до контролюючих органів у порядку, встановленому податковим та митним законодавством, декларації, звітність та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів. Відповідно до п. 49.1 ст. 49 ПК України податкова декларація подається за звітний період в установлені кодексом строки контролюючому органу, в якому перебуває на обліку платник податків. Податковим законодавством також встановлюється, що контролюючі органи мають право звертатися до суду щодо припинення юридичної особи (пп. 20.1.37 п. 20.1 ст. 20, п. 67.2 ст. 67 ПК України). Норми ПК України встановлюють таке повноваження контролюючих органів, але чітко не визначають підстави такого звернення, які раніше були зазначені в положеннях Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців».

У ст. 59 ГК України передбачено тільки, що припинення суб'єкта господарювання здійснюється відповідно до закону. ЦК України (окрім однієї підстави ліквідації за рішенням суду, яка закріплена в п. 1 ч. 1 ст. 110, а саме через допущені при створенні корпоративного підприємства порушення, які не можна усунути) також не передбачає конкретних підстав для припинення юридичних осіб. У спеціальному законодавстві (крім акціонерного), теж не зазначаються ні повноваження державних органів щодо звернення до суду щодо припинення юридичної особи, ні конкретна підстава такого звернення.

Відсутність належного правового регулювання припинення корпоративних підприємств призвела до проблем у правозастосовній діяльності. Фактично склалася така ситуація, за якої при сучасному стані законодавства стає так би мовити «правовим архаїзмом» примусова ліквідація, що не пов'язана з банкрутством.

Податкові інспекції продовжують звертатися до адміністративних судів з позовами про припинення юридичних осіб. Але кількість таких позовів значно зменшилась. Якщо взяти загальну статистику розглянутих справ з припинення юридичних осіб, то у 2015 році було розглянуто 2805 таких справ, а у 2016 – 988¹⁹⁰, тобто втричі менше, ніж в попередньому році, і це, на жаль, не

¹⁹⁰ Статистичні дані про припинення юридичної особи на підставі аналізу постанов окружних адміністративних судів за 2014, 2015-16 рр.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

тому, що корпоративні підприємства не допускають грубих правопорушень у своїй діяльності, а завдяки наявності прогалин у законодавстві. Треба додати, що основний обсяг із загальної кількості справ у сфері припинення юридичної особи становлять справи щодо визнання протиправними дій органів державної реєстрації з внесення до ЄДР запису про припинення юридичної особи та скасування цієї реєстраційної дії, та справи, ініціювання припинення за якими відбулося за дії старої редакції Закону про держреєстрацію.

Не зважаючи на те, що податковим законодавством контролюючим органам надано право звертатися до суду, на сьогоднішній день окремі суди застосовують розширювальне тлумачення норм закону і визнають право таких органів на звернення до суду у разі недотримання платником податків фінансової дисципліни, а інші суди буквально тлумачать законодавство і заперечують наявність такого права у податкових органів у зв'язку з відсутністю в законодавстві конкретного переліку таких підстав. Тобто, відсутність чіткого законодавчого регулювання породила відсутність єдності в позиціях судів.

Так, в одному випадку суди у задоволенні адміністративних позовів податкових інспекцій про припинення юридичної особи відмовляють, посилаючись на те, що згідно з податковим законодавством контролюючі органи дійсно мають право звертатися до суду про винесення судового рішення щодо припинення юридичних осіб (пп. п. 67.2 ст. 67 ПК України), але у випадках, передбачених законом, та в установленому законом порядку, а чинне законодавство не передбачає такої підстави припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством, як неподання протягом року органам державної фіскальної служби податкових декларацій, документів фінансової звітності. З урахуванням цього суди доходять висновку про відсутність підстав для задоволення позову¹⁹¹.

Можна навести приклад протилежної позиції суду. Так, колегія суддів апеляційного адміністративного суду, скасовуючи рішення суду першої інстанції, зазначила, що державні органи згідно з ч. 2 ст. 19 Конституції України зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. І контролюючі ор-

¹⁹¹ Про припинення юридичної особи: постанови Донецького окружного адміністративного суду від 03 лютого 2017 року у справі № 805/4920/16-а, від 30 січня 2017 року у справі №805/4988/16-а; постанови окружного адміністративного суду міста Києва від 30 травня 2016 року у справі №826/21251/15, від 28 березня 2016 року у справі №826/19038/15: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

гани діють в межах таких повноважень, тому що право звертатися до суду щодо припинення юридичної особи передбачено у ПК України (пп. 20.1.37 п. 20.1 ст. 20, п. 67.2 ст. 67 ПК України). Враховуючи це, колегія суддів дійшла висновку, що юридична особа підлягає припиненню¹⁹². Аналогічне рішення прийнято іншим судом, але з іншою аргументацією. Суд приймає рішення про задоволення вимог щодо припинення юридичної особи, посилаючись на положення пп.16.1.3 п.16.1 ст.16 ПК України та зазначаючи, що вчинення платниками податків, їх посадовими особами та посадовими особами контролюючих органів порушень законів з питань оподаткування та порушень вимог, встановлених іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, тягне за собою відповідальність, передбачену ПК України (п. 109.2 ст. 109). Відповідач не подає податкової декларації, тобто не виконує вимоги ст. 49 ПК України, якою встановлено обов'язок її подання до контролюючих органів за базовий звітний (податковий) період. Таким чином, враховуючи право контролюючих органів, визначене пп. 20.1.37 п. 20.1 ст. 20 та п. 67.2 ст. 67 ПК України на звернення до суду про припинення юридичної особи, суд, згідно з ч. 1 ст. 238 ГК України, дійшов висновку про застосування такого заходу організаційно-правового характеру, спрямованого на припинення порушення, як ліквідація¹⁹³.

Як бачимо, правопорушення, які допущені корпоративними підприємствами, одні й ті ж самі, але рішення судів – протилежні за змістом.

Неочікуваною, враховуючи положення ст. 19 Конституції України, виглядає позиція ВАСУ, який взагалі зазначив у відповідній постанові, що норми законів не містять імперативного застереження щодо кола осіб, які мають право звернутися до суду з позовом про припинення юридичної особи, тому, враховуючи законодавчо визначену функцію податкового органу щодо здійснення контролю за правильністю нарахування, повнотою і своєчасністю сплати податків і зборів, податкові органи мають право на звернення до суду з позовами про припинення юридичної особи не тільки у разі неподання протягом року податкових декларацій, документів фінан-

¹⁹² Про припинення юридичної особи: постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 26 липня 2016 року у справі №826/18198/15: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

¹⁹³ Про припинення юридичної особи: постанова Чернігівського окружного адміністративного суду від 21 листопада 2016 року у справі №825/1904/16: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

свої звітності відповідно до закону, а й на інших підставах¹⁹⁴. Водночас в іншій постанові ВАСУ зазначається, що в зв'язку з тим, що згідно з наказом Мінфіну України «Про затвердження змін до Порядку обліку платників податків і зборів» № 375 від 18 березня 2016 року п. 11.30 цього порядку, який передбачав право звернення контролюючого органу з позовом про припинення юридичної особи в зв'язку з неподанням протягом року податкової звітності, втратив чинність з моменту, коли набула законної сили нова редакція зазначеного Порядку, а саме «з 10 травня 2016 року, у податкових органів відсутнє право на звернення до суду про припинення юридичної особи з підстав неподання протягом одного року до контролюючих органів податкових декларацій»¹⁹⁵.

Вочевидь, що після прийняття нової редакції Закону про держреєстрацію судова практика характеризується відсутністю єдиного підходу до вирішення справ про припинення юридичної особи. Відсутність чітких підстав примусової ліквідації та визначеного в законі кола суб'єктів, які уповноважені ініціювати припинення юридичних осіб, тягне відсутність реакції держави на здійснення суб'єктом господарювання правопорушень, в тому числі і в сфері дотримання фінансової дисципліни, а така реакція обов'язково повинна бути на допущені правопорушення. Неувага до питань правового регулювання припинення юридичних осіб є невиправданою і спричиняє проблеми концептуального характеру у цій сфері, які і продемонстрував аналіз судової практики.

Проблема відсутності чіткого переліку примусової ліквідації юридичних осіб розглянута у посібнику на прикладі одного правопорушення – неподання звітності, але все те ж саме стосується і інших порушень закону, наприклад, здійснення забороненої законом діяльності, фіктивності юридичної особи, існування формальних учасників ринку (недіючих корпоративних підприємств).

Отже, правове регулювання припинення корпоративних підприємств у вітчизняному праві не є цілісним та комплексним. Можна погодитись з точкою зору А.В. Габова, що спеціальні закони повинні позбутися здебільшого суперечливих положень про ліквідацію юридичних осіб різних

¹⁹⁴ Про припинення юридичної особи: постанова Вищого адміністративного суду від 01 червня 2016 року у справі №К/800/49303/13: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

¹⁹⁵ Про припинення юридичної особи: постанова Вищого адміністративного суду від 22 вересня 2016 року у справі №К/800/20917/16: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

організаційно-правових форм, видів і типів¹⁹⁶. Законодавство в цій сфері потребує удосконалення, і тому логічним видається міркування про прийняття спеціального закону, за аналогією з зарубіжним законодавством, що комплексно регулює питання припинення юридичних осіб (окрім, звичайно, законодавства про банкрутство, яке в силу специфіки повинно бути представлено окремими актами).

Щодо порядку ліквідації, то треба зазначити, що ліквідаційний процес підприємства є складним і довготривалим та складається із багатьох етапів. Звертаємо увагу, що порядок проведення добровільної та примусової ліквідації підприємства встановлений ст. 111 ЦК України, крім першого етапу – ініціювання і прийняття рішення про припинення, є однаковим, за винятком ліквідації підприємства, визнаного судом банкрутом.

У літературі, зокрема, виділяються такі етапи ліквідації: призначення ліквідаційної комісії, публікація оголошення про ліквідацію, виявлення кредиторів та дебіторів; складання проміжного балансу; задоволення вимог кредиторів; складання кінцевого ліквідаційного балансу та розподіл решти майна¹⁹⁷. Охарактеризуємо ці етапи більш детально.

Якщо рішення про ліквідацію корпоративного підприємства прийнято, то орган (особа), який прийняв таке рішення, встановлює порядок та визначає строки проведення ліквідації, а також строк для заяви претензій кредиторами, що не може бути меншим, ніж два місяці з дня опублікування повідомлення про ліквідацію підприємства. Ліквідація підприємства здійснюється ліквідаційною комісією, яка утворюється засновниками (учасниками) підприємства чи уповноваженим ними органом, іншим органом, визначеним законом, якщо інший порядок її утворення не передбачений ГК України. Виконання функцій ліквідаційної комісії може бути також покладено на орган управління підприємства, що ліквідується. Рішенням суду про ліквідацію підприємства його керівника, виконавчий орган чи позивача може бути призначено ліквідатором або включено до складу ліквідаційної комісії.

У тих випадках, коли рішення про добровільну ліквідацію підприємства приймається вищим органом управління підприємства, законодавством

¹⁹⁶ Габов А.В. Ликвидация юридических лиц. История развития института в российском праве, современные проблемы и перспективы / А.В. Габов. – М.: Статут, 2011. – 303 с.

¹⁹⁷ Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: моногр. / В.С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 264 с. – С. 49–53; Корпоративне право України: підручник / В.В. Луць, В.А Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін.; за заг. ред. В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с. – С. 84–86; Теньков С. Ліквідація підприємств: деякі юридичні та податкові аспекти / С. Теньков // Юридичний вісник України. – 2000. – № 18–19 (254–255). – С. 7.

встановлюються певні гарантії для учасників, які не згодні з таким рішенням: це – виключна компетенція вищого органу управління підприємства щодо вирішення цього питання, прийняття рішення про ліквідацію підприємства кваліфікованою більшістю голосів, а також право учасника оскаржити таке рішення у судовому порядку.

З дати внесення до ЄДР запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи, суду або уповноваженого ними органу щодо ліквідації юридичної особи ліквідаційна комісія (ліквідатор) зобов'язана вжити всіх необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості юридичної особи, що ліквідується, та письмово повідомити кожного з боржників про припинення юридичної особи в строки, встановлені законом.

Під час проведення заходів щодо ліквідації юридичної особи до завершення строку пред'явлення вимог кредиторів ліквідаційна комісія (ліквідатор) закриває рахунки, відкриті у фінансових установах, крім рахунка, який використовується для розрахунків з кредиторами під час ліквідації юридичної особи. Ліквідаційна комісія (ліквідатор) вживає заходів щодо інвентаризації майна юридичної особи, що припиняється, а також майна її філій та представництв, дочірніх підприємств, господарських товариств, а також майна, що підтверджує її корпоративні права в інших юридичних особах, виявляє та вживає заходів щодо повернення майна, яке перебуває у третіх осіб.

Згідно з положеннями ч. 5 ст. 111 ЦК України ліквідаційна комісія (ліквідатор) вживає заходів щодо закриття відокремлених підрозділів юридичної особи (філій, представництв) та здійснює звільнення працівників юридичної особи, що припиняється.

Ліквідаційна комісія (ліквідатор) після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами складає проміжний ліквідаційний баланс, що включає відомості про склад майна юридичної особи, що ліквідується, перелік пред'явлених кредиторами вимог та результат їх розгляду, який затверджується учасниками юридичної особи, судом або органом, що прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи. У разі недостатності в юридичної особи, що ліквідується, коштів для задоволення вимог кредиторів ліквідаційна комісія (ліквідатор) організовує реалізацію майна юридичної особи.

У разі ліквідації платоспроможного підприємства вимоги його кредиторів задовольняються в порядку черговості, встановленої ст. 112 ЦК України:

– у першу чергу задовольняються вимоги щодо відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, та вимоги кредиторів, забезпечені заставою чи іншим способом;

– у другу чергу задовольняються вимоги працівників, пов’язані з трудовими відносинами, вимоги автора про плату за використання результату його інтелектуальної, творчої діяльності;

– у третю чергу задовольняються вимоги щодо податків, зборів (обов’язкових платежів);

– у четверту чергу задовольняються всі інші вимоги.

Вимоги однієї черги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належать кожному кредитору цієї черги.

Після завершення розрахунків з кредиторами ліквідаційна комісія (ліквідатор) складає ліквідаційний баланс, забезпечує його затвердження учасниками юридичної особи, судом або органом, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, та забезпечує подання органам доходів і зборів.

Майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів (у тому числі за податками, зборами, єдиним внеском на загальнообов’язкове державне соціальне страхування та іншими коштами, що належить сплатити до державного або місцевого бюджету, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування), передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом.

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 25 Закону про держреєстрацію, державна реєстрація, в тому числі і припинення юридичної особи, проводиться на підставі: 1) документів, що подаються заявником для державної реєстрації; 2) судових рішень, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну відомостей в ЄДР, а також що надійшли в електронній формі від суду або державної виконавчої служби відповідно до Закону України «Про виконавче провадження», зокрема, щодо провадження у справах про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, прийнятих відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»; припинення юридичної особи, що не пов’язано з банкрутством юридичної особи.

Частиною 4 цієї ж статті встановлюється перелік документів та обставин, на підставі яких проводиться спрощена процедура державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації, а саме:

1) судові рішення про скасування (визнання недійсною) державної реєстрації юридичної особи у випадках, передбачених законом, якщо таке рішення прийнято судом до 1 липня 2004 року, крім судового рішення про визнання юридичної особи банкрутом;

2) судове рішення про припинення юридичної особи, не пов'язаного з банкрутством юридичної особи, якщо таке рішення прийнято судом після 1 липня 2004 року, і в разі якщо голова ліквідаційної комісії з припинення юридичної особи або ліквідатор юридичної особи протягом трьох років з дати оприлюднення повідомлення про постановлення судового рішення про припинення юридичної особи, не пов'язаного з банкрутством юридичної особи, не надав суб'єкту державної реєстрації документи, необхідні для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації;

3) неподання головою ліквідаційної комісії з припинення юридичної особи або ліквідатором юридичної особи документів, необхідних для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації протягом одного року з дати внесення до ЄДР запису про зупинення проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації.

Після отримання вищезазначених документів як для звичайної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації, так і для спрощеної, крапкою в цьому процесі є внесення до ЄДР запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи. Відповідно до положень п. 10 ч. 3 ст. 7 Закону про держреєстрацію зберігання відомостей про юридичних осіб відбувається протягом 75 років з дати внесення запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи.

Особливості припинення корпоративного підприємства у зв'язку з його банкрутством визначено Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Під банкрутством розуміється визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Відповідно до ч. 1 ст. 37 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» суб'єктом банкрутства (банкрутом) є боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом. Ним визнається суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати протягом трьох місяців свої грошові зобов'язання після настання встановленого строку їх виконання, які підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження, якщо інше не передбачено законом.

Щодо боржника застосовуються такі судові процедури банкрутства:

- розпорядження майном боржника;
- мирова угода;
- санація (відновлення платоспроможності) боржника;
- ліквідація банкрута.

Ліквідація банкрута здійснюється з дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції.

Залежно від категорії боржника, виду його діяльності та наявності у нього майна господарський суд застосовує загальний, спеціальний або спрощений порядок провадження у справі про банкрутство. Загальний порядок передбачає застосування процедури розпорядження майном з подальшим переходом до процедур санації, ліквідації або мирової угоди. Спеціальний порядок передбачає залучення до участі у справі додаткових учасників, продовження строків санації, збігу процедур розпорядження майном та санації. Спрощений порядок застосовується під час ліквідації банкрута без застосування процедур розпорядження майном та санації.

Справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку, якщо інше не передбачено законом. Безспірними вважаються грошові вимоги кредиторів, підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, і постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з яким відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника. До складу цих вимог, у тому числі щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), не включаються неустойка (штраф, пеня) та інші фінансові санкції.

Із заявою про порушення справи про банкрутство може звернутися як кредитор боржника, так і сам боржник. При цьому боржник зобов'язаний звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство, якщо: задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами; під час ліквідації боржника не у зв'язку з процедурою банкрутства встановлено неможливість боржника задовольнити вимоги кредиторів у повному обсязі; в інших випадках, передбачених законом.

У випадках, передбачених законом, господарський суд у судовому засіданні за участю сторін приймає постанову про визнання боржника бан-

крутом і відкриває ліквідаційну процедуру строком на дванадцять місяців. За клопотанням комітету кредиторів або інвесторів, або власника майна (органу, уповноваженого управляти майном) банкрута чи з власної ініціативи господарський суд може прийняти рішення про введення процедури санації й після визнання боржника банкрутом у разі наявності плану санації та до початку продажу майна банкрута.

До правових наслідків визнання боржника банкрутом закон відносить наступні:

- господарська діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції у разі можливості її продажу за винятком укладення та виконання договорів, що мають на меті захист майна банкрута або забезпечення його збереження (підтримання) у належному стані, договорів оренди майна, яке тимчасово не використовується, на період до його продажу в процедурі ліквідації тощо;

- строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута вважається таким, що настав;

- у банкрута не виникає жодних додаткових зобов'язань, крім витрат, безпосередньо пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури;

- припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), процентів та інших економічних санкцій за всіма видами заборгованості банкрута;

- відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю;

- продаж майна банкрута допускається в передбаченому законом порядку;

- скасовується арешт, накладений на майно боржника, визнаного банкрутом, чи інші обмеження щодо розпорядження майном такого боржника;

- вимоги за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, можуть пред'являтися тільки в межах ліквідаційної процедури протягом двох місяців з дня офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури;

- виконання зобов'язань боржника, визнаного банкрутом, здійснюється у випадках і порядку, передбачених законом.

Суд, який виніс ухвалу про відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство, не пізніше трьох днів з дня її винесення надсилає ухвалу боржнику, кредиторам (кредиторам) та іншим особам, які беруть участь або мають взяти участь у цій справі (власнику майна, органу, уповноваженому управляти майном боржника тощо), податкового органу, місцевому загальному суду, відповідному органу або особі, яка здійснює примусове

виконання судових рішень, рішень інших органів, за місцезнаходженням (місцем проживання) боржника.

З метою виявлення кредиторів з вимогами за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, здійснюється офіційне оприлюднення відомостей про справу про банкрутство на офіційному веб-сайті Касаційного господарського суду України в мережі Інтернет²⁵ (https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/kas_gosp).

Відповідно до ст. 39 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» власнику майна (органу, уповноваженому управляти майном) боржника у будь-який час до закінчення ліквідаційної процедури надається право одночасно задовольнити усі вимоги конкурсних кредиторів відповідно до реєстру вимог кредиторів або надати боржнику грошові кошти, достатні для задоволення всіх вимог кредиторів. Власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника може також брати участь в обговоренні звіту ліквідатора та мирової угоди, а також може заявляти клопотання про погашення заборгованості або перехід до процедури санації.

У постанові про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури господарський суд призначає ліквідатора банкрута з числа арбітражних керуючих. За клопотанням ліквідатора, погодженим з комітетом кредиторів, суд призначає членів ліквідаційної комісії. У разі ліквідації державного підприємства або підприємства, у статутному капіталі якого державна частка становить більш ніж п'ятдесят відсотків, господарський суд призначає членами ліквідаційної комісії представника органу, уповноваженого управляти державним майном, та за необхідності – представника органу місцевого самоврядування. До складу ліквідаційної комісії банкрута включаються представники кредиторів, уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника, фінансових органів та профспілки, а в разі необхідності – також представники спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю, АМКУ, органу, уповноваженого управляти державним майном, та представник органів місцевого самоврядування. У ліквідаційній процедурі господарський суд розглядає скарги на дії (бездіяльність) учасників ліквідаційної процедури та здійснює інші повноваження, передбачені законом.

З дня свого призначення ліквідатор здійснює повноваження, перелік яких встановлюється ст. 41 Закону України «Про відновлення платоспро-

можності боржника або визнання його банкрутом», зокрема: приймає до свого відання майно боржника, забезпечує його збереження; виконує функції з управління та розпорядження майном банкрута; проводить інвентаризацію та оцінку майна банкрута; аналізує фінансове становище банкрута; виконує повноваження керівника (органів управління) банкрута; очолює ліквідаційну комісію та формує ліквідаційну масу; пред'являє до третіх осіб вимоги щодо повернення банкруту сум дебіторської заборгованості; має право отримувати кредит для виплати вихідної допомоги працівникам, що звільняються внаслідок ліквідації банкрута; здійснює звільнення працівників банкрута відповідно до законодавства України про працю; заявляє в установленому порядку заперечення щодо заявлених до боржника вимог поточних кредиторів за зобов'язаннями, які виникли під час провадження у справі про банкрутство і є неоплаченими; подає до суду заяви про визнання недійсними правочинів (договорів) боржника; вживає заходів, спрямованих на пошук, виявлення та повернення майна банкрута, що знаходиться у третіх осіб; передає в установленому порядку на зберігання документи банкрута, які відповідно до нормативно-правових документів підлягають обов'язковому зберіганню, на строк не менше п'яти років з дати визнання особи банкрутом; продає майно банкрута для задоволення вимог, внесених до реєстру вимог кредиторів, у порядку, передбаченому законодавством про банкрутство; повідомляє про своє призначення державний орган з питань банкрутства в десятиденний строк з дня прийняття рішення господарським судом та надає державному реєстратору в електронній формі через портал електронних сервісів юридичних осіб відомості, необхідні для ведення ЄДР у порядку, встановленому державним органом з питань банкрутства; у разі провадження банкрутом діяльності, пов'язаної з державною таємницею, вживає заходів з ліквідації режимно-секретного органу. Для цього за погодженням із СБУ визначає склад ліквідаційної комісії режимно-секретного органу, яка формується в установленому законодавством порядку; веде реєстр вимог кредиторів; подає в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформацію центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; здійснює інші повноваження, передбачені законом.

У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників) боржника – підприємства або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями. Стягненні суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому законом.

Протягом п'ятнадцяти днів з дня призначення ліквідатора відповідні посадові особи банкрута зобов'язані передати бухгалтерську та іншу документацію банкрута, печатки і штампи, матеріальні та інші цінності банкрута ліквідатору. Під час проведення ліквідаційної процедури ліквідатор зобов'язаний використовувати тільки один рахунок боржника в банківській установі. Інші рахунки, виявлені при проведенні ліквідаційної процедури, підлягають закриттю ліквідатором. Кошти, які надходять при проведенні ліквідаційної процедури, зараховуються на основний рахунок боржника. З основного рахунка здійснюються виплати кредиторам у порядку черговості, визначеному Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». З основного рахунка банкрута проводяться виплати поточних платежів та витрат, пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури.

Ліквідатор не рідше ніж один раз на місяць надає комітету кредиторів звіт про свою діяльність, інформацію про фінансове становище і майно боржника на день відкриття ліквідаційної процедури та при проведенні ліквідаційної процедури, використання коштів боржника, а також іншу інформацію на вимогу комітету кредиторів. Дії (бездіяльність) ліквідатора (ліквідаційної комісії) можуть бути оскаржені до господарського суду учасниками справи про банкрутство, права яких порушено такими діями (бездіяльністю). У разі невиконання або неналежного виконання ліквідатором своїх обов'язків господарський суд за клопотанням комітету кредиторів або з власної ініціативи може припинити повноваження ліквідатора і призначити нового ліквідатора у встановленому законом порядку.

Усі види майнових активів (майно та майнові права) банкрута, які належать йому на праві власності або господарського відання на дату відкриття ліквідаційної процедури та виявлені в ході ліквідаційної процедури, включаються до складу ліквідаційної маси, крім грошових коштів, що знаходяться на банківському рахунку умовного зберігання (ескроу) банкрута,

об'єктів житлового фонду, в тому числі гуртожитків, дитячих дошкільних закладів та об'єктів комунальної інфраструктури, які в разі банкрутства підприємства передаються в порядку, встановленому законодавством, у комунальну власність відповідних територіальних громад без додаткових умов і фінансуються в установленому порядку.

Майно, визначене родовими ознаками, що належить банкруту на праві володіння або користування, включається до складу ліквідаційної маси. При цьому майно, щодо якого боржник є користувачем, балансоутримувачем або зберігачем, повертається його власнику відповідно до закону або договору. Індивідуально визначене майно, що належить банкруту на підставі речових прав, крім права власності і господарського відання, не може бути включене до складу ліквідаційної маси.

Майно банкрута, що є предметом забезпечення, не включається до складу ліквідаційної маси і використовується виключно для задоволення вимог кредитора за зобов'язаннями, які воно забезпечує. Продаж такого майна банкрута здійснюється в порядку, передбаченому законом, виключно за згодою кредитора, вимоги якого воно забезпечує, або суду. Кошти, що залишилися після задоволення забезпечених вимог та покриття витрат, пов'язаних з утриманням, збереженням та продажем предмета забезпечення, підлягають включенню до складу ліквідаційної маси.

Майнові права інтелектуальної власності, виключні майнові права на які зберігаються за державною науковою (науково-дослідною, науково-технологічною, науково-технічною, науково-практичною) установою або державним університетом, академією, інститутом, не включаються до складу ліквідаційної маси і повертаються державній науковій установі або вищому навчальному закладу, що вносив їх до статутного капіталу господарського товариства.

Майно, яке підлягає реалізації у ліквідаційній процедурі, оцінюється ліквідатором. Оцінка майна державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, здійснюється обов'язково із залученням суб'єктів оціночної діяльності у порядку, визначеному Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні».

Після проведення інвентаризації та оцінки майна ліквідатор здійснює продаж майна банкрута шляхом проведення аукціону чи шляхом продажу безпосередньо юридичній або фізичній особі. Продаж майна банкрута оформляється договорами купівлі-продажу, які укладаються між ліквідатором і покупцем. Умови договорів, укладених на реалізацію майна банкрута,

не можуть передбачати розстрочку або відстрочку платежів за придбане майно. Спори, що виникають при проведенні та виконанні результатів аукціонів, у тому числі про визнання недійсними договорів купівлі-продажу майна, розглядаються в межах провадження у справі про банкрутство.

На аукціоні можуть продаватися: основні засоби (нерухомість, незавершене будівництво, транспортні засоби, будівельні матеріали тощо); відокремлений структурний підрозділ банкрута як частина цілісного майнового комплексу; необоротні активи банкрута; дебіторська заборгованість на умовах договору про відступлення права вимоги банкрута. Ліквідатор має право самостійно проводити торги на аукціоні відповідно до законодавства або залучити на підставі договору організатора аукціону – юридичну особу, яка відповідно до установчих документів має право проводити торги.

Майно банкрута, щодо обігу якого встановлено обмеження, продається на закритих торгах за ціною, не нижче звичайної. У закритих торгах беруть участь особи, які відповідно до законодавства можуть мати зазначене майно у власності чи на підставі іншого речового права. Продаж цінних паперів та похідних фінансових активів ліквідатор здійснює через професійного учасника фондового ринку згідно з договором, укладеним між ліквідатором і торговцем цінними паперами.

Порядок задоволення вимог кредиторів в ліквідаційній процедурі у справі про банкрутство детально врегульований ст. 45 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», при цьому погашення вимог забезпечених кредиторів здійснюється в позачерговому порядку за рахунок майна банкрута, що є предметом забезпечення. Вимоги кожної наступної черги задовольняються у міру надходження на рахунок коштів від продажу майна банкрута після повного задоволення вимог попередньої черги, крім випадків, встановлених законом. У разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належить кожному кредиторів однієї черги. Погашення вимог кредиторів шляхом заліку зустрічних однорідних вимог проводиться за згодою кредитора (кредиторів) у випадках, якщо це не порушує майнові права інших кредиторів. Вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними.

У разі якщо на момент закінчення строку ліквідації залишилися не проданими активи боржника і негайний продаж матиме наслідком істотну втрату їх вартості, ліквідатор передає такі активи в управління визначеній

господарським судом юридичній особі, яка зобов'язана вжити заходів щодо продовження погашення заборгованості кредиторів боржника за рахунок отриманих активів.

У разі якщо господарським судом винесено ухвалу про ліквідацію підприємства – банкрута, майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається власникові або уповноваженому ним органу, а майно державних підприємств – органу приватизації для прийняття рішень щодо подальшого розпорядження таким майном.

Після завершення всіх розрахунків з кредиторами ліквідатор подає до господарського суду звіт та ліквідаційний баланс. Звіт ліквідатора має бути схвалений комітетом кредиторів, власником майна (органом, уповноваженим управляти майном) боржника. Господарський суд після заслуховування звіту ліквідатора та думки членів комітету кредиторів або окремих кредиторів виносить ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу.

Якщо ліквідатор не виявив майнових активів, що підлягають включенню до складу ліквідаційної маси, він зобов'язаний подати господарському суду ліквідаційний баланс, який засвідчує відсутність у банкрута майна. У разі якщо господарський суд дійшов висновку, що ліквідатор не виявив або не реалізував майнові активи банкрута у повному обсязі, суд виносить ухвалу про призначення нового ліквідатора, якщо інше не передбачено законом.

Якщо за результатами ліквідаційної процедури після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна, господарський суд виносить ухвалу про ліквідацію юридичної особи – банкрута. Копія цієї ухвали надсилається державному реєстратору для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи – банкрута, а також власнику майна. Ліквідатор виконує свої повноваження до внесення до ЄДР запису про припинення юридичної особи – банкрута.

Якщо майна банкрута вистачило для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, він вважається таким, що не має боргів і може продовжувати свою підприємницьку діяльність. У такому разі ліквідатор протягом п'яти днів з дня прийняття господарським судом відповідного рішення повідомляє про це орган або посадову особу органу, до компетенції якого належить призначення керівника (органів управління) боржника, у разі необхідності забезпечує проведення зборів чи засідання таких органів та продовжує виконувати повноваження керівника (органів управління) до їх призначення у встановленому порядку. Господарський суд може винести

ухвалу про ліквідацію підприємства, що звільнилося від боргів, лише у разі, якщо залишок його майнових активів менший, ніж вимагається для продовження ним господарської діяльності згідно із законодавством.

У разі, якщо після завершення ліквідаційної процедури в процесі банкрутства судом постановлене рішення про ліквідацію підприємства – банкрута, суд, що виніс відповідне рішення, в день набрання ним законної сили направляє його державному реєстратору за місцезнаходженням банкрута для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи. Дата внесення до ЄДР запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи є датою припинення юридичної особи.

Особливості застосування процедури банкрутства до боржника, що ліквідується власником, встановлені ст. 95 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». У разі, якщо вартості майна боржника – підприємства, щодо якого прийнято рішення про ліквідацію, недостатньо для задоволення вимог кредиторів, ліквідатор (ліквідаційна комісія) зобов'язаний звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство такого підприємства. Обов'язковою умовою звернення до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство є дотримання боржником порядку ліквідації підприємства відповідно до законодавства України. Власник майна боржника (уповноважена ним особа), керівник боржника, голова ліквідаційної комісії (ліквідатор), які допустили порушення зазначених вимог, несуть солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів.

За результатами розгляду заяви про порушення справи про банкрутство підприємства, майна якого недостатньо для задоволення вимог кредиторів, господарський суд визнає боржника, який ліквідується, банкрутом, відкриває ліквідаційну процедуру, призначає ліквідатора. Обов'язки ліквідатора можуть бути покладені на голову ліквідаційної комісії (ліквідатора) незалежно від наявності у нього статусу арбітражного керуючого. Вирішення питання щодо визнання боржника банкрутом здійснюється в судовому засіданні, що проводиться не пізніше чотирнадцяти днів після порушення провадження у справі. Кредитори мають право заявити свої вимоги до такого боржника у місячний строк з дня офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника, який ліквідується, банкрутом. Особи, вимоги яких заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі, не є конкурсними кредиторами, а їх вимоги погашаються в останню шосту чергу.

Питання порушення власником майна боржника (уповноваженою ним особою), керівником боржника, головою ліквідаційної комісії (ліквідатором) вимог закону підлягає розгляду господарським судом при проведенні ліквідаційної процедури. У разі виявлення такого порушення про це зазначається в ухвалі господарського суду про затвердження ліквідаційного балансу та звіту ліквідатора банкрута, що є підставою для подальшого звернення кредиторів до власника майна боржника (уповноваженої ним особи), керівника боржника, голови ліквідаційної комісії (ліквідатора).

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть способи (форми) припинення корпоративних підприємств.
2. Які форми реорганізації корпоративних підприємств ви знаєте?
3. Чим реорганізація відрізняється від ліквідації?
4. Перелічіть етапи реорганізації корпоративного підприємства?
5. Який порядок державної реєстрації припинення корпоративного підприємства?
6. В якому порядку здійснюється ліквідація корпоративного підприємства, що не пов'язана з його банкрутством?
7. У чому полягають особливості ліквідації підприємства, визнаного судом банкрутом?
8. В якому порядку задовольняються вимоги кредиторів платоспроможного підприємства, що ліквідується?
9. В чому полягають особливості процедури банкрутства підприємства-боржника, що ліквідується власником?
10. Назвіть підстави добровільної та примусової ліквідації корпоративного підприємства.
11. Назвіть правові наслідки визнання корпоративного підприємства банкрутом.

РОЗДІЛ 10. ВИРІШЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ СПОРІВ

- 1. Поняття, учасники, юрисдикція корпоративних спорів.*
 - 2. Способи захисту корпоративних прав.*
 - 3. Особливості розгляду корпоративних спорів.*
- Запитання і завдання для самоконтролю.*

1. Поняття, учасники, юрисдикція корпоративних спорів

У найбільш загальному вигляді корпоративний спір – це спір, який виникає з корпоративних відносин, ускладнених конфліктом. Такий підхід може бути застосований за аналогією з підходами до розуміння цивільних, господарських та адміністративних спорів.

Згідно зі ст. 167 ГК України корпоративні відносини – це відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав, які, у свою чергу, є правами особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Отже, поняття корпоративного спору є, по суті, похідним від матеріально-правових категорій корпоративних відносин і, відповідно, корпоративних прав, а наявність легальних визначень цих двох категорій, попри наявність теоретичних дискусій щодо їх змісту, надає точку відліку для з'ясування обсягу поняття корпоративних спорів¹⁹⁸.

У такому разі до корпоративних слід відносити будь-які спори з відносин, які виникають, змінюються та припиняються щодо прав осіб у статутних капіталах (майні) будь-яких господарських організацій.

¹⁹⁸ Луць В. В. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Р. Калаур, О. В. Кашина, Н. Р. Кобецька, І. Б. Саракун // Академія правових наук України; НДІ приватного права і підприємництва. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – С. 32.

Такий підхід є заснованим на нормах матеріального права і, водночас, максимально широким з можливих підходів до розуміння корпоративних спорів як за параметром змісту відносин (будь-які відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо прав осіб у статутних капіталах або майні господарських організацій), так і за параметром можливих учасників спору (будь-які учасники корпоративних відносин у будь-яких господарських організаціях).

Досить довго корпоративним спорам не приділялося належної уваги з боку законодавця. Їх підвідомчість залежала від суто вторинних чинників: наприклад, якщо серед відповідачів виявлялася хоча б одна фізична особа, корпоративний спір розглядався загальним судом згідно з ЦПК, інакше – господарським судом згідно з ГПК. Враховуючи, як правило, велику кількість можливих відповідачів у корпоративних спорах (до кола яких можна було включити товариство, його учасників (акціонерів), посадових осіб) та загальне правило визначення підсудності згідно місця проживання (місцезнаходження) одного з відповідачів, за вибором позивача, це часто призводило до зловживань нормами ГПК та, ще більшою мірою – ЦПК і прийняття судами незаконних ухвал та рішень. Після прийняття Закону України від 15 грудня 2006 року № 483-V «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» значна частина корпоративних спорів була передана до підвідомчості господарських судів незалежно від складу учасників. Наступним важливим кроком у цій сфері став Закон України від 10 жовтня 2013 року № 642-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», який значно удосконалив норми щодо підвідомчості та підсудності корпоративних спорів.

Останнім законодавчим актом щодо визначення порядку розгляду корпоративних спорів є Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів».

Для принципового вирішення цієї проблеми слід погодитися з точкою зору про те, що юридичний спір як такий є матеріально-правовим утворенням (категорією), конфліктом, який виникає до процесу і поза ним, але може бути розв'язаний у процесуальному порядку¹⁹⁹. Отже, процесуальні

¹⁹⁹ Абрамов Н.А. Хозяйственно-процессуальное право Украины: учеб. пособ. (курс лекций) / Н.А. Абрамов. – 2-е изд. – Х.: Одиссей, 2003. – С. 51.

норми щодо підвідомчості мають відтворювати поділ матеріальних правовідносин за їх сутнісними особливостями.

Згідно з ст. 2 ГК України поряд із суб'єктами господарювання, учасниками відносин у сфері господарювання є також особи, які виступають засновниками таких суб'єктів господарювання, тобто, фактично – суб'єкти корпоративних прав. До того ж поняття корпоративних прав і корпоративних відносин визначається актом господарського законодавства – ГК України. Отже, корпоративні відносини виявляються відносинами між суб'єктами у сфері господарювання (тобто – господарськими відносинами). Відповідно, спори, що виникають з корпоративних відносин (корпоративні спори), повинні розглядатися як різновид спорів, що виникають з відносин у сфері господарювання (господарських спорів).

У постанові Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» зазначено, що господарським судам слід керуватися Господарським процесуальним кодексом України, Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Законами України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про депозитарну систему України», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про фермерське господарство», «Про кооперацію» та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють корпоративні правовідносини.

З огляду на зміни у законодавстві та поетапне набуття чинності окремими законодавчими актами України, господарські суди під час вирішення корпоративних спорів повинні застосовувати норми матеріального та процесуального права за правилом їх дії у часі:

- норми матеріального права, які діяли на момент виникнення спірних правовідносин;
- норми процесуального закону, чинні на час вчинення відповідних процесуальних дій.

Для системної характеристики підвідомчості та підсудності корпоративних спорів варто скористатися досить поширеним поділом корпоративних відносин на внутрішні (що виникають між товариством та його учасниками, або між самими учасниками товариства) та зовнішні (що виникають між товариством або учасниками та третіми особами).

1. До корпоративних спорів, які виникають з внутрішніх корпоративних відносин та підвідомчі господарським судам, слід віднести:

1.1. спори, визначені п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів.

При визначені юрисдикції справ цієї категорії судам слід враховувати, що з огляду на системний аналіз положень ст. 84 ЦК України, ч. 5 ст. 63, ч. 1, 3 ст. 167 ГК України, Закону України «Про господарські товариства», Закону України «Про акціонерні товариства», ст. ст. 1, 19 і ч. 1, 6 ст. 20 Закону України «Про фермерське господарство», ст. ст. 6, 8, 19 та 21 Закону України «Про кооперацію» корпоративні відносини виникають, зокрема, у господарських товариствах, виробничих кооперативах, фермерських господарствах, приватних підприємствах, заснованих на власності двох або більше осіб.

За змістом положень п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК, ст. 167 ГК України, ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» сторонами у корпоративному спорі є:

- 1) юридична особа та її учасник (засновник, акціонер, член), у тому числі учасник, який вибув;
- 2) учасники (засновники, акціонери, члени) юридичної особи.

Спори, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів, а також спори, що виникають з правочинів щодо корпоративних прав (крім акцій) в юридичній особі, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи (ч. 6 ст. 30 ГПК), що дозволяє зосередити розгляд цих корпоративних спорів в одному спеціалізованому суді і має сприяти запобіганню зловживань процесуальними правами. Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про третейські суди» такі спори не можуть бути передані на розгляд третейських судів.

1.2. спори визначені п. 12 ч. 1 ст. 20 ГПК, що виникають між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах.

Невичерпний перелік дій, що є підставами для притягнення посадової особи до відповідальності, визначений викладеною в новій редакції ст. 89 ГК України, серед яких:

- дії, вчинені посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями;
- дії посадової особи, вчинені з порушенням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення подібних дій, встановленої установчими документами товариства;
- дії посадової особи, вчинені з дотриманням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення відповідних дій, встановленої товариством, але для отримання такого погодження та/або дотримання процедури прийняття рішень посадова особа товариства подала недостовірну інформацію;
- бездіяльність посадової особи у випадку, коли вона була зобов'язана вчинити певні дії відповідно до покладених на неї обов'язків;
- інші винні дії посадової особи.

Позивачем у таких справах є господарське товариство, в інтересах якого подано позов про відшкодування збитків, завданих цьому товариству діями (бездіяльністю) його посадової особи.

Стаття 54 ГПК встановлює особливості участі у судовому процесі осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах юридичної особи у справах про відшкодування збитків, заподіяних їй посадовою особою. Власник (учасник, акціонер) юридичної особи, якому належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства (крім привілейованих акцій), або частка у власності юридичної особи якого становить 10 і більше відсотків, може подати в інтересах такої юридичної особи позов про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою. У разі відкриття провадження за таким позовом зазначена юридична особа набуває статусу позивача, але не вправі здійснювати свої процесуальні права та обов'язки без згоди власника (учасника, акціонера), який подав позов. Посадова особа, до якої пред'явлений позов, не вправі представляти юридичну особу та признавати іншу особу для представництва юридичної особи в даній справі.

Відповідачем є посадова особа (у тому числі посадова особа, повноваження якої припинені), до якої пред'явлено позовну вимогу про відшкодування збитків, завданих господарському товариству її діями чи бездіяльністю.

На підставі ст. 56 ГПК України сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може

брати участь в судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника. Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника.

Юридична особа бере участь у справі через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення (самопредставництво юридичної особи), або через представника.

Держава, територіальна громада бере участь у справі через відповідний орган державної влади, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник або представник.

Спори між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) її посадової особи, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи (п. 7 ст. 30 ГПК України).

Стаття 122 ГПК зазначає, що у справах про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою, підлягають оприлюдненню судом на офіційному веб-порталі судової влади України ухвала про відкриття провадження у справі та інформація про відкладення розгляду справи або оголошення перерви в засіданні.

Ухвала про відкриття провадження у справі повинна бути оприлюднена протягом двох днів з дня її постановлення, але не пізніше як за двадцять календарних днів до дня проведення підготовчого засідання.

2. До корпоративних спорів, що виникають із зовнішніх корпоративних відносин України, відносять:

2.1. спори, визначені п. 5 ч. 1 ст. 20 ГПК, що виникають щодо цінних паперів, у тому числі пов'язані з правами на цінні папери та правами, що виникають з них, емісією, розміщенням, обігом та погашенням цінних паперів, обліком прав на цінні папери, зобов'язаннями за цінними паперами, крім боргових цінних паперів, власником яких є фізична особа, яка не є підприємцем, та векселів, що використовуються у податкових та митних правовідносинах.

До кола учасників такого спору можуть належати АТ, його акціонери, зберігачі цінних паперів, депозитарії, андеррайтери, інші особи, задіяні в обігу та обліку акцій АТ.

За правилом ч. 8 ст. 30 ГПК України спори, пов'язані з емісією, розміщенням або погашенням цінних паперів, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням емітента.

Отже, розглянуті вище категорії спорів можна охарактеризувати як корпоративні спори у вузькому розумінні, або ж як корпоративні спори *de lege lata* (за чинним законодавством), тоді як корпоративні спори у широкому розумінні ми розглядаємо *de lege ferenda* (як концепцію, яка має бути втілена законодавцем, оскільки вона повністю відповідає концепції корпоративних прав і корпоративних відносин, як вона передбачена у ст. 167 ГК України)²⁰⁰.

До корпоративних спорів не належать та вирішуються загальними або господарськими судами залежно від суб'єктного складу сторін:

- спори про визнання недійсними рішень органів управління юридичної особи за позовом особи, яка не є учасником (акціонером, членом, засновником), у тому числі таким, що вибув, у разі оспорювання рішень органів управління юридичної особи, прийнятих після його вибуття;

- спори між акціонерами, АТ та депозитарними установами, пов'язані з укладенням, зміною, розірванням, виконанням або визнанням недійсними договорів про відкриття та обслуговування рахунків у цінних паперах, зазначених у ст. 5 Закону України «Про депозитарну систему України»;

- спори, пов'язані з управлінням активами корпоративних інвестиційних фондів;

- спори, пов'язані з розподілом майна подружжя, вступом до юридичних осіб спадкоємців, правонаступників, осіб, яким було відчужено частку в статутному капіталі господарських товариств;

- спори про визнання права власності на акції, спори щодо укладення, розірвання, зміни, виконання, а також визнання недійсними договорів купівлі-продажу акцій, та спори щодо інших правочинів з акціями, крім спорів, пов'язаних з порушенням переважного права акціонерів на придбання акцій;

- спори між набувачем права власності на частку в статутному капіталі та учасниками ТОВ або ТДВ про право власності на частку.

Не належать до корпоративних спори про визнання недійсними установчих документів та припинення юридичної особи за позовами суб'єктів владних повноважень, що здійснюють контроль за діяльністю юридичної особи, а також органів, які здійснюють державну реєстрацію юридичних осіб. Відповідно до п. 5 ч. 9 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України зазначені спори віднесено до компетенції адміністративних судів

²⁰⁰ Мелех Л. В. Проблеми застосування законодавства у розгляді спорів, що виникають з корпоративних відносин / Л. В. Мелех, О. В. Візник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 2. – С. 140–147.

як публічно-правові (п. 1.7 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин»).

Під час визначення юрисдикції справ у спорах, що виникли з корпоративних правовідносин, судам необхідно керуватися ст. 30 ГПК. Відповідно до положень зазначеної норми справи у корпоративних спорах розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи згідно з ЄДР юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

2. Способи захисту корпоративних прав

Способи захисту корпоративних прав є похідними від загальних способів захисту прав, зазначених у ст. 16 ЦК України та ст. 20 ГК України. При цьому специфіка корпоративних відносин обумовлює той факт, що їх учасники раз у раз звертаються до одних способів захисту прав і не використовують або майже не використовують інші.

Отже, найбільш поширеними у корпоративних спорах є наведені нижче вимоги.

І. Про визнання установчих документів недійсними.

Підстави визнання установчих документів недійсними узагальнені у п. 13 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13, відповідно до якого суди вправі визнати недійсними установчі документи товариства за одночасної наявності таких умов:

- на момент розгляду справи установчі документи не відповідають вимогам законодавства;
- порушення, допущені при прийнятті та затвердженні установчих документів, не можуть бути усунені;
- відповідні положення установчих документів порушують права чи охоронювані законом інтереси позивача.

Якщо до прийняття судом рішення про визнання установчих документів недійсними їх було приведено у відповідність до закону, суд не має підстав для прийняття рішення про визнання установчих документів недійсними.

Як відомо, до установчих документів господарських товариств належать статuti, меморандуми та засновницькі договори. Під час розгляду справ про визнання недійсними установчих документів господарським судам слід виходити з того, що статут є локальним нормативним актом, а не правочинном, тому до нього не можуть застосовуватися положення ст. ст. 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину.

У судовому рішенні про визнання недійсними окремих положень установчих документів має бути зазначено, яким саме приписам закону суперечать ці положення та які права позивача ними порушуються або оспоруються.

Господарським судам необхідно враховувати, що ст. 82 ГК України, ст. ст. 143, 151, 154 ЦК України, а також ст. 4 Закону України «Про господарські товариства», ст. 13 Закону України «Про акціонерні товариства» визначають установчим документом АТ, ТОВ та ТДВ виключно статут товариства.

Визнання недійсним установчого договору АТ, ТОВ чи ТДВ, створеного до набрання чинності ГК України та ЦК України, не є підставою для скасування державної реєстрації товариства або визнання недійсним запису про державну реєстрацію товариства.

Судам необхідно враховувати, що з набранням чинності ЦК України (ст. ст. 142, 153) договір про створення (заснування) АТ, ТОВ чи ТДВ не регулює відносин між учасниками (акціонерами) товариства під час здійснення його діяльності і припиняє свою дію після досягнення мети – створення та державної реєстрації товариства. Зазначені договори мають відповідати загальним вимогам, що ставляться до правочинів, і під час розгляду спорів про визнання їх недійсними суди повинні керуватися відповідними нормами про недійсність правочинів.

Розгляд справи про визнання недійсним установчого (засновницького) договору або його частини без залучення як відповідачів засновників товариства є порушенням процесуального законодавства, оскільки засновники товариства як сторони установчого (засновницького) договору є особами, що виступають відповідачами у таких справах.

Відповідачем у справі про визнання недійсним статуту, його частини або змін до нього є господарське товариство, а не його учасники. Тому залучення господарським судом до участі у справі про визнання недійсним статуту господарського товариства учасників цього товариства не є обов'язковим.

II. Про розрахунок і стягнення сум дивідендів.

Під час розгляду справ у спорах про стягнення сум дивідендів господарські суди повинні виходити з того, що відповідно до п. «д» ч. 5 та 6 ст. 41, ст. 59 Закону України «Про господарські товариства», п. 11, 12 ч. 2 ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства», ст. 15 Закону України «Про кооперацію» затвердження річних результатів діяльності юридичної особи, порядку розподілу прибутку, строку та порядку виплати частки прибутку (дивідендів) належить до виключної компетенції загальних зборів. Суд має право прийняти рішення про стягнення дивідендів лише за наявності рі-

шення загальних зборів юридичної особи про спрямування прибутку на виплату дивідендів, на підставі якого визначаються розмір належних позивачу – учаснику (акціонеру, члену) дивідендів, строки та порядок їх виплати.

Прийняття господарським судом рішення стосовно спрямування прибутку (частини прибутку) юридичної особи на виплату дивідендів виходить за межі компетенції господарського суду.

Невиплата дивідендів у строки, визначені законом або установчими документами юридичної особи, є порушенням грошового зобов'язання, у зв'язку з яким настають правові наслідки, передбачені ч. 2 ст. 625 ЦК України.

III. Про визнання недійсними рішень органів управління господарських товариств, як правило – загальних зборів.

Господарські суди мають враховувати, що закон виходить з презумпції легітимності рішень органів управління юридичної особи, тобто зазначені рішення вважаються такими, що відповідають закону, якщо судом не буде встановлено інше. Вимоги про визнання рішень загальних зборів або інших органів дійсними задоволенню не підлягають.

Пункт 2.12 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» встановлює, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) та інших органів юридичної особи не є правочинами у розумінні ст. 202 ЦК України. До цих рішень не можуть застосовуватися положення ст. ст. 203, 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину і, відповідно, правові наслідки недійсності правочину за ст. 216 ЦК України.

Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин.

У зв'язку з цим підставами для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи можуть бути:

- невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства;
- порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів;
- позбавлення учасника (акціонера, члена) юридичної особи можливості взяти участь у загальних зборах.

Під час розгляду відповідних справ господарські суди мають враховувати, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та

проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ними рішень.

Безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів у зв'язку з порушенням прямих вказівок закону є:

- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення або у разі неможливості встановлення наявності кворуму (ст. ст. 59 та 60 Закону України «Про господарські товариства», ст. ст. 41 та 42 Закону України «Про акціонерні товариства», ст. 15 Закону України «Про кооперацію»);

- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства (ч. 6 ст. 42 Закону України «Про акціонерні товариства»);

- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного, на розгляд яких не було отримано згоди усіх присутніх на загальних зборах (ч. 5 ст. 61 Закону України «Про господарські товариства»);

- відсутність протоколу загальних зборів ТОВ (ч. 6 ст. 60 Закону України «Про господарські товариства»);

- відсутність протоколу загальних зборів АТ, підписаного головою і секретарем зборів (ст. 46 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Під час вирішення питання про недійсність рішень загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час їх скликання та проведення, господарський суд повинен оцінити, як ці порушення вплинули на прийняття загальними зборами відповідного рішення.

У постанові Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» визначено, що відповідачем у спорах про визнання недійсним рішення загальних зборів та інших керівних органів юридичної особи виступає сама юридична особа (п. 2.7).

При вирішенні питання про недійсність рішень загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час скликання та проведення загальних зборів, суд повинен оцінити, наскільки ці порушення могли вплинути на прийняття загальними зборами відповідного рішення.

Крім виявлення порушень формальних вимог закону для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства суд має встановити також факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи такий факт не встановлений, у суду відсутні підстави для задоволення позову – це

вбачається як з положень ч. 1 ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства», так і з п. 19 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13. У свою чергу, права учасника (акціонера) товариства можуть бути визнані порушеними, якщо внаслідок порушень вимог закону він не зміг взяти участь у загальних зборах, належним чином підготуватися до розгляду питань порядку денного, зареєструватися для участі у загальних зборах тощо. Утім, при вирішенні спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів господарського товариства з підстав недопущення до участі в них акціонерів (учасників) товариства судам необхідно з'ясувати, чи могла їх відсутність (або наявність) істотно вплинути на прийняття рішення, яке оскаржується (п. 21 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13). При цьому судова практика визнає право на звернення до суду з позовом про визнання недійсними рішень органів управління товариства лише за тими його акціонерами (учасниками), які були акціонерами (учасниками) на дату прийняття рішення, що оскаржується.

Також важливою особливістю спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів АТ, на відміну від усіх інших видів господарських товариств, є скорочений строк позовної давності – відповідно до ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства» такий строк становить лише три місяці.

IV. Про набуття, передачу та припинення корпоративних прав.

Пунктом 4 ч. 1 ст. 116 ЦК України передбачено право учасника господарського товариства здійснити відчуження належної йому частки у статутному (складеному) капіталі товариства. Порядок відчуження частки у статутному капіталі залежить від виду господарського товариства.

Господарським судам слід враховувати, що до правовідносин, пов'язаних з набуттям, передачею та припиненням корпоративних прав у господарських товариствах, не можуть бути застосовані загальні правові норми, які визначають порядок вступу особи до складу учасників господарського товариства, виходу та виключення учасника з господарського товариства. Як наслідок, господарські суди не мають правових підстав для задоволення позовних вимог про вихід або виключення позивача з господарського товариства та виділення йому частки майна товариства (крім випадку ліквідації товариства).

Чинним законодавством також не передбачено можливості виключення вкладників з командитних товариств.

V. Про зобов'язання внести зміни до установчих документів. Такі позови можуть подаватися до господарського товариства у випадку виходу

учасника з товариства, відчуження частки (її частини) в статутному (складеному) капіталі товариства, у зв'язку із вступом правонаступника (спадкоємця) учасника, тобто – у зв'язку зі зміною у складі учасників. Утім, у п. 16 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13 роз'яснюється, що розглядаючи позови про зобов'язання товариства внести зміни до установчих документів, суди не вправі самі вносити до них зміни (тобто, приймати рішення про остаточне викладення статуту у певній редакції) у зв'язку з тим, що це повноваження належить до виключної компетенції загальних зборів товариства.

VI. Про переважне право акціонерів на придбання акцій.

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» статутом ПрАТ може бути передбачено переважне право його акціонерів на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі. Таке переважне право реалізується відповідно до частин третьої – шостої цієї статті. Порядок реалізації переважного права акціонерів на придбання акцій ПрАТ, що пропонуються їх власником до відчуження (крім продажу) третій особі, встановлюється статутом такого товариства (п. 4.25 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 року № 4).

Як зазначено у п. 31 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13, продаж учасником частки (її частини) з порушенням переважного права купівлі інших учасників не зумовлює недійсність такого правочину. У цьому разі будь-який учасник товариства має право пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця за аналогією з нормою частини четвертої ст. 362 ЦК України.

З інших поширених вимог слід назвати також вимоги про стягнення вартості частини майна товариства, пропорційної розміру частки учасника, який вийшов (якого було виключено) з товариства; про спонукання товариства до проведення аудиторської перевірки діяльності та звітності товариства; про спонукання товариства надати передбачену законом та установчим документом інформацію.

Слід також зауважити, що у п. 10 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13 звертається увага на неможливість застосування способів захисту прав та законних інтересів осіб, не передбачених чинним законодавством, зокрема, не підлягають задоволенню позови про визнання реорганізації товариства такою, що відбулася, рішень загальних зборів дійсними чи такими, що підлягають виконанню, а самих зборів правомочними чи

такими, що відбулися. Так само чинне законодавство не передбачає можливості подання до господарського суду позову з вимогою щодо зміни судом місця проведення загальних зборів господарського товариства.

Встановивши, що предмет позову не відповідає встановленим законом способам захисту прав, господарський суд повинен відмовити в позові, а не припинити провадження у справі у зв'язку з тим, що спір не підлягає вирішенню в господарських судах України.

3. Особливості розгляду корпоративних спорів

Найважливішою процесуальною особливістю корпоративних спорів є додаткові, порівняно з іншими категоріями спорів, обмеження щодо засобів забезпечення позовних вимог.

Зокрема, чинна редакція ч. 5 ст. 137 ГПК прямо забороняє забезпечувати позовні вимоги у корпоративних спорах через заборону:

1) проводити загальні збори акціонерів або учасників господарського товариства та приймати ними рішення, крім заборони приймати конкретні визначені судом рішення, які прямо стосуються предмета спору;

2) емітенту, зберігачу, депозитарію надавати реєстр власників іменних цінних паперів, інформацію про акціонерів або учасників господарського товариства для проведення загальних зборів товариства;

3) участі (реєстрації для участі) або неучасті акціонерів або учасників у загальних зборах товариства, визначення правомочності загальних зборів акціонерів або учасників господарського товариства;

4) здійснювати органам державної влади, органам місцевого самоврядування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб покладені на них згідно із законодавством владні повноваження, крім заборони приймати конкретні визначені судом рішення, вчиняти конкретні дії, що прямо стосуються предмета спору.

У зв'язку із введенням низки законодавчих заборон, ст. 137 ГПК визначає, що суд, який вирішує спір про право власності на акції (частки, паї) товариства, права акціонера (учасника), реалізація яких залежить від відносної вартості акцій (розміру частки) в статутному капіталі товариства, може постановити ухвалу про забезпечення позову шляхом встановлення заборони на внесення змін до статуту цього товариства щодо розміру статутного капіталу.

Заходи забезпечення позову не повинні порушувати прав інших акціонерів (учасників) господарського товариства. Зокрема, крім випадків, передбачених частиною дев'ятою цієї статті, заборона вчиняти дії має стосуватися лише акцій або корпоративних прав, безпосередньо пов'язаних з предметом спору.

Якщо необхідність вжиття заходу щодо забезпечення позову заявник обґрунтовує тим, що у разі невжиття такого заходу йому буде завдано значної шкоди, він повинен обґрунтувати можливість завдання такої шкоди, її розмір, зв'язок можливої шкоди з предметом спору, а також необхідність і достатність для її запобігання вжиття саме цього заходу щодо забезпечення позову.

Під час вирішення питання про вжиття заходів щодо забезпечення позову господарським судам слід враховувати, що таким заходами не повинні блокуватися господарська діяльність юридичної особи, порушуватися права осіб, що не є учасниками судового процесу, застосовуватися обмеження, не пов'язані з предметом спору. Зокрема, не допускається винесення ухвал про:

- накладення арешту на все майно підприємства. Якщо у господарського суду є підстави вважати, що діями виконавчого або іншого органу, рішення про обрання якого оспорується, може бути погіршено фінансовий стан юридичної особи або доведено її до стійкої неплатоспроможності, суд має право забезпечити позов шляхом заборони відчуження основних засобів, нерухомого майна та іншого майна товариства, чітко визначивши в ухвалі про забезпечення позову перелік майна, відчуження якого забороняється;

- заборону проводити реєстрацію акціонерів для участі в загальних зборах;

- заборону депозитарній установі надавати АТ або акціонерам реєстр власників іменних цінних паперів для проведення загальних зборів;

- заборону акціонеру реєструватися для участі в загальних зборах або зобов'язання акціонера з'явитися та зареєструватися для участі в загальних зборах;

- заборону акціонерам, в тому числі органам управління державним майном, видавати довіреності на представництво їх інтересів на загальних зборах акціонерів.

До компетенції господарських судів не належить винесення у порядку забезпечення позову ухвал про заборону Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку, її територіальним управлінням або уповноваженим особам виконувати покладені на них відповідно до законодавства завдання, зокрема:

- проводити перевірки діяльності емітентів та професійних учасників ринку цінних паперів на ринку цінних паперів;
- отримувати від учасників ринку цінних паперів інформацію та документи щодо їх діяльності на ринку цінних паперів;
- розглядати справи про правопорушення на ринку цінних паперів;
- приймати рішення (постанови) про застосування санкцій до учасників ринку цінних паперів;
- виконувати розпорядження емітентів про формування переліків акціонерів.

Усі ці обмеження спрямовані на усунення можливостей для зловживання ухвалою про забезпечення позову з боку недобросовісних позивачів і припинення колись поширеної практики подачі необґрунтованих позовів з єдиною метою отримати ухвалу про їх забезпечення вказаними вище способами і згодом використовувати цю ухвалу як інструмент втручання у діяльність господарського товариства або її повного блокування, надання позивачеві не передбачених законом переваг і отримання контролю над товариством за відсутності законних підстав.

Також ВСУ роз'яснює, що при вирішенні питання про забезпечення позову у корпоративному спорі господарські суди повинні оцінювати обґрунтованість доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням таких умов:

- наявність зв'язку між конкретним заходом до забезпечення позову і предметом позовної вимоги;
- імовірність ускладнення виконання або невиконання судового рішення у разі невжиття таких заходів;
- запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, які не є учасниками вказаного судового розгляду.

За наявності цих умов суд вправі, зокрема, заборонити товариству приймати на загальних зборах рішення з конкретних питань, включених до порядку денного, і лише за умови, що ці питання безпосередньо пов'язані з предметом спору (п.п. 45-46 постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13).

Поширення практики іноземного інвестування у корпоративні права ставить питання щодо можливості застосування іноземного права до корпоративних відносин, які виникають у господарських товариствах, створених в Україні.

У п. 9 Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року № 13 визначено, що діяльність АТ, зареєстрованого в Україні як юридична особа, відносини між товариством та акціонерами, між акціонерами АТ щодо його діяльності, а також корпоративного управління регулюються виключно законами та іншими нормативно-правовими актами України.

У разі укладення акціонерами – іноземними юридичними або фізичними особами – угоди (правочину) про підпорядкування відносин між акціонерами, а також між акціонерами та АТ щодо діяльності товариства, іноземному праву, такий правочин є нікчемним у силу ст. 10 Закону України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV «Про міжнародне приватне право».

Відносини між засновниками (учасниками) господарського товариства щодо формування його органів, визначення їх компетенції, процедури скликання загальних зборів та визначення порядку прийняття рішень на зборах регулюються положеннями ЦК та Закону «Про господарські товариства». За своїм змістом ці норми є імперативними, а їх недотримання порушує публічний порядок²⁰¹.

Акціонери товариства, зареєстрованого в Україні, не вправі своєю угодою підпорядковувати іноземному праву умови недійсності правочину (підстави, порядок, наслідки) щодо корпоративного управління, вчиненого як акціонерами з товариством, так і між акціонерами, оскільки норми щодо недійсності правочинів в Україні є імперативними.

Учасники господарських товариств незалежно від суб'єктного складу акціонерів не вправі також підпорядковувати розгляд корпоративних спорів, пов'язаних із діяльністю господарських товариств, зареєстрованих в Україні, зокрема таких, що впливають із корпоративного управління, міжнародним комерційним арбітражним судам.

Частиною 4 п. 3 ст. 247 ГПК визначено, що у порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах, які виникають з корпоративних відносин, та спорах з правочинів щодо корпоративних прав (акцій).

²⁰¹ Жорнокуй Ю. Окремі питання визнання членів органів акціонерного товариства учасниками корпоративного конфлікту / Ю. Жорнокуй // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 9. – С. 8–12.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Які корпоративні спори підвідомчі господарським судам?
2. Як визначається юрисдикція корпоративних спорів?
3. За яких умов рішення загальних зборів господарського товариства може бути визнане недійсним?
4. За яких умов може бути визнаний недійсним установчий документ господарського товариства?
5. За яких умов може бути задоволений позов учасника (акціонера) господарського товариства про стягнення з такого товариства сум дивідендів?
6. Які способи забезпечення позову у корпоративних спорах прямо заборонені положеннями ГПК?
7. В яких випадках не допускається винесення ухвал про забезпечення позову?
8. Чи можуть бути врегульовані корпоративні відносини, які виникають при створенні, діяльності та припиненні діяльності господарського товариства, утвореного в Україні, положеннями іноземного законодавства?

РОЗДІЛ 11.

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРАВОВІ МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ

- 1. Участь трудових колективів у корпоративному управлінні.*
 - 2. Перспективна методика наукових досліджень проблем корпоративного права.*
 - 3. Правові аспекти забезпечення безпеки в корпоративному секторі.*
 - 4. Адаптація корпоративного законодавства України до права ЄС.*
- Запитання і завдання для самоконтролю.*

1. Участь трудових колективів у корпоративному управлінні

Після підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС можна очікувати започаткування в корпоративному праві нових тенденцій у напрямі демократизації корпоративного управління. Можна сподіватися, що євроінтеграційні процеси дадуть поштовх розвитку інститутів громадянського суспільства, серед яких одне з ключових місць, на наш погляд, займає інститут трудового колективу.

Законодавство про трудові колективи в Україні існує давно. Закон про трудові колективи був прийнятий ще в СРСР в 1983 році, він не скасовувався, не суперечить Конституції України, а отже, продовжує діяти. Окремі положення про трудові колективи передбачені в ГК України, прийнятому в 2003 році, вони можуть бути передбачені в статутах підприємств, і це нерідко має місце на практиці. Але гарантії прав трудових колективів у чинному законодавстві настільки звужені, що наявні норми не працюють, якщо органи трудових колективів на окремих підприємствах збереглися, то фактично вони не діють.

У радянському законодавстві права трудових колективів на підприємствах були законодавчо гарантовані. Гарантувалася участь трудового колективу в управлінні підприємством, у призначенні керівника підприємства і його звільненні, трудовий колектив міг пред'являти вимоги власнику підприємства про відшкодування збитків, заподіяних виконанням його вказівок, при цьому на власника покладалися як права, так і обов'язки ефективно управляти підприємством і т. д.

Великий досвід участі трудових колективів в управлінні підприємствами є і в західних країнах. Наприклад, у ФРН діє великий масив законодавчих норм про участь персоналу в управлінні підприємством. Вони передбачені цілою низкою законів: Закон про АТ, Закон про участь найманих працівників в управлінні, Закон про участь найманих працівників підприємств вугілля і сталі в управлінні, Закон про наглядову раду, Закон про участь найманих працівників в управлінні при транснаціональному злитті, Закон про Статут підприємства, Закон про спільні рішення.

Особливістю системи участі в управлінні є паритетний склад наглядової ради і паритетне співадміністрування (представники колективу та акціонерів у наглядовій раді мають рівні права). Правом висунення представників до наглядової ради володіє виробнича рада. Виробничі ради мають великий вплив при вирішенні як соціально-економічних, так і виробничих питань. За межами підприємства вони об'єднують свою діяльність, створюючи виробничі ради об'єднань, галузей, узгоджуючи і координуючи, таким чином, свою діяльність.

Німецька модель участі персоналу в наглядових радах прийнята з деякими модифікаціями Австрією, Іспанією, Нідерландами, Норвегією, Данією, Швецією, Люксембургом. Наглядова рада АТ в цих країнах формується на 2/3 акціонерами, на 1/3 найманими працівниками. Залучення персоналу до управління європейською компанією регулюється Директивою від 8 жовтня 2001 року № 2001/86/ЄС .

У Комітеті Верховної Ради з питань європейської інтеграції до цього часу питання гармонізації вітчизняного законодавства з європейським законодавством про участь персоналу в управлінні підприємствами не розглядалося. Хоча в ЄС така участь передбачена не лише на державних, а й на недержавних підприємствах і корпораціях. Науковцями розроблявся проект закону України з використанням цього досвіду, проте його просування не дійшло навіть до розгляду на комітетах Верховної Ради. Питання про участь трудових колективів в управлінні підприємствами не піднімаються політикумом і зараз, хоча, як на наш погляд, це питання є основним у справі демократизації олігархічної держави.

Разом з тим, не чекаючи змін у законодавстві, можна і потрібно розвивати ініціативу знизу, створюючи ради трудових колективів (РТК), для чого є всі законодавчі підстави. Це насамперед Конституція України, що гарантує не тільки індивідуальні, а й колективні права і свободи людини і громадянина, які не є вичерпними. Є також базові норми в ГК України, а також на Закон про трудові колективи можна посилається за аналогією.

Спираючись на Конституцію, норми якої мають пряму дію, можна виступати з ініціативами на захист своїх інтересів та інтересів підприємства в цілому, вимагати врахування думки при вирішенні конфлікту інтересів підприємства з інтересами його власника, розв'язанні конфліктних ситуацій з державними органами та вирішенні спорів у судах, а також безпосередньо ініціювати судові позови на захист своїх інтересів. У багатьох випадках інтереси трудового колективу і власників підприємства будуть збігатися, якщо на чолі стоять інтереси підприємства. Тому в цілому створення РТК не повинно викликати протидії власників. У будь-якому випадку згода власників на це і внесення змін до статуту не обов'язкові – трудові колективи можуть самоорганізувати свою діяльність і реалізовувати свої права на основі Конституції і відповідного їй законодавства. Можна також вимагати внесення відповідних доповнень до статуту в судовому порядку.

Ці можливості відповідають Конституції, згідно з якою «дозволено те, що не заборонено», це закріплено в проголошеному в ст. 22 принципі, що права і свободи людини і громадянина не є вичерпними.

Для порівняння можна навести рішення Федерального конституційного суду ФРН з приводу закону про участь трудящих в управлінні підприємством 1976 року. А саме суд обґрунтував сумісність участі в управлінні підприємством із захистом приватної власності в Основному законі ФРН значною мірою тим, що всі члени наглядової ради, які беруть участь у справах фірми, пов'язані інтересом товариства або підприємства.

Можливості трудових колективів, використовуючи конституційні права, впливати на стан справ на місця величезні. Вони широко окреслені в Законі про трудові колективи і багато в чому застосовні до сучасних відносин. У тому числі, вони можуть розглядати проекти законів, рішень місцевих рад, що стосуються інтересів трудового колективу, та інші питання державного і суспільного життя і надавати щодо них свої пропозиції. Думку і пропозиції трудових колективів повинні враховувати органи державної влади при прийнятті рішень, що стосуються діяльності відповідних підприємств. На підприємствах можуть піднімати питання про притягнення до відповідальності посадових осіб, які заподіяли шкоду підприємству, висуватися вимоги врахування думки при прийнятті рішень органами управління підприємства, в т.ч. при призначенні та звільненні з посади керівників підприємства.

Власники та директори підприємств не зобов'язані враховувати ці вимоги в повному обсязі, але не ущемляти заявлені інтереси зобов'язані, адже в іншому випадку прийняте рішення може бути скасовано в судовому порядку, а з винних стягнуто завдану шкоду.

Правовою підставою для таких висновків є ст. 23 Конституції України, згідно з якою кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. У цих нормах закладено метод балансу інтересів при врегулюванні відносин як в окремих соціальних утвореннях, в тому числі на підприємствах, так і суспільстві в цілому. Ним повинні користуватися як законодавчі та виконавчі державні органи, так і суди. Права і свободи одних повинні узгоджуватися з правами і свободами інших, не порушувати їх.

Коли норми законодавства порушують гарантовані Конституцією України права і свободи, суди мають брати до уваги права і свободи всіх зацікавлених сторін, тобто застосовувати норму ст. 23 Конституції України як норму прямої дії. Такий підхід повністю відповідає уявленню про судові органи, саме як судові, а не просто правозастосовні, що спираються лише на прямі вказівки закону. Це головний ракурс в характеристиці судової влади, добросовісність якої має гарантуватися принципом виборності суддів та правом їх відкликання.

Тільки при посиленні ролі трудових колективів, постійній взаємодії РТК з місцевими радами можна говорити про розвиток дійсного народовладдя – демократії виробничої та самоврядування²⁰².

Таким чином, основним напрямом розвитку корпоративного права у світлі євроінтеграції є налагодження участі трудових колективів в корпоративному управлінні. Сьогодні трудовим колективам саме час задуматися про самоорганізацію та відстоювання своїх прав.

2. Перспективна методика наукових досліджень проблем корпоративного права

З появою нових тенденцій в розвитку українського суспільства з новою силою постає питання легітиматії правового регулювання господарських відносин, у тому числі корпоративних.

Основною проблемою відносин власності у сучасній Україні є висока концентрація власності, що тягне за собою її економічне подрібнення із

²⁰² Грудницькая С.Н. Хочешь есть калачи, так не лежи на печи / С.Н. Грудницькая // Юридичний вісник України. – 2013. – 2–8 листопада (№ 44). – С. 12.

закріпленням за численними суб'єктами господарювання. Звідси виникає проблема співвідношення централізації і децентралізації у відносинах між підприємством і його засновником (холдинговою компанією, об'єднанням підприємств, державним органом, органом місцевого самоврядування тощо). Врешті-решт постає проблема господарської самостійності корпоративних підприємств.

У радянській науці ця проблема існувала як проблема господарської самостійності державних підприємств. З початку 20-х років проводилася ідея господарської правосуб'єктності державних підприємств. У 40-і роки А. В. Венедиктов обґрунтував теорію оперативного управління, у рамках якої отримала визнання правосуб'єктність державних підприємств як державних органів, людським субстратом яких виступає трудовий колектив на чолі з керівником.

У другій половині ХХ століття теорія А.В. Венедиктова була підтримана і розвинена В. В. Лаптевим і В. К. Мамутовим – представниками нової (третьої) концепції господарського права. Ця концепція протиставила адміністративістській концепції державного підприємства концепцію державного господарського органу, наділеного господарською компетенцією (теорію господарської правосуб'єктності державних підприємств). Це дозволяло відстоювати права державних підприємств у відносинах з вищестоящими державними органами, відмічаючи наявність у вертикальних відносинах взаємних прав і обов'язків.

Після переходу до ринку основна увага реформаторів була зміщена на приватизацію і забезпечення ефективного функціонування приватного сектора економіки. Концепція державного підприємства стала підпадати під вплив з боку загальної ринкової концепції підприємства, що виходить із всевладдя власника або засновника підприємства. Це призвело до звуження господарської самостійності державних підприємств. У результаті вплив ринкового фундаменталізму на державний сектор фактично призвів до відтворення недоліків централізовано керованої економіки доперебудовного радянського періоду.

Фактичне звуження господарської самостійності підприємств відбувалося й у інших секторах економіки унаслідок концентрації власності – у комунальному секторі економіки, у господарських системах, підлеглих публічним акціонерним холдинговим компаніям тощо, так само і в тіньових системах олігархічної економіки.

Отже, потреба удосконалення правового забезпечення господарської самостійності підприємств у нових економічних умовах залишається. Цьо-

го вимагає у тому числі закріпленій у ГК України принцип господарської самостійності підприємства. Тому, з точки зору теорії і практики, потрібен пошук способів захисту інтересів власника, з однієї сторони, та забезпечення господарської самостійності підприємств, з іншої.

Як показали спеціальні дослідження²⁰³, вирішенню проблем у сфері корпоративного права сприятиме використання інституційного підходу у рамках загального господарсько-правового підходу. Цивілістичний підхід розглядає економіку як атомарну, у якій юридичні особи розглядаються як незалежні одна від одної. Однак для вирішення вищезазначених проблем потрібен системний, комплексний підхід, який застосовується у господарському праві.

Господарсько-правовий підхід направлений на правове забезпечення ефективного функціонування сучасної складноорганізованої економіки і забезпечення свободи у сучасному динамічному світі. Правовий інституціоналізм виводить право із суспільства, де держава оформляє право, вироблене різними інститутами. Тим самим складаються передумови для формування правових інститутів, які розглядаються як персоніфікації організованої групи для досягнення спільної мети.

Сформований на континенті напрям правового інституціоналізму дозволяє сполучати централізацію і децентралізацію у управлінні соціально-економічною системою, врегульовувати конфлікти у процедурах примирення та попереджувати їх в узгоджувальних процедурах формування права. Прикладом такого підходу стали категорії, що використовуються на Заході й у вітчизняному господарському праві: соціальної правової держави, соціально орієнтованої економіки, державного регулювання ринкової економіки, філософії участі – від участі трудових колективів в управлінні підприємствами до участі громадських структур у формуванні державної соціально-економічної політики.

Для використання інституційного підходу існують конституційні передумови, основу яких становить закладена в Конституції характеристика України як демократичної, соціальної, правової держави. Взаємодія права і закону залежить від характеру правотворчого процесу в державі, який в демократичній, соціальній, правовій державі передбачає участь громадян (індивідуальну і колективну) в управлінні державними справами (ст. 38

²⁰³ Грудницькая С.Н. Хозяйственная правосубъектность государственных предприятий: проблемы теории и практики: моногр. / С.Н. Грудницькая; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк: Юго-Восток, Лтд, 2011. – 428 с.

Конституції України). Це створює підґрунтя для реалізації так званих синдикалістських елементів у концепції підприємства, які передбачають участь різних учасників суспільних відносин, що складаються у межах інституту, у правотворенні та правореалізації.

У західних країнах використовується дві концепції управління самостійними державними підприємствами (державними торговими товариствами і публічними підприємствами): державницька (концепція управління, підконтрольного тільки державі) і синдикалістська (концепція участі зацікавлених сторін на паритетних засадах, що головним чином беруть участь у справах підприємства, у формуванні волі в рамках підприємства). Відповідно існує дві концепції вирішення конфлікту інтересів підприємства і засновника (держави): 1) на користь засновника, 2) на користь підприємства. Вони мають значення при вирішенні питань про право вищестоящего державного органу призначати директора і давати обов'язкові для виконання вказівки. В Україні використовується виключно перша концепція, проте вирішення проблеми самостійності державних підприємств у вертикальних відносинах, навпаки, можливе у рамках синдикалістської концепції або сполучення двох концепцій.

З урахуванням цього досвіду та практичних потреб у літературі пропонується впровадження синдикалістської моделі участі державного підприємства відповідно у внутрішніх і зовнішніх відносинах, що дозволить попереджувати зловживання підприємств інтересами держави, з одного боку, та забезпечить пріоритет інтересів підприємства, з іншого.

Такий підхід доцільно використати і при визначенні особливостей правового статусу інших суб'єктів господарювання, виходячи з конституційного положення про рівність форм власності. Правовим підґрунтям є також норми ст. 22 Конституції України, що гарантує права і свободи людини і громадянина, які не є вичерпними, і ст. 23, згідно з якою кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей.

Схема дослідницьких дій в рамках інституційного підходу передбачає п'ять етапів:

1) перевірка правового статусу кожної групи учасників внутрішніх господарських відносин із суб'єктом господарювання на предмет дотримання їх конституційних прав і свобод;

збалансування їх прав і свобод між собою для забезпечення рівних свобод, що передбачає:

- розробку пропозицій до законодавства і рекомендацій до установчих документів та локальних нормативних актів на основі сполучення приватних і публічних інтересів за принципом розумності;

- розробку пропозицій до законодавства і рекомендацій до установчих документів та локальних нормативних актів щодо участі різноманітних носіїв інтересів у збалансуванні інтересів у процесі правотворення на рівні суб'єкта господарювання та його структурних підрозділів;

2) перевірка правового статусу суб'єкта господарювання на предмет дотримання його конституційних прав і свобод у зовнішніх відносинах;

3) перевірка прав і обов'язків учасників зовнішніх відносин із суб'єктом господарювання на предмет дотримання їх конституційних прав і свобод;

- збалансування їх прав і свобод між собою для забезпечення рівних свобод, що передбачає:

- розробку пропозицій до законодавства і рекомендацій до установчих документів на основі сполучення приватних і публічних інтересів за принципом розумності;

- розробку пропозицій до законодавства і рекомендацій до установчих документів щодо участі різноманітних носіїв інтересів у збалансуванні інтересів у процесі правотворення на рівні суб'єкта господарювання;

4) розгляд інтересів суб'єкта господарювання як системних інтересів (відкритої системи, тобто внутрішніх і зовнішніх відносин), перевірка правового статусу суб'єкта господарювання на предмет відповідності його прав і обов'язків системним інтересам;

5) розробка пропозицій до законодавства і рекомендацій до установчих документів щодо участі суб'єкта господарювання у збалансуванні інтересів у процесі правотворення на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Результативність застосування інституційного підходу підтверджує його обґрунтованість та доцільність використання у подальших дослідженнях²⁰⁴.

Історичні передумови формування інституційного підходу у праві та його основні характеристики у найбільш доступному вигляді викладені у статті С.М. Грудницької «Анатолій Васильєвич Венедиктов (1887–1959): великий сподвижник» (Економіка та право. – 2013. – № 1 (35). – С. 166–173).

²⁰⁴ Грудницька С.М., Переверзєв О.М. Правове регулювання здійснення господарської діяльності на основі публічної власності (методика дослідження): / С.М. Грудницька, О.М. Переверзєв // Форум права: електронне видання. – 2013. – № 1. – С. 229–236: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/003-010-2013-1-contents.pdf>.

3. Правові аспекти забезпечення безпеки в корпоративному секторі

Корпоративний сектор виступає основним структуроутворюючим елементом економіки і є джерелом задоволення потреб суспільства в товарах та послугах, а також місцем працевлаштування значної частини працездатного населення країни. Сучасний етап незалежності України, властиві йому суспільно-політична напруженість та економічна нестабільність обумовлюють зростаючу актуальність проблем забезпечення безпеки корпоративного сектора економіки України. Особливої актуальності у сучасних умовах дані проблеми набувають на тлі відсутності цілісної, концептуально вивіреної стратегії безпеки корпоративного сектору України, слабкої законодавчої бази, невідпрацьованості дієвих правових механізмів захисту власників корпоративних прав, зміни владних еліт, зовнішньої та внутрішньої політичної нестабільності.

Проблеми власної економічної безпеки виникають перед кожним корпоративним підприємством не тільки в кризові періоди, але і при роботі в стабільному економічному середовищі. Уже тривалий час однією з найбільших загроз економічній безпеці в корпоративному секторі України є рейдерство.

Рейдерство у корпоративному секторі може бути охарактеризоване як сукупність протиправних дій, спрямованих на встановлення над корпоративним підприємством та його активами повного юридичного та фактичного контролю всупереч волі підприємства, його органів та посадових осіб.

Черговий перерозподіл власності у корпоративному секторі може спричинити зростання корпоративних захоплень. Причинами чергового перерозподілу власності і, як наслідок активізації рейдерів, в сучасних умовах можуть стати декілька чинників:

- по-перше, зміна владних еліт за результатами проведення виборів Президента України та народних депутатів;
 - по-друге, збройний конфлікт з Російською Федерацією і видання нормативно-правових актів, спрямованих проти країни-агресора і контрольованих нею на території України підприємств;
 - по-третє, фактичне завершення процесів приватизації («дерібанити» у державному секторі економіки практично вже нічого);
 - по-четверте, внаслідок посилення фіскального тиску значна частина підприємств «пішла в тінь», що робить їх легкою здобиччю для рейдерів
-

(адже підприємства, які ведуть свою діяльність не за правилами, побоюються звертатися до правоохоронних органів);

– по-п'яте, у фінансово-промислових групах нагромадилися значні обсяги вільних грошових ресурсів, можливості застосування яких обмежені, а їхні власники шукають нові високорентабельні шляхи прибутковості свого капіталу. А рейдерство може забезпечити їм надприбутки.

Разом з тим благодатним ґрунтом для активізації рейдерських захоплень в останні роки стали недосконалість чинного законодавства, порушення, допущені у процесі проведення приватизації та корпоратизації підприємств, високий ступінь тінізації економіки, порівняно невеликий досвід функціонування корпоративних форм господарювання, загальна невдоволеність мільйонів дрібних акціонерів ігноруванням АТ їх прав, масштабність корупції у державі і, звичайно, висока рентабельність рейдерської діяльності.

Наразі корпоративний сектор економіки України, особливо його акціонерна складова, є надзвичайно вразливим з точки зору існування загроз рейдерських захоплень. Щороку НКЦПФР констатує, що із більш як 14 тисяч існуючих в країні АТ річні звіти в системі розкриття інформації публікують тільки кілька тисяч²⁰⁵. Це означає, що інші АТ, продовжуючи зберігати формальні ознаки учасника фондового ринку, фактично перестали бути такими. У таких АТ досить часто відсутні фахівці і необхідні кошти навіть для виконання обов'язкових вимог законодавства, не кажучи вже про забезпечення ефективного захисту від рейдерського нападу. Поряд із тим у власності або користуванні таких АТ нерідко є цінні активи (земельні ділянки, нерухомість, технології, права користування природними ресурсами тощо), які привертають увагу рейдерів.

Унаслідок розвитку технологій рейдерських захоплень та існування сприятливих для рейдерства умов в Україні склалася така ситуація, коли жоден господарюючий суб'єкт, незалежно від організаційно-правової форми, не може відчувати себе в цілковитій безпеці. У зв'язку з цим є всі підстави прогнозувати продовження в Україні рейдерських захоплень корпоративних підприємств, і АТ зокрема.

За таких умов створення в Україні комфортного інвестиційного клімату, яке уже тривалий час декларується, важко уявити без забезпечення належного рівня економічної безпеки у корпоративному секторі. Адже розвиток корпоративного сектора в Україні тісно пов'язаний з розвитком цивілізованого корпоративного управління, а вдосконалення останнього, у свою

²⁰⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/reports/>

чергу, забезпечує вітчизняному та іноземному інвестору надійний захист прав власності, виробництву – ресурси для подальшого розвитку, а державі – ефективне управління процесами на ринку цінних паперів.

Ефективному та безпечному функціонуванню корпоративних підприємств, на нашу думку, зможе сприяти тільки комплексний підхід до вирішення проблеми забезпечення безпеки у корпоративному секторі. Цей підхід, окрім вирішення основних проблем, пов'язаних із подоланням корупції та реформуванням судової системи, також повинен передбачати вжиття заходів, спрямованих на:

- впровадження у вітчизняне законодавство міжнародних стандартів корпоративного управління, зрозумілих для інвесторів;
 - формування та розвиток культури корпоративного управління;
 - відпрацювання на практиці та вдосконалення правових моделей, передбачених Законом про ТОВ та ТДВ;
 - вирішення проблеми паритетного врахування інтересів власників великих пакетів акцій (часток) і міноритаріїв, у т.ч. при застосуванні процедури сквіз-аут (squeeze-out), спрямованої на захист прав міноритарного акціонера, якому як компенсація пропонується викуп належних йому акцій за ринковою ціною, а також процедури сел-аут (sell-out), спрямованої на реалізацію права міноритарних акціонерів продати власні акції у разі набуття певною особою домінуючого контрольного пакета акцій, укладенні корпоративних договорів;
 - удосконалення системи розкриття інформації та забезпечення прозорості діяльності як АТ, так і інших видів корпоративних підприємств;
 - удосконалення системи захисту прав та законних інтересів власників корпоративних прав (акціонерів, учасників, членів);
 - усунення бар'єрів, що перешкоджають початку та припиненню господарської діяльності з використанням форми корпоративного підприємства;
 - зменшення регуляторного навантаження на корпоративні підприємства;
 - розробку нормативної бази для розміщення цінних паперів вітчизняних емітентів за межами України;
 - технологічний розвиток біржового сегменту фондового ринку України в напрямі інтеграції з міжнародними депозитарною та платіжною системами з метою впровадження спеціалізованих, суто біржових моделей клірингу та розрахунків;
 - розробку модельних та типових документів з питань корпоративного управління, у т.ч. установчих документів, внутрішніх положень, кодексу корпоративного управління та ін.
-

Саме у напрямі вирішення вищезазначених та інших завдань повинен здійснюватися розвиток корпоративного права в Україні.

4. Адаптація корпоративного законодавства України до права ЄС

Визначення європейського вектору розвитку нашої держави в моделі міжнародного співробітництва в якості пріоритетного передбачає використання загальноєвропейських стандартів у галузі права. Таке використання є неможливим без здійснення кропіткої адаптаційної роботи щодо введення у відповідність вітчизняної правової системи до тієї системи, яка прийнята в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС). Особливу актуальність у цьому контексті має здійснення даної роботи у сфері корпоративного законодавства. Це обумовлено тим, що на сучасному етапі розвитку економіки України адаптація вітчизняного корпоративного законодавства до загальноєвропейських норм є однією з основних передумов досягнення привабливості корпоративного сектора України для інвесторів.

Каталізатором процесів адаптації корпоративного законодавства України до права ЄС стала Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписана 27 червня 2014 року (далі – Угода про асоціацію).²⁰⁶ Саме Угода про асоціацію є системоутворюючим правовим документом, який визначає основні параметри поступового входження вітчизняної правової системи, у т.ч. корпоративного законодавства, в європейський правопорядок.

Згідно зі ст. 114 Угоди про асоціацію сторонами визнається важливість адаптації чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу, а також покладається на нашу державу обов'язок забезпечення досягнення сумісності з правом ЄС не тільки існуючих законів, але й майбутнього законодавства.

Положення Угоди про асоціацію щодо адаптації законодавства мають рамковий характер, а їх реалізація потребує ухвалення відповідних нормативних актів, створення необхідних інституційних механізмів та здійснення

²⁰⁶ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписана 27 червня 2014 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344

певних дій і на міжнародному рівні взаємовідносин сторін, і в правопорядках України та ЄС²⁰⁷. Крім того, не слід забувати, що Угода про асоціацію лише створює можливості, але не гарантує результат. Тому саме на Україну цим документом покладається завдання здійснення структурних реформ в економіці, у т.ч. і в її корпоративному секторі. А це в свою чергу ставить нові виклики перед правовою наукою.

Відповідно до положень глави 13 Угоди про асоціацію Україна взяла на себе зобов'язання поступово наблизити своє корпоративне законодавство до законодавства ЄС у строк від двох до чотирьох років з дати набрання чинності цією Угодою. На підставі Вербальної ноти Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу № SGS14/12029 від 30 вересня 2014 року (далі – Вербальна нота)²⁰⁸ перебіг зазначених строків адаптації корпоративного законодавства України до норм законодавства ЄС, визначених у додатках XXXIV-XXXVI до Угоди про асоціацію, розпочався 1 листопада 2014 року.

Відповідно до вищезазначених норм Угоди про асоціацію до 1 листопада 2016 року Україна взяла зобов'язання наблизити своє законодавство до законодавства ЄС, шляхом впровадження положень таких джерел корпоративного права ЄС, як:

– Перша Директива Ради № 68/151/ЄЕС від 09 березня 1968 року із змінами і доповненнями, внесеними Директивою № 2003/58, про узгодження гарантій, які вимагаються державами-членами від товариств у розумінні п. 2 ст. 58 Договору про заснування ЄС з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на встановлення рівності таких гарантій у всьому Співтоваристві²⁰⁹;

– Друга Директива Ради № 77/91/ЄЕС від 13 грудня 1976 року, із змінами та доповненнями, внесеними директивами № 92/101/ЄЕС та № 2006/68/ЄС,

²⁰⁷ Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / В. Муравйов, Н. Мушак // Віче. – 2013. – № 8. – С. 14.

²⁰⁸ Щодо визначеного стороною ЄС обсягу тимчасового застосування Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони: вербальна нота Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу № SGS14/12029 від 30 вересня 2014 року // Офіційний вісник України. – 2014. – № 83. – Ст. 2368.

²⁰⁹ First Council Directive 68/151/EEC of 9 March 1968 on co-ordination of safeguards which, for the protection of the interests of members and others, are required by Member States of companies within the meaning of the second paragraph of Article 58 of the Treaty, with a view to making such safeguards equivalent throughout the Community // OJ L 065. – 14. 03. 1968. – P. 8.

про координацію захисних заходів, які вимагаються державами-членами від товариств у розумінні п. 2 ст. 58 Договору про заснування ЄС з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на створення АТ, збереження та зміни капіталу, з метою забезпечення рівності застосування таких гарантій²¹⁰;

– Одинадцята Директива Ради № 89/666/ЄЕС від 21 грудня 1989 року про вимоги щодо розкриття інформації філіями, які відкриті у державі-члені певних видів, що регулюються правом іншої держави²¹¹.

Предметом регулювання вищезазначених Директив є відносини, пов'язані із: розкриттям інформації товариствами та відокремленими підрозділами іноземних товариств; визнанням недійсними угод товариства; визнанням товариства недійсним; формуванням капіталу товариства та зміни його розміру; викупу власних акцій.

До 1 листопада 2017 року Україна взяла зобов'язання наблизити своє законодавство до законодавства ЄС шляхом впровадження положень таких джерел корпоративного права ЄС, як:

– Третя Директива Ради № 78/855/ЄЕС від 09 жовтня 1978 року про злиття акціонерних товариств, що базується на ст. 54(3)(g) Договору про заснування ЄС, із змінами та доповненнями, внесеними Директивою № 2007/63/ЄС²¹²;

– Шоста Директива Ради № 82/891/ЄЕС від 17 грудня 1982 року про поділ акціонерних товариств, що базується на ст. 54(3)(g) Договору про заснування ЄС, із змінами та доповненнями, внесеними Директивою № 2007/63/ЄС²¹³;

– Дванадцята законодавча Директива Ради № 89/667/ЄЕС від 21 грудня 1989 року стосовно одноосібних приватних компаній з обмеженою відповідальністю²¹⁴;

²¹⁰ Second Council Directive 77/91/EEC of 13 December 1976 on coordination of safeguards which, for the protection of the interests of members and others, are required by Member States of companies within the meaning of the second paragraph of Article 58 of the Treaty, in respect of the formation of public limited liability companies and the maintenance and alteration of their capital, with a view to making such safeguards equivalent // OJ L 026. – 31. 01. 1977. – P. 1.

²¹¹ Eleventh Council Directive 89/666/EEC of 21 December 1989 concerning disclosure requirements in respect of branches opened in a Member State by certain types of company governed by the law of another State // OJ L 395. – 30. 12. 1989. – P. 36.

²¹² Third Council Directive 78/855/EEC of 9 October 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty concerning mergers of public limited liability companies // OJ L 295. – 20. 10. 1978. – P. 36.

²¹³ Sixth Council Directive 82/891/EEC of 17 December 1982 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty, concerning the division of public limited liability companies // OJ L 378. – 31. 12. 1982. – P. 47.

²¹⁴ Twelfth Council Company Law Directive 89/667/EEC of 21 December 1989 on single-member private limited-liability companies // OJ L 395. – 30.12.1989. – P. 40.

– Директива № 2007/36/ЄС Європейського парламенту та Ради від 11 липня 2007 року про реалізацію окремих прав акціонерів компаній, внесених у реєстр²¹⁵.

Даним блоком Директив, положення яких підлягають впровадженню в корпоративне законодавство України, охоплюються питання: реорганізації у формі злиття (приєднання), поділу (перетворення); правового статусу товариства однієї особи; використання певних прав акціонерів у лістингових компаніях.

До 1 листопада 2018 року Україна взяла зобов'язання наблизити своє законодавство до законодавства ЄС шляхом впровадження положень таких джерел корпоративного права ЄС, як:

– Директива № 2004/25/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року про заявки та пропозиції ціни поглинання²¹⁶;

– Директива № 2004/109/ЄС Європейського парламенту та Ради від 15 грудня 2004 року про гармонізацію вимог щодо прозорості по відношенню до інформації про емітентів, чий цінні папери допускаються до торгів на регульованих ринках, що вносить зміни та доповнення до Директиви № 2001/34/ЄС²¹⁷;

– Директива Комісії № 2007/14/ЄС від 08 березня 2007 року, яка визначає детальні правила впровадження окремих положень Директиви № 2004/109/ЄС про гармонізацію вимог щодо прозорості по відношенню до інформації про емітентів, чий цінні папери допускаються до торгів на регульованих ринках²¹⁸.

Вимоги зазначених Директив стосуються питань: поглинання товариства (придбання значного пакету акцій); забезпечення прозорості інформації про емітентів, цінні папери яких допущені до торгів на регульованому ринку.

Крім того, на Україну згідно з п. «с» ч. 1 ст. 387 Угоди про асоціацію покладається обов'язок подальшого розвитку політики корпоративного

²¹⁵ Directive 2007/36/EC of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the exercise of certain rights of shareholders in listed companies // OJ L 184. – 14.7.2007. – P. 17–24.

²¹⁶ Directive 2004/25/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on takeover bids // OJ L 142. – 30.04.2004. – P. 12.

²¹⁷ Directive 2004/109/EC of the European Parliament and of the Council of 15 December 2004 on the harmonisation of transparency requirements in relation to information about issuers whose securities are admitted to trading on a regulated market and amending Directive 2001/34/EC // OJ L 390. – 31.12.2004. – P. 38–57.

²¹⁸ Commission Directive 2007/14/EC of 8 March 2007 laying down detailed rules for the implementation of certain provisions of Directive 2004/109/EC on the harmonisation of transparency requirements in relation to information about issuers whose securities are admitted to trading on a regulated market // OJ L 322M. – 2.12.2008. – P. 496–505.

управління відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового наближення до правил та рекомендацій ЄС у цій сфері згідно з Додатком XXXVI до цієї Угоди, а саме:

– Принципів ОЕСР щодо корпоративного управління²¹⁹.

– Рекомендації Комісії від 14 грудня 2004 року, що сприяє встановленню належного режиму оплати праці директорів компаній, внесених у реєстр (№ 2004/913/ЄС)²²⁰.

– Рекомендації Комісії від 15 лютого 2005 року щодо ролі невиконавчих чи наглядових директорів компаній, внесених у реєстр, та щодо комітетів (наглядової) ради (№ 2005/162/ЄС)²²¹.

Щодо даного блоку джерел корпоративного права ЄС, Угодою про асоціацію чітких строків імплементації їх положень у законодавство України не визначено. Разом з тим уже 22 липня 2014 року було прийнято Рішення НКЦБФР № 955 «Про затвердження Принципів корпоративного управління»²²², яке було розроблено з урахуванням принципів корпоративного управління ОЕСР. Водночас для остаточного приведення законодавства України у відповідність до цих актів ЄС з питань корпоративного управління є необхідність внесення змін до Закону про АТ та інших законодавчих актів України, а також нормативно-правових актів НКЦПФР.

З огляду на важливість проблеми адаптації корпоративного законодавства до права ЄС вбачається необхідним запровадження поглибленого вивчення європейського корпоративного права. Крім того, поряд із законотворчою повинна актуалізуватися робота по доведенню до широкого загалу, особливо учасників корпоративних правовідносин, найважливіших джерел права ЄС, що підлягають імплементації в українське корпоративне законодавство, а також принципів корпоративного управління.

Актуальними надалі залишатимуться також завдання вчасного реагування вітчизняного законодавства на правові новації в сфері правового ре-

²¹⁹ OECD Principles of Corporate Governance: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org>

²²⁰ 2004/913/EC: Commission Recommendation of 14 December 2004 fostering an appropriate regime for the remuneration of directors of listed companies Text with EEA relevance // OJ L 385. – 29.12.2004. – P. 55–59.

²²¹ Commission Recommendation of 15 February 2005 on the role of non-executive or supervisory directors of listed companies and on the committees of the (supervisory) board (Text with EEA relevance) // OJ L 52. – 25.2.2005. – P. 51–63.

²²² Принципи корпоративного управління, затверджені рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22 липня 2014 року № 955 // Відомості Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2014. – № 138.

гулювання корпоративних правовідносин, які час від часу прийматимуться в ЄС. У зв'язку з цим необхідним вбачається запровадження механізму постійного моніторингу та аналізу європейських корпоративно-правових норм з боку відповідних національних компетентних органів, а також розробки пропозицій щодо поточних змін з метою забезпечення необхідного рівня відповідності чинних актів корпоративного законодавства України праву ЄС.

Разом з тим при реалізації заходів з адаптації законодавства України до права ЄС та забезпеченні загального напрямку розвитку законодавства України на основі загальноновизнаних європейських стандартів необхідно прагнути до його стабілізації і передбачуваності для учасників господарських правовідносин, насамперед інвесторів.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Якими нормативними актами гарантується право трудових колективів на участь в корпоративному управлінні?
 2. Чи реалізується право трудових колективів на участь в корпоративному управлінні зараз?
 3. Чи є правові можливості реалізації права трудових колективів на участь в корпоративному управлінні і які?
 4. Які перспективи розвитку законодавства про трудові колективи у світі євроінтеграції?
 5. Які риси характерні зарубіжній синдикалістській концепції підприємства?
 6. Як пропонується розуміти правовий інститут у рамках інституційного підходу?
 7. Інтереси яких осіб передбачається захищати за рекомендованою методикою дослідження проблем корпоративного права?
 8. Обґрунтуйте необхідність збалансованого захисту законом інтересів різних учасників відносин з підприємством і забезпечення їх рівної свободи поряд із забезпеченням рівної свободи самого підприємства.
 9. На що направлена рекомендована схема дій при здійсненні дослідження проблем корпоративного права за рекомендованою методикою?
 10. Назвіть основні загрози безпеці у корпоративному секторі.
 11. Які чинники обумовлюють існування рейдерства в корпоративному секторі економіки України?
-

12. Вжиття яких заходів може сприяти вирішенню проблеми забезпечення безпеки у корпоративному секторі?

13. Який правовий документ визначає основні параметри поступового входження вітчизняної правової системи, у т.ч. корпоративного законодавства, в європейський правопорядок?

14. Положення яких джерел права ЄС згідно з Угодою про асоціацію підлягають імплементації у корпоративне законодавство України?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

2004/913/EC: Commission Recommendation of 14 December 2004 fostering an appropriate regime for the remuneration of directors of listed companies Text with EEA relevance // OJ L 385. – 29.12.2004. – P. 55–59.

Commission Directive 2007/14/EC of 8 March 2007 laying down detailed rules for the implementation of certain provisions of Directive 2004/109/EC on the harmonisation of transparency requirements in relation to information about issuers whose securities are admitted to trading on a regulated market // OJ L 322M. – 2.12.2008. – P. 496–505.

Commission Recommendation of 15 February 2005 on the role of non-executive or supervisory directors of listed companies and on the committees of the (supervisory) board (Text with EEA relevance) // OJ L 52. – 25.2.2005. – P. 51–63.

Directive 2004/109/EC of the European Parliament and of the Council of 15 December 2004 on the harmonisation of transparency requirements in relation to information about issuers whose securities are admitted to trading on a regulated market and amending Directive 2001/34/EC // OJ L 390. – 31.12.2004. – P. 38–57.

Directive 2004/25/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on takeover bids // OJ L 142. – 30.04.2004. – P. 12.

Directive 2007/36/EC of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the exercise of certain rights of shareholders in listed companies // OJ L 184. – 14.7.2007. – P. 17–24.

Eleventh Council Directive 89/666/EEC of 21 December 1989 concerning disclosure requirements in respect of branches opened in a Member State by certain types of company governed by the law of another State // OJ L 395. – 30.12.1989. – P. 36.

First Council Directive 68/151/EEC of 9 March 1968 on co-ordination of safeguards which, for the protection of the interests of members and others, are required by Member States of companies within the meaning of the second paragraph of Article 58 of the Treaty, with a view to making such safeguards equivalent throughout the Community // OJ L 065. – 14.03.1968. – P. 8.

OECD Principles of Corporate Governance: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org>

Second Council Directive 77/91/EEC of 13 December 1976 on coordination of safeguards which, for the protection of the interests of members and others, are required by Member States of companies within the meaning of the second

paragraph of Article 58 of the Treaty, in respect of the formation of public limited liability companies and the maintenance and alteration of their capital, with a view to making such safeguards equivalent // OJ L 026. – 31. 01. 1977. – P. 1.

Sixth Council Directive 82/891/EEC of 17 December 1982 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty, concerning the division of public limited liability companies // OJ L 378. – 31. 12. 1982. – P. 47.

Third Council Directive 78/855/EEC of 9 October 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty concerning mergers of public limited liability companies // OJ L 295. – 20. 10. 1978. – P. 36.

Twelfth Council Company Law Directive 89/667/EEC of 21 December 1989 on single-member private limited-liability companies // OJ L 395. – 30.12.1989. – P. 40.

Абрамов Н.А. Хозяйственно-процессуальное право Украины: Учеб. пособ. (курс лекций). Издание второе / Н.А. Абрамов. – Х.: Одиссей, 2003. – 336 с.

Авилов Г.Е., Суханов Е.А. Юридические лица в современном российском гражданском праве / Г.Е. Авилов, Е.А. Суханов – М.: Вестник гражданского права. – 2006. Т. 6. – №1. – С. 14–25.

Агрес О. Вдосконалення системи корпоративного управління в комерційному банку / О. Агрес // Економічний дискурс. – 2016. – Вип. 1. – С. 82–88.

Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу [текст]: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня – 1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – Івано-Франківськ, 2016. – 299 с.

Аиткулов Д.В. Некоторые аспекты правового регулирования слияний и присоединения акционерных обществ в праве Российской Федерации и ФРГ / Д.В. Аиткулов // Актуальные проблемы гражданского права: сб. статей. – М.: Норма, 2002 – Вып. 4. – С. 1–74.

Акіменко Ю.Ю. Особливості цивільно-правового статусу господарського товариства однієї особи (на прикладі законодавства України та ФРН): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ю. Ю. Акіменко; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2011. – 20 с.

Алексеев С.С. Собственность в акционерном обществе / С.С. Алексеев // Цивилистическая практика. – 2003. – № 1 (6). – С. 3–16.

Андреев В.К., Лаптев В.А. Корпоративное право современной России: монография В.К. Андреев, В.А. Лаптев 2 – е изд., перер. и доп. – М.: Проспект, 2017. – 352 с.

Андрущенко І. Форми та методи державного контролю на ринку цінних паперів / І. Андрущенко // *Право України*. – 2002. – № 2. – С. 47–49.

Анисимова С.И. Конституционные основы правового регулирования корпоративных правоотношений / С.И. Анисимова // *Вестник ОГУ*. – 2009. – № 3. – С. 13–19.

Анісімова О.М. Корпоративне управління як основа формування стабільної системи менеджменту підприємства / О.М. Анісімова // *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. – 2016. – № 3 (1). – С. 64–68.

Апанасенко К.І. До питання про примусову ліквідацію господарських організацій за рішенням суду / К.І. Апанасенко // *Молодий вчений*. – 2014. – № 8 (11). – С. 172–178.

Ареф'єва О.В., Васюткіна Н.В. Корпоративне управління: еволюція, становлення, розвиток: монографія / О.В. Ареф'єва, Н.В. Васюткіна. – К.: Вид-во Ліра-К, 2016. – 180 с.

Артеменко С.В. Цивільно-правові проблеми управління акціонерним товариством: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С.В. Артеменко; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2004. – 20 с.

Атаманова Ю.Є. Права промислової власності як форма участі в господарських товариствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ю.Є. Атаманова; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2003. – 20 с.

Бабаєв А.Б. Методологические предпосылки исследования корпоративных правоотношений / А.Б. Бабаєв // *Вестник гражданского права*. – 2007. – № 4. – С. 5–22.

Бабаєв А.Б. Проблема вторичных прав в российской цивилистике: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.Б. Бабаєв. – М., 2006. – 22 с.

Бакулина Е.В. Совершенствование правового регулирования реорганизации хозяйственных обществ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е.В. Бакулина. – М., 2004. – 26 с.

Батрин С.В. Корпоративні правовідносини у господарському праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / С.В. Батрин. – К., 2012. – 20 с.

Баюра Д.О. Корпоративна реформа в Україні: системний підхід до формування ринкової соціально-орієнтованої моделі корпоративного управління / Д.О. Баюра // *Теоретичні та прикладні питання економіки*. – 2016. – Вип. 1. – С. 15–22.

Бежан А.В. Акционерные правоотношения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А.В. Бежан. – Краснодар, 2010. – 25 с.

Беляневич О.А., Мягкий А.В. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми: монографія / О.А. Беляневич

вич, А.В. Мягкий. – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2017. – 330 с.

Березина Ю.Г. Формы реорганизации юридических лиц по гражданскому законодательству Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ю.Г. Березина. – М., 2013. – 29 с.

Бігняк О.В. Напрямки вдосконалення корпоративного управління в аспекті захисту корпоративних прав учасників корпоративних відносин / О.В. Бігняк // Часопис цивілістики. – 2017. – Вип. 22. – С. 46–50.

Бігняк О.В. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав / О.В. Бігняк // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – № 6. – С. 6–10.

Блюмхардт О. Органи акціонерного товариства (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О. Блюмхардт. – К., 2002. – 19 с.

Богуш М. Інтереси учасників корпоративних відносин / М. Богуш // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. – 2013. – № 3 (97). – С. 103–106. – (Серія «Юридчні науки»).

Борцевич П.С. Корпоративні конфлікти: підстави виникнення та запобігання / П.С. Борцевич // Держава і право. – 2013. – Вип. 60. – С. 244–248. – (Серія «Юридичні і політичні науки»).

Бровченко Т.І. Установчі документи юридичних осіб за законодавством України: монографія / Т.І. Бровченко. – Х.: Право, 2016. – 216 с.

Бурдак Т.І. Юридична природа корпоративних прав та корпоративних відносин в акціонерних товариствах / Т.І. Бурдак // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 3. – С. 169–173.

Варюшин М.С. Гражданско-правовое регулирование корпоративных договоров: сравнительный анализ: монография / М.С. Варюшин. – М.: Юрлитинформ, 2016. – 158 с.

Васильева В. Проблемы развития корпоративного права / В. Васильева // Частное право. – 2013. – № 1. – С. 143–154.

Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ): Всеукраїнська науково-практична конференція: зб. науко. праць / ред. кол.: О.Д. Крупчан, В.В. Луць, В.А. Васильєва, І.Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – 166 с.

Виговський О.І. Новели акціонерного законодавства: науково-практичний коментар до Закону України «Про акціонерні товариства» / О.І. Виговський. – К.: Юстініан, 2009. – 880 с.

Вилкин С.С. Гражданско-правовая природа волевых актов коллегияльных органов юридического лица: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 / С.С. Вилкин. – М., 2009. – 31 с.

Винар Л.В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л.В. Винар. – Львів, 2006. – 20 с.

Виноградова Н.О. Господарсько-правові способи захисту прав акціонерів на акції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Н.О. Виноградова. – Х., 2009. – 20 с.

Вінник О.М. Господарське право: навч. посіб. / О.М. Вінник. – К.: Правова єдність, 2009. – 766 с.

Вінник О.М. До проблеми корпоративних конфліктів / О.М. Вінник // Університетські наукові записки. – 2012. – № 1 (41). – С. 407–415.

Вінник О.М. Інвестиційне право: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. та доп. / О.М. Вінник. – К.: Правова єдність, 2009. – 616 с.

Вінник О.М. Корпоративні конфлікти та зловживання корпоративними правами в акціонерних товариствах: традиційні та інноваційні способи попередження й розв'язання / О.М. Вінник // Актуальні питання інноваційного розвитку. – 2012. – № 2: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apir/2012_2/Vynnyk%202.pdf

Вінник О.М. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства» / О.М. Вінник. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 312 с.

Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія / О.М. Вінник. – К.: Атіка, 2003. – 352 с.

Вінник О.М., Щербина В.С. Акціонерне право: навч. посіб. / О.М. Вінник, В.С. Щербина / за ред. В.С.Щербини. – К.: Атіка, 2000. – 544 с.

Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / О.М. Вінник. – К., 2004. – 32 с.

Воловик О.А. Господарсько-правове забезпечення корпоративних інтересів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О.А. Воловик; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2005. – 20 с.

Габов А.В. Ликвидация юридических лиц. История развития института в российском праве, современные проблемы и перспективы / А.В. Габов. – М.: Статут, 2011. – 303 с.

Габов А.В. Реорганизация и ликвидация юридических лиц: научно-практический комментарий к статьям 57–65 Гражданского кодекса

Российской Федерации / А.В. Габов. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения: ИНФРА-М, 2015. – 204 с.

Габов А.В. Теория и практика реорганизации (правовой аспект) / А.В. Габов. – М.: Статут, 2014. – 880 с.

Галазова З.В. Институт реорганизации юридического лица: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / З.В. Галазова. – М., 2015. – 22 с.

Галіцина Н.В. Припинення суб'єктів господарювання як адміністративна процедура / Н.В. Галіцина // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2010. – № 4. – С. 98–102.

Галкова Е.В. Правовое регулирование эмиссии ценных бумаг по российскому праву и праву зарубежных стран (сравнительно-правовой аспект) / Е.В. Галкова. – М.: Статут, 2014. – 240 с.

Ганижев А.Я. Акты органов управления юридических лиц по российскому гражданскому праву: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 / А.Я. Ганижев. – М., 2012. – 25 с.

Гарагонич О.В. Адаптація корпоративного законодавства України до права ЄС / О.В. Гарагонич // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2015. – № 2 (23). – С. 53–62.

Гарагонич О.В. Акціонерні товариства з ознаками фіктивності / О.В. Гарагонич // Матеріали Дванадцятій міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Економіко-правові дослідження в XXI столітті: правові аспекти інтеграції України в мирову економіку», Донецьк, 26 августа – 6 сентября 2013 года: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hozpravo.com.ua/conferences/uchastnik/index.php?ELEMENT_ID=711.

Гарагонич О.В. Анулювання викуплених акціонерним товариством акцій без зміни розміру статутного капіталу / О.В. Гарагонич // Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Економіко-правові дослідження в XXI столітті: актуальні проблеми розвитку публічної власності» (24–31 березня 2014 року, м. Донецьк): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hozpravo.com.ua/conferences/uchastnik/>.

Гарагонич О.В. Господарська правосуб'єктність корпоративного фонду / О.В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 4. – С. 91–95: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pap.in.ua/4_2014/22.pdf.

Гарагонич О.В. Економічна безпека корпоративних підприємств: правовий аналіз актуальних проблем / О.В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1. – С. 104–105: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pap.in.ua/1_2014/Harahonych.pdf

Гарагонич О.В. Етапи рейдерського захоплення акціонерних товариств / О.В. Гарагонич // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – Число 3 (28). – С. 23–33.

Гарагонич О.В. Загальні збори у системі корпоративного управління акціонерного товариства / О.В. Гарагонич: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hozpravo.com.ua/conferences/arhiv/uchastnik.php?ELEMENT_ID=614&ID=640

Гарагонич О.В. Збільшення статутного капіталу акціонерних товариств / О.В. Гарагонич // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 8. – С. 26–32.

Гарагонич О.В. Корпоративна природа правовідносин між акціонерним товариством і суб'єктами, які виконують функції його органів / О.В. Гарагонич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – Вип. 42. – С. 109 – 114. – (Серія «Право»).

Гарагонич О.В. Легітимація акціонерних товариств / О.В. Гарагонич // Адвокат. – 2015. – № 1. – С. 29–34.

Гарагонич О.В. Особливості господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері спільного інвестування / О.В. Гарагонич // Вісник господарського судочинства. – 2014. – № 5. – С. 40–48.

Гарагонич О.В. Поняття та елементи господарської правосуб'єктності акціонерних товариств / О.В. Гарагонич // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 3. – С. 47–53.

Гарагонич О.В. Поняття та ознаки господарської компетенції / О.В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 3 – С. 93–96: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://par.in.ua/3_2016/26.pdf.

Гарагонич О.В. Поняття та ознаки органів акціонерного товариства / О.В. Гарагонич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 41. – Т. 1. – С. 148–153. – (Серія «Право»).

Гарагонич О.В. Поняття та предмет корпоративного права / О.В. Гарагонич // Науковий вісник УжНУ. – 2013. – Вип. 22. – Ч. II. Т. 2. – С. 24–28. – (Серія «Право»).

Гарагонич О.В. Поняття та принципи корпоративного управління / О.В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3–2 – С. 155–157: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://par.in.ua/3-2_2013/4/Harahonych%20O.V..pdf

Гарагонич О.В. Правова природа корпоративних відносин між акціонерами та акціонерним товариством / О.В. Гарагонич // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. – № 3 (30). – С. 130–141.

Гарагонич О.В. Правова природа товариств з обмеженою відповідальністю / О.В. Гарагонич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2008. – Вип. 9. – С. 337–339. – (Серія «Право»).

Гарагонич О.В. Правовий статус акціонерних товариств: проблеми правового регулювання / О.В. Гарагонич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2009. – Вип. 12. – С. 301–305. – (Серія «Право»).

Гарагонич О.В. Правовий статус голови виконавчого органу господарського товариства / О.В. Гарагонич // Науковий вісник УжНУ. – 2013. – Вип. 21. – Ч. II. Т. 3. – С. 19–22. – (Серія «Право»).

Гарагонич О.В. Правові аспекти анулювання викуплених акціонерним товариством акцій / О.В. Гарагонич // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2014. – № 5. – С. 59–66.

Гарагонич О.В. Правові проблеми придбання акцій емітента, державну реєстрацію якого скасовано / О.В. Гарагонич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2010. – Вип. 13. – С. 291–295. – (Серія «Право»).

Гарагонич О.В. Припинення господарської правосуб'єктності акціонерних товариств шляхом ліквідації / О.В. Гарагонич // Економіка та право. – 2017. – № 3 (48). – С. 38–47.

Гарагонич О.В. Припинення господарської правосуб'єктності акціонерних товариств шляхом реорганізації / О.В. Гарагонич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – Вип. 47. Т. 2. – С. 25–32. – (Серія «Право»).

Гарагонич О.В. Припинення корпоративних відносин з ініціативи учасника ТОВ шляхом виходу із товариства / О.В. Гарагонич // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 2 (5). – С. 110–117.

Гарагонич О.В. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему уповноважених органів / О.В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 5 – С. 127–131: [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://www.par.in.ua/5_2016/38.pdf.

Гарагонич О.В. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему актів органів акціонерних товариств / О.В. Гарагонич // Вісник Академії правових наук України. – 2017. – № 2 (39). – С. 16–28.

Гарагонич О.В. Реалізація господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері організаційно-господарських відносин / О.В. Гарагонич // Visegrad Journal on Human Rights. – 2017. – № 2. – Ч. 2. – С. 39–47.

Гарагонич О.В. Реалізація господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері виробничо-господарських відносин / О.В. Гарагонич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – Вип. 45. – Т. 1. – С. 116–122. – (Серія «Право»).

Гарагонич О.В. Реалізація господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері внутрішньогосподарських відносин / О.В. Гарагонич // *Visegrad Journal on Human Rights*. – 2017. – № 3. – С. 58–68.

Гарагонич О.В. Скликання позачергових загальних зборів акціонерного товариства з ініціативи акціонерів / О.В. Гарагонич // Науковий вісник УжНУ. – 2012. – Вип. 19. Т. 2. – С. 171–176. – (Серія «Право»).

Гарагонич О.В. Форми реалізації господарської компетенції акціонерних товариств / О.В. Гарагонич // *Visegrad Journal on Human Rights*. – 2016. – № 4. – Ч. 2. – С. 70–76.

Гарагонич О.В. Формування статутного капіталу акціонерних товариств / О.В. Гарагонич // Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – Число 3 (34). – С. 30–38.

Гарагонич О.В. Характер відносин між засновниками акціонерного товариства до його державної реєстрації / О.В. Гарагонич // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 12. – С. 3–8.

Гарагонич О.В. Юридичний склад, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності при заснуванні акціонерних товариств / О.В. Гарагонич // Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – Число 1 (32). – С. 21–35.

Гарагонич О.В., Бисага Ю.М., Кампі О.Ю., Белов Д.М. Інститути спільного інвестування. Правове регулювання господарської діяльності із спільного інвестування: монографія / О.В. Гарагонич, Ю.М. Бисага, О.Ю. Кампі, Д.М. Белов. – К.: Гельветика, 2014. – 216 с.

Глібко С.В. Сутнісні ознаки акціонерного товариства / С.В. Глібко. – Х.: Еспада, 1995. – 312 с.

Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Н.С. Глусь. – К., 2000. – 23 с.

Гнатів О.М. Поняття та види ліквідації як способу припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України / О.М. Гнатів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 2. – С. 105–111.

Голядова Т.О. Організаційно-правові аспекти управління персоналом в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Т.О. Голядова. – Х., 2002. – 19 с.

Гончарова І. Холдинг у країнах перехідної економіки як специфічне об'єднання підприємств / І. Гончарова // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 7. – С. 13–15.

Гончарук С.Т., Нашинець-Наумова А.Ю. Механізм адміністративно-правового регулювання діяльності корпорацій в Україні / С.Т. Гончарук, А.Ю. Нашинець-Наумова // Юридичний вісник. – 2011. – № 2 (19). – С. 37–40.

Горбатенко О.А. Удосконалення корпоративного управління на акціонерних товариствах з державною часткою в Україні / О.А. Горбатенко // Економічний вісник університету. – 2016. – Вип. 28(1). – С. 40–48.

Горбач О.М. Щодо ліквідації та реорганізації суб'єктів господарювання / О.М. Горбач // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 18–19 травня 2017 року. – Суми, 2017. – С. 258–260.

Господарське право: практикум / А.Г. Бобкова (кер. авт. кол.), Ю.О. Моїсєєв, Ю.М. Павлюченко та ін., за заг. ред. А.Г. Бобкової. – Х.: Право, 2018. – 592 с.

Господарське право: практикум / В.С. Щербина, Г.В. Пронська, О.М. Вінник та ін.; за заг. ред. В.С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.

Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.

Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

Гришина І.І. Відповідальність акціонерного товариства за порушення корпоративних прав акціонерів / І.І. Гришина // Право та інновації. – 2015. – № 4. – С. 37–43.

Грубишин Б.М. Правове регулювання злиття юридичних осіб: / Б.М. Грубишин // Право. – 2014. – С. 213–215: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/2066/1/Pravo_2014_213-215.pdf.

Грудницкая С.Н. Анатолий Васильевич Венедиктов (1887–1959): великий сподвижник / С.Н. Грудницкая // Економіка та право. – 2013. – № 1 (35). – С. 166–173.

Грудницкая С.Н. Хозяйственная правосубъектность государственных предприятий: проблемы теории и практики: моногр. / С.Н. Грудницкая;

НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк: Юго-Восток, ЛТД, 2011. – 428 с.

Грудницька С.Н. Хочешь есть калачи, так не лежи на печи / С.Н. Грудницька // Юридичний вісник України. – 2013. – 2–8 листопада (№ 44). – С. 12.

Грудницька С.Н., Переверзев А.Н. Вопросы субъектов корпоративного права / С.Н. Грудницькая, А.Н. Переверзев // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород: Ужгородський нац. ун-т МОН України, 2006. – Вип. 6. – С. 156–160. – (Серія: «Право»).

Грудницька С.М. Підводні камені розрекламованого закону / С.М. Грудницька // Юридичний вісник України. – 2009. – № 2 (726). – 30 травня – 5 червня.

Грудницька С.М. Сполучення природної і позитивної господарської правосуб'єктності підприємств: / С.М. Грудницька // Часопис Академії адвокатури України: електронне видання. – 2010. – № 4 (9). – 12 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/chaau/2010-4/content.html>.

Грудницька С.М. Шкідливе «надкушування» і загромождження господарського законодавства / С.М. Грудницька // Юридичний вісник України. – 2013. – 20–25 квітня (№ 16). – С. 4.

Грудницька С.М., Переверзев О.М. Правове регулювання здійснення господарської діяльності на основі публічної власності (методика дослідження): / С.М. Грудницька, О.М. Переверзев // Форум права: електронне видання. – 2013. – № 1. – С. 229–236: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/003-010-2013-1-contents.pdf>.

Грудницька С.М. Господарська правосуб'єктність: проблема визначення поняття та сутності / С.М. Грудницька // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 9. – С. 65–90.

Грудницька С.М. Конституційні основи господарської правосуб'єктності підприємств: поняття і структура господарсько-правового інституту: / С.М. Грудницька // Часопис Академії адвокатури України: електронне видання. – 2010. – № 3 (8). – 12 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/chaau/2010-3/content.html>.

Грудницька С.М. Корпоративні суб'єкти господарювання та корпоративне управління: напрямки вдосконалення законодавства і подальших розробок / С.М. Грудницька // Економіка та право. – 2004. – № 3 (10). – С. 93–99.

Грудницька С.М. Проблема співвідношення понять «підприємство» і «юридична особа» в контексті правового інституціонального підходу /

С.М. Грудницька // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 1. – С. 91–99.

Гушин В.В., Порошкина Ю.О., Сердюк Е.Б. Корпоративное право / В.В. Гушин, Ю.О. Порошкина, Е.Б. Сердюк. – М.: Эксмо, 2006. – 458 с.

Декрет Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» від 17 березня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 19. – Ст. 207.

Демченко С.Ф., Грудницкая С.Н. Новое корпоративное законодательство и проблемы его применения судами / С.Ф. Демченко, С.Н. Грудницкая // Экономика и право. – 2010. – № 1 (26). – С. 52–56.

Денисенко К.В. Корпоративні майнові відносини закритих акціонерних товариств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / К.В. Денисенко. – Одеса, 2010. – 20 с.

Джуринський О.В. Джерела господарського права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О.В. Джуринський. – К., 2016. – 20 с.

Добровольский В. И. Корпоративное право для практикующих юристов / В. И. Добровольский. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 634 с.

Договірне регулювання приватноправових відносин в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: монографія / за заг. ред. академіка НАПрН України О.Д. Крупчана; наук. ред. А.Б. Гриняк. – К., 2017. – 334 с.

Долинская В.В. Акционерное право: основные положения и тенденции: монография / В.В. Долинская. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 736 с.

Долинская В.В. Общее собрание акционеров: монография / В.В. Долинская. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2016. – 160 с.

Дорошенко Л.М. Корпоративний договір як регулятор відносин між учасниками товариства / Л.М. Дорошенко // Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин: Матеріали наук.-практ. конф., присвяченої 95-й річниці з дня народження д.ю.н., члена-кореспондента АН УРСР В.П. Маслова (17 лютого 2017 р.). – Х.: Право, 2017. – С. 100–102.

Дорошенко Л.М. Правові наслідки відсутності юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням / Л.М. Дорошенко // Проблеми цивільного права та процесу: тези доповідей учасників науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті О.А. Пушкіна (19–20 травня 2017 р.). – Х.: ХНУВС, 2017. – С. 168–171.

Дорошенко Л.М. Стан та перспективи розвитку законодавства про ліквідацію юридичної особи / Л.М. Дорошенко // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 3. – С. 64–68.

Дорошенко Л.М. Щодо гарантійної функції статутного капіталу господарських товариств // Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і перспективи розвитку: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю юридичного факультету Донецького національного університету Василя Стуса (18 травня 2018 р.) / Донецький національний університет імені Василя Стуса; за заг. ред. д.ю.н. проф. А.Г. Бобкової. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. – С. 57–60.

Дорошенко Л.М. Щодо необхідності припинення недіючих юридичних осіб / Л.М. Дорошенко // Конституційні засади правотворення і правозастосування: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 квітня 2016 р.). – Вінниця: ДонНУ, 2016. – С. 29–33.

Дорошенко Л.М. Щодо питання про припинення юридичних осіб, що не здійснюють господарську діяльність / Л.М. Дорошенко // Часопис Київського університету права. – 2016. – № 1. – С. 135–139.

Дорошенко Л.М. Щодо строків застосування до суб'єктів господарювання ліквідації як виду адміністративно-господарських санкцій / Л.М. Дорошенко // Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства: Матеріали круглого столу (4 грудня 2015 р.). – К.: Ліра, 2015. – С. 91–95.

Дорошенко Л.Н. К вопросу о правопреемстве при ликвидации хозяйственных организаций / Л.Н. Дорошенко // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – №1. – С. 47–51.

Дорошенко Л.Н. Осуществление субъектом хозяйствования запрещенной законом деятельности как основание принудительной ликвидации / Л.Н. Дорошенко // Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-ій річниці створення Донецького національного університету та 30-ій річниці створення кафедри господарського права Донецького національного університету (14–15 травня 2015 р.) / Донецький національний університет; за заг. ред. проф., д.ю.н. Бобкової А.Г. – Вінниця: ДонНУ, 2015. – С. 98–100.

Дорошенко Л.Н. Правовые основания принудительной ликвидации хозяйственных обществ: монография / Л.Н. Дорошенко. – Донецк: Світ книги, 2013. – 228 с.

Ефименко Е.Н., Лаптев В.А. Корпоративные конфликты (споры): учеб.-метод. пособ. / Е.Н. Ефименко, В.А. Лаптев. – М.: Проспект, 2014. – 240 с.

Свтушевський В.А. Основи корпоративного управління: навч. посіб. / В.А. Свтушевський. – К.: Знання-Прес, 2002. – 317 с.

Жданов Д.В. Реорганизация акционерных обществ в Российской Федерации / Д.В. Жданов. – Изд. 2-е, перер. и доп. – М.: Лекс-Книга, 2002. – 303 с.

Жданов Д.В. Реорганизация акционерных обществ в Российском Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д.В. Жданов. – М., 2001. – 27 с.

Жеков Д. Понятие реорганизации юридического лица: законодательный и доктринальный подходы / Д. Жеков // Jurnalul juridic national: teorie și practica. – 2014. – № 4. – С. 105–108.

Жеков Д.В. Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д.В. Жеков. – Одеса, 2015. – 22 с.

Жилинский С.Э. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности): учеб. для вузов / С.Э. Жилинский. – 8-е изд., пересмотр, и доп. – М.: Норма, 2007. – 944 с.

Жорнокуй В.Г. Права природа права участі в управлінні господарським товариством / В.Г. Жорнокуй // Право і безпека. – 2011. – № 5 (42): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_5/PB-5/PB-5_50.pdf

Жорнокуй Ю. Окремі питання визнання членів органів акціонерного товариства учасниками корпоративного конфлікту / Ю. Жорнокуй // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 9. – С. 8–12.

Жорнокуй Ю.М. Викип акцій мажоритарним акціонером: за та проти / Ю.М. Жорнокуй // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – № 6. – С. 30–34.

Жорнокуй Ю.М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект: монографія / Ю.М. Жорнокуй. – Х.: Право, 2015. – 532 с.

Жорнокуй Ю.М. Окремі питання договорів про реорганізацію юридичної особи / Ю.М. Жорнокуй // Вісник ХНУВС. – 2016. – № 3. – С. 195–204.

Жорнокуй Ю.М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Ю.М. Жорнокуй. – Х., 2016. – 44 с.

Заборовський В.В. Правова природа акцій та процедура їх конвертації в Україні та Російській Федерації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.В. Заборовський; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2010. – 19 с.

Задихайло Д.В. Корпоративне управління: навч. посіб. / Д.В. Задихайло, О.Р. Кібенко, Г.В. Назарова. – Х., 2003. – 688 с.

Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.

Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22 квітня 1993 року № 3125-XII // Відомості Верховної ради України. – 2006. – № 44. – Ст. 432.

Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07 грудня 2000 року № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.

Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 996-XIV // Відомості Верховної ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 365.

Закон України «Про виконавче провадження» від 02 червня 2016 року № 1404-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 30. – Ст. 542.

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 року № 2343-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440.

Закон України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 року № 504/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 2. – Ст. 4.

Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами – підприємцями» від 23 березня 2017 року № 1982-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 18. – Ст. 222.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» від 15 грудня 2006 року № 483-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 9. – Ст. 77.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 10 жовтня 2013 року № 642-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 22. – Ст. 773.

Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.

Закон України «Про депозитарну систему України» від 06 липня 2012 року № 5178- VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 76. – Ст. 3066.

Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 51. – Ст. 292.

Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – Ст. 263.

Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 4. – Ст. 43.

Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 50–51. – Ст. 2057.

Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 року № 1160-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 41. – Ст. 2157.

Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.

Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

Закон України «Про інститути спільного інвестування» від 05 липня 2012 року № 5080-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 63. – Ст. 103.

Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство від 14.02.1992 р. № 2114-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 20. – Ст. 272.

Закон України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35.

Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 року № 2658-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 34.

Закон України «Про приватизацію державного майна» від 04 березня 1992 р. № 2163-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 348.

Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 року № 4452-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 50. – Ст. 564.

Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 року № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – Ст. 261.

Закон України «Про споживчу кооперацію» від 10 квітня 1992 року № 2265-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 414.

Закон України «Про страхування» від 07 березня 1996 року № 85/96 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.

Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06 лютого 2018 року № 2275-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 13. – Ст. 69.

Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року № 973-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 363.

Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 року № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – Ст. 291.

Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 9. – Ст. 79.

Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / В.В. Луць, В.А. Васильєва, І.Р. Калаур, О.В. Кашина, Н.Р. Кобецька, І.Б. Саракун // Академія правових наук України; НДІ приватного права і підприємництва. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.

Зельдіна Е.Р. Правовые вопросы развития кодифицированных норм о ликвидации субъектов хозяйствования / Е.Р. Зельдіна, Е.В. Титова // Экономика та право. – 2010. – № 3. – С. 67–69.

Зельдіна О.Р., Хрімлі О.Г. Судовий захист прав суб'єктів підприємництва: теоретичні та практичні аспекти: монографія / О.Р. Зельдіна, О.Г. Хрімлі. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 176 с.

Зинченко С.А. Корпоративные акты и правоотношения: природа, правоприменительная практика / С.А. Зинченко // Северо-Кавказский юридический вестник. – 2012. – № 2. – С. 7–21.

Зинченко С.А., Галов В.В. Собственность и производные вещные права: теория, практика / С.А. Зинченко, В.В. Галов. – Ростов н/Д: СКАГС, 2003. – 236 с.

Знаменский Г.Л. Новое хозяйственное право. Избранные труды: сб. науч. трудов / Г.Л. Знаменский. – К.: Юринком Интер, 2012. – 488 с.

Знаменский Г.Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития / Г.Л. Знаменский. – К.: Наукова думка, 1996. – 263 с.

Зозуляк О. Виключна правоздатність юридичних осіб як вид цивільної правоздатності / О. Зозуляк // Юридична Україна. – 2009. – №2. – С. 49–51.

Зорина Е.С. Правовое регулирование корпоративных отношений в акционерных обществах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е.С. Зорина. – М., 2005. – 26 с.

Зубатенко О.М. Щодо запозичення зарубіжного досвіду правового регулювання припинення суб'єктів господарювання / О.М. Зубатенко // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 185–191.

Зубатенко О.М. Припинення суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О.М. Зубатенко. – Донецьк, 2008. – 22 с.

Ібрагімова Н.В. Правовий статус холдингів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Н.В. Ібрагімова. – Вінниця, 2015. – 20 с.

Ілларіонов О.Ю. Організаційно-господарські правовідносини в контексті виконання положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом / О.Ю. Ілларіонов // Юридичний бюлетень. – 2016. – Вип. 2. – С. 34–43.

Калаур І.Р. Право на участь в управлінні товариством / І.Р. Калаур: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/1824.pdf>

Калініна О.М. Особливості корпоративного управління в різних країнах / О.М. Калініна // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 17(1). – С. 79–82. – (Серія «Економічні науки»).

Каминка А.И. Акционерные компании. Юридическое исследование / Каминка А.И. – С.-Пб.: Типо-лит. А.Е. Ландау, 1902. – Т. 1. – 512 с.

Кампі О.Ю. Особливості легітимації суб'єктів діяльності із спільного інвестування / О.Ю. Кампі // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2011. – Вип. 16. – С. 141–145. – (Серія «Право»).

Карапетян Г.Г. Внутренние документы акционерного общества: правовые вопросы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Карапетян Г.Г. – М., 2016. – 194 с.

Кашанина Т.В. Корпоративное право / Т.В. Кашанина. – М.: НОРМА ИНФРА, 1999. – 802 с.

Кашанина Т.В. Корпоративное право: учебник / Т.В. Кашанина. – М.: Изд-во – Юрайт; Высшее образование, 2010. – 899 с.

Кашанина Т.В. Хозяйственные товарищества и общества: правовое регулирование внутрифирменной деятельности / Т.В. Кашанина. – М.: ИНФРА-М-Кодекс, 1995. – 554 с.

Квасніцька О.О. Інститут державної реєстрації суб'єктів підприємництва / О.О. Квасніцька // Університетські наукові записки. – 2005. – № 1–2. – С. 146–150.

Квасніцька О.О. Правове регулювання державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О.О. Квасніцька. – Донецьк, 2006. – 19 с.

Кибенко Е.Р. Корпоративное право Великобритании. Законодательство. Прецеденты. Комментарии / Е.Р. Кибенко. – К.: Юстициан, 2003. – 368 с.

Кибенко Е.Р. Корпоративное право Украины: учебн. пособ. / Е.Р. Кибенко. – Х.: Эспада, 2001. – 288 с.

Кирилловых А.А. Корпоративное право. Курс лекций / А.А. Кирилловых. – М.: Юстицианформ, 2009. – 192 с.

Кирсанов А.Н. Порядок формирования и изменения уставного капитала акционерных обществ по российскому и английскому праву. автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.Н. Кирсанов. – М., 2006. – 22 с.

Киящук И.Т. Защита прав акционеров и иных заинтересованных лиц в процессе реорганизации акционерных обществ в форме слияния и присоединения по праву Российской Федерации и стран Европейского Союза: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / И.Т. Киящук. – М., 2011. – 22 с.

Кібенко О.Р. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз *acquis* Європейського Союзу та законодавства України / О.Р. Кібенко, А.В. Пендак Сарбах. – К.: Юстіан, 2006. – 491 с.

Кібенко О.Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України. / О.Р. Кібенко. – Х.: Страйд, 2005. – 432 с. – (Серія «Юридичний радник»).

Клементьева О.Ю. Становлення акціонерних товариств як найбільш розвинутої форми підприємницької діяльності та їх розвиток в Україні / О.Ю. Клементьева // Ефективна економіка. – 2015. – № 11.

Климчук О., Христюк Т. Корпоративные правоотношения в обществах с ограниченной ответственностью в Украине: практическое пособие / О. Климчук, Т. Христюк. – К.: Алерта, 2010. – 476 с.

Клячин А.А. Юридические факты в механизме гражданско-правового регулирования деятельности акционерных обществ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.А. Клячин. – Казань, 2016. – 33 с.

Ковальов І. В. Перетворення акціонерних товариств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / І.В. Ковальов. – Х., 2014. – 20 с.

Коверзнев В.О. Господарсько-правове забезпечення кооперації в Україні: монографія / НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. – Чернігів: ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф», 2017. – 384 с.

Коверзнев В.О. Господарсько-правовий статус виробничих кооперативів: монографія / В.О. Коверзнев. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 232 с.

Коверзнев В.О. Загальна характеристика господарсько-правового забезпечення діяльності виробничих кооперативів: / В.О. Коверзнев // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 376–385: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11kvodvyk.pdf>.

Коверзнев В.О. Перспективи розвитку кооперативного законодавства України в контексті Європейського досвіду / В.О. Коверзнев // Вісник Вишого адміністративного суду України. – 2012. – № 4. – С. 96–101.

Коверзнев В.О. Правова природа членських відносин у виробничих кооперативах / В.О. Коверзнев // Юридична Україна. – 2012. – № 2 (110). – С. 78–86.

Коверзнев В.О. Правове становище загальних зборів членів виробничого кооперативу / В.О. Коверзнев // Юридична Україна. – 2011. – № 9. – С. 84–89.

Коверзнев В.О. Правовий режим майна виробничих та інших видів кооперативів / В.О. Коверзнев // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 3 (22). – С. 75–80.

Коверзнев В.О. Правові питання розвитку кооперації в Україні: / В.О. Коверзнев // Право та управління. – 2012. – № 3. С. 190–202: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/prtup/2001_3/zmist.html.

Коверзнев В.О. Проблемні питання майнової відповідальності виробничих кооперативів та їх членів / В.О. Коверзнев // Юридична Україна. – 2011. – № 12 (108). – С. 91–96.

Коверзнев В.О. Розвиток виробничої кооперації в Україні: історико-правовий аспект: / В.О. Коверзнев // Право та управління. – 2011. – № 3. – С. 87–100: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/prtup/2001_3/zmist.html.

Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.

Козлова Н.В. Понятие и сущность юридического лица. Очерк истории и теории: учеб. пособ. / Н.В. Козлова. – М.: Статут, 2003. – 318 с.

Козлова Н.В. Правосубъектность юридического лица: учебник / Н.В. Козлова. – М.: Статут, 2005. – 476 с.

Кологойда О.В. Правове регулювання фондового ринку України: навч. посіб. / О.В. Кологойда. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 320 с.

Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Коровайко А.В. Реорганизация хозяйственных обществ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А.В. Коровайко. – М., 2000. – 24 с.

Короед С.О. Проблема правонаступництва в цивільному і господарському судочинстві при реорганізації (злитті) юридичних осіб / С.О. Короед // Судова апеляція. – 2016. – № 2 (43). – С. 55–60.

Короташ Я.О. Наглядова рада в товаристві з обмеженою відповідальністю як елемент системи захисту корпоративних прав учасників товариства / Я.О. Короташ // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 2. – С. 31–34.

Короташ Я.О. Поняття та функції статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю // Право і суспільство. – 2017. – № 2. – Ч. 2. – С. 60–66.

Короташ Я.О. Правові наслідки невнесення вкладу до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Я.О. Короташ. – К., 2018. – 21 с.

Корпоративне право Австрії і України: монографія / В.А. Васильєва, О.Р. Ковалишин, Вікторія Робертсон [та ін.]; за ред. проф. В.А.Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2015. – 250 с.

Корпоративне право Польщі і України: монографія / В.А. Васильєва, О.Р. Ковалишин; за ред. проф. В. А.Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2016. – 250 с.

Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики: зб. наук. праць за матеріалами XV Міжнародної наук.-практ. конференції (6–7 жовтня 2017 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – Івано-Франківськ, 2017. – 290 с.

Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної наук.-

практ. конференції (26–27 вересня 2014 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – Івано-Франківськ, 2014. – 229 с.

Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації: зб. наукових праць за матеріалами Міжнародної наук.-практ. конференції (2-3 жовтня 2015 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – Івано-Франківськ, 2015. – 229 с.

Корпоративне право України: навч. посіб. для підготовки до іспитів. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 256 с.

Корпоративне право України: підручник / В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.

Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / В. А. Васильєва, А. В. Зеліско, В. В. Луць, І. Б. Саракун, Л. В. Сіщук [та ін.]; за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2017. – 612 с.

Корпоративне право: навч. посіб. / О.В. Гарагонич, С.М. Грудницька, Е.Е. Бекірова, Ю.М. Бисага [та ін.]; за заг. ред. О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 344 с.

Корпоративне управління: монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – 500 с.

Корпоративное право / под ред. И.С. Шиткиной. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 648 с.

Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики / под общ. ред. В.А. Белова. – М.: Юрайт, 2014. – 678 с.

Корпоративное право: актуальные проблемы: учебник / Д.В. Ломакин, Ф.А. Афаунова, О.И. Гентовт [и др.]; под общ. ред. Д.В. Ломакина. – М.: Инфотропик Медиа, 2015. – 256 с.

Корпоративное право: учебник / под. ред. И.А. Еремичева, Е.А. Павлова. – 3-изд. – М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2011. – 438 с.

Корпоративное право: учебный курс: учебник / отв. ред. И.С. Шиткина. – М.: КНОРУС, 2011. – 1120 с.

Корпоративные отношения: комплексные проблемы теоретического изучения и нормативно-правового регулирования: монография / отв. ред. Е.Д. Тягай. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2014. – 144 с.

Коссаk В. Практика вирішення спорів, пов'язаних з реалізацією корпоративних прав (за матеріалами узагальнення практики Господарського суду м. Києва) / В. Коссаk, О. Бачун // Право України. – 2003. – № 12. – С. 54–57.

Кочергіна Е.А. Содержание организационно-правовых форм предпринимательских обществ: интересы, функции, правовые средства: монография / Е.А. Кочергіна. – Х.: Основа, 2005. – 236 с.

Кочергіна К.О. Зміст організаційно-правових форм підприємницьких товариств: інтереси, функції, правові засоби: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / К.О. Кочергіна. – Х., 2005. – 20 с.

Кочин В.В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: монографія / В.В. Кочин; за наук. ред. М.К. Галянтича. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. – 200 с.

Кошелев Я.С. Гражданско-правовые аспекты реорганизации акционерных обществ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Я.С. Кошелев. – Краснодар, 2012. – 33 с.

Кравець І.М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень: монографія / І.М. Кравець. – К., 2010. – 240 с.

Кравченко С.С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С.С. Кравченко. – К., 2007. – 18 с.

Кравчук В.М. «Фіктивна» юридична особа / В.М. Кравчук // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – Вип. 11. – С. 60–62.

Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В.М. Кравчук. – К.: Істина, 2008. – 720 с.

Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: монографія / В.М. Кравчук. – Львів, 2009. – 464 с.

Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / В.М. Кравчук; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2010. – 38 с.

Кривушева С.С. Решения собраний как юридические факты в российском гражданском праве: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С.С. Кривушева. – Екатеринбург, 2018. – 224 с.

Кузнецов А.А. Злоупотребление правом в правоотношениях между акционером и акционерным обществом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А.А. Кузнецов. – Волгоград, 2012. – 23 с.

Кузнецова Н.С. Поняття, ознаки і класифікація корпоративних спорів / Н.С. Кузнецова // Правовий тиждень: [Електронний ресурс]. – Режим до-

ступу: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120329>

Кулагин М. И. Избранные труды по акционерному и торговому праву / М. И. Кулагин. – 2-е изд., испр. – М.: Статут, 2004. – 368 с.

Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.

Кущенко А.А. Корпоративные отношения как предмет правового регулирования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.А. Кущенко. – Саратов, 2014. – 30 с.

Лаптев В.В. Акционерное право / В.В. Лаптев. – М.: Юридическая фирма «Контракт»; ИНФРА-М, 1999. – 254 с.

Литвак О., Кучеренко І. Проблема рейдерства очима кримінолога і цивіліста / О. Литвак, І. Кучеренко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 3 (19). – С. 40–44; № 4. – С. 40–45.

Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) – діяльності з торгівлі цінними паперами, затверджені рішенням НКЦПФР від 14 травня 2013 року № 819 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 52. – Ст. 1911.

Ломакин Д.В. Акционерное правоотношение / Д.В. Ломакин. – М.: Спарк, 1997. – 156 с.

Ломакин Д.В. Корпоративный интерес и осуществление права на участие в управлении хозяйственным обществом / Д.В. Ломакин // Хозяйство и право. – 2016. – № 4. – С. 3–17.

Ломакин Д.В. Очерки теории акционерного права и практики применения акционерного законодательства / Д.В. Ломакин. – М.: Статут, 2005. – 221 с.

Ломакин Д.В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах / Д.В. Ломакин. – М.: Статут, 2008. – 512 с.

Лукач І.В. Органи корпоративного управління як суб'єкти господарських правовідносин / І.В. Лукач // Науковий вісник УжНУ. – 2013. – Вип. 22. Ч. II. Т. 2. – С. 35–40. – (Серія «Право»).

Лукач І.В. Правове становище холдингових компаній за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / І.В. Лукач. – К., 2007. – 18 с.

Лукач І.В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні: монографія / І.В. Лукач. – К.: Ліра-К, 2015. – 432 с.

Лупу А.А., Оськина И.Ю. Правовое регулирование управления акционерным обществом: практ. пособ. / А.А. Лупу, И.Ю. Оськина. – М.: Дело и Сервис, 2013. – 96 с.

Луць В.В. Деякі проблеми створення суб'єктів корпоративних відносин / В.В. Луць. – 2014: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://194.44.152.155/elib/local/1889.pdfHYPERLINK>

Луць В.В., Сивий Р.Б., Яворська О.С. Акціонерне право: навч. посіб. / за заг. ред. В.В. Луця, О.Д. Крупчана. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 256 с.

Мазо М.А. Конфликт интересов в акционерном обществе (гражданско-правовой аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / М.А. Мазо. – Екатеринбург, 2016. – 27 с.

Майфат А.В. Гражданско-правовые конструкции инвестирования: монография / А.В. Майфат. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 328 с.

Макарова О.А. Акционерные общества с государственным участием. Проблемы корпоративного управления: монография / О.А. Макарова. – М.: Изд-во Юрайт, 2017. – 211 с.: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://biblio-online.ru/viewer/A0D9AD3D-5B14-4A71-9C33-50687A9CED6B/akcionernye-obschestva-s-gosudarstvennym-uchastiem-problemy-korporativnogo-upravleniya#page/1>

Макарчук С.Н., Толканица Н.Д. Принцип четырех глаз в корпоративном управлении / С.Н. Макарчук, Н.Д. Толканица // Промышленно-торговое право – 2017. – № 9. – С. 40–43.

Македон В.В. Інституційні основи становлення та розвитку національної моделі корпоративного управління / В.В. Македон // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 3. – С. 48–52.

Манько Д.Г. Легітимація і легалізація юридичної особи / Д.Г. Манько // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – № 63. – С. 85–92.

Марков В.І. Створення та реєстрація суб'єктів підприємництва недержавного сектору економіки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / В.І. Марков; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2004. – 20 с.

Мартышкин С.В. Понятие и признаки реорганизации юридического лица: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С.В. Мартышкин. – Волгоград, 2000. – 26 с.

Мелех Л.В. Проблеми застосування законодавства у розгляді спорів, що виникають з корпоративних відносин / Л.В. Мелех, О.В. Візняк // Науковий

вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 2. – С. 140–147.

Мельник О.О. Корпоративне право: навч. посіб. / О.О. Мельник. – К.: КНЕУ, 2009. – 274 с.

Могилевский С.Д. Органы управления хозяйственными обществами: правовой аспект: монография / С.Д. Могилевский. – М.: Дело, 2001. – 360 с.

Московская А.В. Ликвидация компаний по праву Англии и ликвидация акционерных обществ по праву России: монография / А.В. Московская. – М.: Зерцало-М, 2010. – 96 с.

Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / В. Муравйов, Н. Мушак // Віче. – 2013. – № 8. – С. 12–18.

Мягкий А.В. Корпоративне управління за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Мягкий А.В.; НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, – К., 2017. – 23 с.

Наказ Національного агентства України з управління державними корпоративними правами «Про затвердження Положення про реєстр державних корпоративних прав» від 14 травня 1999 р. № 72 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 22. – Ст. 1027.

Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: 2-е вид. перероб. і допов. / за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини; Кол. авт.: О.А. Беляневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 720 с.

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 14. – Ст. 665.

Небава М.І. Теорія корпоративного управління: вузлові питання: навч. посіб. / М.І. Небава. – К.: Центр навч. літ., 2004. – 295 с.

Никитенко Ю.М. Локальная юридическая деятельность: общетеоретический анализ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01 / Ю.М. Никитенко. – Саратов, 2013. – 30 с.

Никитченко Н.В. Правове регулювання державного контролю у сфері господарської діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / Н.В. Никитченко. – К., 2015. – 40 с.

Новохацька М.Ю. Юридичні аспекти припинення суб'єктів господарювання / М.Ю. Новохацька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – № 37. – С. 69–73.

Оверковський К. Правові аспекти внесення прав промислової власності до статутного капіталу товариства / К. Оверковський // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – № 6. – С. 102–109.

Окунев І.С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / І.С. Окунев. – К., 2010. – 20 с.

Олефіренко А.М. Частина підприємства як предмет договору купівлі-продажу / А.М. Олефіренко // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4 (40). – С. 141–146.

Осиновский А.Д. Акционер против акционерного общества / А.Д. Осиновский. – 2-е изд., пересм. и доп. – СПб.: ДНК, 2007. – 384 с.

Осипенко О. В. Акционерное общество. Корпоративные процедуры. Книга первая: Общее собрание и совет директоров / О. В. Осипенко. – М.: Статут, 2009. – 503 с.

Осипенко О.В. Конфликты в деятельности органов управления акционерных компаний / О.В. Осипенко. – М.: Статут, 2007. – 624 с.

Оцел В. Поняття та правова природа частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю / В. Оцел // Національний юридичний журнал: теорія і практика. – 2016. – № 5. – С. 95–99.

Пасько О.В. Багатостороння теорія корпоративного управління / О.В. Пасько, Е.М. Мартей // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 6(1). – С. 112–117.

Пасько О.В. Порівняльна характеристика кодексів корпоративного управління: Великобританія, Гана, Німеччина, Україна / О.В. Пасько, Е.М. Мартей // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 7. – С. 149–153.

Пахомова Н.Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект): монография / Н.Н. Пахомова. – Екатеринбург: Налог и финансовое право, 2004. – 208 с.

Перевезова І.В. Експлікація поняття реорганізації, особливостей і форм її здійснення в контексті проведення економічної експертизи законодавчо-нормативних джерел / І.В. Перевезова, І.П. Перепічка, Л.Л. Гритчук // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2013. – № 9. – С. 71–82.

Переверзев О.М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О.М. Переверзев; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2004. – 20 с.

Петражицкий Л.И. Акции. Биржевая игра и теория экономических кризисов / Л.И. Петражицкий. – Спб.: Типография М. Меркушева, 1911. – 307 с.

Петражицкий Л.И. Акционерная компания. Акционерные злоупотребления и роль акционерных компаний в народном хозяйстве. По поводу предстоящей реформы акционерного права: экономическое исследование / Л.И. Петражицкий. – Спб.: Типография Министерства финансов (В. Киршбаума), 1898. – 220 с.

Петренко В. Загальна характеристика юридичного складу, що опосередковує заснування суб'єкта господарювання / В. Петренко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 11. – С. 47–50.

Петров Є.В. До питання про форми реорганізації господарських товариств / Є.В. Петров // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 24. Т. 2. – С. 82–85. – (Серія «Право»).

Петров Є.В. Задоволення вимог кредиторів при реорганізації та ліквідації юридичних осіб / Є.В. Петров // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 7. – С. 143–147. – (Серія «Юриспруденція»).

Петров Є.В. Окремі питання ліквідації юридичних осіб / Є.В. Петров // Юридичний вісник. – 2016. – № 4 (41). – С. 109–115.

Петров Є.В. Підстави припинення господарських товариств / Є.В. Петров // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – №2. – С. 204–208.

Пилецкий А.А. Теоретические проблемы предпринимательской правосубъектности в смешаной экономике: монография / А.А. Пилецкий. – М.: ЧеРо, 2005. – 276 с.

Пилипенко А.Я., Щербина В.С. Очерки акционерного права Украины: монография / А.Я. Пилипенко, В.С. Щербина. – К.: МАУП, 1995. – 72 с.

Пилипко Ю. Порядок повідомлення учасників товариства про проведення загальних зборів / Ю. Пилипко // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 11. – С. 33–38.

Повар П.О. Поняття ліквідації підприємства / П.О. Повар // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 1(87) – С. 135–144.

Поваров Ю.С. Акционерное право России: учебник для магистров / Ю.С. Поваров. – М.: Юрайт, 2013. – 705 с.

Погрібний Д.І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 12.00.04 / Д.І. Погрібний; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2008. – 20 с.

Погрібний Д.І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації / Д.І. Погрібний. – Х.: ФІНН, 2009. – 168 с.

Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92 (ч. 1). – Ст. 3248.

Полінкевич О.М. Проблеми розвитку корпоративного управління в Україні / О. М. Полінкевич // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 5. – С. 191–196.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 11. – Ст. 441.

Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджено постановою Правління Національного банку України від 29 грудня 2017 р. № 148 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 10. – Ст. 369.

Положення про встановлення ознак фіктивності емітентів цінних паперів та включення таких емітентів до переліку (списку) емітентів, що мають ознаки фіктивності, затверджене рішенням НКЦПФР від 10 липня 2015 року № 980 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 57. – Ст. 1890.

Положення про депозитарну діяльність, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 року № 999 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 49. – Ст. 3269.

Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників, затверджене постановою Правління Національного банку України від 27 червня 2008 р. № 189 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 70. – Ст. 2367.

Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 року № 1000 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 6. – Ст. 233.

Положення про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств, затверджене рішенням НКЦПФР № 692 від 27 травня 2014 року // Офіційний вісник України. – 2014. – № 51. – Ст. 1374.

Положення про порядок реєстрації проспекту емісії та випуску акцій корпоративного інвестиційного фонду, затверджене рішенням НКЦПФР № 1140 від 20 червня 2013 року // Офіційний вісник України. – 2013. – № 66. – Ст. 2419.

Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 03 грудня 2013 року № 2826 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 100. – Ст. 3699.

Порошенко П.О. Правове регулювання управління державними корпоративними правами в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / П.О. Порошенко. – Одеса, 2002. – 17 с.

Порядок збільшення (зменшення) статутного капіталу публічного або приватного акціонерного товариства, затверджений рішенням НКЦПФР № 822 від 14 травня 2013 року // Офіційний вісник України. – 2013. – № 43. – Ст. 1552.

Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затверджений рішенням НКЦПФР № 520 від 09 квітня 2013 року // Офіційний вісник України. – 2013. – № 41. – Ст. 1493.

Порядок нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків на загальних зборах акціонерних товариств, затверджений рішенням НКЦПФР від 25 жовтня 2012 року № 1518 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 91. – Ст. 3710.

Порядок надання дозволу на розміщення та/або обіг цінних паперів українських емітентів за межами України, затверджений рішенням НКЦПФР № 1105 від 20 червня 2013 року // Офіційний вісник України. – 2013. – № 63. – Ст. 2316.

Порядок реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, що створюються у процесі приватизації та корпоратизації, затверджений рішенням НКЦПФР № 248 від 26 лютого 2013 року // Офіційний вісник України. – 2013. – № 27. – Ст. 936.

Порядок реєстрації випуску акцій при зміні розміру статутного капіталу акціонерного товариства, затверджено рішенням НКЦПФР 31.07.2012 № 1073 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 70. – Ст. 2848.

Порядок скасування реєстрації випусків акцій, затверджений рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 23 квітня 2013 року № 737 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 46. – Ст. 1659.

Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про представника органу, уповноваженого управляти відповідними корпоративними правами держави в органах управління господарських товариств» від 15 травня 2000 р. № 791 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 20. – Ст. 827.

Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок проведення конкурсу з визначення уповноваженої особи на виконання функцій з управління корпоративними правами держави» від 15 травня 2000 р. № 791 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 20. – Ст. 827.

Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок управління акціями (частками), які перебувають у державній власності, господарських товариств, створених за участю Фонду державного майна» від 16 травня 2001 р. № 518 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 931.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики оцінки державних корпоративних прав» від 2 серпня 1999 р. № 1406 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 31. – Ст. 1618.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження модельного статуту товариства з обмеженою відповідальністю» від 16 листопада 2011 р. № 1182 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 90. – Ст. 3268.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності» від 19 червня 2007 р. № 832 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 45. – Ст. 1839.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку передачі повноважень з управління корпоративними правами держави суб'єктам управління об'єктами державної власності» від 05 грудня 2012 р. № 1146 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 94. – Ст. 3827.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення державного унітарного комерційного підприємства в акціонерне товариство» від 29 серпня 2012 р. № 802 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 20. – Ст. 827.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування та реалізації дивідендної політики держави» від 12 травня 2007 р. № 702, в ред. від 22 травня 2013 р. № 416 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 45. – Ст. 1608.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про управління корпоративними правами держави» від 15 травня 2000 р. № 791 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 20. – Ст. 827.

Правове регулювання ринку цінних паперів України: навч. посіб. / О.П. Віхров, Г.В. Льющенко, В.О. Коверзнев та ін.; за ред. О.П. Віхрова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 304 с.

Примаченко О.Л. Науково-практичний аспект організації обліку формування статутного капіталу господарських товариства / О.Л. Примаченко // Молодий вчений. – 2015. – № 1. – С. 45–50.

Примірне положення про корпоративного секретаря акціонерного товариства, в статутному капіталі якого корпоративні права держави перевищують 50 відсотків, затверджене наказом Фонду державного майна України від 19 березня 2015 року № 356: [Електронний ресурс]. – Режим доступу. <http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/163.html>.

Принципи корпоративного управління, затверджені рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22 липня 2014 року № 955 // Відомості Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2014. – № 138.

Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 року № 4 // Вісник господарського судочинства. – 2016. – № 1.

Про практику розгляду судами корпоративних спорів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 11.

Про припинення юридичної особи: постанова Вищого адміністративного суду від 01 червня 2016 року у справі №К/800/49303/13: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

Про припинення юридичної особи: постанова Вищого адміністративного суду від 22 вересня 2016 року у справі №К/800/20917/16: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

Про припинення юридичної особи: постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 26 липня 2016 року у справі №826/18198/15: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

Про припинення юридичної особи: постанова Чернігівського окружного адміністративного суду від 21 листопада 2016 року у справі №825/1904/16: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

Про припинення юридичної особи: постанови Донецького окружного адміністративного суду від 03 лютого 2017 року у справі № 805/4920/16-а, від 30 січня 2017 року у справі № 805/4988/16-а; постанови окружного адміністративного суду міста Києва від 30 травня 2016 року у справі №826/21251/15, від 28 березня 2016 року у справі №826/19038/15: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

Про припинення юридичної особи: постанови окружного адміністративного суду міста Києва від 19 серпня 2016 року у справі №826/18490/15; Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 26 січня 2016 року у справі №804/11394/15: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

Прохоренко В.В. Обязательства, возникающие из участия в образовании имущества юридического лица (партисипативные обязательства) // Проблемы теории гражданского права / Институт частного права. – М., 2006. Вып. 2. – С. 111–131.

Рекомендації щодо обрання акціонерним товариством аудиторів фінансової звітності, затверджені рішенням ДКЦПФР від 30 червня 2010 року // Відомості Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2010. – № 120.

Реорганизация и ликвидация юридических лиц по законодательству России и стран западной Европы / М. И. Брагинский, Т. М. Медведева, А.В. Тимофеев и др. – М.: Юрист, 2000. – 206 с.

Резнікова В.В. Правове регулювання спільної господарської діяльності в Україні: навч. посіб. / В.В. Резнікова – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 280 с.

Рихтерман В.Я. Правовое регулирование принудительной реорганизации акционерных обществ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.Я. Рихтерман. – М., 2010. – 26 с.

Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств» від 30 грудня 2009 р. № 1639 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 27. – Ст. 1072.

Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Положення про провадження депозитарної діяльності» від 23 квітня 2013 р. № 735 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 52. – Ст. 1910.

Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання» від 9 квітня 2013 р. № 520 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 41. – Ст. 1493.

Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Порядку реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, що створюються у процесі приватизації та корпоратизації» від 26 лютого 2013 р. № 248 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 27. – Ст. 936.

Рішення Конституційного Суду України № 18-рп/2004 від 01 грудня 2004 року у справі щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 ЦПК України (справа про охоронюваний законом інтерес) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 50. – Ст. 3288.

Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2010 від 12 січня 2010 року «У справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Міжнародний фінансово-правовий консалтинг» про офіційне тлумачення частини третьої статті 99 Цивільного кодексу України» // Офіційний вісник України. – 2010. – № 3. – Ст. 113.

Роднова О.М. Права акціонерів. Способи и средства их защиты: учеб. пособ. / О.М. Роднова. – Ярославль: Яросл. гос. ун-т, 2001. – 92 с.

Рожкова М.А. Корпоративные отношения и возникающие из них споры / М.А. Рожкова // Вестник ВАС РФ. – 2005. – № 9. – С. 136–148.

Роз'яснення ДКЦПРФ «Про порядок застосування статей 33 та 52 Закону України “Про акціонерні товариства” щодо компетенції органів акціонерного товариства при прийнятті рішення про анулювання викуплених акцій акціонерного товариства», затверджене рішенням ДКЦПРФ від 23.02.2010 року № 3 // Відомості Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2010. – № 50.

Розгон І.В. Припинення юридичних осіб: український та зарубіжний досвід / І.В. Розгон // Економіка, фінанси, право. – 2014. – № 8. – С. 19–23.

Романов А.В. К вопросу о понятии коллегиального органа / А.В. Романов // Вестник МГОУ. – 2011. – № 3. – С. 79–84. – (Серия «Юриспруденция»).

Романова Н.Б. Общее собрание акционеров: коллизии защиты прав акционеров / Н.Б. Романова // Вестник Удмуртского университета. – 2016. – Т. 26. – Вып. 5. – С. 142–147.

Романова Н.Б. Особенности подготовки и проведения общего собрания акционеров в непубличных акционерных обществах / Н.Б. Романова // Вестник Удмуртского университета 2017. – Т. 27. – Вып. 1. – С. 129–132. – (Серия «Экономика и право»).

Рошупкин В.Г. Понятие и механизм корпоративного управления / В.Г. Рошупкин // Вестник Самарского муниципального института управления. – 2016. – № 3. – С. 38–45.

Рубеко Г.Л. Правовой статус органов управления акционерных обществ / Г.Л. Рубеко. – М.: Статут, 2007. – 190 с.

Рубенко Г.Л. Акционерное право: учеб. пособ. – М.: Статут, 2012. – 189 с.

Руденко М.П. Господарсько-правовий статус структурних підрозділів суб'єктів господарювання як учасників внутрішньогосподарських відно-

син / М.П. Руденко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – № 18. Т. 2. – С. 57–60. – (Серія «Юриспруденція»).

Рябота В.В. Реалізація прав акціонерів при злитті, приєднанні та поглинанні акціонерних товариств в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / В.В. Рябота. – К., 2008. – 16 с.

Рябота В.В. Захист прав акціонерів при злитті та поглинанні акціонерних товариств в Україні: монографія / В.В. Рябота. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2007. – 159 с.

Саракун І.Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / І.Б. Саракун; НДІ приват. права і п-ва Акад. прав. наук України. – К., 2008. – 21 с.

Саракун І.Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): монографія / І.Б. Саракун; Академія правових наук України, НДІ приват. права і підприємства. – К., 2009. – 155 с.

Саргсян А.А. Гражданско-правовое регулирование процедуры ликвидации хозяйственных обществ в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Саргсян. – М., 2017. – 216 с.

Свічкарьова Я.В. Особливості правового регулювання праці в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Я.В. Свічкарьова. – Х., 2003. – 20 с.

Сердюк Е.Б. Акционерные общества и акционеры: корпоративные и обязательственные правоотношения / Е.Б. Сердюк. – М.: Юриспруденция, 2005. – 192 с.

Серьогін С.Ю. Зловживання правом у сфері корпоративних відносин (порівняльно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С.Ю. Серьогін. – К., 2015. – 220 с.

Серих О.В. Класифікація джерел корпоративного права України / О.В. Серих // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – № 1. – С. 96–99.

Сигидин М.М. Корпоративний договір: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / М.М. Сигидин. – Івано-Франківськ, 2016. – 20 с.

Сигидин М.М. Корпоративний договір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / М.М. Сигидин. – Івано-Франківськ, 2016. – 236 с.

Синенко А.Ю. Эмиссия корпоративных ценных бумаг. Правовое регулирование. Теория и практика / А.Ю. Синенко. – М.: Статут, 2002. – 223 с.

Ситенко О.Б. Господарська діяльність акціонерних товариств: правовий аспект / О.Б. Ситенко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prde/2010_21/10-5.pdf

Сіщук Л.В. Колізії у правовому регулюванні щодо визначення моменту виходу учасника з господарського товариства / Л.В. Сіщук // Приватне право і підприємництво. – 2016. – № 15. – С. 150–154.

Сіщук Л.В. Реорганізація юридичних осіб: теоретико-правові аспекти / Л.В. Сіщук // Приватне право і підприємництво. – 2015. – № 14. – С. 32–36.

Сіщук Л.В. Теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття реорганізації / Л.В. Сіщук // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2013. – Вип. 33. – С. 148–161.

Скоропис О.М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.М. Скоропис. – К., 2010. – 20 с.

Смитюх А.В. Арифметика корпоративного контролю. О классификации степеней корпоративного контроля в акционерных обществах / А.В.Смитюх // Юридическая практика. – 2009. – № 7 (582). – С. 11–13.

Смитюх А.В. К вопросу об определении понятия корпоративного правоотношения / А.В. Смитюх // Правова держава. – 2016. – № 24. – С.134–141.

Смітюх А.В. «Корпоративні вторгнення» та «корпоративні перевороти» як специфічні види корпоративного рейдерства / А.В. Смітюх // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 4. – С. 77–82.

Смітюх А.В. Корпоративне право у схемах: навч. посіб. / А.В. Смітюх. – К.: Істина, 2014. – 304 с.

Смітюх А.В. Корпоративне рейдерство у світлі корпоративної конфліктології / А.В. Смітюх // Юридичний радник. – 2008. – № 2 (22). – С. 26–30.

Смітюх А.В. Позови акціонерів про визнання недійсними правочинів акціонерного товариства за Законом України «Про акціонерні товариства» / А.В. Смітюх // Юридичний радник. – 2009. – № 2 (28). – С. 64–68.

Смітюх А.В. Рейдерство, поглинання та загарбання: співвідношення понять та класифікації / А.В. Смітюх // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 3. – С. 92–101.

Смітюх А.В. Рейдерство: зловживання правами щодо скликання позачергових зборів акціонерів і внесення пропозицій до порядку денного / А.В. Смітюх // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 3. – С. 111–114.

Смітюх А.В. Щодо правової природи частки у статутному капіталі господарського товариства / А.В. Смітюх // Правова держава. – 2015. – № 19. – С. 89–94.

Сороченко А. Проблеми реалізації акціонерами «права на незгоду» за законодавством України / А. Сороченко // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 8. – С. 89–93.

Сороченко А.В. Корпоративні права та обов'язки: господарсько-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / А.В. Сороченко. – К., 2015. – 20 с.

Спасибо-Фатеєва І.В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения / И.В. Спасибо-Фатеєва. – Х.: Право, 1998. – 256 с.

Спасибо-Фатеєва І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / І.В. Спасибо-Фатеєва; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2000. – 36 с.

Спасибо-Фатеєва І.В. Акціонерні товариства: акції, власність, корпоративне управління (зб. статей) / І.В. Спасибо-Фатеєва. – Х.: Райдер, 2002. – 172 с.

Спасибо-Фатеєва І.В. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина / І.В. Спасибо-Фатеєва // Право України. – 2014. – № 6. – С. 84–92.

Спасибо-Фатеєва І.В. Поняття корпоративного права / І.В. Спасибо-Фатеєва // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 4. – С. 110–114.

Спасибо-Фатеєва І.В. Припинення юридичних осіб / І.В. Спасибо-Фатеєва // Юридичний радник. – 2005. – № 1. – С. 29–36.

Спасибо-Фатеєва І.В. Цивілістика: на шляху формування доктрин: вибр. наук. пр. / І.В. Спасибо-Фатеєва. – Х.: Золоті сторінки, 2012. – 696 с.

Сперанский В.К. Именные эмиссионные ценные бумаги в системе корпоративного и акционерного правоотношений: дис. ... канд. юрид. наук / В.К. Сперанский. – Краснодар, 2005. – 210 с.

Степанов Д.И. От субъекта ответственности к природе корпоративных отношений / Д.И. Степанов // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2009. – № 1. – С. 20–75.

Степанов П.В. Корпоративные отношения в коммерческих организациях как составная часть предмета гражданского права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / П.В. Степанов. – М., 1999. – 28 с.

Стрільчук В. Удосконалення законодавства у сфері припинення діяльності суб'єкта господарювання, яке не пов'язане з його банкрутством / В. Стрільчук, Н. Іванюк // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 5. – С. 31–36.

Суворов Н.С. Об юридических лицах по римскому праву / Н.С. Суворов. – М.: Статут, 2000. – 299 с.

Сумской Д.А. Концепция органа юридического лица в теории гражданского права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Д.А. Сумской. – М., 2007. – 44 с.

Суханов Е.А. Реорганизация акционерных обществ и других юридических лиц / Е.А. Суханов // *Хозяйство и право*. – 1996. – № 1. – С. 29–40.

Сучасні проблеми цивільного права та процесу: навч. посіб. / С.О. Сліпченко, О.В.Синегубов, В.А.Кройтор та ін.; за ред. Ю.М. Жорнокуя та Л.В. Красицької. – Х.: Право, 2017. – 808 с.

Сушко С.О. Цивільно-правова модель акціонерних товариств України в умовах євроінтеграції та глобалізації: порівняльний аналіз законодавства України, Німеччини та Китаю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С.О. Сушко. – Х., 2017. – 21 с.

Суц О.П. Цивільні правовідносини з корпоративного інвестування / О.П. Суц. – Х.: Право, 2017. – 200 с.

Тарасов И.Т. Учение об акционерных компаниях / И.Т. Тарасов. – М.: Статут, 2000. – 666 с.

Телюкина М.В. Реорганизация как способ прекращения деятельности юридических лиц / М.В. Телюкина // *Законодательство*. – 2000. – С. 40–49.

Теньков С. Ліквідація підприємств: деякі юридичні та податкові аспекти / С. Теньков // *Юридичний вісник України*. – 2000. – №18–19 (254–255). – С. 7.

Титова Е.В. Защита имущественных интересов участников процесса ликвидации на предприятиях: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. / Е.В. Титова. – Донецк, 2006. – 199 с.

Титова О. В. Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О. В. Титова. – Донецьк, 2006. – 19 с.

Титова О.В. Про поняття корпоративних прав у законодавстві України / О.В. Титова // *Динаміка наукових досліджень '2004: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (21–30 червня 2004 р.)*. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – Т.5: Право. – С. 48–50.

Тихомиров М.Ю. Ликвидация акционерного общества: практ. пособ. / М.Ю. Тихомиров. – М.: Изд. Тихомирова М.Ю., 2013. – 32 с.

Тичкова О.Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.Ю. Тичкова; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.

Томашевська М.О. Корпоративні акти в системі джерел права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М.О. Томашевська; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2005. – 19 с.

Трофимова Е.В. Правовые механизмы легитимации субъектов предпринимательства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е.В. Трофимова. – М., 2013. – 30 с.

Труш І. Організаційно-правові форми комунальних підприємств / І. Труш // Право України. – 2010. – № 2. – С. 223–230.

Труш І.В. Господарська правосуб'єктність комунального підприємства / І.В. Труш // Економіка та право. – 2011. – № 3 (31). – С. 63–67.

Труш І. Порядок створення акціонерного товариства комунального сектора економіки / І. Труш // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 6. – С. 59–63.

Труш І. Порядок створення комунальних унітарних підприємств / І. Труш // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 10. – С. 11–15.

Труш І. Порядок створення товариства з обмеженою відповідальністю комунального сектора економіки / І. Труш // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 12. – С. 16–19.

Труш І. В. Комунальне підприємство як учасник внутрішньогосподарських відносин / І.В. Труш // Економіка та право. – 2013. – № 1. – С. 38–42.

Труш І.В. Господарсько-правове забезпечення діяльності комунальних підприємств: моногр. / І.В. Труш; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – К.: НВП «Інтерсервіс», 2012. – 400 с.

Труш І.В. Особливості здійснення господарської діяльності комунальними корпоративними підприємствами / І.В. Труш // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3. – С. 72–78.

Труш І.В. Правовий режим майна комунального корпоративного підприємства / І.В. Труш // Право та управління: електронне видання. – 2012. – № 2. – С. 907–914: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/prtup/index.html>.

Тычинская Е.В. Договор о реализации функций единоличного исполнительного органа хозяйственного общества / Е.В. Тычинская. – М.: Статут, 2012. – 175 с.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписана 27 червня 2014 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344

Ушницкий Р.Р. Гражданско-правовая форма корпоративного отношения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Р.Р. Ушницкий. – СПб., 2013. – 30 с.

Федосеев С.В. К проблеме правосубъектности органов управления акционерным обществом / С.В. Федосеев. – Законодательство. – 2010. – № 7. – С.29–38.

Фесечко Л.І. Правове регулювання додаткового випуску акцій акціонерними товариствами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Л.І. Фесечко; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2006. – 20 с.

Филиппова Т.А., Коваленко Е.Ю. Корпоративное управление: актуальные проблемы правового регулирования / Т.А. Филиппова, Е.Ю. Коваленко // Юридические науки. – 2016. – С. 159–163.

Філик Н.В. Правова природа цивільної правосуб'єктності юридичних осіб / Н.В. Філик: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/10927>.

Філіпенко Є.С. Господарсько-правові засоби попередження недобросовісного випуску акцій Є.С. Філіпенко // Форум права. – 2011. – С. 755–760.

Фролов В.Д. Правочиноздатність юридичної особи та її здійснення за цивільним законодавством України (цивілістичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.Д. Фролов. – Одеса, 2004. – 20 с.

Фролова Л.В., Голобородько А.Ю. Злиття та поглинання підприємств: компендіум для студентів економічних напрямів підготовки денної і заочної форм навчання / Л.В. Фролова, А.Ю. Голобородько. – К.: Кондор, 2013. – 240 с.

Функ Я.И., Михальченко В.А., Хвалей В.В. Акционерное общество: история и теория. Диалектика свободы / Я.И. Функ, В.А. Михальченко, В.В. Хвалей. – Минск: Амалфея, 1999. – 608 с.

Хабибуллина А.Ш. Гражданско-правовой режим управления юридическим лицом, находящимся на стадии ликвидации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А.Ш. Хабибуллина. – М., 2013. – 33 с.

Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Цивільні правовідносини: навч. посіб. / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova. – К.: Істина, 2008. – 304 с.

Харитонova О.І. Категорія корпоративних правовідносин у контексті цивільних організаційних правовідносин / О.І. Харитонova // Наукові праці НУ ОЮА. – 2011. – Т. 10. – С. 324–334.

Хегай Е.М. Правовой статус общего собрания акционеров по российскому законодательству: порядок организации работы, принятия и обжалования решений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 / Е.М. Хегай. – М., 2009. – 25 с.

Хозяйственное право: учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, В.В. Хахулин и др.; под ред. В. К. Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с.

Хорт Ю.В. Механізм захисту інтересів учасників акціонерних правовідносин через конструкцію статутного капіталу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Ю.В. Хорт; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2009. – 19 с.

Хорт Ю.В. Функції статутного капіталу за законодавством України / Ю.В. Хорт // Держава і право. Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 46. – С. 326–332.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

Цікало В. Види прав учасників господарських товариств / В. Цікало // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 1. – С. 50–54.

Цікало В. Окремі питання набуття, зміни та припинення прав учасників господарського товариства / В. Цікало // Вісник Львівського університету. – 2017. – № 64. – С. 151–165.

Цікало В. Умови здійснення та захисту права акціонера на обов'язковий викуп акцій товариством / В. Цікало // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 10. – С. 52–56.

Цікало В.І. Корпоративні права: поняття, ознаки та класифікація / В.І. Цікало // Право України. – 2010. – № 11. – С. 102–111.

Цікало В.І. Правова природа корпоративного правовідношення / В.І. Цікало // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 4. – С. 157–165.

Цюра В.В. Правова природа представницьких повноважень органів і посадових осіб юридичної особи / В.В. Цюра // Прикарпатський юридичний вісник. – 2016. – Вип. 2 (11). – С. 54–57.

Чеботарь Ю.М. Корпоративное управление: монография / Ю.М. Чеботарь. – М.: Автономная некоммерческая организация «Академия менеджмента и бизнес-администрирования», 2017. – 136 с.

Чельшев М.Ю. Система межотраслевых связей гражданского права: цивилистическое исследование: дисс. ... д-ра юрид. наук / М.Ю. Чельшев; Казанский гос. ун-т им. В. И. Ульянова-Ленина. – Казань, 2008. – 501 с.

Черевко П.П. Створення юридичних осіб приватного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / П.П. Черевко; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2009. – 16 с.

Черненко О.А. Проблеми законодавчого визначення кворуму загальних зборів господарських товариств / О.А. Черненко // Приватне право і підприємництво. – 2016. – Вип. 16. – С. 150–152.

Черненко О.А. Організаційно-правові форми державного підприємства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О.А. Черненко. – К., 2011. – 20 с.

Черненко О.А. Правове становище державних підприємств в Україні: монографія / О.А. Черненко. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. – 202 с.

Шапіро В.С. Про деякі питання щодо реорганізації публічних акціонерних товариств / В.С. Шапіро, О.В. Шевченко // Молодий вчений. – 2016. – № 12. – С. 622–625.

Шапкина Г.С. Применение акционерного законодательства / Г.С. Шапкина. – М.: Статут, 2009. – 320 с.

Швиденко О.С. Акція як об'єкт права власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.С. Швиденко; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2006. – 20 с.

Шевченко Г.Н. Эмиссионные ценные бумаги: понятие, эмиссия, обращение / Г.Н. Шевченко. – М.: Статут, 2014. – 240 с.

Шевченко Н.І. Реорганізація як спосіб припинення господарських товариств: монографія / Н.І. Шевченко. – К.: Вид-во Ліра-К, 2014. – 216 с.

Шевченко Я.М., Венецька М.В., Кучеренко І.М. Проблеми вдосконалення правового регулювання права приватної власності: монографія / Я.М. Шевченко, М.В. Венецька, І.М. Кучеренко. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 104 с.

Шимбарева Е.В. Корпоративные конфликты и контроль: гражданско-правовой аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е.В. Шимбарева. – Ростов-на-Дону, 2010. – 30 с.

Шиткина И.С. Локальное нормотворчество коммерческих организаций / И.С. Шиткина // Приложение к журналу «Хозяйство и право». – 2002. – № 3. – С. 115.

Шишмарева Т.П. Проблемы капитализации платежей при ликвидации несостоятельных юридических лиц / Т.П. Шишмарева // Изв. вузов. Правоведение. – 2007. – № 2. – С. 56–65.

Шніт А.В. Правове забезпечення господарського управління акціонерним товариством: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / А.В. Шніт. – К., 2011. – 20 с.

Шуба Б.В. Корпоративні правовідносини як особливий вид господарських правовідносин / Б.В. Шуба // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 618–622.

Шуба Б.В. Теоретико-правові засади вдосконалення господарського управління корпоративними відносинами: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / Б.В. Шуба. – К., 2014. – 32 с.

Шубенко Є.С. Власний капітал як об'єкт облікового дослідження в умовах реорганізації господарських товариств / Є.С. Шубенко // Вісник ЖДТУ. – 2016. – № 4. – С. 110–122.

Шубенко Є.С. Економічна сутність та класифікація форм реорганізації підприємств як передумова організації обліку власного капіталу / Є.С. Шубенко // Економічний форум. – 2014. – № 2. – С. 266–272.

Щвець О.В. Правова природа процедури ліквідації юридичної особи / О.В. Щвець // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 10. – С. 233–236.

Щербак І.А. Правове регулювання господарських відносин за участю відокремлених підрозділів підприємств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / І.А. Щербак. – Донецьк, 2008. – 24 с.

Щербаков В.В. Диференціація правового положення органів акціонерних товариств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / В.В. Щербаков. – Донецьк, 2011. – 22 с.

Щербакова Н.В. Поняття реорганізації як способу припинення підприємств, його відмінність від ліквідації / Н.В. Щербакова // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 2. – С. 65–69.

Щербакова Н.В. Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / Н.В. Щербакова / НАН України; Інститут економіко-правових досліджень. – Донецьк, 2006. – 20 с.

Щербакова Н.В. Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Н.В. Щербакова. – Донецьк, 2006. – 20 с.

Щербакова Н.В. Правовое регулирование слияния и присоединения хозяйственных обществ: монография / Н.В. Щербакова. – Донецк: Вебер, 2007. – 258 с.

Щербина В.С. Господарське право: підруч. / В.С. Щербина. – 5-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 600 с.

Щербина В.С. Правова природа корпоративних відносин / В.С. Щербина // Українське комерційне право. – 2006. – № 7. – С. 10–14.

Щербина В.С. Суб'єкти господарського права: монографія / В.С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.

Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України / О.В. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 158 с.

Щербина О.В. Про розмежування засновників та інших учасників АТ / О.В. Щербина // Науковий вісник Чернівецького університету. – 1999. – Вип. 62. – С. 11–15.

Щодо визначеного стороною ЄС обсягу тимчасового застосування Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони: Вербальна нота Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу № SGS14/12029 від 30.09.2014 року // Офіційний вісник України. – 2014. – № 83. – Ст. 2368.

Щодо надання роз'яснення щодо правосуб'єктності підприємства: лист Міністерства юстиції України від 05.11.2004 р. № 19-45-1332 // Бухгалтер. – 2004. – № 48.

Щодо офіційного тлумачення частини першої статті 9 Конституції України: конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини № 1-2245/17-107 від 05 жовтня 2017 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/5_4117.pdf

Щодо пакету документів, який необхідно надати державному реєстратору у разі внесення змін у відомості про юридичну особу, пов'язаних зі зміною керівника: лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 11 серпня 2008 року № 6841 // Дебет-Кредит. – 2008. – № 39: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dtkt.com.ua>

Эбзеев Б.Б. Участие акционерных обществ в гражданском обороте: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Б.Б. Эбзеев. – М., 2001. – 249 с.

Юлдашев О.М. Методологічні засади регуляторної політики у сфері господарської діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / О.Х. Юлдашев; НАН України. Ін-т екон. – прав. дослідж. – Донецьк, 2008. – 30 с.

Юркевич Ю.М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: монографія / Ю.М. Юркевич. – Хмельницький: Цюпак, 2010. – 224 с.

Янкова О.С. Правове регулювання статутного фонду комерційних організацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / О.С. Янкова. – Донецьк, 2000. – 20 с.

Яроцький В.Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції): Монографія / В.Л. Яроцький. – Х.: Право, 2006. – 544 с.

Ярошевська О.В. Якість захисту прав інвесторів у системі корпоративного управління / О.В. Ярошевська, Н.О. Слободянюк // Держава та регіони. – 2016. – № 4–5. – С. 16–19. – (Серія «Економіка та підприємство»).

Юридична компанія «Бі ен Сі» є одним із лідерів по наданню юридичних послуг у сфері корпоративного права.

Фахівці Юридичної компанії «Бі ен Сі» мають практичний досвід планування та правового супроводу складних корпоративних операцій, розробки ефективних моделей корпоративного управління, структурування та оптимізації компаній, захисту від рейдерства. Оптимальна схема управління бізнесом розробляється нашими фахівцями у тісній співпраці з клієнтом та відповідно до сфери діяльності й бізнес-середовища компанії і обов'язково враховує стратегічні цілі та інтереси клієнта.

У доробку Юридичної компанії «Бі ен Сі»: участь у законопроектній роботі з питань правового регулювання корпоративних відносин, наукові та науково-практичні публікації з корпоративного права, багаторічний досвід успішної практичної реалізації проектів у сфері корпоративного права (десятьки емісій акцій, понад 200 реорганізацій АТ, тисячі інших корпоративних операцій).

Наші контакти:

Юридична компанія «Бі ен Сі»

Оболонська набережна, 7, корпус 3, офіс 2,

м. Київ, Україна, 04211

Тел.: +380 44 581 7954; +380 44 581 7956; +380 50 550 4226

E-mail: a.harahonych@congress.kiev.ua, o.harahonych@gmail.com

www.bnc.in.ua

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

*Гарагонич Олександр Васильович
Грудницька Світлана Миколаївна
Дорошенко Ліна Миколаївна
Бисага Юрій Михайлович
Льющенко Ганна Володимирівна
Коверзнев Вадим Олександрович
Кравчук Володимир Миколайович
Ніколенко Людмила Миколаївна
Руденко Людмила Дмитрівна
Смітюх Андрій Володимирович
Титова Олена Віталіївна*

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Навчальний посібник «Корпоративне право» містить ґрунтовний теоретико-практичний аналіз нового для української правової дійсності нормативно-правового утворення – корпоративного права, а також актуальних питань діяльності корпоративних підприємств. Матеріал подається у доступній для засвоєння формі.

Особливої цінності навчальному посібнику додає той факт, що він підготовлений науковцями-практиками, які поєднують наукову та педагогічну діяльність із практичним застосуванням норм корпоративного права.

Навчальний посібник є першим в Україні виданням, в якому питання корпоративного права розкриваються з урахуванням нового Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», оновлених Закону України «Про акціонерні товариства» та інших актів корпоративного законодавства, а також судової практики новосформованого Верховного Суду з розгляду корпоративних спорів. Авторами враховано зміни у чинному законодавстві України станом на 1 серпня 2018 року.

Посібник адресовано студентам, аспірантам, викладачам вищих навчальних закладів, юристам-практикам, а також всім тим, хто цікавиться проблематикою корпоративного права.

*Навчальний посібник для студентів
закладів вищої освіти*

**О.В. Гарагонич
С.М. Грудницька
Л.М. Дорошенко**

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

Формат 60*90/16
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman
Умовн.-друк. арк 27,33. Обл.- вид. арк 26,60
Наклад 1000 прим.
Замовлення № 1030-1655
Підписано до друку 30.10.2018р.

Виготовлено в друкарні
ТОВ «Видавничий дім «АртЕк»
04050, м. Київ, вул. Мельникова, буд. 63
Тел. 067 440 11 37
artek.press@ukr.net
www.artek.press
www.book-on-demand.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного серія ДК №4779 від 15.10.14р.

АртЕк
видавничий дім
1 9 9 1